

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ İKTİSAT BİLİM DALI

**İSTİKRAR POLİTİKALARI İÇİNDE MALİ DİSİPLİNE YÖNELİK
YAKLAŞIMLAR ve TÜRKİYE ÖRNEĞİ(1989-2004)**

Doktora Tezi

ZAFER SEZGİN

İstanbul, 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİ İKTİSAT BİLİM DALI

**İSTİKRAR POLİTİKALARI İÇİNDE MALİ DİSİPLİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR ve
TÜRKİYE ÖRNEĞİ(1989-2004)**
Doktora Tezi

ZAFER SEZGİN

Danışman: Doç.Dr. MEHMET ALİ ÖZBUDUN

İstanbul, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

MALİYE Anabilim Dalı MALİ İKTİSAT Bilim Dalı Doktora öğrencisi ZAFER SEZGİN'İN İSTİKRAR POLİTİKALARI İÇİNDE MALİ DISİPLİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1989-2004) adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 15.06.2011 tarih ve 2011-11/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 23.06.2011

- 1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. MEHMET ALİ ÖZBUDUN
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. AYŞEGÜL MUTLU
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU
4) Jüri Üyesi : PROF. DR. OSMAN Z. ORHAN
5) Jüri Üyesi : PROF. DR. DİLEK YILMAZCAN

ÖNSÖZ

Çalışma Türk ekonomisinin son dönem kriz tecrübelerine derli toplu bir bakış getirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla önce ekonomik istikrar kavramı, istikrarın ortadan kalkması, istikrarın yeniden tesisi ve bunun için uygulanabilecek her türlü iktisat politikası aracı bir literatür taramasına tabi tutulmuştur. Ekonomik istikrar kavramının detaylı olarak incelenmesinin Türk ekonomisi üzerindeki incelememizde bize geniş bir perspektif sağlayacağı beklenmektedir. İlk olarak 1994 yılında ortaya çıkan krizi son olarak da 2008 küresel krizini ve Türk ekonomisine yansımalarını incelemektedir. Ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesi, istikrarın sağlanması için uygulanan ekonomi politikaları bütüncül bir bakışla ele alınmaktadır. Bu politikalar arasında mali disiplin sağlamaya dönük olanlar özel olarak incelenmektedir. Bu dönemde bütüncül bakışı güçlendirebilmek için ekonominin seyri göstergeler vasıtasıyla da izlenmiştir.

Uzun ve yorucu bir süreçte ortaya çıkan bu çalışma tez danışmanım Doç.Dr.Mehmet Ali Özbudun'un desteği ve yapıcı eleştirileri ile bu noktaya gelebildi. Jüri başkanım Prof.Dr.Osman Zekayi Orhan'a engin tecrübesinden yararlanma imkanı sunduğu için şükranı borç bilirim. Tez izleme jürisi üyeleri Prof.Dr.Ayşegül Mutlu ve Prof.Dr.Osman Küçükahmetoğlu'na süreç boyunca şekil ve içerikle ilgili yönlendirmeleri ve yol göstericilikleri için çok teşekkür ederim. Değerli hocalarım Prof.Dr.Dilek Yılmazcan ve Bölüm Başkanımız Prof.Dr.Turgay Berksoy'a desteklerini esirgemedikleri için çok teşekkür ederim. Bölümümüz asistanları Özkan Zülküfoğlu ve Kemal Cebeci'ye değerli katkılarından ve yakın ilgilerinden dolayı teşekkür ederim.

Değerli aile büyüğümüz, eğitim camiasının saygın ismi amcam Halis Sezgin'e eşsiz katkıları için çok teşekkür ederim. Bu süreçte desteklerini ve hoşgörülerini esirgemeyen aileme minnettarım. Babama, anneme, eşime ve kardeşlerime ayrı ayrı teşekkür ederim. Bu çalışma onlara ithaf olunur.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLO LİSTESİ	vi
KISALTMA LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK İSTİKRAR

1.1. İstikrar Kavramı	4
1.2. Ekonomik İstikrarın Unsurları	6
1.2.1. Tam İstihdam	9
1.2.2. Büyüme	12
1.2.3. Dış Dengenin Sağlanması	15
1.2.4. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması	18
1.2.5. Fiyat İstikrarı	20
1.3. Ekonomide İstikrarsızlık Nedenleri	23
1.3.1. Ekonomik Hayattaki Dalgalanmalar	23
1.3.2. Piyasa Başarısızlığı	26
1.3.3. Finansal Krizler	29
1.3.3.1. Finansal Liberalizasyon	30
1.3.3.2. Finansal Krizlerin Nedenleri	31
1.3.3.3. Finansal Kriz Türleri	33
1.3.3.3.1. Bankacılık Krizleri	34
1.3.3.3.2. Para Krizleri	35
1.3.3.3.3. İkiz Krizler	37
1.3.3.4. Krizlerin Yayılması ve Etkileri	38
1.4. İstikrarın Sağlanması	39
1.4.1. Kendiliğinden İstikrar Sağlayıcılar	40
1.4.2. İradi İstikrar Sağlayıcılar	42
1.4.2.1. Ortodoks İstikrar Programları	43
1.4.2.2. Heterodoks İstikrar Programları	44
1.4.2.3. IMF İstikrar Programları	47

İKİNCİ BÖLÜM

MALİYE POLİTİKASI

2.1. Maliye Politikası	49
2.2. Harcama Politikası	49
2.2.1. Kamu Harcamaları Kavramı	50
2.2.2. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkileri	53
2.2.3. Kamu Harcamaları ve İstikrarın Sağlanması	57
2.3. Borçlanma Politikası	61
2.3.1. Borçlanma Kavramı	61
2.3.2. Borç Yönetimi	63
2.3.3. Borçlanma Yöntemleri	66
2.3.4. Borçlanmanın Etkileri	68
2.4. Bütçe Politikası	69
2.4.1. Bütçe Kavramı	69
2.4.2. Çok Yıllı Bütçeleme	73
2.4.3. Performans Esaslı Bütçeleme	75
2.4.4. Denk Bütçe Politikası-Açık Bütçe Politikası	77
2.5. Vergi Politikası	81
2.5.1. İstikrarın Sağlanması ve Vergi Politikaları	82
2.5.1.1. Vergilerin Kendiliğinden İstikrar Sağlayıcılığı	82
2.5.1.2. İhtiyari Vergi Politikası	83
2.5.2. Vergi Politikasının Uluslararası Boyutu	85
2.5.2.1. Uluslararası Vergi Rekabeti	85
2.5.2.2. Tobin Vergisi	87
2.6. Maliye Politikasının Etkileri	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİĞER EKONOMİ POLİTİKALARI

3.1. Para Politikası	92
3.1.1. Para Kavramı	92
3.1.2. Parasal Otorite	93
3.1.2.1. Merkez Bankasının Görevleri	94
3.1.2.2. Merkez Bankası Bağımsızlığı	95
3.1.3. Para Politikası Araçları	98
3.1.4. Parasal Hedefleme	101
3.1.5. Enflasyon Hedeflemesi	101
3.1.5.1. Enflasyon Hedeflemesinin Önkoşulları	103

3.1.5.2. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik	103
3.1.5.3. Enflasyon Hedefinin Belirlenmesi	104
3.2. Nominal Çıpa	105
3.2.1. Kurallı Maliye Politikası	105
3.2.2. Kur Çıpası	109
3.2.2.1. Serbest Dalgalanma	111
3.2.2.2. Müdahaleli Serbest Kur	112
3.2.2.3. Para Kurulu	113
3.2.2.4. Resmi Dolarizasyon	114
3.2.2.5. Sürünen Kur Rejimleri	114
3.2.3. Faiz Dışı Fazla	116
3.2.3.1. Borçların Sürdürülebilirliği	117
3.2.3.2. Faiz Dışı Fazlayı Sağlayacak Maliye Politikası	117
3.2.3.3. Faiz Dışı Fazlanın Sonuçları	118
3.3. Gelirler Politikası	119

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE DENEYİMİ

4.1. İstikrar Programı Türkiye Uygulaması	121
4.1.1. Türk Ekonomisinde İstikrarsızlık Dinamikleri	122
4.1.2. Finansal Liberalizasyon Sonrası Ekonominin Seyri	124
4.1.2.1. Genel Ekonomik Göstergeler	125
4.1.2.2. Kamusal Harcamalara İlişkin Göstergeler	140
4.1.2.3. Kamusal Gelir Hareketlerine İlişkin Göstergeler	143
4.2. Finansal Liberalizasyon Sonrası İstikrar Programı Uygulamaları	146
4.2.1. 5 Nisan 1994 Kararları(Ekonomik Önlemler ve Uygulama Planı)	147
4.2.2. Yakın İzleme Anlaşması	151
4.2.3. Enflasyonla Mücadele Programı	152
4.2.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	154
4.3. İstikrar Programlarının Mali Disipline Dönük Uygulamaları	157
4.3.1. Harcamalara İlişkin Tedbirler	158
4.3.2. Gelirlere İlişkin Tedbirler	162
4.3.3. Yapısal Tedbirler	164
4.3.3.1. 5 Nisan 1994 Kararları	165
4.3.3.2. Yakın İzleme Anlaşması	166
4.3.3.3. Enflasyonla Mücadele Programı	166
4.3.3.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	170

4.4. 2008 Küresel Ekonomik Krizi	176
4.4.1. Küresel Krizin Türk Ekonomisine Etkileri	182
4.4.2. Küresel Krize Karşı Türk Ekonomisinde Alınan Önlemler	191

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	195
Kaynakça	200

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
TABLO 1 Yurtiçi Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı	125
TABLO 2 Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (Harcamalar Yoluyla)	126
TABLO 3 Gayri Safi Milli Hasıla	127
TABLO 4 Dış Ticaret Miktar ve Oranlar	129
TABLO 5 Kamu Kesimi Genel Dengesi(GSMH'ye Oranlar)	130
TABLO 6 Enflasyon ve Faiz	131
TABLO 7 İç Borç Stoku / GSMH	132
TABLO 8 Türkiye Brüt Dış Borç Stoku	133
TABLO 9 Türkiye Brüt Dış Borç Stoku - Alacaklı Dağılımı	135
TABLO 10 Toplam Vergi Yüğü	136
TABLO 11 Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının Yüzde Dağılımı	137
TABLO 12 Konsolide Bütçeye İlişkin Bazı Göstergeler	138
TABLO 13 Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH'ye Oranı	139
TABLO 14 Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin Bütçe Türlerine Göre Dağılımı	141
TABLO 15 Konsolide Bütçe Vergi Gelirleri Borç Ödemeleri İlişkisi	146
TABLO 16 Dünya Üretimi Değişim	179
TABLO 17 Dünya Ticaret Hacmi Değişimi	179
TABLO 18 Uluslararası Mal Fiyatları	180
TABLO 19 Sabit Fiyatlarla GSYH Gelişme Hızları	183
TABLO 20 Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2005=100)	184
TABLO 21 Mevsim ve Takvim Etkilerinden Arındırılmış GSYH Değişimi	185
TABLO 22 Sabit Fiyatlarla Kişi Başına GSYH	185
TABLO 23 Sabit Sermaye Yatırımları Cari Fiyatlarla	186
TABLO 24 Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler	187
TABLO 25 İç Borç Stoku	188
TABLO 26 Başlıca Parasal Göstergeler Değişimi	189
TABLO 27 Ödemeler Dengesi	190

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AT	Avrupa Topluluđu
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senedi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EMP	Enflasyonla Mücadele Programı
EMS	European Monetary System(Avrupa Para Sistemi)
ERM	Exchange Rate Mechanism(Döviz Kuru Mekanizması)
GB	Gümrük Birliği
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund(Uluslararası Para Fonu)
HM	Hazine Müsteşarlığı
KDV	Katma Değer Vergisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
KKBG	Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletmeler
OECD	Organisation of Economic and Cultural Development(Ekonomik ve Kültürel Kalkınma Örgütü)
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
ÜFE	Üretici Fiyatları Endeksi

ÖZET

Bu çalışmada ekonomik istikrar kavramı incelenmiş, istikrarın unsurları olarak tam istihdam, gelir dağılımında adaletin sağlanması, dış denge, büyüme ve fiyat istikrarı sayılmış, istikrarın ekonomik hayattaki dalgalanmalar, piyasa başarısızlığı ve finansal krizler gibi durumlarda nasıl ortadan kalktığı, bunların ortadan kalkması halinde yeniden tesisi için uygulanacak Ortodoks, heterodoks ve IMF tipi istikrar programlarının özelliklerine değinilmiştir. İstikrar programlarının uyguladığı ekonomi politikası tedbirleri olarak maliye politikası, para politikası, gelirler politikası, nominal çıpa ve kur politikaları incelenmiştir. İstikrar politikalarının Türkiye uygulaması ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu kapsamda 1994 yılında uygulamaya konulan 5 Nisan Kararları, 1998 Temmuzunda uygulamaya konulan Yakın İzleme Anlaşması, 2000 yılında uygulamaya konulan Enflasyonla Mücadele Programı ve 2001 yılındaki Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı genel olarak incelenmiştir. Daha sonra bu programların mali disipline dönük tedbirleri özel olarak incelenmiştir. Son olarak 2008 küresel krizine değinilerek Türk ve dünya ekonomilerine etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: istikrar, Ortodoks İstikrar Programları, Heterodoks İstikrar Programları, IMF tipi İstikrar Programları, 32 Sayılı Karar, Finansal Liberalizasyon, Finansal Krizler, 5 Nisan Kararları, Yakın İzleme Anlaşması, Enflasyonla Mücadele Programı, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, mali disiplin, küresel kriz

ABSTRACT

Economic stability is studied in this thesis. Full employment, income distribution equity, balance of payments equilibrium, and price stability are counted as a component of economic stability. Some economic conditions as fluctuations, market failure, and financial crises can make economy unstable. Governments can use some measures for re-instituting the economic stability. Features of orthodox, heterodox and IMF stability policies are studied. Fiscal policy, monetary policy, using nominal anchor, and foreign exchange policy are examined as measures of economy policy. Turkish economic stability programs -5 April Resolutions, Close Monitoring Agreement, Fight Against Inflation Program and Transition to Strong Economy Program- are studied. In these economic stability programs, measures about fiscal discipline are especially studied. Lastly, 2008 Global Economic Crisis and its effects on Turkish and global economy are examined.

Key Words: stability, orthodox, heterodox, and IMF stability policies, financial liberalisation, financial crisis, 5 April Resolutions, Close Monitoring Agreement, Fight Against Inflation Program, Transition to Strong Economy Program, fiscal discipline, 2008 Global Crisis

GİRİŞ

Finansal liberalizasyon ve küreselleşme özellikle 1990 sonrası gelişmekte olan ülkelerde önemli ekonomik sorunlara neden olmuştur. Bu dönemde finansal piyasalardan kaynaklanan ekonomik istikrarsızlık yaygın bir hal almıştır. Bu nedenle ekonomik istikrar ve istikrarın yeniden tesisi ekonomi biliminin önemli konularından biri haline gelmiştir. Ülkemizde de 1989 yılında gerçekleştirilen finansal liberalizasyon sonrası çok sayıda ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu krizlerin sona erdirilmesi için hazırlanan istikrar programları ve bunların ulaştığı sonuçlar bu çalışmada ayrıntılı olarak incelenecektir. Türkiye tecrübesine değinmeden önce ise istikrar ve istikrarı sağlayacak politikalar üzerinde durulması konunun daha iyi incelenmesi için gereklidir. Türkiye istikrar politikaları deneyiminde mali disiplinin özel bir önemi vardır. Bu çalışma mali disiplini sağlamaya dönük Türk ekonomik istikrar politikalarını ana inceleme konusu olarak benimsemiştir. Diğer ekonomi politikaları da mali disiplinin sağlanması açısından incelenecektir. Yani çalışma mali disiplin merkezli bir çalışma olacaktır. Son olarak ise 2008 yılında ortaya çıkan küresel krizin ülkemiz ekonomisine yansımalarına değinilecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde ekonomik istikrar yer alacaktır. İstikrarın bir ekonomi kavramı olarak ne anlama geldiği, ekonomi düşüncesinin farklı zamanlarında, farklı ekollerin istikrara ne anlam yüklediğini inceleyeceğiz. İstikrarın unsurları olarak istihdam, büyüme, dış denge, gelir dağılımında adalet ve nihayet fiyat istikrarı derinlemesine incelenecektir. Fiyat istikrarı altında enflasyon, deflasyon ve stagflasyon halleri ile enflasyona neden olan yapısal, ithal, maliyet ve talep enflasyonu incelenecektir. Daha sonra ekonomik istikrarsızlığa neden olan ekonomik hayattaki dalgalanmalar, piyasa başarısızlığı ve finansal krizler incelenecektir. Finansal krizler altında para krizleri, bankacılık krizleri ve ikiz krizler ile krizlerin yayılması incelenecektir. Bu bölüm otomatik ve iradi istikrar sağlayıcılar ile istikrarın sağlanması anlatılarak bitirilecektir. İradi istikrar sağlayıcılar altında başlıca istikrar programı uygulamaları olarak Ortodoks ve heterodoks ile IMF tipi istikrar politikaları anlatılacaktır. Bu istikrar politikalarının uygulama araçları olarak maliye, para, gelirler, kur ve çıpa politikaları sayılacaktır.

İkinci bölümde istikrarı sağlanmasına dönük politika uygulamalarından olmak üzere maliye politikası ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Maliye politikası araçları olarak harcama, borçlanma, bütçe ve vergi politikası incelenecektir. Harcama politikası anlatılırken önce harcama kavramına değinilecek, kamu harcamalarının türleri ve niteliği tartışılacak ve son olarak da istikrarsızlık halleri olan enflasyon, deflasyon ve stagflasyonda harcama politikasının uygulanışı ve etkileri incelenecektir. Borçlanma politikası altında ise borç yönetimi, borçlanma nedenleri ve yöntemleri ile borçlanmanın etkileri tartışılacaktır. Bütçe politikası altında ise bütçenin ortaya çıkışı, bütçenin siyasi, hukuki ve iktisadi fonksiyonları, bütçeleme ilkeleri, çok yıllık bütçeleme ve performans esaslı bütçeleme incelenecek denk bütçe ve açık bütçe politikaları tartışılacaktır. Vergi politikası altında ise verginin otomatik istikrar sağlama mekanizması incelenecek, vergi düzenlemeleri ile iradi vergi politikası uygulanması tartışılacak ve son olarak verginin uluslararası boyutu olarak vergi rekabeti ve Tobin Vergisi önerisi tartışılacaktır. Bu bölüm maliye politikasının etkilerinin değerlendirilmesi ile son bulacaktır.

Üçüncü bölümde diğer iktisat politikası araçları olarak para politikası, gelirler politikası ve nominal çıpa uygulaması incelenecektir. Para politikası altında para kavramı, parasal otorite olan merkez bankasının görevleri ve bağımsızlığı anlatılacak son olarak da para politikası araçları olarak faiz politikası, açık piyasa işlemleri, reeskont ve munzam politikası, parasal hedefleme ve enflasyon hedeflemesi incelenecektir. Nominal çıpa uygulaması olarak ise kurallı maliye politikası, kur çıpası ve faizdışı fazla incelenecektir. Kurallı maliye politikası olarak borçlanma, bütçe, harcama ve gelire ilişkin kurallar incelenecektir. Kur çıpasında serbest ve sabit kur ile bunların bileşimi rejimler incelenecektir.

Son bölümde 1989-2004 arası istikrar programları Türkiye uygulaması incelenecektir. 1989 yılında başlatılan mali serbestlik sonrası meydana gelen krizler incelenecek ve bu krizlerin sonlandırılması için uygulanan istikrar politikaları incelenecektir. Bu dönemde uygulanan 5 Nisan, 1998 Yakın İzleme, Enflasyonla Mücadele Programı ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı önce genel hatlarıyla

incelenecek daha sonra mali disipline dönük tedbirler özel olarak incelenecektir. Bu bölümde 2008 yılında ortaya çıkan küresel krize de değinilecek, bu krizin Türk ekonomi yönetimini ne şekilde değiştirdiği, politikalarını ne şekilde d n  t rd ğ i incelenecektir. Sonuç bölümünde ise tüm çalışmanın bir değerlendirmesi yapılarak Türkiye'nin ekonomik kriz tecrübeleri tarti ılacaktır. Bu krizlerde mali disipline dönük uygulamaların etkileri ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM : EKONOMİK İSTİKRAR

1.1. İSTİKRAR KAVRAMI

İstikrar sözlükte dengede kararlı olmak anlamına gelmektedir.¹ Bir iktisat bilimi kavramı olarak ise ekonomik ve siyasi düşüncenin farklı dönemlerinde farklı şekillerde algılanmıştır.

Klasik iktisatçılar ekonominin denge halinde olduğunu düşünmüşler ve ekonomik istikrarın göstergesinin fiyat istikrarı olduğunu ifade etmişlerdir.² Ekonomiyi dengede tutan fiyat mekanizmasıdır. Fiyat mekanizmasının işleyebilmesi için bazı şartlar öngörülmektedir. Piyasaya giriş ve çıkış serbest olmalıdır (serbestlik), piyasada alıcı ve satıcılar kendi aralarında fiyatları ve üretim miktarını etkileyemeyecek kadar sayıca çok olmalıdır³ (atomisite), piyasaya arz edilen mal ve hizmet türleri homojen olmalıdır.⁴ Böylece, piyasada bir firmanın mallarının diğerlerine tercih edilmesi imkanı ortadan kalkmaktadır. Üretim faktörlerinin ekonominin bütün alanlarına kolayca akışı mümkün olmalıdır (mobilité), alıcı ve satıcıların piyasada olan bitenlerden haberdar olmaları gereklidir.⁵ Böylece bir seçim özgürlüğü sağlanmış olacaktır. (şeffaflık) Üreticilerde kar maksimizasyonu, tüketicilerde ise fayda maksimizasyonu düşüncesi ve gayreti bulunmalıdır.⁶

Bu önkoşullar mevcut ise piyasa mekanizmasının işleyeceği, ekonominin kendiliğinden dengede olacağı düşünülmektedir. Bu kararlı bir dengedir ve tam istihdam düzeyindedir.⁷ Dengesizlik durumlarının arızı olduğu piyasa mekanizmasına müdahale edilmediği takdirde kendiliğinden denge sağlanacaktır. Say'ın Mahreçler Kanununa göre her arz kendi talebini yaratır, ekonomide arz ve talep arasındaki

¹ <http://sozluk.turkcebilgi.com/%C4%B0stikrar> (08.06.2009)

² Ömer Yılmaz, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya, "İktisadi Kriz Kuramları Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 24, (Ocak - Haziran 2005), s.80

³ Mustafa Özer (Ed.). **İktisada Giriş**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2003, s.167

⁴ Özer, s.167

⁵ Özer, s.167

⁶ Coşkun Can Aktan, "Bir Piyasa Başarısızlığı Nedeni Olarak 'Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk' Sorunu:-Kamu Ekonomisinin Rolü ve Kamu Politikası Araçları"

<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-piyasa-basarisiz.pdf> (25.04.2009)

⁷ Tevfik Pekin, **Makro Ekonomi**, İzmir: Zeus Kitapevi, 2005, s. 125

dengelesizlikler geçicidir.⁸ Klasikler ekonominin azalan verimler kanununun neden olacağı kar daralmasından kaynaklanan uzun dönem duraklama haline girebileceğini düşünürler ancak bunun yalnızca teorik olarak mümkün olduğunu ifade ederek iyimserliklerini korumuşlardır.⁹

Klasiklerin tam rekabeti sağlayarak piyasa mekanizmasının kusursuz işlemesi için ön şart olarak ileri sürdükleri atomisite, homojenite, mobilite, aleniyet, şeffaflık ve fayda maksimizasyonu gibi piyasa özelliklerinin tamamı aynı anda mevcut olmadığında piyasa da tam istihdam dengesini sağlayamamaktadır. Büyük Buhran ile klasiklerin iddia ettiği gibi piyasa mekanizmasının kusursuz işlediği düşüncesi terk edilmiştir. Klasik iktisadi doktrinin mevcut istikrarsızlığın üstesinden gelinmesinde yetersiz kalması yeni çözüm arayışlarını hızlandırmıştır. Bu dönemde Keynes'in Genel Teori isimli çalışmasıyla öncülük ettiği yeni bir iktisadi anlayış gelişmiştir.

Keynezyen iktisatçılara göre bir ekonomide denge, toplam arz-toplam talep eşitliği ve yatırım-tasarruf eşitliği olarak ifade edilir.¹⁰ Bu büyüklüklerin birbirine eşit olmaması halinde ekonomide istikrarsızlık var demektir. Ekonomide istikrarsızlığın mevcut olması fiyat istikrarının bozulması ve ekonominin tam istihdam denge düzeyinden sapması anlamına gelmektedir. Keynesyen anlayış ekonominin tam istihdam düzeyinin altında eksik istihdam halinde arz-talep dengesini kurabileceğini ifade etmiştir.¹¹ Bu dönemde hem ekonomik istikrarsızlıkların hem de eksik istihdam gibi sorunların üstesinden gelebilmek için devletin para ve maliye politikası enstrümanlarını kullanarak müdahale etmesi gerektiği fikri yaygınlaşmıştır.¹²

İkinci Dünya Savaşı sonrası kolonilerin bağımsızlıklarını kazanmaları sürecinde kalkınma fikirleri de taraftar bulmaya başlamıştır. Böylece ekonomik büyüme, gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi unsurlar da istikrarın içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. 1970li yılların başında Petrol Şoku dolayısıyla enflasyon, stagflasyon gibi istikrarı bozucu unsurlar iktisat literatüründe öncelik

⁸ Coşkun Can Aktan. "Kriz Yönetimi", http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-kriz-yonetimi.pdf (08.06.2009) s. 4

⁹ Sadun Aren. "İktisaden Azgelişmiş Memleketlerde Kalkınmanın Finansmanı ve Bazı Yatırım Meseleleri", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/363/3804.pdf> (08.06.2009) s.2

¹⁰ Ercan Eren. **İktisat Teorisi** , Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2003, s.228

¹¹ Pekin, s. 129

¹² Pekin, s.125

kazanmış,¹³ fiyat istikrarının sağlanması yeniden iktisadın asli kaygısı olmuştur. İkinci Petrol Şoku ve ardından gelen Uluslararası Borç Krizi ekonomik istikrarın dış ödemeler dengesi yönünün vurgulanmasına neden olmuştur.

Son dönemlerde ise finansal liberalizasyon ve küreselleşme olgusu ile ekonomik istikrarın siyasi ve sosyal istikrardan ayrılamayacağı düşüncesi yaygınlaşmıştır. Finansal liberalizasyon ve küreselleşmenin biçimlendirdiği yeni ekonomik çerçeve borsa endeksleri, kurlar ve tahvil fiyatlarındaki gelişmeleri ekonominin önceliği haline getirmiştir.¹⁴ Piyasa denilen düzenek her türlü siyasi ve sosyal hadiseyi de fiyatlamaya başlamıştır. Mobilitesi yüksek sermaye, risk algıladığında hızla yer değiştirdiğinden ya da daha yüksek risk primi talep ettiğinden ekonomik istikrarın varlığı siyasi ve sosyal istikrarın varlığına daha fazla bağlı olmaya başlamıştır.

1.2. EKONOMİK İSTİKRARIN UNSURLARI

Klasik iktisatçılar ekonomik istikrar denince fiyat istikrarını kast ederler. Ekonomide istikrarsızlık söz konusu olursa yani enflasyonist süreç oluşursa klasik iktisatçıların çözüm yaklaşımları para arzının kontrol edilmesidir.¹⁵ Fiyat mekanizması piyasayı temizler.¹⁶ Klasik iktisatçılar devletin ekonomiye müdahalesine gerek olmadan fiyat mekanizmasının piyasayı temizleyeceğine inanırlar, devletin para arzını nötralize etmesi yeterlidir. 1920’li yıllarda eksik istihdam iktisat biliminin sorunu değildir. Çünkü klasik okul egemendir ve eksik istihdamı iktisat biliminin ilgi alanında görmemektedir.

Buhran sonrasında, ilk kez işsizliği tanımlayan Keynes olmuştur. O güne kadar piyasa mekanizmasının piyasayı temizleyeceği düşünülmüştür. Çöplük kavramı;

¹³ Yılmaz Akyüz. “1980’lerde Dünya Ekonomisi: Makroekonomi ve Bağımlılık Üzerine Bazı Dersler”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt 24, Sayı 221, (1989) (7-45) s.10-11

¹⁴ Sara Onur. “Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, (2005) (127-152) s.132

¹⁵ Mualla Öncel. “Ekonomik İstikrarı Teminde Para ve Maliye Politikalarının Rolü”, *İktisat ve Maliye Dergisi*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/324/3227.pdf> (13.06.2009) s.289

¹⁶ Mohammad Gani. “Money in Market Clearing”, <http://129.3.20.41/eps/mac/papers/0410/0410009.pdf> (13.06.2009) s.17

işsizliği, çarpık fiyatları ve verimsizliği kapsar. Klasik okul piyasa temizleme mekanizmasının bu çöpleri temizleyeceğini düşünür.¹⁷ Keynes ise bunu reddeder.

*Keynesgil görüşe göre, devlet aktif iktisat politikalarıyla gerekli talep düzeyini yaratmalı ve ekonomiyi tam istihdam dengesinde tutacak önlemleri almalıdır. Zira, piyasa ekonomisi kendi başına bırakıldığı takdirde, tam istihdam düzeyini sağlayamayabilir.*¹⁸

Büyük Buhran Klasiklerin ekonominin görülmez bir el tarafından istikrara kavuşturulacağı düşüncesini sarsmış Keynes'in görünür bir el -devletin eli- vasıtasıyla dengeye getirileceği düşüncesinin kabul görmesine neden olmuştur.¹⁹ Büyük Buhrana kadar kamu harcamaları toplumun ihtiyaçlarını karşılayan, vergiler ise bu harcamaların finansmanını sağlayan araçlar olarak bilinmekteydi. Borçlanma ise ancak savaş gibi zorunlu hallerde başvurulabilecek bir araç olarak kabul edilmekteydi.²⁰ Klasik maliyecilerin bu fikrine karşın, Keynes, bu iki mali aracı kamusal harcamalar ve vergileri, hükümetin ekonomik istikrarı sağlamadaki en önemli araçları olarak görmekteydi. Borçlanmanın da yaygın olarak kullanılmasını savunmaktaydı.²¹ Keynesyen okul, istihdamı arttırmak için, açık finansman tedbirlerini öngörmektedir. Klasik yaklaşıma göre, devlet ekonomiye müdahale konusundaki girişimleri asgari düzeyde tutmalıdır. Zira, kamu harcamaları özel harcamalardan kısıntı yapılması pahasına arttırılabilir. Özel harcamaların da etkin olduğu kabul edildiği için bu davranıştan ekonomi net bir fayda sağlayamaz.

Keynesyen görüşe göre istihdam hacmi, toplam talep düzeyinin fonksiyonudur.²² Toplam talep düzeyi ise devletin mali politikaları ile değiştirilebilir. Klasikler, ekonominin potansiyel gelirin altında olduğu durumda para arzının arttırılması yoluyla faiz oranlarının aşağıya çekileceği ve düşen faiz oranlarının

¹⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Market_clearing (13.06.2009)

¹⁸ Erinç Yeldan. "Yetmiş Yıl Sonra Keynes, Yeniden", *Cumhuriyet Gazetesi* 06.12.2006, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=8671 (15.03.2009)

¹⁹ Hüseyin Şen. "Yaşanan Son Krizle Birlikte Devlet Ekonomiye Geri mi Dönüyor?", *Çerçeve Dergisi*, (Mart 2009), s.49

²⁰ James Buchanan. **Kamu Borçlanması**, Haluk Tandircioğlu(Çev),

http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tandircioglu-kamu-borclanmasi.pdf (13.06.2009) s.5

²¹ Buchanan, s.5-6

²² Coşkun Can Aktan ve Mustafa Sakal; **Geleneksel Maliye Politikasının Temelleri** (Kurumsal Maliye Politikası içinde) Ankara:Seçkin Yayıncılık, 2007, s.12-13

yatırımların artıp ekonominin canlanmasına neden olacağını savunmaktadırlar. Keynesyen teori ise para arzı ne kadar arttırılırsa arttırılsın faiz oranının belli bir seviyeden aşağı düşmeyeceğine işaret etmektedir (likidite tuzağı). Dolayısıyla müdahalenin para politikası ile değil maliye politikası ile gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Keynesyen okulun 1970’li yılların başında Petrol Şoku yaşanana dek 1940’lar 1950’ler ve 1960’larda iktisat yazınına hakim olduğunu görüyoruz.²³ Ancak Petrol Şoku sonrası oluşan stagflasyon koşullarına karşı Keynesyen istikrar politikaların etkili çözümler sunamamaları yeniden klasik görüşlerin ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Öncülüğünü Milton Friedman’ın yaptığı bu yeni klasik okul Monetaristler olarak adlandırılmıştır.²⁴

Monetaristler, ekonominin doğal yapısı itibarıyla istikrarlı olduğu ve Keynesyen yaklaşımın aksine temel harcama eğilimlerinin büyük çaplı ve ani dalgalanmalar göstermediğini varsaymaktadır. İstikrarsızlık, istikrarı sağlamaya yönelik olduğu iddia edilen müdahaleci iktisat politikalarından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan monetaristler hükümetin para ve maliye politikalarını istikrara yönelik değil, istikrar bozucu uygulamalar olarak kabul etmektedirler.²⁵

*Friedman'ın parasalcı iktisat öğretisine göre enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir meseledir. Kapitalist bir ekonomide işsizlik piyasanın kendi içsel dinamikleriyle ortadan kalkacaktır. Bu dengeye dışarıdan müdahalede bulunulması ise ancak daha yüksek enflasyonla sonuçlanacak, ekonominin reel dengesini değiştirmeyecektir.*²⁶

Monetarist politika önerileri esas itibarıyla ekonomide fiyat istikrarı sağlamaya yönelik olup, fiyat istikrarı reel ekonomik dengelerin sağlanmasında bir ön koşul kabul edilmektedir. Hükümetin görevi işsizliği azaltıcı, üretimi arttırıcı harcama politikaları uygulamak değil; fiyat istikrarını, serbest rekabet koşullarını sağlamak ve ekonomide

²³ Aktan ve Sakal. s.13

²⁴ Gülsün Gürkan Yay. “Chicago Okulu Milton Friedman ve Monetarizm”, **Liberal Düşünce**, Yıl 6, Sayı 24, (2001 Güz), s.197-198

²⁵ Hüseyin Akyıldız. “Freud’çu, Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 11, (2006), 1-23, s.10-11

²⁶ Yeldan. “Yetmiş Yıl Sonra Keynes, Yeniden”

arz koşullarını iyileştirici politikalar yürütmektir. Üretkenliğin ve üretimin artışı, işsizliğin azaltılması uzun vadede buna bağlıdır. Hükümet müdahalesi tersine sonuç doğurabilir.²⁷ İşsizlik, üretim artışı gibi sorunların çözümü, hükümetin doğrudan sorumluluk alanına girmemekte, ekonominin doğal yapısını ilgilendirmektedir.

Ekonomi düşüncesinin bugün ulaştığı noktada bir ekonomide istikrar olduğunu söyleyebilmek için o ekonomide hangi şartların gerçekleşmiş olması gerekir. Belli başlı beş şartın gerçekleşmiş olması halinde bir ekonominin istikrarlı olduğunu söyleyebiliriz: ekonomide işsizliğin doğal işsizlik oranının üzerinde olmaması, milli gelirin yıldan yıla önemli oranlarda değişiklik yaşamaması, ekonominin sürdürülebilir bir büyüme oranında istikrarlı olarak büyümesi, fiyat istikrarının sağlanması, gelir dağılımında adalet ve dış dengenin sağlanması.

1.2.1. Tam İstihdam

Milli gelir bir ülkede belli bir dönemde mal ve hizmet üretiminden doğan üretim faktörleri gelirlerinin toplam parasal değerini, diğer bir deyişle, milli ekonominin bir yıl içinde yarattığı toplam net hasılayı ifade eder.²⁸ Bu mal ve hizmetlerin üretilmesi için kullanılan üretim faktörleri emek, sermaye, doğal kaynaklar ve teşebbüstür. Geniş anlamda istihdam, tüm üretim faktörlerinin kullanılması anlamına gelirken, dar anlamda istihdam sadece emek faktörünün kullanılmasını ifade eder.²⁹ Ekonomik istikrarın unsurlarından biri olarak tam istihdam dar anlamıyla kullanılarak emek faktörünün tam istihdamı ölçü alınır. Emek faktöründe tam istihdamdan sapma işsizlik olarak adlandırılır. Ekonomi politikasının amaçlarından biri işsizliğin ortadan kaldırılmasıdır.³⁰

Farklı işsizlik tanımları farklı şeyler ifade etmektedirler. Ekonomi literatüründe işsizlik olarak adlandırılan bazı durumlar istikrarı bozucu bir istihdam olgusu olarak kabul edilmezler. Mesela bir ekonomide üretime katkısı olmayan yani marjinal getirisi 0 olan çalışanlar işten ayrıldıkları takdirde üretimde bir azalma söz konusu olmayacaktır.

²⁷ Hasan İslatince. “İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kuramsal Tartışmalar”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 19, (Aralık 2007), s.207

²⁸ <http://www.die.gov.tr/sozluk/milhest.htm> erişim 29.03.2009

²⁹ Pekin. s.99

³⁰ Burçin Yılmaz Eser ve Harun Terzi. “Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve Avrupa İstihdam Stratejisi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 30, (Ocak-Haziran 2008), s.246

Bunlar istatistiksel olarak iş sahibidirler. Bu olgu gizli işsizlik olarak adlandırılmaktadır.³¹ Yapısal işsizlik, iradi işsizlik, konjonktürel işsizlik, geçici işsizlik, mevsimsel işsizlik, gizli işsizlik, teknolojik işsizlik belli başlı işsizlik türleridir.³²

Klasik teoriye göre emek talebi reel ücretin fonksiyonudur. Reel ücretle emek talebi arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Reel ücret arttıkça emeğin maliyeti artacağından işveren emek talebini azaltacaktır. Fiyatlar genel düzeyi ile reel ücret arasında da ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Fiyatlar genel düzeyi arttıkça reel ücretler düşmektedir ve emek talebi artmaktadır. Emek arzı ile ücretler arasında düz yönlü bir ilişki vardır. Ücretler arttıkça emek arzı da artmaktadır. Ücretler ve fiyatlar aşağıya ve yukarıya doğru tam esnek olduklarından emek arzı ve talebi daima dengeye varmaktadır.³³ İşsizlik söz konusu değildir. Piyasalar tam istihdamda dengededir.

1929 Büyük Buhranında Klasik teori, istihdam sorunlarını çözmede yetersiz kalmıştır. Keynes'in Genel Teori adlı çalışması ile yeni bir bakış açısı oluşmuştur. Keynes ekonominin her zaman tam istihdam düzeyinde dengede olmayabileceğini, eksik istihdamda da denge oluşabileceğini ifade etmiştir. Piyasa mekanizmasının eksik istihdamın aşılmasında yetersiz kalabileceğinden devlet para ve maliye politikası araçlarıyla -ekonomi likidite tuzağında olduğu için özellikle maliye politikası araçlarıyla- bu işsizliğin üstesinden gelmelidir. Keynes ayrıca emek arz ve talebinin hem reel ücreti hem de istihdam düzeyini belirleyemeyeceğini ifade etmektedir. Fiyatlar genel düzeyindeki bir artış sonucu reel ücretlerde meydana gelecek düşüş işçilerin işlerini bırakmalarına neden olmayacağından reel ücretin emek arzını belirlemede etkin olamayacağını ifade etmektedir. Keynes'in istihdam teorisine göre istihdam hacminin belirlenmesinde asıl etken emek talebidir. Emek arzının istihdam düzeyine etkisi ikinci planda kalmaktadır.

Monetaristlere göre ekonomide doğal işsizlik oranı diye tanımlanabilecek bir işsizlik düzeyi vardır. Doğal işsizlik oranı ekonominin yapısal özelliklerini ve işgücü

³¹ Süleyman Başterzi, **İşsizlik Sigortası**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:509, 1996, s.49

³² Başterzi, s.10

³³ Özlem Göktaş Yılmaz, "Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı 2, (2005) s.65

piyasaının koşullarını yansıtan bir olgudur³⁴. Bir ekonomi için istikrarsızlık sebebi sayılabilecek işsizlik; *çalışma istek ve gücünde olup, cari ücretle çalışmak istediği halde, uygun bir iş bulamayan*³⁵ kimsenin işsizliğidir. Monetaristler işsizliğin azaltılması uzun vadede işgücü piyasası koşullarının iyileştirilmesine; örneğin işgücü piyasalarının tam rekabet koşullarına kavuşturulması, asgari ücret, işsizlik tazminatı gibi piyasa dışı uygulamaların kaldırılmasına bağlıdır demekteler. Keynesyen yaklaşımda olduğu gibi harcamaları arttırarak işsizliği azaltma çabaları kısa vadede sonuç verse bile, uzun vadede enflasyon ve belki de daha yüksek oranlı işsizlik ile sonuçlanacaktır. Monetaristlere göre parasal istikrar işsizliği doğal oran civarında tutabilir. Monetaristlerin doğal işsizlikle ilgili görüşlerine dair yapılan eleştiriler Histeri Etkisi olarak kavramsallaşmıştır. *Histeri etkisine göre, doğal işsizlik oranı otomatik olarak mevcut işsizlik oranını izlemektedir. Mevcut işsizlik oranının genişletici politikalarla düşürülmesi durumunda doğal işsizlik oranı da azalacaktır.*³⁶

İşsizlik üzerinde önemli bir etken de döviz kurlarıdır. Döviz kuru para piyasası aracılığıyla ve dış ticaret yoluyla işsizliği etkiler.³⁷ Kur ile işsizlik arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Kur arttığında yani ulusal para değeri kazandığında işsizlik de artar. Ayrıca kurlardaki dalgalanmalar belirsizliği arttıracığından büyümeyi dolayısıyla istihdamı olumsuz etkiler. Verimlilik işsizlik açısından önemli bir parametredir. Yüksek üretkenlik yüksek üretim, yüksek getiri ve yüksek tasarruf demektir.³⁸ Tasarruf artışı yatırım artışı yoluyla işsizliği önlemede önemli bir etkidir.³⁹

*İşsizlik sorununu çözmenin en etkin ve kalıcı yolu istihdamı arttırmaktır.*⁴⁰ Ancak istihdamın artması işsizliğin azalması anlamına gelmemektedir. Ekonomiler bir yandan ilave istihdam olanakları sağlarken bir yandan da işsizlik oranları yükselebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlı bir nüfus artışı söz konusudur. Her yıl iş

³⁴ Emrah İsmail Çevik ve Salih Barışık. “Yapısal Kırılma Testleri İle Türkiye’de İşsizlik Histerisinin Analizi: 1923-2006 Dönemi”, **Karamaoglu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 10, Sayı14, (Haziran 2008) <http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2008/Cilt8/Say14/109-134.pdf> (08.06.2009) s.4

³⁵ Osman Demir. **Ekonomide Devlet**, Ankara:Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No:71, Mayıs 1997, s.223

³⁶ Çevik ve Barışık, s.4

³⁷ Mehmet Hüseyin Bilgin. “Döviz Kuru İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 8, (2004), s.83

³⁸ Berrin Ceylan-Ataman. “İşgücü Piyasalarında Bilgi Kaynakları ve İşsizlik: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/460/5225.pdf> (09.06.2009) s.2

³⁹ Ataman, “İşgücü Piyasalarında Bilgi Kaynakları ve İşsizlik: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, s.2

⁴⁰ Osman Demir. s. 224

piyasalarına önemli sayıda işgücü girerek işgücü arzını artırır. Dolayısıyla bir yandan istihdam bir yandan da işsizlik artabilir. Ekonomideki üretim ve yatırım düzeyi ile işsizlik arasında bir ilişki mevcuttur. Bu ilişki Okun Yasası olarak ifade edilmektedir. Okun Yasası milli gelirdeki artış ile işsizlik arasındaki istatistiki ilişkidir.⁴¹ Milli gelir arttıkça işsizlik azalırken milli gelir azaldıkça işsizlik artacaktır.

Ülkelerin genel olarak istihdamı artırıp işsizliği azaltmak için ekonomi politikaları izlemesinin yanında özel olarak da sektörel dağılım, işgücüne katılım, kayıtdışı istihdam gibi konularda da politikalar yürütürler.

1.2.2. Büyüme

Ekonomik büyüme, kalkınma ve gelişme birbirine yakın kavramlar olmakla birlikte aralarında bazı nüanslar vardır. Büyüme bir yıl içinde reel milli gelirdeki yüzde artıştır.⁴² Büyüme milli gelirdeki sayısal değişimi ifade ederken kalkınma ise milli gelirdeki artışla birlikte ekonomideki niceliksel ilerlemeyi ifade eder. Ekonomik gelişme ise sayısal olarak büyüyen bir ekonominin yapısal olarak da dönüşümünü ifade eder. Kalkınmanın içinde daha çok beşeri ilerlemeye vurgu varken gelişme kurum ve kurallarda ilerlemeye vurgu yapar. Milli gelir bir ülkenin ekonomik durumunu gösterirken kişi başına milli gelir refah seviyesini gösterir. Bir ülkenin milli geliri artarken kişi başına milli geliri azalabilir. Bu ülkede nüfus artışının milli gelir artışından daha büyük olduğunu gösterir.⁴³ Bir ülke ekonomik büyüme yaşarken refah düzeyinin düşmesi mümkündür.

Aslında salt ulusal gelir artışı ya da birey başına düşen gelirin yükselmesi kimi zaman ciddi bir kalkınma göstergesi bile olamaz. Eğer, gelir dağılımı adaleti bozuluyorsa, ülkenin eğitim ve sağlık hizmetleri yaygınlaşmıyorsa, konut ve

⁴¹David Altig, Terry Fitzgerald ve Peter Rupert. "Okun's Law Revisited: Should We Worry About Low Unemployment?", **Federal Reserve Bank of Cleveland**
<http://www.clevelandfed.org/Research/Commentary/1997/0515.htm> (08.06.2009)

⁴² Osman Demir. s.224

⁴³ Kenan Tanrıku. "Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi", **Uzmanlık Tezi**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara: 1983, s.40

*sosyal güvenlik hizmetleri geriliyorsa, ulusal gelir topyekun artsa bile, bir kalkınmadan söz etme olanağı yoktur.*⁴⁴

Ekonomi literatüründe bazı farklılıklar içeren bu kavramların bu farklılıklarını ihmal ederek genel olarak büyüme kavramı altında ifade edersek, büyüme ekonomi politikasının en önemli unsurlarından biridir. Büyümeyi belli başlı dört unsur belirler: sermaye, insan gücü, verimlilik, siyasi ve hukuki kurumsallaşma.

Tanrıkulu, Türkiye’de ekonomik büyümeyi incelediği çalışmasında genel olarak az gelişmiş ülke ekonomilerinin sağlıklı bir büyüme yoluna girmesine başlıca üç engel olduğunu ifade etmektedir. Bunları bilgi ve teknolojik beceri yetersizliği, yurtiçi tasarrufların gerekli yatırım seviyesinin gerisinde kalması ve ödemeler dengesinde döviz gelirlerinin giderlere oranla az gerçekleşmesi olarak saymaktadır.⁴⁵

Bilgi ve teknolojik beceri düzeyinin yükselmesi için dışarıdan know-how transferi yapılması ya da bu becerinin yurtiçi çalışmalarla bizzat kazanılması gereklidir. *Beşeri gelişmemizin hızlanması, özel sektörde de, kamu sektöründe de araştırma-geliştirme faaliyetlerinin artmasına, kurumsallaşmasına ve Batı standartlarına erişmesine doğrudan bağlıdır.*⁴⁶

Ekonomik büyümenin önündeki ikinci engel ise yurtiçi tasarrufların yetersizliğidir. Düşük gelir seviyelerinde gelirin çoğu harcanırken azı tasarruf edilebilmektedir. Hatta gelirin ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kaldığı dolayısıyla negatif tasarruf olgusunun yaygın olduğu görülmektedir. Tasarruf olgusuna makro açıdan bakıldığında ise bir ülkenin büyümesini sağlayacak yatırımların finansmanı için kamusal ya da özel tasarruf sağlanması gereklidir. Kamusal tasarruf vergileme yoluyla sağlanırken, özel tasarruflar ile yatırımların finansmanı etkin bir bankacılık ve sermaye piyasası varlığına bağlıdır.

(F)inansal gelişme, sermayenin verimlilik oranını arttırarak ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Etkin bir finansal sistem, fonları marjinal sermaye

⁴⁴ Emre Kongar. “Ekonomik Büyüme ve Kültürel Kalkınma”
http://www.kongar.org/makaleler/mak_mi.php (18.03.2009)

⁴⁵ Tanrıkulu, s.40

⁴⁶ Yılmaz Esmer. “Ekonomik Büyüme ve Beşeri Gelişme”, **Görüş Dergisi**, Sayı 67, (Mayıs 2001), s.53

*ürünü en yüksek olan projelere tahsis edecek ve kaynak dağılımını etkinleştirecektir. Sermayenin etkin dağılımı sermayenin verimliliğini, dolayısıyla ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyecektir. Finansal aracılık daha çok tasarrufun yatırıma aktarılmasını sağlayacak ve ekonomik büyüme artacaktır. Finansal gelişme, tasarruf oranını arttırarak ekonomik büyümeye katkı sağlar.*⁴⁷

Ekonomik büyüme için dezavantaj oluşturan üçüncü etken ise ödemeler dengesi sorunlarıdır. Gelişme yolundaki ülkeler yapısal olarak ödemeler dengesi açıkları yaşayan ülkelerdir. Gelişmenin ilk safhalarında yatırım ve ara malı ithalatı dolayısıyla ödemeler dengesi sorunları yaşanması olağandır.⁴⁸ Ayrıca gelir düşüklüğü sebebiyle dış tasarruf kullanılması zorunluluğu ödemeler dengesi açıklarını besler. Ancak ekonomik büyüme sağlandıkça bu açığın kapanması gerekir. Bu nedenle ekonomik büyüme amacıyla gelişmekte olan ülkeler ihracat gelirlerini artırıcı tedbirler alırlar, işçi gelirleri ya da uluslararası hibe ya da yardımlar gibi transfer gelirlerine önem verirler.⁴⁹

Ekonomik büyüme ekonomi politikasının amaçlarından biridir. Özellikle kalkınma iktisadı döneminde önemli bir kavram haline gelmiştir.⁵⁰ Büyüme ekonominin kantitatif olarak büyümesiyle kalmayıp istihdam yaratılması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, çevre ve kültür değerlerinin korunması, hak ve özgürlük genişlemesi gibi unsurları da sağlamalıdır.

(G)erçek bir kalkınmadan söz etmek için, okur-yazarlığın yükselmesi, eğitilmiş ve uzmanlaşmış işgücünün artması, tüm nüfusun sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınabilmiş olması ve bu arada işsizliğin yüzde 1-2 gibi sayılarda dolaşması gerekir. Örneğin Dünya Bankası'nın kalkınma ölçütleri arasında,

⁴⁷ Özgür Aslan ve İsmail Küçükaksoy, “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı 4, (2006), s.29-30

⁴⁸ Kadir Karagöz, “Türkiye’de Dış Borçlanmanın Nedenleri Ekonometrik Bir Değerlendirme”, **Döviz Kuru İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme**, Sayı: 66-67, (2007) s.100-101

⁴⁹ Karagöz, s.100-101

⁵⁰ Cengiz Yavilioğlu, “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, (2002), s.65

*birey başına düşen hastahane yatağı sayısından tutun da, ülkedeki eğitim düzeyine kadar pek çok istatistik yer almaktadır.*⁵¹

1.2.3. Dış Dengenin Sağlanması

Bir ekonominin genel olarak dengede olduğunu söyleyebilmek için özel kesim dengesi ve kamu kesimi dengesinden oluşan iç denge ile cari dengenin birlikte sağlanması gereklidir. Özel sektör dengesi özel sektörün tasarrufları ile yatırımları arasındaki dengedir. Formüle etmek gerekirse;

$$S(\text{tasarruf})=I(\text{yatırım})' \text{dır.}^{52}$$

Kamu kesimi dengesi ise kamu gelirinin kamu gideriyle denk olması demektir. Kamu kesimi dengesini;

$$T(\text{kamu geliri})=G(\text{kamu gideri}) \text{ olarak formüle edebiliriz.}^{53}$$

Dış denge ya da cari denge ise yurtdışına çıkan mal ve hizmet gelirlerinin yurtdışından giren mal ve hizmet gelirlerine eşit olmasıdır.⁵⁴ Dış denge formülü ise;

$$X(\text{dış alem mal ve hizmet gelirleri})=M(\text{dış alem mal ve hizmet giderleri}) \text{ şeklindedir.}^{55}$$

Bu üç dengeyi tek formül altında birleştirdiğimizde;

$$(S - I) + (T - G) = (X - M)^{56}$$

olmaktadır. Denklemin sol tarafındaki iki dengenin toplamı bir ülkenin iç ekonomik dengesini, sağ tarafı ise dış ekonomik dengesini -mal, hizmet, faktör ve sermaye piyasalarında yurtiçinde yerleşiklerin dış alemle ilişkilerinin dengesini-

⁵¹ Kongar, “Ekonomik Büyüme ve Kültürel Kalkınma”

⁵² Ahmet Yılmaz Ata ve Fatih Yücel, Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 12, (2003) s.99-100

⁵³ Ata ve Yücel, s.99-100

⁵⁴ Zafer Yükseler, “Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi”, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3221/odemeler.pdf> (13.06.2009) s.4-6

⁵⁵ Ata ve Yücel, s.99-100

⁵⁶ Erşan Sever ve Murat Demir, “Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, (Nisan 2007), s.48

gösterir. Bir ülkenin iç ekonomik dengesi ile dış ekonomik dengesi birbirine eşittir.⁵⁷ Ülkenin iç ekonomik dengesi ne kadar açık veriyorsa dış ekonomik dengesi de o kadar açık verir. Yani bir ekonomi açık veriyorsa bunu dışarıdan finanse etmek ya da rezervleriyle karşılamak zorundadır.⁵⁸

Özel kesimin yatırımları tasarruflarından fazlaysa bunun kamu tasarrufuyla finanse edilmesi gerekir. Kamu, gelirlerinden daha az harcarsa özel kesimin açığını kapatabilir. Bu durumda ekonomi dış açık vermez. Ancak kamu kesimi fazla vermezse ya da fazlası özel sektörün açığından az olursa dış açık kaçınılmaz olur. Özel sektörün yatırımlarının tasarruflarını aştığı durumda kamu fazla vermek için gelirlerini artırmaya, giderlerini azaltmaya dönük bir maliye politikası izlerse büyüme ve istihdamın artırılması politikalarıyla çelişki oluşacaktır.

Eğer kamu kesimi açık veriyorsa -ekonominin genel dengesinin sağlanması için- özel kesimin tasarruflarına el atmak zorunda kalacaktır. Özel kesimin tasarruflarının bir kısmının kamu kesiminin açığını kapatmak için kullanılması halinde yatırımlar azalacaktır. Böylece büyüme ve istihdam olumsuz etkilenmiş olacaktır.

Ekonomide iç dengede özel kesim ya da kamu kesiminin açığından dolayı dış açık verilmesi durumunda ikiz açık söz konusudur.⁵⁹ Ancak bu mekanizmanın işlemesi ticari ve finansal dışa açıklık olmasına bağlıdır.⁶⁰ İç dengeyi sağlayan kamu kesimi dengesi ve özel kesim dengesi birlikte açık veriyorsa dış denge de bu iki açığın toplamı kadar açık verecektir. Bu durumda üçüz açık söz konusudur. Dış dengenin fazla vermesi durumunda ya yurt içi döviz rezervleri artar, ya dışarıya borç verilir ya da dışarıya yatırım yapılır. Eğer dış denge eksiye ise ya rezervler azalacaktır ya da yurt dışı kaynaklardan bu açık finanse edilecektir.

⁵⁷ Sever ve Demir, s.48

⁵⁸ Yükseler, s.3

⁵⁹ Sever ve Demir, s. 49-50

⁶⁰ Sevda Yapraklı, “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı 5, (2007), s.70

Dış denge açısından belirleyici olan ödemeler bilançosu dengesidir, ödemeler dengesinin açık veya fazlanın olmamasıdır. Ödemeler bilançosu; cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve resmi rezervler hesabından oluşur.⁶¹

Genel olarak dış ticaret dengesi mal ve hizmet ihracatı ile mal ve hizmet ithalatı arasındaki dengedir.⁶² Dış ticareti etkileyen iki değişken döviz kuru ve milli gelirdir.⁶³ İhracat ve kur arasındaki ilişki pozitif yönlüdür.⁶⁴ Kurdaki yükselme ihracatı arttırıcı bir etki yapmaktadır, düşme ise ihracatı azaltıcı etkide bulunmaktadır.⁶⁵ İthalatla milli gelir arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. İthalatla kur arasında ise ters yönlü bir ilişki vardır. Ayrıca ülkede uygulanan iktisat politikaları da dış ticaret üzerinde etkilidir. Daraltıcı maliye politikaları cari açığı azaltıcı etkiler gösterirken aşırı para arzı cari açık oluşturuca etki gösterir.⁶⁶

Sermaye hesabında tahvil, hisse senedi, gayrimenkul gibi varlıkların alım satımı ile banka hesapları bulunur. Sermaye girişi ile sermaye çıkışının toplamına, sermaye hesabı dengesi denir. Sermaye girişinin sermaye çıkışından fazla olması durumu, sermaye hesabı fazlası veya net sermaye girişi olarak nitelendirilir. Aksi sermaye hesabı açığı veya net sermaye çıkışıdır. Sermaye hesabı yurtdışı faiz oranları, yurtiçi faiz oranları ve dolayısıyla yatırımların getiri oranlarına bağlıdır.

Ödemeler bilançosunda dış ticaret ve sermaye hareketlerinde oluşan bir fark kendini rezerv hareketlerinde gösterir. Dış ticarete bir açık oluştuyorsa bunun sermaye girişiyle finanse edilemeyen kısmı resmi rezervlerde azalma sonucu finanse edilecektir. Sermaye girişi dış ticaret açığının üzerindeyse ülke ticaret açığı vermesine rağmen rezervleri artacaktır.

Ülkelerin dış açık ya da fazla vermelerinin belli başlı sebepleri; genişletici maliye politikaları, milli gelir artışı, uluslararası rekabet gücü, ithal malların tercih

⁶¹ Pekin, s.199

⁶² Pekin, s.199-200

⁶³ Utku Utkulu, “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz Mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 18, Sayı 1, (2003) s.46

⁶⁴ Utku Utkulu, “Türkiye’de Dış Açıkların Belirleyicileri: Ekonometrik Bir İnceleme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2,(2001), s.114

⁶⁵ Mehmet Hüseyin Bilgin, “Döviz Kuru İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 8, (2004), s.82

⁶⁶ Utkulu, “Türkiye’de Dış Açıkların Belirleyicileri: Ekonometrik Bir İnceleme”, s.114

edilme düzeyi, konjonktürel dalgalanmalar, hammadde alım ya da satımının ekonomide önemli ağırlığının olması ve emtia fiyatlarındaki değişimler, kur değişimleri olarak sayılabilir. Ülkede talebin artışı sağlayan durumlarda ithalatın artması yönünde, iç pazarın daralmasında ise ithalatın azalıp ihracatın artması yönünde değişiklik oluşacaktır. Dış ticaret açısından diğer önemli etken ise kurdaki değişimdir.

1.2.4. Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması

Gelir dağılımı gelirin kişiler, toplumsal gruplar ve üretim faktörleri arasında nasıl bölüşüldüğünü ifade eder.⁶⁷ Üretim ilişkileri, kamu hizmetleri, toplumsal ilişkiler, işgücünün örgütlenmesi ve hareketliliği, siyasal katılım gibi pek çok faktör gelir dağılımını etkiler.⁶⁸

Gelir dağılımı farklı kriterlere göre yapılabilir. Kişisel gelir dağılımı toplam gelirin toplumu oluşturan bireyler arasındaki dağılımını gösterir.⁶⁹ Kişisel gelir dağılımında en önemli belirleyicilerden biri beşeri sermayedir.⁷⁰ Nitelikli eğitim sonucu kişilerin kazandığı bilgi ve beceri, işgücünün kalitesini, verimliliğini ve geliri önemli ölçüde arttırdığından kişisel gelir dağılımı üzerinde düzeltici etkileri vardır. Ancak yalnızca zengin ailelerin çocuklarını okutabildiği bir toplumda yoksul ailelerden gelen çocuklar da yoksul olmaya devam edecek ve gelir dağılımı iyileşmeyecektir.⁷¹ Sosyal sermaye de gelir dağılımının düzeltilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.⁷² Kişisel gelir dağılımı nüfus gruplarına göre eşit dilimlere ayrılır. Bu gruplar ortalama gelir düzeyine göre sıralanır ve zaman içinde gelir düzeylerinin değişimi izlenir. Kişisel gelir dağılımının değişimini izlemek ya da uluslararası karşılaştırmalar yapmak için en çok kullanılan ölçü Lorenz Eğrisi ve ondan türetilen Gini Katsayısıdır.⁷³

⁶⁷ Nihat Işık, “Sektörel Gelir Dağılımının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 11, Yıl 9, (Aralık 2006), s.122

⁶⁸ Işık, s.122

⁶⁹ İsa Altınışık ve Hasan Sencer Peker, “Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 10, Sayı 15, (Aralık 2008), s.102

⁷⁰ Kemal Baş, “Eğitim-Kalkınma-Gelir ve Doğurganlık İlişkileri: Mersin Örneği”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, No 1-4, (1997), s.137

⁷¹ Hüsamettin İnaç, Ümit Güner, Sinan Sarısoy, “Eğitimin Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, (Ekim 2006) s. 61

⁷² Mehmet Karagül ve Mahmut Masca, “Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme”, **İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, (Bahar 2005), s.41-42

⁷³ Altınışık ve Peker, s. 103-104

Fonksiyonel gelir dağılımı, üretim faktörlerine göre milli gelirin paylaşımını ifade eder.⁷⁴ Milli gelir içinde ücret, faiz, rant ve karın paylaşımı hakkında bilgi verir. Sektörel gelir dağılımı gelirin tarım, sanayi, hizmetler sektörleri ya da bunların alt sektörleri arasında nasıl bölüşüldüğünü gösterir.

Kamusal gelir ve harcamaların miktar ve kompozisyonu gelir dağılımında adaleti temin edecek şekilde kullanılabilir.⁷⁵ Devlet gelirleri içinde en ağırlıklı kalem vergilerdir. Doğrudan vergiler geliri vergilerler. Dolaylı vergiler ise harcamaları. Doğrudan vergilerin gelir dağılımında adaleti daha iyi sağladığına dair genel bir kanı vardır. Gelirin vergilenmesinde artan oranlı tarife, asgari geçim indirimi, istisna ve muafiyetlerle gelir dağılımında adaletin teminine çalışılabilir.

Dolaylı vergilerde gelire göre vergileme prensibine zarar verildiği yaygın bir kanaattir. Alt gelir grubunda harcama eğiliminin yüksek olması nedeniyle oransal olarak daha fazla vergilendikleri için gelir dağılımında adaletin bozulduğu düşünülür.⁷⁶ Özel tüketim vergileri ile zengin kesimin kullandığı mallar üzerine daha fazla vergi konularak adaletsizliğin azaltılması hedeflenir.⁷⁷ Dolaylı vergilerde ihraç malları aleyhine ithal malları lehine rekabet dezavantajı oluşur.

Gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için vergi gelirleri içinde doğrudan vergilerin ağırlığının yüksek olması; artan oranlı tarife, asgari geçim indirimi, istisnalar ve muafiyetlerle doğrudan vergilerin üst gelir grubunu daha fazla vergilemesi; dolaylı vergilerin tüm vergi gelirleri içinde daha az bir oran teşkil etmesi; lüks tüketimin daha fazla, temel tüketimin daha az vergilenmesi; harcamaların vergilenmesi esnasında ihracat aleyhine ithalat lehine oluşacak vergileme etkisini ortadan kaldırııcı bir vergi politikasının uygulanması gerekecektir.

Kayıt dışılık gelir dağılımında adaletin sağlanmasında önemli bir engeldir. Vergi oranları arttıkça kayıtdışılık artacak kayıtdışılık arttıkça mevcut mükellefler daha

⁷⁴ Altınışık ve Peker, s. 103

⁷⁵ Esra Siverekli Demircan, “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 21, (Temmuz-Aralık 2003), s.113-114

⁷⁶ Fatih Sarioğlu, “Vergi Sisteminin Bütünselliği ve Artan Oranlılık”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, (2002), s.226

⁷⁷ Sarioğlu, s.226

fazla vergi vermek zorunda kalacaklardır.⁷⁸ Vergilenemeyen sektörler ya da ekonomik birimler lehine haksız rekabet oluşurken kaynakların tahsisinde de etkinsizlik oluşacaktır.⁷⁹ Gelirin yeniden dağıtımı ve alt gelir grupları lehine kamu hizmetleri zayıf kalacaktır.⁸⁰ Bu noktada toplumsal hareketlilik ve fırsat eşitliğini sağlamaya dönük sağlık ve eğitim gibi iki önemli alanda yeterince harcama yapılamayacaktır. Kayıt dışılığın gelir yetersizliği nedeniyle parasal finansmana ve enflasyona neden olması da gelir dağılımının bozulmasına neden olacaktır.⁸¹

Devletin gelir toplarken gelir dağılımını sağlayıcı tedbirler alması tek başına yeterli olmayacaktır. Toplanan gelirin nasıl harcandığı da önemlidir. Fırsat eşitliğini sağlayıcı yatırımlara ne kadar kaynak ayrıldığı, alt gelir gruplarına dönük transferler gelir dağılımında adaletin sağlanmasında önemlidir. Yüksek gelir gruplarına transfer anlamına gelen faiz ödemeleri harcamalar içinde ne kadar büyük bir orana sahipse gelir dağılımında adalet o kadar azalacaktır. Gelir dağılımında adaletin bozulmasının en önemli sebeplerinden biri işsizliktir. Servet dağılımında eşitsizlik de gelir dağılımında adaletin bozulmasına neden olacaktır.

1.2.5. Fiyat İstikrarı

Fiyat istikrarı ekonomide fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen dalgalanmaların önlenmesidir. İktisadi birimlerin tüketim ve yatırım kararlarında ihmal edecekleri kadar düşük bir enflasyon düzeyi sözkonusu ise fiyat istikrarı sağlanmış demektir.⁸² Fiyatlar genel düzeyindeki dalgalanmalar aşağı ve yukarı doğru olmak üzere enflasyon ve deflasyon şeklinde gerçekleşebilir. Fiyatlar genel düzeyinin artması olgusu enflasyon olarak adlandırılır. Yıllık %2-2,5 düzeyindeki bir enflasyonun sağlanması fiyat istikrarı açısından yeterlidir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bunun birkaç puan

⁷⁸ Sinan Aygün, “Gölgesi Kendinden Büyük Ülke”, **Görüş Dergisi**, Sayı 57, (Aralık 2003), s.59

⁷⁹ Nihat Işık ve Mustafa Acar; “Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri- Boyutları- Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 21, (Temmuz-Aralık 2003), s.131

⁸⁰ Hakan Çetintaş ve Hasan Vergil, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, (2003), s.20

⁸¹ Işık ve Acar, s.120

⁸² Başçı,Erdem; “Fiyat İstikrarı”, **2. KPMG Türkiye Finansal Risk Yönetimi Konferansı**, (Mayıs 2009) http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ErdemBasci_KPMG.pdf (16.06.2009) s.2

üzerindeki bir enflasyon fiyat istikrarı ile uyumlu kabul edilip hedeflenmektedir.⁸³ Enflasyon gibi deflasyon da fiyat istikrarı ile çelişen bir durumu göstermektedir.⁸⁴

Devletin açık bütçe politikası uygulayarak bütçeyi emisyonla finanse etmesi enflasyon doğuran nedenlerin başında gelir.⁸⁵ Toplam harcamaların tam istihdam gelir düzeyinin üzerine çıkması halinde sürekli ve yaygın fiyat artışları meydana gelir. Buna talep enflasyonu denilmektedir.⁸⁶ Maliyetlerin yükselmesi ile ortaya çıkan enflasyon maliyet enflasyonu olarak kabul edilir.⁸⁷ Dış ekonomiden milli ekonomiye ithalat yoluyla yansıyan fiyat artışlarına ithal enflasyon denir. Yapısal enflasyon ekonominin pazar yapısı ile açıklanır. Fiyat, arz-talep dengesiyle değil, piyasaya hakim işletmelerce belirlenmektedir. Azgelişmiş ekonomilerde geri teknoloji, kötü yönetim, bozuk organizasyon, sermaye yetersizliği, aşırı istihdam, dışa bağımlılık, ölçek ekonomisinde olmayan işletmeler nedeniyle oluşan iktisadi yapı enflasyon üretir.

Ekonomide aşırı talep söz konusuysa maliye politikası, bütçe fazlalığı sağlayarak talep baskısını azaltmaya yönelik olacaktır. Para politikası ise ekonomideki para arzını denetim altına alarak enflasyonist para genişlemesini engellemeyi amaçlar. Faiz oranları ve açık piyasa işlemleriyle toplam harcamaların düzeyini etkilemeye çalışır.⁸⁸ Gelirler politikası enflasyonist süreduruma neden olan beklentilerin önüne geçmek için ücretlere ve fiyatlara müdahale edilmesidir. Enflasyonla mücadele için son yıllarda sıklıkla uygulanan bir politika enflasyon hedeflemesidir. Merkez bankası fiyat istikrarını sağlamaya dönük politikalarını belirlenen bir enflasyon hedefine dayandırır ve bu hedefi kamuoyuna açıklar.

Günümüzde fiyat istikrarının sağlanması ve korunması konusunda merkez bankaları görevlendirilmişlerdir.⁸⁹ Fiyat istikrarının sağlanması merkez bankalarının en öncelikli görevi olmuş ekonomi politikasının diğer amaçları fiyat istikrarı göreviyle

⁸³ Başçı, s.2

⁸⁴ William R. White , “Fiyat İstikrarı Yeterli midir?”, Pelin Ataman Erdönmez (Çev.), **Bankacılar Dergisi**, Sayı 59, (2006), s. 116

⁸⁵ C. Yenal Kesbiç, Ercan Baldemir, Esat Bakımlı, “Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 2, (2004), s.30-31

⁸⁶ Pınar Seden Meral, “Enflasyon ve Enflasyonun Okuma Alışkanlığına Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 19, (2005) s.311

⁸⁷ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Enflasyon**, Ankara, 2004, s.5

⁸⁸ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Enflasyon**, s.9

⁸⁹ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Enflasyon**, s.12

çelişmediği sürece takip edileceği kabul edilmiştir. Hatta artık merkez bankalarının tek hedefinin fiyat istikrarı olduğu ileri sürülmektedir.⁹⁰ Eroğlu fiyat istikrarı hedefinin kalkınma, istihdam ve gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi hedeflerin önüne geçmesinin temel nedenin finansal kesimin iktisat politikaları üzerindeki etkinliğinin artması olduğunu ifade etmektedir.⁹¹

Bu görevi gereğince yerine getirebilmeleri için merkez bankalarının siyasi etkilerden kurtarılması ve bağımsızlaştırılması fikri yaygın bir şekilde kabul edilmiş ve uygulamaya geçilmiştir. Merkez bankası özerkliğinin fiyat istikrarını aşan, bütüncül olarak iktisat politikasının nasıl belirleneceği ve denetleneceği sorununun bir parçası olduğu da ifade edilmektedir.⁹²

Deflasyonda toplam talep toplam arzdan azdır. Talep arzdan az olduğu için fiyatlarda yükselme değil gerileme olur, enflasyonun tersidir. Deflasyonda ekonomideki üretim miktarı değişmediği halde para talebinde azalmayla karşılaşılır. Para talebindeki azalma gelirdeki azalma veya para arzındaki azalma gibi nedenlerden kaynaklanabilir. Sonuçta toplumdaki satın alma isteği azalmış demektir. Deflasyonun en belirgin göstergesi durgunluktur. Üreticiler ürettiklerini satamazlar. Deflasyon durumunda fiyatlar aşağıya doğru gider. Bu tüketiciler açısından iyi bir şey gibi görülebilir ancak ilerleyen safhalarında ekonomiyi kilitler. Fiyatların düşeceğini düşünen tüketiciler bugünkü tüketimlerini erteleyecekler ve fiyatlar genel seviyesinin düşmesi beraberinde ekonomik durgunluğu da getirecektir.

Deflasyon, yönetilmesi enflasyona göre daha zor bir olgudur. Deflasyonda para politikası etkisiz kalmaktadır. Bu nedenle mali politikalar daha çok tercih edilir. Kamu harcamalarını ve özellikle otonom yatırımları arttırmak, gelir ve kurumlar vergisini azaltarak müteşebbisin yatırıma tahsis edeceği fonların genişlemesini sağlamak, yüksek ücret politikası gibi alım gücünü artırıcı tedbirlerle talebi uyararak arz-talep dengesini sağlamak deflasyonist konjonktürde tercih edilecek politikalardır.

⁹⁰ Bayram Çolakoğlu, “T. C. Merkez Bankası Para Politikasının Güvenilirliği”, **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı 475, (Ekim 2003), s.64-66

⁹¹ Nadir Eroğlu, “İktisat Politikalarında Israrla Neden Fiyat İstikrarı Amacı?” **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl 44, Sayı 514, (Aralık 2007) s.8

⁹² Nazım Ekinci, “Kriz ve Para Politikası Üzerine”, **Görüş Dergisi**, Mayıs 2001, s.68

Ekonomide fiyat istikrarını ortadan kaldıran üçüncü durum stagflasyondur. Stagflasyonda üretim maliyetleri artışları nedeniyle fiyatlar artarken talep düşüklüğü nedeniyle üretim kapasitelerinde önemli düşüşler olmaktadır. Stagflasyon dünya iktisat tarihinde daha önce yaşanmamış, yeni bir kavramdır.⁹³ Bu nedenle stagflasyonda ekonomi politikasının ne şekilde oluşturulacağı hususunda karar vermek güçleşmiştir. Durgunluğu aşmak için genişletici politikalar uygulanması gerekirken fiyat artışlarının önlenmesi için ise daraltıcı politikalar uygulanmalıdır. Hangi strateji uygulanırsa uygulansın, bir amacın gerçekleştirilmesi diğer amaçtan uzaklaşma pahasına mümkün olmaktadır. Bu durumda yapılması gereken optimal bir bileşimi gerçekleştirmeye çalışmak olmalıdır. Farklı araçları devreye sokmak suretiyle tam istihdam ile fiyat istikrarı arasında tam bir tradeoff'un olmadığı stagflasyonist bir durumda her iki amacın gerçekleşmesine katkıda bulunmak mümkün olabilir.⁹⁴

1.3. EKONOMİDE İSTİKRARSIZLIK NEDENLERİ

Ekonominin istikrarını sağlayacak olan fiyat mekanizmasıdır. Fiyat mekanizması tam rekabet piyasasında ekonomik dengesizlikleri ortadan kaldıracaktır.⁹⁵ Klasiklerin bu görüşüne karşı Keynesyen iktisat istihdam seviyesine göre dengeyi sağlayan mekanizmanın değiştiğini ifade etmektedir. Eğer eksik istihdam var ise miktar uyumu; tam istihdam gerçekleşmişse, fiyat uyumu mekanizmaları işleyerek denge sağlanmaktadır.⁹⁶ Mevsimsel ya da konjonktürel dalgalanmalar, finansal krizler ve piyasa başarısızlığı gibi durumlarda fiyat mekanizması işlevini yerine getirememektedir.

1.3.1. Ekonomik Hayattaki Dalgalanmalar

Ekonominin reel üretim hacmindeki dalgalanmalar iktisat biliminin ilgi alanlarından biridir. Üretim hacmi çeşitli nedenlerle inişler ya da çıkışlar gösterir. Bu dalgalanmaların konjonktürel, mevsimsel, düzensiz ve trend dalgalanmalar olmak üzere başlıca dört türü olduğu iktisat literatüründe kabul edilmektedir. Mevsimsel

⁹³ Hüseyin Şen, “Yaşanan Son Krizle Birlikte Devlet Ekonomiye Geri mi Dönüyor?” *Çerçeve Dergisi*, (Mart 2009), s.49

⁹⁴ Salih Turhan, “İktisadi İstikrar ve Vergi Politikasına İlişkin Sorunlar”, <http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/dergi/d1/m00004.pdf> (11.04.2009)

⁹⁵ Berrin Ceylan Ataman, “Neo-Keynesçi Bölüşüm Teorisi: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (Prof.Dr.Oral Sander'e Armağan), Cilt 51, Sayı 1, (Ocak-Aralık 1996), s.54

⁹⁶ Ataman, “Neo-Keynesçi Bölüşüm Teorisi: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası, s.54

dalgalanmalarda, mevsimler gibi doğal olaylara bağılı olarak tarım, sanayi ve turizm gibi alanlarda ekonomik faaliyetin hacminde artışlar ya da azalışlar meydana gelir. *Mevsimlik dalgalanmaların ne zaman olacağı ve ne kadar süreceği önceden bilindiği için, bu dalgalanmalar fazlaca sorun doğurmazlar. Ekonomik ajanlar önceden tedbir alarak dalgalanmanın olumsuz etkisini azaltırlar. Örneğin okulların ne zaman açılacağı bilindiği için, aileler gelirlerini, firmalar ürünlerini önceden hazır ederler.*⁹⁷

Önceden tahmin edilmesi mümkün olmayan etkenler nedeni ile ekonomik faaliyetlerde düzensiz dalgalanmalar meydana gelebilir. Savaş, terör, kuraklık, siyasi istikrarsızlık düzensiz dalgalanmalara neden olabilir. Trend birden çok konjunktür devresini içeren uzun süreli yükseliş ve inişlerdir. Ekonomi yıllar itibari ile inişli çıkışlı bir seyir izleyerek büyüme ya da küçülme trendinde olabilir.⁹⁸ Konjunktürel dalgalanmalar toplam ekonomik faaliyetlerde meydana gelen genişleme ve daralma hareketleridir. Konjunktürel dalgalanmaların süresi düzensizdir, dalganın büyüme ve küçülme evresinin genişliği de aynı değildir. Ortalama daralma evresi bir yıl iken ortalama genişleme evresi dört yıl devam eder. Bir devre ortalama beş yıldır. Konjunktürel dalgalanma ekonomideki tüm değişkenleri etkiler ve dalgalandırır.

Keynesyen teoride konjunktür dalgalanmalarının başlıca iki belirleyicisi vardır. Yatırımlardaki değişimin yarattığı çarpan etkisi ve toplam talepteki değişme karşısında toplam arzın değişimidir. Monetarist iktisatçılara göre ise ekonomik dalgalanmaların ardında yatan temel faktör para arzındaki dalgalanmalardır. Ekonomik aktivite artışının altında kalan para arzı artışı durgunluğa neden olur, ekonomik aktiviteyi besleyen para arzı artışı ise ekonomik canlanmayı getirir.

Rasyonel Beklentileri temel alan Yeni Klasik ve Yeni Keynesyenlere göre ekonomik dalgalanmaların nedeni toplam talepteki dalgalanmalardır. Reel konjunktür teorisine göre ekonomik dalgalanmaların ardındaki esas neden teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan verimlilik artışıdır. Siyasi kararların konjunktürel dalgalanmalarda belirleyici olduğunu düşünen politik konjontürel dalgalanmalar tezine göre bir ekonomideki politik kaynaklı parasal hareketler, ekonomideki yatırım kararlarını büyük

⁹⁷ Osman Demir, s.152

⁹⁸ Mehmet Fuat Beyazıt, “Türkiye Ekonomisi ve Büyüme Oranının Sürdürülebilirliği”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, (Ocak 2004), s.91

ölçüde yönlendirir ve sonuç olarak konjonktürel dalgalanmaya yol açar.⁹⁹ Politik konjonktür hareketleri rasyonel beklentilere rağmen politikacı ile seçmen arasındaki asimetrik enformasyon ve rasyonel ihmalkarlık gibi nedenlerle ortaya çıkabilir.¹⁰⁰

Seçimlerden hemen önceki dönemde yapılan kısa vadeli ayarlamalar, bütçe açıklarına ve para arzında artışa yol açar. Seçimlerden sonra daraltıcı politikalara başvurulur. Büyüme ve işsizlik gibi değişkenlerde seçimlerden önceki dönemde küçük dalgalanmalar oluşur ancak sistematik bir görüntü sergilemez.¹⁰¹ Seçim öncesi yüksek büyüme ve düşük işsizlik, siyasal iktidarların yeniden seçilmesine olanak sağlar.

Konjonktür dalgalanmalarının pek çok nedeni vardır. Bunlar talep ve arz şoklarına yol açarak konjonktörü harekete geçirirler. Dalgalanmaya yol açan ekonomik ve ekonomi dışı nedenler mevcuttur. Ekonomik nedenler başlıca kişisel gelir, harcamalar, enflasyon beklentisi, faiz hadleri, yatırımlar, para arzı, ihracat ve ithalat, kur, ücretler, krediler ve stoklardaki değişimlerdir. Ekonomi dışı etkenler ise siyasi istikrar, seçimler, nüfus artışı ve göç gibi demografik değişiklikler, savaş ve terör, teknolojik gelişmeler, iklim, moda, psikolojik etkenler, zevk ve tercihler olarak sayılabilir.

Konjonktür dalgalanmaları büyüme ve daralma safhalarının peş peşe gelmesini, dönüşümlü olmasını ifade eder. Her bir konjonktür safhasında dört aşama yaşanır. Bu aşamalar tepe, daralma, dip ve genişlemedir. Ekonomik canlılık yaşanırken ekonomik faaliyetler artar. Ekonominin zirve yaptığı nokta tepe noktasıdır. Tepe noktası aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin gerilemeye başladığı noktadır. Konjonktürün daralma safhası dip noktasına kadar devam eder. Ekonomik faaliyetlerin en alt düzeye indiği nokta dip noktasıdır. Dip noktası aynı zamanda ekonominin canlanmanın başladığı noktadır. Bu şekilde ekonomi dönüşümlü olarak daralıp genişler.

Ekonomi dip noktasındayken üretim ve satışlar düşmüştür. Yatırımlar ikame yatırımlarının bile yapılmamasından iyice azalmıştır. Bankalar ellerindeki fonları

⁹⁹ Robert D. Tollison ve Robert B. Ekelund, “Politik Konjonktür Dalgalanmaları”, Coşkun Can Aktan(Çev.) http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/anayasal-iktisat/aktan-tollison-politik-konjonktur.pdf (16.04.2009)

¹⁰⁰ Levent Cinko, “Modern Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi: Rasyonel Beklentileri İçeren Politik Konjonktür Hareketleri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 19, (2005), s.332

¹⁰¹ Cinko, s.332

kullandırmakta isteksizdirler çünkü kredilerin geri dönmeme riski artmıştır. Firmalar hızla küçülürken işsizlik ve yoksulluk da artmıştır. Tüketim ne kadar ertelenirse girişimciler yatırımdan ne kadar kaçınırsa bankalar kredi vermekten ne kadar uzak durursa ekonomide daralma o kadar uzun sürecektir.¹⁰²

Ekonominin konjonktürel hareketlerini izlememizi sağlayan bazı göstergeler mevcuttur. Bunlar öncü olabilirler. Konjonktürel dalgalanma ile eşanlı olarak ortaya çıkabilirler ya da dalgalanmanın neticesi olarak oluşabilirler. Öncü göstergeler imalat sanayinde ortalama haftalık çalışma saatindeki değişimler, işsizlik sigortasından ödeme almak için yapılan başvuru sayısındaki değişimler, tüketim ve yatırım mallarında alınan yeni siparişler, kurulan ve kapanan işletme sayısı, alınan inşaat ruhsatları, borsa endeksi, para arzındaki değişimler ve stoklardaki değişimler olarak sayılabilir. Konjonktür dalgalanmalarında stok değişimlerinin önemini özel olarak belirtmek gerekir. Stoklardaki değişimin uzun dönemde ekonomik faaliyetler üzerinde çok az bir etkisi söz konusu iken, konjonktürel dalgalanmaların en önemli faktörüdür.¹⁰³

Talepte daralmaya neden olan ekonomik durgunluk dönemlerinde stoklarda önemli artışların meydana gelmesi sonucu firmalar artan stokları eritmek üzere üretimi durdururlar ve bu da konjonktürel dalgalanmaların ekonominin bütününe yayılmasına neden olur.¹⁰⁴ Ücretler, kişisel gelir, imalat sanayi üretim endeksi ve satış hacmi gibi göstergeler milli gelir ile eşanlı olarak değişim gösterirler. Ortalama işsizlik süresi, işgücü maliyetindeki değişimler, stokların satışlara oranı, kredi hacmindeki değişimler, faiz oranında meydana gelen değişimler milli gelirdeki değişmeye bağlı olarak milli gelirden sonra değişirler.

1.3.2. Piyasa Başarısızlığı

Piyasa mekanizmasının fiyat yoluyla kaynakların etkin bir dağılımını yapması için piyasada bazı özelliklerin bulunması gereklidir. Bunlardan birinin mevcut olmaması piyasa mekanizmasının kendisinden beklenen fonksiyonu yerine getirmesini engelleyecektir.

¹⁰² Osman Demir, s.154-155

¹⁰³ Nebiye Yamak ve Ferhat Topbaş, “Stok Yatırımları ve Konjonktürel Dalgalanmalar”, **2. Ulusal İktisat Kongresi**, 20–22 Şubat 2008, İzmir - Türkiye http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/nyamak.pdf (15.04.2009)

¹⁰⁴ Yamak ve Topbaş, “Stok Yatırımları ve Konjonktürel Dalgalanmalar”

Piyasaya giriş ve çıkışta kısıtlamalar ve yasaklamalar varsa ya da piyasaya giriş ya da çıkış çok yüksek maliyetli ise piyasanın etkin çalışmasının mümkün olamayacağını söyleyebiliriz.

Etkin bir piyasa için piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması gerekir. Alıcı ya da satıcıların hiç biri fiyatı etkileyecek kadar büyük olmamalıdır. Aynı zamanda aralarında anlaşarak fiyatı manüple edememeleri gerekir. Fakat günümüzde monopoller, oligopoller, karteller, tröstler, alıcı ya da satıcı birlikleri, centilmenlik anlaşmaları gibi fiyat mekanizmasının gereğince işlemlerini engelleyen faktörler vardır. Ayrıca spekülasyon, manipülasyon, reklam, kamuoyu oluşturma yollarıyla da fiyat mekanizmasına müdahaleler olmaktadır.

Mal, hizmet, tercihler, zevkler, alıcı ya da satıcı farklılaşmamış olmalıdır. Böylece bir malın diğerine tercih edilmesi mümkün olmayacaktır. Ürünler marka, ambalaj, pazarlama gibi yollarla farklılaştırılmaktadır. Moda, zevkler, tercihler tüketicilerin davranışlarını etkilemektedir.

Fiyat mekanizmasının etkin çalışmasının bir koşulu da tam bilgilenme varsayımıdır. Ekonomideki tüm aktörlerin her türlü piyasa bilgisinden aynı zamanda ve aynı derecede haberdar olması gerekir. Asimetrik enformasyon önemli bir piyasa başarısızlığı nedenidir.¹⁰⁵

Piyasa başarısızlığına neden olan diğer bir faktör dışsallıklar ve kamusal mallardır. Fiyat mekanizması bir malın tüm maliyetleri ve faydalarını fiyatlar. Bir malın fiyat mekanizması çerçevesinde fiyatlanamayan maliyetlerinin ya da faydalarının olması nedeniyle fiyat mekanizması işlemeyebilir. Fiyat mekanizmasının hesaba katamadığı bu unsurlara dışsallık denir.¹⁰⁶ Dışsallık olumlu ya da olumsuz olabilir. Dışsallığın varlığı halinde ekonomide kaynak etkinliği sağlanmamış olur.

Piyasa başarısızlığının bir başka nedeni de kamusal mallardır. Kamusal malların iki temel özelliği bulunmaktadır. Birincisi tüketimde rakip olmama ikincisi ise

¹⁰⁵ Özcan Karahan, “Asimetrik Bilgi ve Para Politikasının Etkinliği”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt13, Sayı 2, (2006), s.152

¹⁰⁶ Kamil Mutluer, Erdoğan Öner ve Ahmet Kesik, **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**, İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2007, s.113

malın faydasından mahrum bırakmanın mümkün olmamasıdır. Bir kişinin tüketimi diğerlerinin tüketiminde azalmaya neden olmuyorsa malın tüketiminde kişiler birbirine rakip olmayacaktır. *Kamusal malın tüketiminde rekabetin olmaması ilave kişinin tüketiminin, diğerlerinin tüketim miktarını ya da tükettikleri malın kalitesini etkilememesi olarak açıklanabilir.*¹⁰⁷ Kamusal malların ikinci özelliği, malın bedelini ödemeyenler faydadan mahrum bırakılamaz ya da mahrum bırakmanın maliyeti çok yüksektir. Kamusal mallarda mahrum bırakamama özelliğinden dolayı bedavacılık sorunu ortaya çıkmaktadır. Finansman, vergi ve benzeri gelirlerden sağlanır. Bu iki özelliğe birden sahip olan mallar tam kamusal mallardır. Milli savunma ve adalet hizmetleri tam kamusal mallara örnek olarak verilebilir. Tam kamusal mallar karşılığı bir bedel ödenmez vergilerle finanse edilir.¹⁰⁸ Bu iki özelliğe- rakip olmama ve mahrum bırakamama- de sahip olmayan mallar ise özel mallardır.

Tam kamusal mallar ve özel malların arasında ise yarı kamusal mallar, klüp malları, erdemli mallar ve erdemsiz mallar bulunmaktadır. Yarı kamusal mallar dışsalıklar yayan özel üretim ve tüketime konu olabilecek mallardır.¹⁰⁹ Erdemli mallar refahın ve sosyal barışın artmasını sağlar. Erdemsiz mallar ise toplum sağlığı ve genel ahlak açısından zararlı mallardır. Devlet yarı kamusal malların ya da erdemli malların daha fazla üretilmesi ve daha fazla tüketilmesi, erdemsiz malların üretim ve tüketiminin engellenmesi için piyasa mekanizmasına müdahale edebilir.

Bir kişinin kamusal maldan fayda elde etmesine karşın, kamusal malın finansmanına katılmaktan kaçınması bedavacılık olarak tanımlanır. Kamusal maldan yararlananların sayısı arttıkça bedavacılık sorunu büyür. Bireyler kendileri finansmana katılmasa da diğerlerinin finansmanı sağlayacağını düşünür. Bu düşünce kamusal malın üretilmemesine ya da gereği kadar üretilmemesine neden olur. *“bedavacılık sorunu” (free rider) olarak tanımlanan bu durum nedeniyle kamusal malların en yüksek sosyal yararı sağlayacak düzeyde üretilmesi piyasa mekanizması aracılığıyla gerçekleştirilememektedir.*¹¹⁰ Bu nedenle kamusal malların üretimini devletin bizzat

¹⁰⁷ Göker, s.110

¹⁰⁸ Mutluer vd s.112-113

¹⁰⁹ Mutluer vd s.113

¹¹⁰ M. Mustafa Erdoğan, “Mali İstikrarın Kamusal Niteliği ve Mali Piyasa Başarısızlıkları”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, (2007), s.49

üstlenmesi ve vergilerle finansmanını sağlaması ya da piyasaya müdahale etmesi gerekir.

Devletin piyasaya müdahalesinin bir başka nedeni de içsel ekonomiler olarak adlandırılan ölçeğe göre artan getiriden kaynaklanan maliyet avantajlarıdır. Devlet bazı mal ve hizmetlerin üretimini piyasaya bırakmaz kendisi yapar. Böylece üretim maliyetleri düşeceğinden bu mal ve hizmetlerin fiyatları ucuzlayacaktır. Dolayısıyla daha fazla ve daha ucuz tüketim mümkün olacaktır. Elektrik, doğalgaz, telekom hizmetleri, ulaştırma gibi temel altyapı hizmetlerinin özellikle devlet tarafından sunulmasının ekonomik rasyoneli içsel ekonomilerdir.

(K)ullanıcı sayısının artmasına bağlı olarak birim başına düşen maliyetlerde azalma olmaktadır. Birden fazla üreticinin aynı pazarı bölerek hizmet vermesi, kaynakların etkin kullanılmasını engelleyeceğinden bu tür mal ve hizmetlerinin üretiminin ve/veya dağıtımının kamu tarafından yapılması daha rasyoneldir. Bu tür mal ve hizmetler, doğal tekel olarak da nitelendirilmektedir.¹¹¹

1.3.3. Finansal Krizler

Ekonomik hayattaki dalgalanmaların en önemli sebeplerinden biri finansal krizlerdir. Teknolojideki akıl almaz ilerlemeler ve ekonomi düşüncesindeki liberalleşme eğilimler finansal piyasaları birbirine sıkıca bağlamıştır. Haberleşme imkanlarının gelişmesiyle enformasyon edinilmesi çabuklaşmış ve kolaylaşmıştır. Piyasalar enformatik olarak birbirine bağlanmanın yanında fon transferi açısından da birbirlerine bağlandılar. Dünyanın bir piyasasındaki fonun saniyeler içinde başka bir piyasaya ya da enstrümana kayabilmesi teknolojik gelişmeler sayesinde mümkün olabilmektedir.

Fonların transferi önündeki kanuni engellerin de finansal liberalizasyon uygulamalarıyla ortadan kalkması finansal piyasaların küreselleşmesinde önemli bir etken olmuştur. Finansal piyasaların entegre olmaları bir ülkedeki sorunların diğerlerini de aynen etkilemesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bulaşma etkisi nedeniyle görünürde krizi gerektirecek makro ekonomik dengesizlikleri

¹¹¹ İbrahim Güran Yumuşak, Murat Aydın, “Bilgi Kamusal Bir Mal Mıdır?”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 10, (2005) s.113

olmayan ülkelerin de başka ülkelere kaynaklanan krizlere maruz kalması sıklıkla görülmeye başlamıştır. Sermayenin ani çıkışları ve bulaşmadan kaynaklanan krizler o kadar sıklaştı ki ekonomik istikrarsızlığın neredeyse başka bir nedeni kalmamıştır. Son dönemdeki tüm ekonomik istikrarsızlıklar finansal krizlerden doğmaya başlamıştır.

1.3.3.1. Finansal Liberalizasyon

1980lerin başında ABD, İngiltere ve Almanya gibi gelişmiş Batı ülkelerinde işbaşına gelen yönetimlerin ve Washington Konsensusu kurumlarının borç sorunu ve ekonomik istikrarsızlık yaşayan gelişmekte olan ülkelere sundukları reçetelerde mali piyasaların deregülasyonu ve uluslararası sermaye hareketlerine uygulanan sermaye kontrollerinin kaldırılmasına dönük önlemler bulunmaktadır. Adına finansal liberalizasyon denen olgu *faiz, döviz kuru ve sermaye hareketleri üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasıdır*.¹¹² Gelişmekte olan ülkelerin de istikrarlı bir büyüme, yeni istihdam alanları yaratma ve makroekonomik göstergelerde olumlu görünüm sağlama gibi nedenlerle uluslararası sermayeyi ülkelere çekmeleri gerektiği düşüncesini yaygın bir şekilde benimsemeleri sonucunda *mali sektör serbestleştirilmesi, fiyat ve faiz liberalizasyonu (içsel) ve sermaye hareketleri liberalizasyonu (dışsal) olan programlar hazırlanmaya başlanmıştır*.¹¹³ 1980 sonrası ekonomi anlayışı neo-klasik iktisatın etkisinde biçimlenmiştir.

Neo-klasik iktisat geliştirmekte olan ülkelerin sermaye eksikliğini uluslararası yatırımla kapatarak hızla büyüyeceğini ifade ediyor. Sermaye eksikliği dolayısıyla faiz oranları yüksek olan gelişmekte olan ülkelere sınırlar açıldığı takdirde önemli miktarda yabancı kaynak girecektir.¹¹⁴ Bu kaynak girişi tüm dünyada faiz oranları aynı olana kadar devam edecektir. Bu Portfolyo Dengesi Yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır.¹¹⁵ Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve deregülasyon uygulamaları ile devlet müdahalesi ortadan kalkacak, piyasa mekanizması kaynak tahsisini yapacak ve etkinlik kendiliğinden sağlanacaktır.

¹¹² Ahmet Ay ve Fatih Mangır, “Uluslararası Finansal Entegrasyon Bağlamında Sermayenin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi”, **Maliye Dergisi**, Sayı 153, (Temmuz-Aralık 2007), s. 128

¹¹³ Ay ve Mangır, s.126-127

¹¹⁴ Koray Duman, “Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 8, (Kasım 2004), s. 41

¹¹⁵ Nejla Adanur Aklan, “Uluslararası Sermaye Akımları: Etkileri Sterilizasyon Politikaları ve Değişen Yapısı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 7, (Mayıs 2002), s.36-37

Faiz oranları yüksek olduğu için ülkeye girecek olan kısa vadeli sermaye ülkenin mali piyasalarının derinleşmesine, likiditenin artmasına ve sermayenin maliyetinin düşmesine yol açacağı ileri sürülmektedir.¹¹⁶ Fonların artışı ve ucuzlaması yatırımları teşvik eder. *Ne var ki, bu şekilde, portföy yatırımlarının kalkınmaya doğrudan veya dolaylı katkıları olması beklense de, portföy yatırımlarının spekülatif finansal olanakları artırması ya da yüksek enflasyona yol açması da mümkündür.*¹¹⁷ Yüksek enflasyon ve yapısal bütçe açığının mevcut olduğu bir ekonomide yabancı sermayenin ülkeye girmesi için faizin daha yüksek olması gereklidir. Bu faizin düzeyi dışarıdaki reel faizin üzerine uygun bir risk primi ve devalüasyon beklentisi kadar prim eklenmesi suretiyle belirlenir.¹¹⁸ Kamu finansman açığı veren ülkelerde hükümetlerin özellikle kısa vadeli mali sermayeyi özendirici politikalar sürdürülemez oldukları için mali piyasada belirsizlik yaratarak ileride doğabilecek krizlerin tohumlarını atmaktadır.¹¹⁹

1.3.3.2. Finansal Krizlerin Nedenleri

Faiz oranlarının serbest bırakılarak kredi tavanlarının kaldırılması, bankaların merkez bankasında tutmak zorunda oldukları mevduat munzam karşılık oranlarının indirilmesi ya da tamamen kaldırılması, bankacılık sektörünün hem yabancı hem de yerleşiklere açılması finansal liberalizasyonu sağlamaya dönük uygulamalar olarak kabul edilmektedir.¹²⁰ Finansal liberalizasyon uygulamalarının tüm dünyada giderek yaygınlaşması ve küreselleşme nedeniyle dünya ekonomilerinin iç içe geçmesi yatırımcıların ölçek büyüterek dünya ölçeğinde yatırım yapmalarına da imkan sağlamıştır.¹²¹ Teknolojik yeniliklerin finans piyasalarına uygulanması sermayenin mobilizasyonunu daha da artırmıştır.¹²² Küçük faiz farklılıklarından yararlanmak için

¹¹⁶ Ufuk Başoğlu, “Finansal Serbestleşme ve Uluslararası Portföy Yatırımları”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3, Sayı 4, (Mayıs 2000), s. 95-96

¹¹⁷ Sibel İnce Çaşkurlu, “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ya da Modern Bir Kırmızı Başlıklı Kız Masalı”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt 25, Sayı 229, (2001) s.164

¹¹⁸ Başoğlu, s. 96

¹¹⁹ Halil Seyidoğlu, “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, (Temmuz 2003), s. s.143

¹²⁰ Bülent Güloğlu ve A. Ender Altunoğlu, “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri” *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 27, (Ekim 2002) <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz1.pdf> (21.09.2009)

¹²¹ Muhammet Akdiş, “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Finansal Krizler-Beklentiler” <http://makdis.pamukkale.edu.tr/finans.htm> (02.05.2009)

¹²² Seyidoğlu, s. 142

sermaye hızla yer değiştirmeye başlamıştır. Sermayenin ülkeden ani ve topyekün çıkması dünya ekonomileri için ciddi bir risk unsuru olmuştur. Bu ani sermaye çıkışları finansal krizlerin en önemli sebebi olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası sermaye akımları yöneldikleri alana göre farklı etkilere neden olur. Tüketim harcamalarını finanse ettiğinde ulusal tasarruf düzeyi düşmekte ve dış ticaret açıkları artmaktadır.¹²³ Yatırım harcamalarına yöneldiğinde ise milli geliri artırıcı etki yapabilmektedir. Sermaye hareketlerinin milli geliri artırıcı etki yapabilmesi için uzun vadeli olmaları gerekir.¹²⁴ Yabancı sermaye girişi sonucu oluşan piyasalarda aşırı iyimserlik dalgası ve onun yol açtığı kredi patlaması da meydana gelmektedir ki bunlar finansal krizlerin önemli sebeplerinden biridir.¹²⁵

Finansal krizlere yol açan diğer bir önemli etken aşırı borçluluktur.¹²⁶ Uluslararası sermaye hareketlerinin artması, sermaye piyasalarının gelişmesi, sermaye piyasa enstrümanlarının çeşitlenmesi, ödünç verilebilir fonlardaki artışlar gibi etkenler hükümetlerin daha kolay borçlanabilmelerine imkan vermiştir. Kamu giderlerinin vergi yerine daha fazla borçlanmayla karşılanmaya başlanması borçların sürdürülebilirliği konusunda tereddütler oluşmasına neden olabilir. Piyasada oluşacak tereddütlerin artırdığı risk hükümetlerin sermayenin vergilenmesi konusunda elini zayıflatır.

Sermayeden vergi alınamaz oldukça vergi gelirlerinde kamu harcamalarındaki artışları finanse edecek artışlar sağlanamaz. *Yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak ya da kaçışını engellemek için sermaye gelirleri üzerindeki vergi yükünün azaltılması var olan kamu açıklarının giderek artışına neden olmaktadır. Böylece küreselleşme süreciyle paralel biçimde kamu gelirleri içinde borçlanmanın payı yükselmektedir. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bu süreç, en büyük borç alınabilir kaynağı oluşturan özel sektörün özellikle mali sermayenin vergilendirilmesinden*

¹²³ Başoğlu, s. 95-96

¹²⁴ Aklan, "Uluslararası Sermaye Akımları: Etkileri Sterilizasyon Politikaları ve Değişen Yapısı", s.37

¹²⁵ Sayım Işık, Koray Duman, Adil Korkmaz, "Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, (2004), s.49

¹²⁶ Koray Duman, "Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, (2002), s.134

*vazgeçildiğini ve borç anapara ve faiz ödemeleri yoluyla bu kesime dolaylı olarak toplumsal kaynakların transfer edildiğini göstermektedir.*¹²⁷

Kamu finansman açıkları finansal krizlere neden olan önemli bir faktördür. Borçlanma ihtiyacının artması sermaye hareketlerine olan bağımlılığı dolayısıyla kriz riskini artırır.¹²⁸ Finansal krizlerin meydana gelmesinde önemli bir etken de asimetrik enformasyondur. Asimetrik enformasyonun ortaya çıkardığı ahlaki tehlike ve ters seçim nedeniyle finansal piyasalar gereğince çalışamayacak ve finansal krizler meydana gelecektir.¹²⁹

Finansal krizlerin ortaya çıkışı bazı göstergelerden izlenebilmektedir. Kurdaki reel değişimler, faiz oranları, kısa vadeli net sermaye girişi, döviz pozisyonu, cari açık, bütçe açığı, enflasyon, kredi genişlemesi ve borsa endeksleri finansal kriz belirtilerinin görülebileceği önemli göstergelerdir.

Yüksek miktarda döviz rezervi tutmak finansal krizlere karşı önemli bir tedbir olabilir. Yatırımcılar mali sistemin zaafının sürdürülemez ve devalüasyonun kaçınılmaz olduğunu düşünüyorlarsa spekülasyon saldırı kesilmeyecek ve merkez bankası rezervleri ne kadar büyük olursa olsun hızla eriyecektir.¹³⁰ Kurdaki değerlenmenin büyüklüğü arttıkça kuru korumak için daha fazla rezerv gereksinimi olacaktır. Kurun reel olarak değerlenmesi ihracatı caydırıp ithalatı teşvik ederek cari dengeyi bozmaktadır. Cari açıktaki artış yabancı sermaye gereksinimini artıracaktır. Finansal krizlerin önlenmesinde cari dengeyi koruyucu tedbirler önemlidir.

1.3.3.3. Finansal Kriz Türleri

Finansal krizler bankacılık krizleri, para krizleri ya da ikisinin bir arada olduğu ikiz krizler olarak meydana gelirler. Para krizi etkileri sınırlı olan ve dış finansal

¹²⁷ Veli Kargı ve H. Yasemin Özügurlu, “Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, (2007) s.279

¹²⁸ Murat Aydın ve M. Mustafa Erdoğan, “Mali Krizlerde Vergi Politikası: 1989 Sonrası Türkiye Değerlendirmesi”, **Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 3-4, Sayı: 3-6, (Haziran 2007- Aralık 2008), s. 80

¹²⁹ Duman, s.137

¹³⁰ Kemalettin Çonkar ve H. Ali Ata; “Finansal Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Kriz Rasyolarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi (1996-2003)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, (Aralık 2003), s.5

piyasalar açısından büyük bir sorun doğurmayan krizdir.¹³¹ *Para krizi genellikle spekülâtif amaçlı hareketler sonucunda ülke parasının kısa bir zaman aralığında önemli oranda değer kaybetmesi ile sonuçlanan krizdir.*¹³² Bankacılık krizlerinin en önemli nedenleri makro ekonomik istikrarsızlık, yönetim sorunları, finansal liberalizasyon süreci ve kredi hacmindeki olağanüstü artışlar olarak sayılabilir.

1.3.3.3.1. Bankacılık Krizleri

Büyük miktarda ve ani fon çekilişleri bankaların likidite krizine girmelerine yol açar. Bankaların fon çekme taleplerine karşılık verebilmeleri için aktiflerini likitleştirmeleri gerekir. Bunun için bankalar aktiflerindeki en önemli iki kalem olan krediler ve menkul değerlere başvururlar. Krediler geri çağrılır. Menkul değerlerin sermaye piyasalarında satılarak nakite geçilmesine çalışılır. Bu iki aktif kaleminin kriz beklentisi varken likitleştirilmeleri zordur. Merkez bankasının piyasaya likidite sağlaması gerekir.

Olumsuz bekleyişler bankacılık kesimini krize sokabilir. Ancak bunun için bankacılık kesiminin zayıf ve kırılgan olması gerekir.¹³³ Zayıf bünyeli bir bankacılık kesimi söz konusuysen bankaları likidite krizine sürükleyen paniğe bankaya hücum denmektedir. Bankaya hücumu neden olan panik çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Dışsal bir şok ya da ülke içi ekonomik koşullarda kötüleşme, ekonominin daralma safhasına girmesi nedeniyle varlık fiyatlarında düşüşler paniğin başlamasına neden olabilirler. Dış faiz oranlarında artış olduğunda ülkeye yönelen yabancı sermaye hareketi tersine dönecektir. Devletin yürüttüğü ekonomik politikadaki tutarsızlıklar, menkul ve gayrimenkul fiyatlarında düşmeler beklentileri bozabilir.

Bankacılık krizlerinin ortaya çıkması ve yayılmasında temel etken finansal liberalizasyondur. Finansal liberalleşmenin bankacılık alanında görülen başlıca etkileri bankaların faiz oranlarındaki limitlerin kaldırılması, munzam karşılık oranlarının azaltılması, sektöre girişlerin kolaylaşması, kredi tayinlaması ve devlet müdahalesinin

¹³¹ Timur Han Gür ve Ayhan Tosuner, “Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 20, Sayı 1, (2002), s. 12

¹³² Gür ve Tosuner, s. 12

¹³³ Cemil Varlık, “İkiz Krizler: Para Krizleri ve Bankacılık Krizleri Arasındaki Bağlantılar”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 13, Sayı 42-43, (Kış-İlkbahar 2002) s. 165

azaltılması, bankaların özelleştirilmesi ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, borsanın geliştirilmesi ve yabancı mali araçların piyasaya girmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Kredi hacmindeki olağanüstü boyutlardaki artış, riskleri yeterince hesaplanmadan ve sermaye yeterliliği konusundaki düzenlemelere uyulmaksızın yapılan ödünç verme işlemleri önemli bir risk unsuru olmaktadır. Krediler aşırı riskli alanlara kaymaktadır. Özellikle mevduat sigortası gibi uygulamalar varken yöneticiler için ahlaki tehlike baş göstermektedir. Mevduat sigortasının etkin bir güvence olduğu kabul edilmekle beraber özellikle son dönemlerde mudilerin bankaların portföy riski ile ilgilenmeksizin yalnızca getiriye bakarak tercihte bulunmalarından kaynaklanan bir ahlaki tehlike söz konusu olmaktadır.¹³⁴ Bankacılık sisteminde yabancı bankaların ağırlıkları arttıkça daha az kriz yaşandığına dair ampirik çalışmaların olduğunu ifade eden Erdönmez buna yabancı bankaların kredi politikalarının daha tutucu olması, ana şirket desteğinin etkisi ve yabancı bankaların daha etkin çalışmasının sonucu olduğunu belirtmektedir.¹³⁵

1.3.3.3.2. Para Krizleri

Altın para standardının ortadan kalkmasının ardından para krizleri sıklıkla görülmeye başlandı. Para talebinin aniden yerli paradan yabancı paraya dönmesi ya da yerli paraya karşı yapılan spekülative bir saldırı merkez bankasını tedbir almaya iter. Merkez bankası döviz satarak ya da faiz oranlarını ciddi bir şekilde yükselterek kuru savunmak ister. Sonuçta ya kur ya faiz oranı ya da her ikisi birden değişir.

Para krizlerinin en önemli nedeni faiz ve kur arbitrajına oynayarak en yüksek getiriyi elde etmek için ülkeler arasında hızla hareket eden sermayedir. Döviz kuru çıpası uygulanmakta ise bu çıpa spekülative saldırıların hedefindedir. Kur çıpası yerel paranın değerlendirilmesine ve cari açığın artmasına neden olur. Artan cari açık kısa vadeli

¹³⁴ Graciela L Kaminsky ve Carmen M. Reinhart, “Asya ve Latin Amerika’da Yaşanan Finansal Krizler: Geçmiş ve Bugünü”, Güven Delice(çev), **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Doç.Dr. Feramuz AYDOĞAN’ın Anısına Cilt 2, Sayı 1, (Nisan 2001), s.351

¹³⁵ Pelin Ataman Erdönmez, “Finansal Krizler Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Bankalar”, **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi**, Sayı 51, (Aralık 2004), s. 23

sermaye ile finanse edilir. Aşırı borçlanma sürdürülemez hale geldiğinde kur çıpası devalüasyon ile ortadan kalkar.

Birinci nesil para krizi teorilerinde döviz kuru, bütçe açığı, ödemeler dengesi gibi makroekonomik temellerdeki bozulmalar etkindir.¹³⁶ Hükümetlerin kontrolsüz harcama eğilimleri nedeniyle bütçe açıkları artarken bu açıklar para basarak finanse edilmektedir.¹³⁷ Ayrıca zayıf bankacılık kesimine kaynak sağlanması ve iç kredi hacminin sürekli artması paritenin taşınabilirliğini zorlaştırır.

Krizi ortaya çıkaran mekanizma şu şekilde işlemektedir: Para arzının artışı yerel paranın değerini düşürür. Merkez bankası kuru savunmak için piyasaya döviz satmaya başlar. Piyasada kimse döviz satmamaya başladığında krizin geldiği anlaşılır. Tek satıcı olan merkez bankasının rezervleri yerel parayı desteklemeye genellikle yetmez ve kur düzeltilmesi olur.

İkinci nesil para krizi teorileri ise herhangi bir makroekonomik istikrarsızlık olmamasına rağmen meydana gelen para krizlerini açıklamaya çalışmaktadır. Kriz kurun taşınamayacağını düşünerek serbest bırakılacağına dair beklentilerden kaynaklanır.¹³⁸

İkinci nesil kriz teorilerinde beklentiler üçüncü nesil kriz teorilerinde ise yayılma etkisi önem kazanmaktadır.¹³⁹ Üçüncü nesil modellerde de ikincilerde olduğu gibi, ekonomideki kırılmalıkların bir krize yol açıp açmayacağı hususu piyasaların risk algılamasına bağlıdır. Piyasalar kırılmalıkların bir krizle sonlanacağına inanırsa bir kriz kaçınılmazdır. Dolayısıyla ikinci ve üçüncü nesil krizlerin ortak paydası, bu krizlerin kendi kendilerini doğrulayıcı nitelikleridir. Üçüncü nesil modelleri ikincilerden ayıran fark, kırılmalıklığın mali kesimden kaynaklanıyor olmasıdır.¹⁴⁰ Üçüncü nesil krizlerin çıkış noktası bankacılık sektörüdür. Asimetrik enformasyondan kaynaklanan ahlaki tehlike ve ters seçim mali piyasaların sağlıklı işlemlerini engelleyerek krize neden

¹³⁶ M. Mustafa Erdoğan, “Mali İstikrarın Kamusal Niteliği ve Mali Piyasa Başarısızlıkları”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, (2007), s.48

¹³⁷ Gür ve Tosuner, s. 14

¹³⁸ Turan Yay, Gülsün Gürkan Yay, Ensar Yılmaz, “Finansal Krizler Finansal Regülasyon ve Türkiye”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı 30, (Mart 2004), s. 103

¹³⁹ Aydın ve Erdoğan, s. 84

¹⁴⁰ Erdoğan, s.48

olabilir.¹⁴¹ Devletin tüm riskleri üstlenmesinin yarattığı ahlaki tehlike de krizlere yol açmaktadır. *(D)evlet tarafından tüm risklerin güvence altına alınması durumunda gayet rasyonel bir şekilde bireyler ve işletmeler risk düzeylerini aşırı şekilde yükseltmektedirler.*¹⁴²

1.3.3.3. İkiz Krizler

Para ve bankacılık krizinin bir arada olmasına ikiz kriz denmektedir. İkiz krizlerde para krizi bankacılık krizine yol açabileceği gibi bankacılık krizi de para krizine yol açabilir ya da iki kriz ortak sebeplerden bir arada meydana gelebilirler.

Para krizinin bankacılık krizine de neden olması iki şekilde olur. Birincisi spekülatif saldırıyı savuşturmak için büyük miktarda rezerv kullanılması durumunda rezervlerin kaybı parasal taban ve kredi arzında keskin bir düşüşe neden olabilir. Piyasada oluşacak likidite sıkışıklığı nedeniyle kredilerin geri ödenememeleri yüzünden bankacılık kesimi krize girecektir. İkinci yol ise yerli paranın değer kaybı döviz yükümlülüğü büyük tutarlarda olan bankaları borçlarının tutarını artırarak ya da borçların vadeleri kısaysa likidite problemine düşürerek krize yol açmasıdır. Bankaların döviz pozisyon açıkları olmasa bile müşterilerinin pozisyon açıkları borçların geri ödeneme oranını artırarak krize neden olabilir. Ayrıca faiz oranlarının artışı da ekonomik faaliyetlerin daralmasına, nakit akışlarının bozulmasına ve bilançoların kötüleşmesine yol açarak para krizinin ardından bankacılık krizi de meydana gelir.

Bankacılık krizinin para krizine neden olması ise merkez bankasının sorunlu bankaları kurtarmak amacıyla piyasaya likidite sunmasından kaynaklanır. Sisteme sağlanan likiditenin güvenli liman olarak dövizle yönelmesi sonucu kurun taşınması imkansızlaşır. Böylece bankacılık krizini çözmeye çalışırken para krizinin de ardından gelmesi söz konusu olacaktır.

Para krizi ve bankacılık krizinin ortak bir makroekonomik şoktan kaynaklanması mümkündür.¹⁴³ Yürütülmekte olan bir istikrar programı varken cari işlemler açığının genişlemeye devam etmesi piyasalarda istikrar programının devamının

¹⁴¹ Yay vd, s.105

¹⁴² Aydın ve Erdoğan, s. 85

¹⁴³ Varlık, s.168

mümkün olmadığı konusunda kanaatleri yaygınlaştırır. Beklentiler kurun taşınamayarak düzeltileceğine dönüşür. Böylece yerel para bir düzeltme hareketine maruz kalır. İstikrar programı yürütülürken banka kredilerinde de büyük bir artış meydana gelmiş olur. Kredi genişlemesi bankaların risk yapısını bozabilir, aşırı borçluluk nedeniyle genişleyen ekonomide yerel para değerlenerek cari açık ve ekonominin kırılganlığı artar. Bankalar kredi patlamasına neden olan fonları yurtdışından borçlanıp iç piyasaya arz ediyorsa beklenen bir devalüasyon bankanın yurtdışından borçlanmasını zorlaştırır. Beklentiler tersine döndüğünde ise ülkeye giren sermaye çıkmaya başlar ve varlık fiyatlarında oluşan balon patlar.

İkiz krizlerin açıklanmasında ahlaki riziko ve finansal kırılganlık iki önemli parametredir. Mevduat güvencesinin bulunduğu bir ekonomide bankalar da mudiler de risk değerlendirmesinde yeterince titiz olamayarak mevcut riskleri artırmaktadırlar. Beklentiler ve zayıf ekonomik yapı finansal kırılganlıklara neden olurlar. Yetersiz gözetim ve denetim altındaki mali sektörün liberalleşmesi kırılganlıkları besler.

1.3.3.4. Krizlerin Yayılması ve Etkileri

Bir ülkede ortaya çıkan bir mali kriz bulaşma ve karşılıklı bağımlılık dolayısıyla görünür bir sorunu olmayan başka ülkelere de yayılabilir. Bu açıdan mali istikrar küresel kamusal maldır.¹⁴⁴ Kriz yaşayan bir ülkeyle benzer şartlara sahip ülkelere verilen krediler kesilirse kriz bu ülkeye de sıçrar. Karşılıklı bağımlılık içerisinde olan ülkelerinin birindeki kriz diğerine de yayılabilir. Eğer ülkenin kriz yaşayan ülkeyle ticaret hacmi yüksek ise ihracat gelirlerinin düşeceği beklentisi yani gelir etkisi söz konusudur. Üçüncü bir pazarda birbirlerine rakip iseler fiyat etkisi yani rekabet gücünü artırmak için devalüasyon yapma sonucu yayılma söz konusu olabilir. Yatırımcıların sürü psikolojisi ile ya da likidite sıkıntısı dolayısıyla diğer pazarlardan da çekilmeye çalışmaları da yayılma etkisi doğurur.¹⁴⁵ Sürü psikolojisi bir yandan krizin

¹⁴⁴ Ayşegül Mutlu, “Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları”, **Maliye Dergisi**, Sayı 150, (Ocak-Haziran 2006), s.54

¹⁴⁵ Mehmet Şişman, “Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 21, Sayı 1, (2006), s.22

yayılmasına neden olurken bir yandan da krizi derinleştirici etkiye neden olmaktadır.¹⁴⁶ Piyasaların artan uluslararasılığı krizlerin yayılmasının en önemli nedenlerindendir.¹⁴⁷

Sermaye akımlarının etkilerinin nötralize edilmesine dönük politikalar izlenebilir. Bu tür politikalara sterilizasyon politikaları denir. Sterilizasyon, parasal taban üzerindeki yabancı para girişinden kaynaklanan etkilerin nötrlenmesidir.¹⁴⁸ Sterilizasyon politikaları ekonomik dengenin bozulmasına neden olacak parasal taban genişlemesi, fiyatlarda artış, döviz kurunda değişme ve cari açık gibi makroekonomik parametrelerdeki bozulmaları önlemeyi amaçlamaktadır. Açık piyasa işlemleri ya da devletin piyasadan borçlanması şeklinde bir sterilizasyon politikasının faiz maliyeti olacağı gibi piyasa faiz hadleri de sterilizasyon öncesine göre daha yüksek olacaktır.

Finansal krizlerin en önemli etkisi işsizliğin artmasıdır. Bir yandan işten çıkarmalar diğer yandan ücretlerin gerilemesi yoluyla istihdam kayıpları yaşanır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde işsizlik, yoksulluk ve sefalet neden olur.¹⁴⁹ Finansal krizler sonucunda oluşan devalüasyonlar da fiyat istikrarını bozarlar. Devalüasyonun makroekonomik dengenin sağlanmasında olumlu bir etkisi de olabilir. İhracatı destekleyici ithalatı caydırıcı etki yaparak dış ticaret dengesinin sağlanmasına neden olabilir.¹⁵⁰ Ekonomik öngörülebilirliğin azalması ve beklentilerin bozulması nedeniyle büyüme ve yatırım performansında da kayıplar olacaktır.

1.4. İSTİKRARIN SAĞLANMASI

Ekonomide dengenin ortadan kalkması halinde dengenin yeniden kurulmasını sağlayan mekanizmalar mevcuttur. Bu mekanizmalar ekonominin bünyesinde bulunan kendiliğinden harekete geçen otomatik unsurlar olabileceği gibi ekonomi yönetiminin bilinçli olarak alacağı tedbirler ve vereceği kararlar da olabilir. Ekonominin bünyesinde bulunan istikrar sağlayıcı unsurlara otomatik stabilizatörler ya da kendiliğinden istikrar sağlayıcılar denmektedir. Bunlar herhangi bir karar alınmasına gerek olmaksızın kendiliğinden etki doğururlar. İşsizlik artınca işsizlik ödemelerinin artması buna iyi bir

¹⁴⁶ Şişman, “Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, s.23

¹⁴⁷ Şişman, “Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, s.23

¹⁴⁸ Aklan, “Uluslararası Sermaye Akımları: Etkileri Sterilizasyon Politikaları ve Değişen Yapısı”, s.42

¹⁴⁹ Seyidoğlu, s.143

¹⁵⁰ Meriç Subaşı Ertekin, “Türkiye’de 1980 Sonrasında Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, (Haziran 2001), s.185-186

örnektir. Ancak bu unsurlar ekonomideki büyük dalgalanmaların ya da dengesizliklerin ortadan kaldırılmasında etkili olamamaktadırlar. Otomatik stabilizatörlerin etkileri çok sınırlıdır. Ekonomide daha büyük bir dengesizlik ya da dalgalanma mevcutsa iradi olarak alınacak bazı politikaların yürütülmesi kaçınılmazdır.

1.4.1. Kendiliğinden İstikrar Sağlayıcılar

Ekonomik sistemin içindeki bazı araçlar dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın kendiliğinden harekete geçerek ekonomideki dalgalanmaları dengeleyebilirler, konjonktürel hareketleri hafifletip enflasyonist ve deflasyonist olumsuzlukları gidermeye yardımcı olabilirler.¹⁵¹

Artan oranlı vergiler, ekonominin refah dönemlerinde fazla gelirleri törpüleyerek, harcanabilir gelirlerin azalmasına neden olurlar.¹⁵² Deflasyonist konjonktürde ise vergi gelirleri azalır, kişilerin harcama yapma imkanları artar.¹⁵³ Harcamaların artması, hızlandıran ve çarpan etkilerini harekete geçirerek ekonominin deflasyondan çıkmasına yardım eder.

Enflasyonist konjonktürde faiz oranı talepteki fazlalıktan dolayı yüksektir. Yatırımcılar ve tüketiciler ancak yüksek faiz oranlarında kredi bulabilirler. Faizin yüksek olması nedeniyle müteşebbis daha az yatırım yapar tüketici ise daha az harcar. Sermayenin faiz getirisinin yüksek olması tüketimi caydırarak biriktirmeyi özendirir. Böylece talepte bir gerileme meydana gelir. Deflasyonist konjonktürde ise faiz oranları düşer. Ucuzlayan kredilere talep ve dolayısıyla yatırımlar ve tüketim artar. Çarpan etkisiyle gelir seviyesi yükselir ve deflasyonist konjonktürden uzaklaşma sağlanır.

Enflasyon döneminde kesilen işsizlik sigorta primleri alım gücünü düşürürken daha az sosyal transfer gereği mevcuttur. Deflasyonist konjonktürde ise işsizlik sigortası ödemeleri ve artan sosyal transferler ekonominin yeniden canlanmasına yardım eder.

¹⁵¹ Turhan, s.69

¹⁵² Coşkun Can Aktan, “Gelir Dağılımında Adaletsizlik Ve Yoksulluk Sorunu İle Mücadelede Vergi Tarifesinin Belirlenmesi: Artan Oranlı Mı, Yoksa Düz Oranlı Vergiler Mi?”
<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/artan-vergi.pdf> (09.06.2009)

¹⁵³ Turhan, s.61

Ekonomik birimler elinde belirli miktarda mal ve hizmete sahip olabilecek bir satın alma gücü bulundurmak ister. Fiyatların seyrine göre, kişilerin ellerinde bulundurdıkları para miktarı da değişir ki, buna Pigou ya da Reel Ankes Etkisi denir.¹⁵⁴ Bu etkinin kaçınılmaz bir sonucu olarak, enflasyonist aşamalarda, mal ve hizmet fiyatları artacağından, kişiler ellerinde daha fazla para tutmak isteyecekler; deflasyonist dönemlerde de, ellerinde bulundurdıkları reel ankesler azalacaktır. Elde daha fazla para tutmak para arzını geriletecektir. Böylece faiz oranı artacak ve ekonomi yavaşlayacaktır. Deflasyonist konjunktürde ise para talebinin düşmesi, faiz oranlarını da düşürerek ekonominin canlanmasını sağlayacaktır.

Ekonominin refah dönemlerinde vergi hasılatı artar. Daralma dönemlerinde vergi hasılatı düşer.¹⁵⁵ Refah devresinde oluşacak bütçe fazlası talebin gerilemesi nedeniyle ekonomiyi dizginlerken, bütçe açığı ise talebi artırarak ekonominin büyümesine neden olur. Mevcut konjunktüre göre kendiliğinden oluşan bu farklar, dengesizliklerin giderilip ekonominin istikrara kavuşmasında etkili olurlar. Otomatik istikrarlandırıcı olarak en önemli vergi artan oranlı gelir vergisidir. Artan oranlı gelir vergisi mevcut iken enflasyonda gelir artarken vergi gelirleri gelirdeki artıştan daha yüksek oranda artar, durgunlukta ise vergiler gelirden daha fazla azalır.¹⁵⁶

Para aldanması durumunda fiyatlar genel düzeyinde artışın farkında olmayan tüketiciler aynı miktarda para harcamaya devam ederler.¹⁵⁷ Böylece daha az mal ve hizmet satın alırlar. Farkında olmadan taleplerini azaltmış olurlar.¹⁵⁸ Deflasyonist evrede ise para illüzyonu kişilerin aynı miktardaki harcama ile -fiyatlar genel seviyesi düşeceğinden- daha fazla mal satın almaları sonucunu doğurur.

Ekonomik konjunktür dış ticaret dengesi üzerinde oldukça önemli rol oynar. Enflasyonist genişleme devresinde gelir artışından dolayı ihracatı daraltıcı ve ithalatı da

¹⁵⁴ Bennett T. McCallum, "The Liquidity Trap and The Pigou Effect: A Dynamic Analysis With Rational Expectations", **NBER Working Paper Series**, Working Paper No. 894, (May 1982), http://www.nber.org/papers/w0894.pdf?new_window=1 (18.04.2010) s.1

¹⁵⁵ Burcu Gediz ve M. Hakan Yalçınkaya, "Nasıl Bir Bütçe Politikası?", **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, (2001), s.63

¹⁵⁶ Üren Arsan, "Otomatik İstikrarlandırıcılar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3, (1970), s.31

¹⁵⁷ Markus K. Brunnermeier ve Christian Julliard; "Money Illusion and Housing Frenzies", **NBER Working Paper Series**, Working Paper 12810 <http://www.nber.org/papers/w12810.pdf> (09.06.2009) s.6

¹⁵⁸ Brunnermeier ve Julliard, s.6

genişletici etki oluşur. Ülkeden dışarıya daha az mal çıkarken daha fazla mal girer. Böylece arz talep dengesizliğini azaltıcı bir etki oluşur. Arz artacağından fiyatlardaki yukarı gidiş yavaşlayacaktır. Fiyatlarda istikrar sağlayıcı bir etki oluşacaktır.

Tasarruf gelirin tüketilmeyen kısmıdır. Tasarruf miktarı, gelir düzeyinin yüksek ve ekonominin canlılık gösterdiği dönemlerde fazla; durgunluk dönemlerinde de küçüktür. Tasarruf eğilimi de gelir arttıkça artar. Gelir düştüğünde ise tüketim eğilimi artar. Tasarruf hacmindeki değişiklikler enflasyonist ve deflasyonist konjonktürde yumuşatıcı etki yaparlar.¹⁵⁹ Gelir düzeyinin yüksek olduğu enflasyonist devrede artan tasarruflar dolayısıyla talepteki azalma enflasyonist talep fazlalığını azaltacaktır.¹⁶⁰ Deflasyonist devrede ise daha az tasarruf daha çok tüketim iktisadi yavaşlamayı dengeleyecektir.

Ekonomilerde mevcut olan bu mekanizmalar konjonktürel hareketlerin tersine işleyerek konjonktürün etkilerini yumuşatırlar. Fakat bunların kendiliğinden dengeleme fonksiyonları sınırlı olup varlık nedenleri de istikrar sağlama değildir. Söz konusu araçlar küçük boyuttaki dengesizlikleri gidermede etkili olabilirler fakat büyük dalgalanmalarda yetersiz kalırlar.¹⁶¹ Bu tür durumlarda bir takım iradi politikaların izlenmesi gereklidir.

1.4.2. İradi İstikrar Sağlayıcılar

Ekonomi çeşitli nedenlerle istikrarını kaybedebilir. Bu nedenler ekonominin iç dinamiklerindeki dengesizliklerden kaynaklanabilir. Dönemsel ya da konjonktürel dengesizlikler de söz konusu olabilir. Ekonomi dengeden uzaklaştığında yeniden dengeye gelmesi için ekonominin iç dinamiklerinin değişimleri yeterli olmayabilir. Ekonominin denge halinin ortadan kalktığı, otomatik istikrar sağlayıcı mekanizmaların dengenin yeniden tesisini sağlayamaması durumunda iradi tedbirlerle istikrarın yeniden tesisi sağlanmaya çalışılır.¹⁶² İstikrarın sağlanmasına dönük ekonomik programlar

¹⁵⁹ Arsan, s.43-44

¹⁶⁰ Arsan, s.43-44

¹⁶¹ Arsan, s.43

¹⁶² Mualla Öncel, “Ekonomik İstikrarı Teminde Para ve Maliye Politikalarının Rolü”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/324/3227.pdf> (26.04.2010) s.297

uygulanır. Ortodoks ve heterodoks istikrar programları olarak başlıca iki türlü ekonomik istikrar programı uygulanır. Bunun yanında IMF tipi istikrar programları da sayılabilir.

1.4.2.1. Ortodoks İstikrar Programları

Ortodoks istikrar politikaları, Monetarist ve Neo- Klasik iktisata dayanır.¹⁶³ Ekonomik istikrarı ortadan kaldıran nedenler para arzı artışları, değerli yerel para ve kamu açıklarıdır. Ortodoks istikrar politikaları ödemeler dengesi açıklarını ve enflasyonu çözmek için geleneksel olarak tabir edilen ekonomi politikası tedbirlerini içerir. Bunlar daraltıcı para ve maliye politikaları ile sabit kurdan oluşur.

Klasik iktisat enflasyonu öncelikle parasal bir hadise olarak görür. Enflasyonla mücadele etmek için yapılacak ilk şey ekonomideki fazla likiditeyi emmektir. Banka parasının da sınırlanması önemlidir. Ekonomi yönetimi faiz oranlarını yüksek tutarak tasarrufları artırıp tüketimi azaltarak iç dengeyi sağlamaya çalışır. Ayrıca yüksek reel faiz dış tasarrufları da çekeceğinden ödemeler dengesi açığının finansmanı kolaylaşacaktır. Yüksek faiz ve yüksek karşılıklar banka parası oluşumunu da sınırlar. Böylece ekonomide enflasyonist para arzı genişlemesi engellenmiş olur.

Enflasyonist parasal genişlemenin en önemli nedeni kamu gelir gider dengesizliğidir. Kamu talebi toplam talebin parçasıdır, kamu talebi azaltıldığında enflasyonist talep de gerilemiş olur. Ortodoks istikrar programları kamu harcamalarını azaltıp kamu gelirlerini artırmaya çalışır.¹⁶⁴ Kamu gelir gider dengesinin kurulması istikrarın sağlanması için çok önemlidir. Kamu harcamalarının nominal olarak azaltılması mümkün olmasa da enflasyon oranının altındaki artışlarla reel olarak azaltılabilir. Kamu harcamaları azaltılırken özellikle yatırım ve transfer harcamaları kısıntıya uğrar. Geniş halk kesimlerinin yararlandığı sübvansiyonlar önemli oranlarda kısılır. Kamu gelirlerinin artırılması için kısa vadede yapılacak şey devletin ürettiği mallara zam yapılması ve vergilerin artırılmasıdır. Kısa vadede vergi artışları sağlamak için daha çok dolaylı vergiler kullanılır.

¹⁶³ Yusuf Bayraktutan ve M. Hilmi Özkaya; "IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya'da Ekonomik Performans Sonuçları", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, (2002), s.2

¹⁶⁴ Bayraktutan ve Özkaya, s.2

Ortodoks istikrar programları yerel paranın önemli oranda devalüasyonunu da öngörür.¹⁶⁵ Kurun hem cari açık hem yurtiçi talep boyutu bulunmaktadır. Böylece dış ticaret açığı oluşur. Yerel paranın devalüe edilmesiyle cari açık düzelecektir. İthal mallarına olan talebin azalması toplam talebin geriletilmesi açısından da etkili olur.

Ortodoks istikrar programlarının en fazla eleştirilen yanlarından biri fiyat kontrolleri ve sübvansiyonların kaldırılmasıdır. Ortodoks istikrar programları fiyatlar üzerinde kontrolleri kaldırırken ücret kontrollerini öngörmektedir. Ücret kontrolleri hem talebi geriletmek için alım gücünü azaltmayı sağlayacak hem de malların maliyeti azalacağından enflasyon geriletilecek ve yurtiçi malların yurtdışında rekabet gücünü artıracaktır.

Ortodoks istikrar politikalarına yönelik en ciddi eleştiri bu politikaların alt orta sınıfların zararına gerçekleştirilmeleridir. Bu politikalar istikrarın maliyetini geniş ve güçsüz yığınların üzerine yıktığından uygulanabilmesi için demokratik hayatın kesintiye uğratılması, askeri ya da bürokratik her halde otoriter bir yönetimi gerektirebilir.

1.4.2.2. Heterodoks İstikrar Programları

1980lerin ortalarından itibaren Arjantin, Brezilya, Meksika ve İsrail gibi ülkeler yüksek enflasyonla mücadele etmek amacıyla geleneksel istikrar programlarından farklı unsurlar içeren istikrar önlemlerini uygulamaya koydular. İktisat literatüründe heterodoks istikrar programları olarak adlandırılan bu tedbirler bütünü, geleneksel istikrar politikası araçları yanında gelirler politikası araçları da kullanmak ve şok tedavi uygulamak şeklindedir.¹⁶⁶

Heterodoks istikrar politikası uygulamasına yönelen ülkelerde uzun yıllardan beri devam eden bir enflasyon vardır. Uygulanan Ortodoks programlar topluma önemli maliyetler yüklemesine rağmen enflasyonu ortadan kaldıramamış tersine toplumda enflasyonun üstesinden gelinemeyeceğine dair bir yılgınlığın oluşmasına neden

¹⁶⁵ Bayraktutan ve Özkaya, s.2

¹⁶⁶ Alper Gökten, “Türkiye’de Mali sürdürülebilirlik Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 25, Sayı 2, (2008), s.431

olmuşlardır. Bu yılgnlığın ortadan kaldırılmasında farklı ekonomi politikası araçları kullanılması ve programın kredibilitesinin sağlanması önemlidir.¹⁶⁷

Kronik yüksek enflasyonun hiperenflasyona doğru hareket etmesi ve enflasyonun sürüp giden özelliği heterodoks politikaları zorunlu kılmaktadır.¹⁶⁸ Enflasyonist süredurum ekonomi politikalarının etkinliğini azaltırken, amaçlanan etkinin ortaya çıkması gecikmekte ve maliyet artmaktadır. Enflasyonist süredurum bugünkü enflasyonun geçmişteki enflasyon olarak gerçekleşmesidir. Endeksleme ve beklentiler, sürüp giden enflasyonun en önemli nedenidir. Şok programların heterodoks unsurları, çünkü enflasyon ile bugünkü enflasyon arasındaki bağlantıyı keserek, enflasyonist süredurumu ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Heterodoks programlarda geleneksel politikaların yanında gelirler politikası araçlarının da kullanılması, enflasyonun sürüp giden bileşenini kontrol altına almaya yöneliktir.

Heterodoks istikrar programları üç noktada yoğunlaşır. Gelirler politikası araçlarının kullanılması, nominal çıpa ile mali disiplin ve parasal reform.¹⁶⁹

Gelirler politikası kronik yüksek enflasyon yaşayan ekonomilerde yaygın olarak kullanılır.¹⁷⁰ Beklentiler ve endekslemeden kaynaklanan enflasyonist süredurum gelirler politikası araçlarının kullanılmasını zorunlu kılar. Gelirler politikası toplumda istikrar politikalarına karşı duyulan güvensizliği ortadan kaldırır. Geleneksel politikalardan farklı olan bu politikalar şok şeklinde uygulanır ve kısa sürede sonuçları görülür. Böylece antienflasyonist program kredibilite kazanır. Beklentiler düzelir ve endeksleme ortadan kalkar. Ancak bu politikalar uzun süre kullanılmamalıdır. Azami 6 aylık bir uygulama sonrası geleneksel tedbirlere dönülmelidir. Bu programlardaki en önemli hata gelirler politikasına fazla dayanılmasıdır.

¹⁶⁷ Ersan Bocutoğlu, “Krizin Makro İktisadından Makro İktisadın Krizine: Eleştirel Bir Değerlendirme”, http://eakademik.ktu.edu.tr/223/articles/yalova_09_bildiri.pdf (20.10.2009), s.9

¹⁶⁸ M. Okan Taşar, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, (2010), s.78

¹⁶⁹ Cüneyt Yenal Kesbiç ve Mustafa Çevik; “Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Politikalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Model Denemesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, (2007), s.113

¹⁷⁰ Kesbiç ve Çevik, s.113

Gelirler politikasının önemli bir avantajı da üretim ve istihdam kayıplarını asgaride tutmasıdır.¹⁷¹ Talep geriletilerek enflasyona neden olan arz talep dengesizliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan Ortodoks İstikrar politikaları ciddi üretim ve istihdam kayıplarına neden olurlar. Ücret ve fiyat kontrolü ekonomide karaborsa, kıtlık, nisbi fiyatların bozulması gibi bazı olumsuzluklara yol açabilir. Ancak bunların üretim ve istihdamda gerilemeden daha hafif olumsuzluklardır. Nisbi fiyatların bozulması ekonomide kaynak tahsisini bozarak piyasa mekanizmasının çalışmasını engeller. Ücretlerin ve fiyatların uzun süre kontrol edilmesi bu açıdan önemli zararlara yol açar. Bu programlarda sorun, kontrollerin gevşetilmesi ya da kaldırılmasında ortaya çıkmaktadır. Baskı altına alınmış talep serbest kaldığında, enflasyonu artırıp bir süre sonra da hiperenflasyon düzeyinin yeniden yakalanmasına yol açabilir.

Enflasyonist beklentilerin kırılabilmesi için döviz kuru, faiz oranı, para arzı gibi ekonomik büyüklükler çapa olarak kullanılmaktadır. Tek bir çapaya aşırı bir yük binmemesi için birden fazla çapa kullanılabilir. Uygulamada en sık kullanılan kur çapasıdır. Kur çapası enflasyonist süredurumun sona erdirilmesinde çok etkilidir.¹⁷² Fakat cari dengenin bozulmasına neden olabilir.¹⁷³

Heterodoks istikrar programlarının başlangıcında enflasyon hızlı bir biçimde düşer. Vergi gelirleri reel olarak artar. Bunun nedeni Olivera-Tanzi etkisinin tersine dönmesidir. Vergi gelirlerindeki artış mali dengenin düzelmesini sağlar. Başlangıçtaki bu düzelmenin programın ilerleyen safhalarında da devam ettirilmesi gerekir. Kamu kesimi gelir gider dengesinin iyileşmesi programın nihai olarak başarısını belirler. Kamu dengesi kurulamazsa programın başlangıçtaki başarısı daha sonra büyük bir yıkıma dönüşür.

Mali iyileşmenin parasal düzenlemelerle desteklenmesi önemlidir. Parasal çapa uygulanabilir.¹⁷⁴ Parasal düzenlemelerin bir kısmı enflasyonist dönemde yapılan sözleşmelerin enflasyonsuz ortama uydurulmasıdır. Enflasyonun hızlı bir şekilde

¹⁷¹ Pelin Alp Yiğit, “Düşen Enflasyon Ortamında Bankacılık ve Türk Bankacılık Sektörü”, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara 2005, s10

¹⁷² Almıla Karasoy, Stabilizasyon, Nominal Çapa Olarak Alınabilecek Göstergeler ve Ülke Deneyimleri, **TCMB Tartışma Tebliği**, No 9623, (Ekim 1996), s.146

¹⁷³ Karasoy, s.148

¹⁷⁴ Kesbiç ve Çevik, s. 113

düşmesi borç verenleri kazançlı hale getirmektedir. Borç sözleşmelerinin yeni duruma uydurulmaları gerekir. Asıl önemli kısım ise yeni bir para birimiyle yeni bir başlangıç yapılmasıdır. Yeni para ücret sözleşmeleri dahil tüm sözleşmelerin yeni koşullara uydurulmasını sağlamak için bir değişim tablosu içerebilir.

Enflasyonun ani düşüşü ve enflasyonsuz ortama geçilmesi finansal kurumları zor durumda bırakabilir. Ayrıca enflasyonsuz ortamda para talebi artacağından ekonominin durgunluk yaşamaması için para talebinin artırılması gerektiği unutulmamalıdır. Bu noktada göz önünde bulundurulması gereken nokta enflasyonu diriltecek talebi uyuracak ya da parasal finansmana gidildiği izlenimi verecek bir likidite sunumunun olmamasıdır. İstikrar programları para arzını gergide tutarak hem para politikasının etkisini artırırılar hem de böylece faiz oranları yüksek kalacağından tasarruflar artar talep geriler. Bu açıdan bakıldığında likidite darlığı likidite bolluğuna yeğlenir.

1.4.2.3. IMF İstikrar Programları

IMF dış ödemeler dengesi krizi yaşayan ülkelere belli koşullar altında krizden çıkış sağlayacak desteği sunar.¹⁷⁵ IMF programları Ortodoks politikalar içerir.¹⁷⁶ Neoklasik ve monetarist yaklaşımla şekillenmiştir. Klasik bir IMF programı devalüasyon ile başlar. Devalüasyonun ithalatı caydırıp ihracatı teşvik etmesi ve böylece cari dengenin sağlanması amaçlanır. Devalüasyon nedeniyle ilk etapta enflasyonda bir sıçrama görülür. Sonraki aşamada parasal sıkılık ile ekonomideki enflasyona neden olan fazla para emilir. Bu dönemde faizler yükselmeye başlar. Toplam talebi geriletmek ve yerli malların uluslararası rekabet gücünü artırmak için ücretler baskı altına alınır. Kamu harcamaları kısılr.¹⁷⁷ Özellikle alım gücünü de azaltmak için ücretler ve sosyal transfer harcamaları azaltılır. Yatırımlar da kısıntıya uğrayacak kalemlerdendir. Kamu gelirlerini artırmak için vergiler özellikle de kısa dönemde etki edebilecek olan dolaylı vergiler yükseltilir, özelleştirmeye başvurulur. Kamu kesimi borçlanma gereksinimi azaltılarak dışlama etkisinin zayıflatılması amaçlanır. Bu

¹⁷⁵ Gülsüm Akalın ve Ayhan Uçak; "IMF Politikaları Üzerine Bir Kritik", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, (2007), s.29

¹⁷⁶ Akalın ve Uçak, s.30

¹⁷⁷ Akalın ve Uçak, s.30

dönemde kamunun mallar üzerindeki destekleri azaltılır ve ticareti liberalize edecek, rekabeti artıracak piyasa dostu düzenlemeler yapılır.¹⁷⁸

Bu süreçte ekonomi daralır, toplum üzerine önemli ekonomik maliyet biner, işsizlik artar ve özelleştirme ile önemli ekonomik değerler genellikle yabancı yatırımcıların eline geçer. Kamunun sosyal harcamaları azaldığından yoksulların korunması için programlar geliştirilir. Eğitim, sağlık gibi alanlarda kamu harcamalarının azaltılmasının toplumsal maliyetleri olacaktır. Cari denge olumlu etkilenir. Faiz oranları yüksek seyreder. İstikrar programının maliyetleri ve yüksek faiz borç servisi ve borçlanma gereksinimini artırır. Kamu borç stoku daha yüksek oranlarda denge bulur. Ülke ekonomisi global ekonomik kurumlar ve kurallara daha fazla uyum sağlayacak, global ekonominin parçası olma yolunda adımlar atar.¹⁷⁹ Bu sürecin önemli siyasi ve diplomatik sonuçları da olabilir.

IMF zor durumdaki ülkeye destek sağlamak için bir stand by anlaşması yapar. Stand by ilişkisinin kurulabilmesi için üye ülkeden bazı koşulları karşılaması beklenir.¹⁸⁰ Bu koşulların bir kısmı performans hedeflerine ilişkindir. Diğer kısmı ise yapısal bazı önlemler içerir. Performans hedefleri parasal bazı hedefler olabilir. Merkez bankası rezervleri, net iç varlıklar, parasal taban gibi. İç ve dış borçlanmayla ilgili sınırlamalar konabilir. Bütçe, ekonomik program, mali plan gibi taslaklarda kullanılacak milli gelir artışı, KKBG, enflasyon, kur, cari açık gibi temel parametreler belirlenebilir. IMF'nin koyduğu katı performans kriterleri nedeniyle bu tür istikrar programları çoğunlukla yarıda kalmaktadır.

¹⁷⁸ Seyidoğlu, s.151-152

¹⁷⁹ Seyidoğlu, s.151-152

¹⁸⁰ Nihat Falay, “İstikrar Programları ve Türkiye”, <http://www.toprakisveren.org.tr/2000-46-nihatfalay.pdf> (20.12.2010) s.2

İKİNCİ BÖLÜM : MALİYE POLİTİKASI

2.1. MALİYE POLİTİKASI ARAÇLARI

Maliye politikası ekonomik istikrarın sağlanması açısından etkili bir yoldur. Ekonomide talep açığı ya da fazlalığından kaynaklanan istikrarsızlık hallerinde maliye politikası en çabuk ve en etkili tesirde bulunur.¹⁸¹ Maliye politikası yalnızca istikrar sağlayıcı olarak kullanılmaz. Özellikle kalkınmacı yaklaşımlar için maliye politikası etkili çareler üretir. Ancak çalışmanın yalnızca istikrar boyutu ile ilgilendiğini, diğer ekonomi politikası amaçlarına istikrara etkisi bağlamında değindiğini belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Maliye politikası dört alt başlık altında incelenebilir. Bunlar harcama, borçlanma, bütçe ve vergi politikalarıdır.

2.2. HARCAMA POLİTİKASI

Maliye politikasının özü harcamadır. Maliye politikası asli olarak harcayarak ya da harcamayı kısırarak yapılmaktadır. Kamusal harcamalar başlıca üç türdür. Cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları.¹⁸² Cari harcamalar büyüyen kamu sektörüyle beraber büyürken kamusal harcamalar içerisindeki ağırlığı sabit kalmıştır. Transfer harcamaları zamanla en önemli harcama kalemi haline gelmiştir. Sosyal devlet anlayışının yerleşmesi ve yaygınlaşması, borçluluktaki artış nedeniyle faiz ödemelerinin artması transfer harcamalarındaki artışın başlıca nedenleri olmuşlardır. Ekonomik şartlardaki ve ekonomi düşüncesindeki değişimler ile yatırım harcamaları önemini kaybetmiştir.

Harcamaların bileşimleri ve miktarlarındaki değişimler harcama politikası tedbirlerini ve tercihlerini göstermektedir. Toplam harcamaların içinde daha fazla transfer harcaması yapmak, toplam harcama miktarını artırmak ya da azaltmak gibi tercihler ekonomik istikrar açısından önemli sonuçlar doğururlar. Bu sonuçları ayrıntılı

¹⁸¹ Ersan Bocutoğlu ve Aykut Ekinci, “Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası”, **Maliye Dergisi**, Sayı 156, (Ocak-Haziran 2009), s.67

¹⁸² M. Hakan Özbaran, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 53, (2004) s.117

olarak incelemek faydalı olacaktır. Öncelikle harcama kavramına açıklık getirmek, harcama türlerini ve ekonomik etkilerini ardından harcamaların ekonomik istikrar açısından değerlendirmek yerinde olacaktır.

2.2.1. Kamu Harcamaları Kavramı

Kamu tüzel kişinin yaptığı harcamalar kamu harcaması olarak kabul edilmektedir. *Geniş anlamda kamu harcamaları yalnız devlet ve diğer kamu kuruluşlarının bütçe ödemelerini değil, iktisadi devlet teşekküllerinin harcamaları, sosyal sigorta kuruluşlarının ödemeleri, vergi muaflik ve istisnaları ve özel kişilerin kamu kuruluşlarına yardımlarını da içeren bir kavramdır.*¹⁸³

Kamu harcamaları Turan'ın özetlediği gibi: *Devlet harcamaları ekonomik veya fonksiyonel olarak sınıflandırılabilceği gibi üretken-verimli ve üretken olmayan-verimsiz olarak da sınıflandırılabilir. Devlet harcamaları ekonomik olarak sermaye ve cari harcamalar, fonksiyonel olarak genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, eğitim hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler ve hizmetler, çevre koruma hizmetleri, sağlık hizmetleri ve diğer hizmetlerle ilgili harcamalar olmak üzere sınıflandırılabilir.*¹⁸⁴ Kamu harcamalarının iktisadi açıdan en yaygın sınıflandırması ise cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamaları olarak sınıflandırılmasıdır.¹⁸⁵

Transfer harcamaları satın alma gücünün el değıştirmesine neden olan harcamalardır. Karşılığında bir mal ya da hizmet alınmaz. Transfer harcamaları milli gelir üzerinde etki meydana getirmez. Çünkü satın alma gücü bir ekonomik birimden diğerine aktarılır. İlave gelir oluşmaz. *Burada devlet harcama yaparken üretim faktörü kullanılmadığı için, gelir yaratmamaktadır.*¹⁸⁶ Ancak transfer harcaması yapılan ekonomik birimin marjinal tüketim eğilimine bağılı olarak bir kısmı harcanır.¹⁸⁷

¹⁸³ Ahmet Arslan, “Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim”,

<http://www.bayar.edu.tr/~iibf/sakinc/kamumaliyesi/AhmetARSLAN.pdf> (10.02.2010) s.2

¹⁸⁴ Taner Turan, “Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 69, (2008) s.22

¹⁸⁵ İzzettin Önder, *Maliye Politikası*, Ed.Engin Ataç, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 1996, s.231

¹⁸⁶ İzzettin Önder, s.122

¹⁸⁷ İzzettin Önder, s.122

Emekli, dul, yetim, yaşlılık, hastalık ve sakatlık aylıkları klasik transfer harcamalarıdır. Sosyal adaletin sağlanması, toplumun zayıf unsurlarının kollanması devletin sosyal olmasının sonuçlarındandır. *İşsizlik, yaşlılık, sakatlık, hastalık dolayısıyla geçimleri için yeterli gelire sahip olmayanlara yardım elini uzatarak piyasada oluşan gelir dağılımına doğrudan doğruya müdahale etmesi çağdaş devletin sosyal niteliğinin gereğidir.*¹⁸⁸

Önemli bir transfer kalemi de sübvansiyonlardır. Sübvansiyonlar hem üreticilere hem tüketicilere yapılabilir. Üreticilere yapılan sübvansiyonlara en önemli örnek tarımsal desteklemelerdir. Üreticilere yapılan desteklemeler geri kalmış yörelerdeki üretimi teşvik etmeyi amaçlayabilir. Bebek endüstrilerinin de transfer harcamalarından faydalanması söz konusu olabilir. Pozitif dışsallıkların yüksek olması da ekonomik desteklemeler için önemli bir nedendir. Erdemli mallar olarak adlandırılan bazı malların önemli oranda pozitif dışsallıkları olduğundan üretilmesini ve tüketilmesine desteklemek için sübvansiyonlar uygulanabilir. Düşük faizli kredi, ucuz girdi temini, vergisel kolaylıklar destekleme yolları arasında sayılabilir.¹⁸⁹

Devlet çeşitli nedenlerle borçlanır. Borç aldığı kişi ve kurumlara faiz öder. Faiz bir mal ya da hizmet karşılığı olarak ödenmediğinden transfer harcaması olarak kabul edilir. Faiz harcamaları son yıllarda kamu harcamaları içinde en ağırlıklı kalem olmuştur. Devletin gelirleri giderlerini karşılamaya yetmediğinde para basmak ve borçlanmak gibi iki alternatifi bulunmaktadır. Para basmak enflasyonist etkileri nedeniyle son yıllarda en büyük ekonomik günah kabul edilmektedir. Gerçi son yıllarda literatürde borçlanmanın nihai olarak monetizasyondan daha enflasyonist olacağını öne süren bir yaklaşım yaygın bir şekilde taraftar bulmaya başlamıştır. Bu yaklaşım hoş olmayan parasal aritmetik olarak adlandırılmaktadır.

Faiz ödemeleri sonucunda ekonomideki gelir dağılımı değişecektir. Devletin borçlandığı kesimler gelir düzeyi yüksek kesimlerdir. Sermaye sahiplerinin devlete verdikleri borçlara karşılık aldıkları faiz vergilerle ödendiği takdirde ekonomide fakirden

¹⁸⁸ Salih Turhan, **Maliye Politikası**, Ed.Engin Ataç, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 1996, s.280

¹⁸⁹ İzettin Önder, s.309

zengine bir kaynak transferi olarak görülür.¹⁹⁰ Bu mekanizma özellikle finansal kriz zamanlarında çok şiddetli bir şekilde işlemektedir.

Yatırım harcamaları ekonomide sermaye birikimini sağlama, üretim kapasitesini artırma ile ilgili harcamalardır. Bu harcamaların faydaları genellikle uzun vadelidir ve ekonomide milli geliri ve istihdam hacmini önemli ölçüde etkiler.¹⁹¹ Yatırım harcamaları talebin artırılıp azaltılmasında etkili olan unsurlardan biridir. Kamu yatırım harcamaları artırıldığında talep artar, çarpan etkisine bağlı olarak milli gelir de artar. Yatırım harcamaları azaltıldığında talep geriler, çarpan etkisine bağlı olarak milli gelirde de azalma söz konusu olur. Yatırım harcamaları azaltıldığında ekonomideki enflasyonist fazla emilerek ekonominin soğutulması, yatırım harcamaları artırılarak talebin artırılması böylece deflasyondan çıkış amaçlanır. Kısa dönemde gelir etkisi ortaya çıkarken uzun dönemde kapasite etkisi de yaratırlar. Özel yatırımlar olumsuz etkilenmez aksine kullanılmayan üretim faktörlerinin kullanılmaya başlanmalarını sağladığından özel yatırımlar üzerinde olumlu etkileri söz konusu olur. Bu nedenle otonom büyüme etkisini uyarlanmış büyüme etkisi takip eder.¹⁹²

Cari harcamalar yatırım harcamalarıyla kurulmuş olan üretim kapasitelerinin belirli bir etkinlikte üretimde bulunmasını sağlamaktadır.¹⁹³ Personel giderleri, mal bedelleri, aydınlatma ve su giderleri, kırtasiye, kira, bakım ve küçük onarım gibi giderler cari harcama niteliğindedir.¹⁹⁴ Kamu ünitelerinin etkin çalışabilmesi kamu yatırım harcamalarıyla kamu cari harcamalarının optimal bileşimini gerektirmektedir.¹⁹⁵ *Cari harcamalar, devlet mekanizmasını işleyişini sağlamak için, devletin mal ve hizmet satın alması ve tüketimi ile ilgili harcamalardır. Devletin, personeline ödediği maaş, ödediği kiralar, elektrik, su faturaları cari harcamalardır. Bu harcamaların özelliği her yıl ve her zaman tekerrür etmeleri ve faydalarının cari dönemle sınırlı olmasıdır.*¹⁹⁶ Cari harcamalar yalnızca ilgili dönem milli hasılasına katkıda bulunur. Eğitim ve sağlık harcamalarının bir üretici güç olarak insan üzerinde gelecek dönemlerde de kalıcı

¹⁹⁰ Turhan, **Maliye Politikası**, s.278-279

¹⁹¹ Arslan, s.8

¹⁹² Turhan, **Maliye Politikası**, s.208

¹⁹³ İzzettin Önder, s.237

¹⁹⁴ M. Hakan Özbaran, “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi”, **Sayıstay Dergisi**, Sayı 53, (2004) s.118

¹⁹⁵ İzzettin Önder, s.237

¹⁹⁶ Arslan, s.8

etkilerde bulunduğu halde bunlar kamu muhasebesinde cari harcama sayılırlar.¹⁹⁷ Bu tür harcamalar literatürde yatırım carileri, kalkınma carileri gibi adlarla da anılmaktadır.

2.2.2. Kamu Harcamalarının Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Bir ekonomide talep özel sektörden, kamudan ya da dış alemden kaynaklanabilir. Kamusal harcamalar doğrudan ve özel harcamaları etkileyerek dolaylı yoldan toplam talebi etkiler. Transfer harcamalarının talep artışı üzerindeki etkisi reel harcamalara göre daha azdır. Çünkü transfer harcaması marjinal tüketim eğilimine göre harcanırken bir kısmı da tasarruf edilmektedir.

Kamusal harcamaların büyüme üzerinde de önemli belirleyiciliği vardır. Özellikle büyüme için uygun bir ortam yaratılmasında kamusal harcamalar etkili olurlar. Kamusal harcamalar bir yandan altyapı yatırımları ile fiziki şartları oluşturur. Bir yandan da özel üreticilerin mallarına talep oluşturur. Ancak kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yaptığı da bazı yazarlarca ifade edilmektedir.¹⁹⁸

Ekonomik büyüme ve kalkınma için iki önemli oran vardır. Birincisi tasarruf oranı ikincisi ise sermaye/hasıla oranıdır.¹⁹⁹ Yüksek büyüme için birincisinin yüksek ikincisinin düşük olması gereklidir.²⁰⁰ Gelirin ne kadar büyük kısmı tasarruf ediliyorsa o kadar fazla yatırım yapılabilir. Daha fazla yatırım daha fazla üretim daha fazla gelir ve daha yüksek refah demektir.²⁰¹ Tasarruf oranının düşük olduğu ekonomilerde kamu vergileme ile harcanabilir geliri azaltır ve kamusal tasarruf oluşturulmuş olur.

Kalkınma ve büyüme açısından ikinci önemli oran olan sermaye/hasıla oranının ise düşük olması istenir. Yani daha az yatırım yaparak daha çok kapasite artışı sağlanması istenir. Sermaye/hasıla oranının düşürülmesi demek verimlilik artışı sağlanması demektir. Bu verimlilik artışını sağlayacak olan bazı kamusal harcamalardır.

¹⁹⁷ Özbaran, s.118

¹⁹⁸ Alpaslan Akçoraoglu, “Kamu Harcamaları Kamu Gelirleri ve Keynesçi Politikalar: Bir Nedensellik Analizi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 2, (1999), s.52

¹⁹⁹ Burak Atamtürk, “Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 2, (2007), s.81

²⁰⁰ Özlem Göktaş Yılmaz, s.66

²⁰¹ Aykut Ekinci ve Ekrem Gül, “Türkiye’de Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz(1960-2004)”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 19, (Aralık 2007), s.168

Mesela altyapı yatırımları verimlilik artışına neden olur. Beşeri sermayenin geliştirilmesi verimliliği etkileyen en önemli faktördür.²⁰²

Büyüme pek çok etkene bağlı bir olgudur. Ancak özellikle sermaye faktörüne bağlıdır.²⁰³ Sermaye üretimde kullanılan fiziki varlıklar ve parasal sermaye ile bunları kullanacak insan gücü yani beşeri sermayeden ibarettir. Yatırım harcamaları bu sermayenin artırılmasını amaçlar. Genellikle devletin yatırımları özel sektörün yatırımlarından farklıdır. Bu farklılık kalkınma sürecinin ilk aşamalarında belirgindir. Bu safhada kamu yatırımları üretim için zorunlu olan maddi altyapı tesisine çalışır. Belli bir düzeyde altyapı mevcut olmadığı müddetçe özel sektörün bu temel üzerinde bir üretim kapasitesi kurması zordur. Bu asgari altyapının ulaştırma, enerji, iletişim gibi temel sektörleri içermesi gerekir.²⁰⁴ Bu noktada beşeri sermaye yatırımları da önem kazanmaktadır.²⁰⁵ Altyapı yatırımları özel sektörün maliyetini azaltacağı gibi oluşan kapasiteye kendini uydurarak kısa zamanda üretim hacmini artırması mümkün olacaktır. Kamu yatırımları ilave üretim imkanı sağlar yani kapasite etkisi oluşturur.²⁰⁶

Sermaye piyasalarının gelişmediği ülkelerde genel olarak tüm firmalar için otofinansman en önemli finansman kaynağıdır. Konjonktürel ya da yapısal olarak dış kaynağa ulaşmanın zor olduğu durumlarda, firma karlarının ortaklara dağıtılmayarak yatırımları finanse etmek ya da işletme sermayesi oluşturmak üzere firma bünyesinde bırakılması faydalı olacaktır.²⁰⁷ Firma karlarından ortaklara dağıtılmayanlar yeni yatırımlar için kullanılır.²⁰⁸

Kamu harcamaları vergilerle, borçlanmayla ya da diğer yollarla finanse edilebilir.²⁰⁹ Kamu harcamalarının hangi kaynaklarla finanse edildiği etkilerini

²⁰² Özlem Göktaş Yılmaz, s.67

²⁰³ Arif Özsağır, “Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 10, Sayı 14, (Haziran 2008), s.339

²⁰⁴ Ömür Genç ve Erdal Ertuğrul; “Altyapı Yatırımlarının Finansmanı”, Türkiye Kalkınma Bankası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara 2007, s.2

²⁰⁵ Özsağır, s.335

²⁰⁶ Turhan, **Maliye Politikası**, s.206

²⁰⁷ Mehmet Pekkaya, “Kar Payı Dağıtımının Şirket Değeri Üzerine Etkisi: İMKB 30 Endeks Hisselerine Bir Analiz”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, (2006), s.187

²⁰⁸ Yusuf Demir, “İşletmelerin Kar Payı Dağıtım Politikaları ve Firma Değerliliğinin Vergi Uygulamaları İle İlişkisine Teorik Bir Yaklaşım”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, (2001), s.56

²⁰⁹ Serpil Ağcakaya, “Ülkemizde Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi (1980-2000)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 10, (2003), s.225

belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Kamu harcamalarındaki bir artış vergi gelirlerindeki aynı miktardaki bir artışla finanse edilirse ekonomi üzerinde genişletici etki oluşacaktır.²¹⁰ Buna denk bütçe çarpanı denir.

Kamu harcamaları artırıldığında toplam talep artırılmış olacaktır. Toplam talepteki artış muamele saikiyle para talebini artıracaktır. Para talebindeki artış –para arzının sabit kaldığı durumda- faiz oranını yükseltecektir. Faiz oranındaki artış yatırımların azalmasına neden olacaktır. Bu durumda harcamalardaki artışın gelir üzerindeki etkisi azalacaktır. *Bu, bir ekonomide para politikasında bir takım değişiklikler yapılmadığı sürece, kamu harcamalarındaki değişikliklerin denge gelir düzeyi üzerinde başlangıç maliye politikası çarpanının yarattığı etkiden daha az değişikliklere yol açacağı anlamındadır.*²¹¹ Dışlama etkisi denen bu olgunun büyüklüğü konusu Çağdaş Keynesyenler ve Monetaristlerce farklı düzeylerde kabul edilmektedir. Çağdaş Keynesyenler dışlama etkisinin küçük olacağını, harcamaların gelir düzeyi üzerinde etkisinin büyük olacağını söylerken Monetaristler etkinin dışlama etkisinin kuvvetinden dolayı çok az olacağını, faiz oranlarındaki artış nedeniyle özel yatırımların aynı miktarda azalacağını ifade etmektedirler. Kamu harcamalarının aynı zamanda bir fiyat etkisi oluşturması da mümkündür. Fiyatlar genel düzeyinde bir yükseliş olursa para talebi daha fazla artacak, faizler daha fazla yükselecek, dolayısıyla dışlama etkisi daha keskin olacaktır.

Kamu harcamalarındaki değişikliklerin dış denge üzerinde de etkileri olmaktadır. Artan kamu harcamaları nedeniyle ülke içinde yaratılan ek talebin bir kısmı marjinal ithalat eğilimine bağlı olarak yurtdışına kayacaktır. Bir ülkenin ithalatı gelirinin fonksiyonu²¹² iken ihracatı kurun fonksiyonudur.²¹³ Böylece gelirdeki talepten kaynaklanan artış ithalatın da artmasına neden olacaktır. Bu durumda gelirden bir sızıntı oluşacaktır.²¹⁴ Ekonomiler dışa açıldıkça milli gelir düzeyini etkilemeye dönük kamu harcamalarının etkisi azalmaktadır. Uygulanan kur rejimine ve sermaye hareketlerine

²¹⁰ Nihal Avcı, “Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri”, **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, Ankara:Maliye ve Gümrük Bakanlığı, 1988, s.16

²¹¹ Beyhan Ataç, **Maliye Politikası**, Ed.Engin Ataç, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 1996, s.60

²¹² Fatih Yücel, “Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyoekonomi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, (Temmuz-Aralık 2006), s.50

²¹³ Yücel, s.51-52

²¹⁴ Yücel, s.50

bağlı olarak bu sızıntının büyüklüğü değişecektir. Sabit kurda daha fazla sızıntı oluşurken, dalgalı kurda daha az sızıntı oluşmaktadır.

Bazı kamu harcamalarının konjonktürel esnekliği vardır. Konjonktür dalgasının tersine hareket ederek konjonktürün etkisini hafifletirler. Konjonktürün canlanma safhasında azalarak, durgunluk safhasında ise artarak ekonomide stabilize edici bir etken olurlar.²¹⁵ Buna en iyi örnek bir çeşit transfer harcaması olan işsizlik maaşıdır. İşsizlik ödemeleri ekonominin canlanma safhasında azdır. Çünkü bu dönemde işsizlik düşer. İşçilerden yapılan kesintiler enflasyonist fazlanın emilmesine yardım eder. Daralma safhasında ise ödemeler artar ve hane halklarına ilave alım gücü kazandırılır.

Kamu harcamalarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ağırlıkları farklıdır. Gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı daha azdır. Bu durumun en önemli nedeni vergi kapasitesinin ve gayretinin düşüklüğüdür. Borçlanma imkanlarının da kısıtlı oluşu nedeniyle kamu kesimi ekonomi içinde fazla pay alamaz. Kamunun ekonomideki payının gittikçe artması, harcamaların bir öncekinden daha az verimli alanlara yönlendirilmesine neden olur, bu durumda ekonomik büyüme olumsuz olarak etkilenecektir.²¹⁶

Ayrıca harcama kalemlerinin kompozisyonu da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde ağırlık sosyal harcamalardadır.²¹⁷ Gelişmekte olan ülkeler ise daha fazla yatırım harcamalarına ağırlık verirler.²¹⁸ Özellikle kalkınmanın başlangıç safhalarında altyapı yatırımları ve temel mal ve hizmetleri sağlayacak kamu iktisadi kuruluşlarının teşekkülü en önemli payı alır. Öyle ki cari ve transfer harcamaları için geriye pek bir şey kalmayabilir. Sosyal transfer harcamaları kaynak yetersizliği ve düşük sosyal bilinç düzeyi nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde harcama kalemleri içinde en düşük oranları tutar.²¹⁹

²¹⁵ Arsan, s.44

²¹⁶ Nisfet Uzay, “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 19, (Temmuz-Aralık 2002), s.160

²¹⁷ Metin Meriç, “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, (2003), s.172

²¹⁸ Meriç, “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi”, s.185

²¹⁹ Meriç, “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi”, s.184

Kamu görevlilerinin aldığı ücret ekonomide ücret-kar dağılımı açısından önemlidir. Makro ekonomi bilgilerimizi tazelersek faktör gelirlerinin üretimden aldığı payda ücret, kar, kira ve faiz olarak dört kalem bulunmaktadır. Ücret geniş tabanlı bir ekonomik kesime tekabül ederken, diğerleri toplumun ekonomik olarak daha üst ve sayısal olarak daha dar kesimlerine karşılık gelmektedir. Ekonomideki bölüşümü emek ve sermaye şeklinde basitleştirirsek²²⁰ kamunun istihdam ettirdiği çalışanlara vereceği ücret özel kesimdeki emek-sermaye bölüşümünü de etkiler.²²¹

Sosyal harcamalar ya genel bütçeden finanse edilir ya da sosyal dayanışma esasına göre kurulmuş sosyal güvenlik sistemiyle.²²² Genel bütçeden finanse edilmesi halinde alt gelir gruplarının lehine gelir dağılımı değişir. Sosyal sigorta sistemi ile finanse edilirse gelir dağılımında değişim olmayacaktır. Destekleme şeklindeki transfer harcamaları sosyal transfer harcamalarından farklı etkiler doğurur. Tüketicilere yapılan desteklemeler tüketime konu olan malların daha ucuza alınmasına neden olduğu için harcama gücü aktarılmasını sağlar.²²³

Son yıllarda faiz ödemeleri yalnızca en büyük transfer kalemi olmaktan çıkıp en büyük harcama kalemi haline gelmiştir. Kamuya borç verenlerin üst gelir gruplarından geldikleri düşünüldüğünde alt gelir gruplarından üst gelir gruplarına doğru gelirin yeniden dağıtımının söz konusu olmaktadır. Reel faiz oranı yeniden gelir dağılımının şiddetini belirlemektedir. Reel faiz oranı arttıkça borç verenlere yapılan kaynak artırımı da artacaktır.²²⁴

2.2.3. Kamu Harcamaları ve İstikrarın Sağlanması

Ekonomik istikrarsızlık hallerinde ekonomide bozulan dengelerin yeniden tesisi için kamu harcamalarının miktar ve bileşiminde değişiklikler yapılabilir. Ekonomide başlıca enflasyon, deflasyon ve stagflasyon olarak üç tür istikrarsızlık

²²⁰ Ataman, “Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret - Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası”, s.53-54

²²¹ Devrim Ersezer, “Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, (2006), s.258

²²² Ramazan Gökbuğar, Harun Özdemir, Alparslan Uğur, “Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, (2008), s.160

²²³ Fehim Bakırcı, “Bütçe Politikalarının Mikroekonomik Etkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, (2001), s.56

²²⁴ Aziz Konukman ve Cemil Çiftçi, “Küreselleşmenin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 19, Özel Sayı, (2008), s.70-71

halinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu istikrarsızlık hallerinin her birinin birbirinden farklı nedenleri ve çareleri vardır. Bu nedenle her bir durumda harcama politikası farklı olacaktır.

Enflasyon toplam talebin toplam arzı aşması olayıdır.²²⁵ Enflasyonun giderilmesi için yapılması gereken şey toplam talebi kılmak ya da toplam arzı artırmaktır. Ya da ikisini birlikte gerçekleştirmektir. Enflasyon talepteki artıştan kaynaklanıyorsa talep enflasyonu söz konusudur.²²⁶ Arzdaki darboğazlar ya da üretim maliyetlerindeki artışlardan kaynaklanıyorsa maliyet enflasyonu söz konusudur.²²⁷ Enflasyonun talep enflasyonu ya da maliyet enflasyonu oluşuna göre enflasyonla mücadele araçları da değişir. Talep enflasyonu söz konusu ise ekonomide enflasyona yol açan talep fazlalığının emilmesi gerekir.

Ekonomideki talep fazlasının emilmesi için kamu harcamalarının kısılması gerekir.²²⁸ Kamu harcamalarındaki kısıntı toplam talep üzerinde daha fazla bir gerilemeye neden olur. Bunun nedeni kamu harcaması çarpanıdır. Kamu harcaması çarpanını belirleyen değişkenlerin başında marjinal tüketim eğilimi gelmektedir.²²⁹ Marjinal ithal eğilimi de önemli bir etkidir. Kamu harcaması çarpanı nedeniyle kamu harcamaları artırıldığında milli gelir üzerinde harcama artışının üzerinde bir büyüme olur.²³⁰ Aynı şekilde kamusal harcamalar azaltıldığında milli gelir üzerinde harcamalardaki azalışın üzerinde bir küçülme söz konusu olur. Harcama kısıcı politikalar genellikle fakirleştirici etki meydana getirirler.²³¹ Cari harcamaların en önemli kalemlerinden biri de personel harcamalarıdır. Toplam talebi azaltmak için kamu personelinin gelirini reel olarak azaltmak etkili olabilir.

²²⁵ Avcı, s.20

²²⁶ Macide Çiçek, “Dezenflasyon Sürecinde Türkiye’de Enflasyonun Uzun ve Kısa Dönem Dinamiklerinin Modellenmesi”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, (2005), s.108

²²⁷ Çiçek, s.108

²²⁸ Cihan Bulut ve Yavuz Burak Canbolat; “Türkiye Ekonomisi’nde Artan Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı Ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri”, **Journal of Qafqaz University**, Nu. 12, (Fall 2003), s.27

²²⁹ Murat Çetinkaya ve Afşin Şahin, “Türkiye’de Toplam Kamu Harcamaları ve Üretim İlişkisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 22, (2009), s.107

²³⁰ Çetinkaya ve Şahin, Türkiye’de Toplam Kamu Harcamaları ve Üretim İlişkisi, s.107

²³¹ Göker, Zeliha; “Kamu Borç Stokunun Azaltılmasında Maliye Politikalarının Rolü”, **Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, (2005), (163-181), s.165

Cari harcamaların ve transfer harcamalarının azaltılması politik olarak daha zor olduğundan kısa vadede etkisi pek hissedilmeyen yatırım harcamaları öncelikle kesintiye uğrar. Yatırım harcamaları cari harcamalar gibi marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak gelirde ve toplam talepte kendisinden daha büyük bir gerilemeye neden olur.²³² Yatırım harcamalarının talep etkisi olmakla birlikte kapasite etkisinin olduğu da unutulmamalıdır.²³³ Uzun vadede yeni talep yaratılmasının engellenmesi enflasyonla uzun vadeli mücadelede zaaf meydana getirir.

Enflasyonist konjonktürde transfer harcamalarının azaltılması reel harcamaların azaltılması kadar büyük etki doğurmaz. Transfer harcaması satın alma gücünün el değiştirmesidir.²³⁴ Transfer harcamaları artırıldığında transfer harcaması yapılan ekonomik birimlerin marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak bir kısmı harcandığından yalnızca bu kısmı gelir akımına sokulmaktadır. Tasarruf edilen kısım yeniden gelir akımına sokulmaz. Eğer transfer harcamasının tamamı tüketilirse reel harcamalarla aynı miktar etkiyi doğurur. Transfer harcaması gelirin devlet müdahalesiyle yeniden dağılımını sağlar.²³⁵ Sosyal transferlerle ekonomik transferleri ayırt etmek gerekir. Sosyal transferler marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak kısmen harcanırken ekonomik transferler reel harcamalar gibi etkide bulunur.

Durgunluk toplam talebin toplam arzdan az olması halidir.²³⁶ Toplam talep ile toplam arz arasındaki farka deflasyonist açık denir.²³⁷ Deflasyonist açık varken bir ekonomide atıl kapasite vardır. Üretim faktörlerinin tümü üretime koşulamamaktadır. Ekonomik istikrarın sağlanması için yapılması gereken şey deflasyonist açığın ortadan kaldırılmasıdır. Deflasyonist açık toplam talebin artırılması sağlandığı takdirde ortadan kalkacaktır.²³⁸ Kamu harcamaları deflasyonist konjonktürde artırılmalıdır. Yapısal nedenlerden kaynaklanan darboğazlarda bu tür bir harcama artışına dönük politika etkili

²³² Çetinkaya ve Şahin, s.107

²³³ Zafer Yıldız ve Ayşe Durgun, “2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Turizm Sektörü Üzerine Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, (2010), s.12

²³⁴ Meriç, “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi”, s.173

²³⁵ Ahmet Özen, “Türkiyede Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, (2003), s.205

²³⁶ İsmail Küçükaksoy ve Hatice Dayar, “Fiyat İstikrarsızlığının, Türkiye’nin Bütçe Gelirleri Üzerindeki Etkisi”, s.20 <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kalkinma/kalkinma30.pdf> (21.11.2009)

²³⁷ Kamil Güngör, “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler”, s.11 http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf (16.12.2009)

²³⁸ Küçükaksoy ve Dayar, s.7

olamaz. Kamu harcamaları azaltılırken iki önemli olumsuz sonucun oluştuğunu ifade etmiştik. Birincisi kısılan kamu harcamalarının neden olacağı sosyal sorunlar diğeri de ekonominin kapasite yaratma gücünün aşınmasıydı. Kamu harcamalarının artırılmasında ise en büyük risk harcamaların ulaştığı düzeyden geriye döndürülmesidir.

Durgunluk kamu harcama düzeyi ile ilgili bir risk içerirken kapasite artırımıyla ilgili de bir fırsat taşımaktadır. Kamu harcamalarının artırılmasının taşıdığı fırsat oluşturulacak kapasite etkisidir. Eğer ekonomi yönetimleri harcama yaparken beşeri ve fiziki sermayeyi geliştirecek yatırımlar yapmayı tercih ederlerse ekonominin kapasitesini artırarak istikrarlı bir büyüme yoluna sokulmasını sağlayabilirler.²³⁹ Ülkenin ulaşım, iletişim ve enerji gibi altyapı alanındaki eksikliklerinin giderilmesi için bu bir fırsat olarak kullanılabilir. Altyapıda bir eksiklik olmasa bile meydana gelecek fazla kapasite özel kesimin bu alanda daha fazla yatırım yaparak atıl kapasitenin ortadan kaldırılmasına neden olabilir. Eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye yatırımları uzun soluklu kalkınma çabalarına yeni bir ivme kazandırabilir. Bu tür kamu harcamaları yapıldığı takdirde krizlerin fırsata dönüşmesi söylemi gerçekleşebilir.

Kamu harcamalarının artırılması bütçe açığına neden olacaktır. Bütçe açığı faiz oranını artırarak yatırımların azalmasına neden olur.²⁴⁰ Ekonomide atıl kapasite olduğundan başlangıçta fiyat artışı görülme de atıl kapasite ortadan kalktıkça fiyat artışları görülecektir. Durgunluktan çıkarken enflasyona yakalanmamak için de yatırım harcamaları ağırlıklı bir harcama kompozisyonu etkili olabilir.²⁴¹

Kamusal harcamaların artırılmasının ekonomi üzerindeki etkisini sınırlayan mekanizmalardan biri faiz artışı nedeniyle oluşacak yatırım dışlaması ise diğeri de gelir artışı nedeniyle artan ithalatın neden olacağı dışarıya doğru talep sızıntısıdır. Kamusal harcamalar artırılınca talep ve gelir artacak bu nedenle ithalat da artacaktır. İthalatın artışı kamu harcamalarının artışından kaynaklanan genişletici etkiyi zayıflatacaktır.

²³⁹ Özsağır, s.7

²⁴⁰ Sami Taban ve Akif Kara; “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, (Ekim 2006), s.11-12

²⁴¹ Taban ve Kara, s.14

Stagflasyon ekonomik durgunluk ve enflasyonun bir arada görüldüğü bir istikrarsızlık halidir.²⁴² Stagnation yani durgunluk ve enflasyon kelimelerinin bir araya gelmesiyle türetilmiştir. Ekonomi literatüründe enflasyon ya da durgunluk halinde ne yapılacağı biliniyordu. Fakat ikisi bir araya gelince çözüm uzun tartışmalar ardından ve tecrübeler ardından ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bir ekonomi durgunluk halindeyse yapılması gereken genişletici politikalar izlenmesidir. Enflasyon hali söz konusu ise tam tersine daraltıcı politikalar izlenmesi gerekir. Durgunluk ve enflasyon bir aradayken hangi politikaların izlenmesi gerekir. Durgunlukla mücadele politikaları izlense enflasyon azacak, enflasyonla mücadele politikaları izlense durgunluk derinleşecektir. Yapılması gereken iki tür politikayı da uygulamaktır. Yani hem genişletici politikalar hem de anti enflasyonist politikalar bir arada kullanılacaktır. İki zıt politika bir arada kullanıldığında birbirlerinin etkilerini azaltacaklardır. Dolayısıyla daha az etki daha fazla maliyetle sağlanabilecektir.

2.3. BORÇLANMA POLİTİKASI

Devlet bütçelerinde borçlanma önemli ve rutin bir finansman yolu haline gelmiştir. Hatta zamanla bunu finansman işlevini aşip ekonominin genelini etkileyen bir ekonomi politikası aracı olmuştur.

2.3.1. Borçlanma Kavramı

Klasikler ekonomide denge olduğunu ifade ederler.²⁴³ Ancak ekonomide açık bütçe politikası izlenir ve bütçe açığı borçlanma ile finanse edilirse enflasyonist baskı oluşur.²⁴⁴ Olağan durumda birbirine eşit olan arz ve talep devletin müdahalesiyle bozulur. Uzun vadeli yatırımların ise borçlanma ile finanse edilmelerinde bir sakınca yoktur. Ancak ekonomide dengesizliğin mevcut olduğunu ve bu dengesizliğin asıl dengenin ise istisna olduğunu ileri süren Keynesyen akım hükümetlerin konjonktür

²⁴² İbrahim Bakırtaş ve Ali Tekinşen; “Stagflation In Turkey After 2001”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 12, (2004), s.101

²⁴³ Hüseyin Özel, “Bir “Zenginlik” Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizin Yöntemi”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 4, (2002), s.161

²⁴⁴ Murat Demir ve Ersan Sever; “Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 25, (Yaz 2008), s.172-173

gereği açık bütçe politikaları izlemelerinin kaçınılmaz olduğunu, bu açığın da borçlanma ile finanse edilerek ek talep yaratılmasının önemli olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁵

Devlet çok istisnai durumlarda borçlanmaya başvurmalıdır diyen Klasik ekolün ardından gelişen müdahaleci devlet anlayışı borçlanmayı rutin bir finansman yolu haline getirmiştir.²⁴⁶ Kamusal harcamaların borçlanmayla da finanse edilmesi halinde devlete vergi gelirleriyle finanse edebileceğinin üzerinde harcama imkanı verilecektir.²⁴⁷

Devletin her geçen gün artan görevleri nedeniyle artan harcamaları vergilerde aynı oranda artış sağlanamadığı için zorunlu olarak borçlanmayla finanse edilmeye başlanmıştır. Devletin borçlanmasını onaylayan Keynesyen ekol bunun konjonktür dalgalanmalarına karşı telafi edici politikalar olmasını öneriyordu.²⁴⁸ Oysa zamanla borçlanma eğilimleri telafi edici olmaktan çıkıp bizzat istikrar bozucu olmuştur. Vergilemeye alternatif borçlanma anlayışı borç stoklarını büyüterek ekonomik istikrar önündeki en önemli engellerden biri haline gelmiştir.

Borçlanmayı esas itibarıyla iki kaynaktan yapıyor görüyoruz. İç piyasalardan yapılan borçlanma iç borçlanma olarak anılırken dış piyasalardan, uluslararası kuruluşlardan ve yabancı devletlerden yapılan borçlanma ise dış borçlanma olarak adlandırılmaktadır. Uzun vadeli kamu borçlanma enstrümanları tahvil, kısa vadeli ise bono olarak adlandırılmaktadır.

Kamusal borçlanma enstrümanlarının çeşitli alıcıları vardır. Bankalar, merkez bankası, sermaye fonları, emeklilik sandıkları, sigorta şirketleri ve hane halkları borçlanma senetlerini satın alarak devlete borç verebilirler. Borç verenlere göre borçlanmanın etkileri de farklılaşır. Doğrudan hane halklarından yapılan borçlanma hane halkının alım gücünün emilmesi anlamına gelir. Enflasyonist konjonktürde politika aracı olarak kullanılan borçlanmada amaç hane halkının alım gücünü azaltarak talebi zayıflatmaktır. Borç senetlerinin doğrudan hane halkına satılması bu etkiyi en kuvvetli bir biçimde meydana getirir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus hazine senetlerinin para ikamesi olup olmadığıdır. Bu senetler para yerine

²⁴⁵ Demir ve Sever, s.172

²⁴⁶ Güngör, s.14

²⁴⁷ Güngör, s.12

²⁴⁸ Güngör, s.12

kullanılabildiği takdirde likidite emme özellikleri azalacaktır. Başka bir nokta da yüksek faizli hazine kağıtlarının zenginleşme etkisi yaratma ihtimalidir. Böyle bir durumda toplam talep gerilemez aksine artabilir.

Devlet borçlanma senetleri merkez bankalarınca da satın alınır. Merkez bankaları açık piyasa işlemleri yapmak için hazine kağıtlarına ihtiyaç duyarlar.²⁴⁹ Bu nedenle dünyadaki tüm merkez bankaları bu enstrümanların en iyi müşterilerindendir. Merkez bankasının kamu borçlanma senetleri alması teknik gereksinimin üzerine çıkarsa bütçe açığının finansmanı olarak algılanır. Merkez bankasının bütçe açığını finanse etmesi monetizasyon olarak adlandırılmaktadır.²⁵⁰ Monetizasyon fiyat istikrarı ve dolayısıyla ekonomik istikrarın sağlanamamasının en önemli nedenidir.

Kamu borçlanma senetlerini bankacılık sistemi de satın alabilir. Emeklilik fonları, sigorta şirketleri, yatırım fonları gibi aktörler önemli miktarda borçlanma senedi almaktadır. Bu aktörlerin borçlanma senetlerini hane halklarına satmaları, kendi portföylerinde tutmaları ya da merkez bankasına ciro etmeleri farklı etkiler doğurur. Kendi portföylerinde tutmaları likidite emici bir etki doğururken merkez bankasına ciro edilmesi halinde likidite sağlanır.

*(D)evlet tahvillerinin bankalar sistemine giriş yeri değil tahvillerin hangi portföyde saklanmış olduğu önemli olmaktadır. Tahvillerin merkez bankası portföyünde olması, emisyon musluğunu açmış olacağından, ekonomideki likidite derecesini artırıp, fiyatlar genel düzeyi üzerinde artıcı yönde etkili olacaktır. Buna karşılık tahvillerin ticari bankalar portföyünde olması ise ekonomide likidite derecesini azaltıp, faiz oranları üzerinde artıcı yönde etkili olacaktır.*²⁵¹

2.3.2. Borç Yönetimi

Borç yönetimi borçların anapara ve faizlerinin döndürülmesidir. Bu amaçla hazine borçlanma işlemleri borç yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Geniş anlamda borç

²⁴⁹ A. Niyazi Özker, “Türk Mali Sisteminde 1990 Sonrası Finansal Kontrol Araçlarının Yeri ve Etkinliği”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı 9, (Mayıs 2003), s.125

²⁵⁰ Hasan Aykın, “Fiyat İstikrarı İçin Önerilen Alternatif Bir Kurum: Para Kurulu (Currency Board)”, **Maliye Dergisi**, Sayı 136, (2001), s.2

²⁵¹ İzzettin Önder, s.108

yönetimi ise borçların çevrilebilirliğinin ötesinde ekonomiye ve bütçeye etkilerinin de değerlendirilerek borçların alacaklı, vade, döviz, miktar ve bileşiminin saptanması meselesidir.

Borçlanmanın iki önemli fonksiyonu vardır. Borçlanmanın ilk fonksiyonu bütçe harcamalarının finansmanı ile ilgilidir.²⁵² İkinci fonksiyonu ise ekonomi politikası aracı olmasıdır.²⁵³ Hükümetler borçlanmaya başvururken bu iki amaçtan birini ya da aynı anda iki amacı birden gerçekleştirmeyi düşünebilirler.

Borç yönetimiyle ilgili bazı önemli kavramlara kısaca değinmek yararlı olacaktır. Bu kavramların en önemlisi kamu kesimi borçlanma gereksinimidir. Kamu kesimi borçlanma gereksinimi kamunun toplam açığının milli gelire oranıdır. Kamu kesimi açığına merkezi bütçenin, yerel idarelerin bütçelerinin, iktisadi devlet teşekküllerinin, fonların, sosyal güvenlik kuruluşlarının yani kamu kesiminin her türlü finansman açığı girmektedir.²⁵⁴

Borç stokunun milli gelire oranı borç yükünü vermektedir. Borç servisi borcun anaparasının faiz ve komisyon gibi giderleriyle birlikte geri ödenmesidir. Borç çevirme oranı borcun ne kadarının yeniden borçlanarak servis edildiğini gösterir. Tahkim ya da konsolidasyon borç servisinin olağan olmayan yollarındandır. Tahkim faizini artırmak suretiyle borcun vadesinin uzatılmasıdır. Borç sermaye swapı olarak adlandırılan bir uygulama ülkenin borcuna karşılık bazı varlıklarını ya da bazı kurumlardaki hisseleri vermesidir. Faiz swapı faiz yükünün ya da riskinin azaltılmasına ilişkin bir işlemdir. Faiz oranı düşürülerek faiz yükü azaltılabilir. Dalgalı bir faiz oranını sabit faiz haline getirerek de ekonomik istikrarsızlık halinde faiz yükünün artma ihtimali önlenmiş olur. Yine para swapı denen borçlanılan para cinsinin değiştirilmesine ilişkin bir uygulama da yapılabilir. Borçlu ülkenin borç servisini ertelemesi anlamına gelen moratoryum da önemli bir kavramdır.²⁵⁵ Mevcut haliyle tahsili zorlaşan bir alacak vade uzatımı ve faiz

²⁵² M. Said Ceyhan, “Faiz Dışı Fazla Nedir? Türkiye’de Mevcut Faiz Dışı Fazla ve Reel Faizler İle Kamu Borçları Eritilebilir Mi? (Muhtemel Senaryolara Göre Üç Projeksiyon)”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, (2004), s.31

²⁵³ Ceyhan, s.31

²⁵⁴ Tahire Akder, “1990 Bütçe Açıkları ve Finansmanı”, **Tartışma Tebliği**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara,1990, s.2

²⁵⁵ Mustafa Sakal, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Mali Disiplin Arayışı ve Borçlanma Sorunu”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1-2, (2002), s.216

indirimi yaparak ödenebilir şekle sokulmaktadır.²⁵⁶ Refinansmanda ise kamu borcu yeni bir borçla tamamen kapatılır.

Borçlanma belirli bir süre sonra geri verilmek üzere para ve benzeri şeylerin alınmasıdır.²⁵⁷ Günümüzde borçlanma sadece uzun dönemde verimli sayılan devlet yatırımlarının finansmanında değil tüm kamusal giderlerin finansmanında kullanılmaktadır.²⁵⁸ Borçlanma iki kaynaktan yapılabilir. Eğer borçlanma yurtiçinden yapılıyorsa iç borçlanma, yurtdışından yapılıyorsa dış borçlanma olarak adlandırılır.²⁵⁹ İç borçlanmada borçlu ile alacaklı aynı ekonomi içerisinde. Dış borçlanma ise yurtdışında yerleşiklerden yapılmaktadır. Ancak borç veren konusunda kesin bir ayırım yapmak zordur. Ülkenin dış piyasalarda ihraç ettiği tahviller yurtiçi yerleşiklerce talep edilebileceği gibi tersine iç borçlanmada yurtdışı yerleşiklere yani aynı ekonomi içerisinde bulunmayanlara da borçlanılabilir.

Dış borçlanma yurtdışı finansal kuruluşlardan, dış piyasalardan, uluslararası kuruluşlardan ya da yabancı devletlerden yapılabilir.²⁶⁰ Yabancı devletlerden yapılan borçlanmalar imtiyazlı borçlanmalardır. Bunlar genellikle siyasi nitelik taşırlar.²⁶¹ Devletler yabancı piyasalarda da tahvil satabilirler. Dış borçlanmanın bir yolu da kısa vadeli sermaye hareketleridir.²⁶² Kısa vadeli sermaye hareketleri iç faiz oranlarının uluslararası faiz oranlarının üzerine çıktığı durumlarda yurt dışı sermayenin faiz arbitrajı için ülkeye girmesi şeklinde gerçekleşir.

Dış borçlanmanın başlıca iki nedeni vardır. Birincisi ödemeler dengesi açığını kapatmak,²⁶³ ikincisi ise büyük projelerin finansmanını sağlamaktır. İç piyasadan daha uygun koşullarda borçlanmak mümkün olduğunda da dış borçlanma tercih edilebilir. İç

²⁵⁶ Mahfi Eğilmez, **Hazine**, İstanbul:Remzi Kitapevi, 2006, s.79

²⁵⁷ Batirel, s.189

²⁵⁸ Çoban vd, “Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Makroekonomik Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 20, (2008), s.248

²⁵⁹ Eren Çaşkurlu, “Hazine Borç Yönetiminde Risk Analizi Uygulamasının Yasal ve İdari Açından Değerlendirilmesi”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt 20, Sayı 70, (2009), s.102

²⁶⁰ Ali Yavuz, “Türkiye’de Ekonomik Sorunların Politik ve Yönetimsel Temelleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, (2003), s.199

²⁶¹ Yavuz, s.199

²⁶² Murat Demir ve Erşan Sever; “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Nedenleri, Etkileri ve Sermaye Hareketliliğinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 29, (Yaz 2009), s.217

²⁶³ Aklan, Nejla Adanur; “Dış Borçlanma Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi Midir?” s.9 <http://www.foreigntrade.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/disborclanma.doc> (13.11.2009)

piyasası sığ, sermayesi kıt ülkelerde kamunun iç tasarruflara el atması özel kesime kaynak bırakmayabilir ya da kaynak maliyeti çok yükselir.²⁶⁴

Dış borçlanmanın maliyeti ülkenin kredi değerliliğine bağlıdır.²⁶⁵ Kredi değerliliği yüksek olan yani borcunu zamanında ve tam olarak ödeme gücü olan ve ekonomisi istikrarlı ülkeler daha düşük maliyetle borçlanırken kredi değerliliği düşük ülkeler ise ya daha yüksek maliyetle borçlanabilmekte veya hiç borçlanamamaktadır.²⁶⁶ Kredi maliyetinin belirlenmesinde özellikle uluslar arası derecelendirme kuruluşlarının vereceği notlar önem taşımaktadır.

İç borçlanmanın ilk nedeni bütçe açıklarıdır.²⁶⁷ Harcamalar ile gelirler arasındaki fark büyüdükçe borçlanma gereksinimi de artar. Harcamalar ile gelirlerin farklılaşmasının çeşitli nedenleri olabilir. Öncelikle ülkede vergi sistemiyle ilgili bir sorun olabilir. Vergi verme bilincinin gelişmemiş olması, vergi kanunlarının yetersiz olması, vergi vermemenin yaptırımının bulunmaması, vergi idaresinin yetersizlikleri gibi teknik nedenlerle vergi gelirleri yeterince toplanamayabilir. Bazı politik nedenler de vergi hasılatının yetersiz kalmasına neden olabilir. Ekonomik faaliyet düzeyinde gerileme olması halinde de vergi hasılatında azalma olacaktır. Konjonktürün gerileme safhasında vergi gelirleri azalırken harcamalar artabilir.

2.3.3. Borçlanma Yöntemleri

Hazine borçlanmaları birkaç şekilde olur. Borçlanmanın en sık kullanılan yöntemi ihaledir. Kamu borçlanma ihaleleri tek fiyattan ya da çoklu fiyattan yapılabilir. Tek fiyatlı ihalelerde hazine faizi belirler ve alıcılara almak isteyip istemediklerini sorar. Çoklu fiyattan ihalede vade, faiz ve miktar gibi değişkenlerin bir kısmı hazine tarafından belirlenir kalanı ihale katılımcılarına bırakılır. Tap yöntemi, ihaleye bağlı olmadan borçlanmayı sağlayan bir yöntemdir. Böylece borçlanma sürekli olarak ve çeşitli vadelerde yapılabilir. Hazine, belirli miktar ve vadelerde çıkaracağı devlet iç borçlanma senetlerini, yatırımcıların istedikleri zaman alabilecekleri bir şekilde

²⁶⁴ Taban ve Kara, s.11

²⁶⁵ Yavuz, s.199

²⁶⁶ Yavuz, s.200-201

²⁶⁷ Sakal, s.212

merkez bankasında hazır tutar.²⁶⁸ Merkez bankasında, yatırımcıların taleplerine hazır bir şekilde depolanan kamu menkul kıymetlerinin mülkiyeti hazineye aittir.²⁶⁹

İhale sistemiyle ihraç edilen devlet borçlanma senetleri uzun ya da kısa vadeli, değişken faizli, sabit faizli, enflasyona ya da yabancı paraya endeksli, iskontolu, kupon ödemeli olabilir.

Devlet tahvillerinin en önemli avantajı ikincil piyasasının olmasıdır.²⁷⁰ Hazine ikincil piyasayı geliştirerek kendine talep yaratabilir. Bankaların hazine senetlerinin alınıp satılmasına aracılık etmesi, kendi yatırım fonlarına hazine senetlerini dahil etmesi ikincil piyasayı derinleştirir ve likiditesini artırır.²⁷¹ Piyasa yapıcılığı sistemi, O/N piyasası, diğer alternatif yatırım ve hedge piyasalarının bulunması (türev ürünler, altın, döviz v.b) ikincil piyasaların derinleşmesi açısından belirleyicidir.²⁷²

Kamu -gelecekte faiz oranlarının düşeceği öngörüsü varsa- bugünkü yüksek orandan uzun süreli borçlanmak istemeyecektir. Özellikle anti enflasyonist politikalar uygulamaya koyan hükümetler değişken faizi tercih ederler. Bunun nedeni faizlerin düşürülerek borçlanma maliyetinin aşağı düzeylerde gerçekleşmesi beklentisidir. Hazinesinin borçlanırken vadeyi uzatmak ve maliyeti düşürmek gibi temel amaçlarının olduğunu ifade etmiştik. Bu iki amaç birbiriyle çelişebilir.

Ekonomide büyük sorunlar varsa, yerel para istikrarlı olmaktan çıkmışsa borç verenler yerel para üzerinden borç vermek istemeyeceklerdir. Değişken faiz oranları borcun getirisini garantiye alırken, borçlanmanın yabancı bir para üzerinden yapılması borcun anaparasını garantiye almaya çalışır. Borç verenler borcun uluslararası rezerv bir para üzerinden yapılmasını ya da endekslenmesini isteyebilirler.

Ekonomide sürdürülebilir borçlanma koşullarının varlığı halinde borçlanma vadeleri uzarken maliyetler de düşük kalmaktadır. Borçlanma enstrümanları yerel para üzerinden, sabit faizli ve uzun vadeli olmaktadır. Ekonomide işler kötüleştikçe ve

²⁶⁸ Süleyman Özderin, “İç Borçlanmanın Makro Ekonomi Üzerindeki Etkileri”, **Yüksek Lisans Projesi**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2007, s.34

²⁶⁹ Özderin, s.34

²⁷⁰ Özderin, s.38

²⁷¹ TÜSİAD, **Bankacılık ve Reel Sektör İlişkilerinin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler Raporu**, İstanbul, s.10

²⁷² Emre Alpan İnan, “Parasal Aktarım Mekanizmasının Kredi Kanalı ve Türkiye”, **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi**, Yıl 12, Sayı 39, (Aralık 2001), s.18

borçlanmanın sürdürülebilirliğinde risk algısı arttıkça vade kısalır, borçlanma maliyetleri artar, borç dolarizasyonu olur, faizler değişkenleşir.

Hazinenin amacı uzun vadeli ve düşük faizli borçlanma olmakla birlikte bazen politika gereği yüksek faizli ve kısa vadeli borçlanmayı arzu edebilir. Ekonomik konjonktürdeki dalgalanmalar hükümetleri bu şekilde davranmak zorunda bırakabilir. Ekonomi yönetimleri enflasyonist talep fazlasını emmek için yüksek faizle borçlanmayı tercih edebilirler. Kura karşı spekülatif bir atak söz konusu olduğunda çok kısa vadeli ve çok yüksek faizli borçlanmaya başvurulabilir. Böylece yabancı para satın almak için kullanılacak fonlar piyasadan çekilerek kurun savunulması düşünülebilir. Bu durumda da katlanılan faiz yükü ekonomik istikrarın sağlanması açısından katlanılan bir maliyet olarak kabul edilir.

Devlet iç piyasaların yanında dış piyasalardan da borçlanır. Dış borçlanma yabancı devletlerden yapılabilir. Dış borçlanmada IMF ve Dünya Bankası da önemli bir kaynaktır. IMF imkanlarından yararlanmak için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu şartlar stand by anlaşmalarıyla belirlenirler. Dünya Bankası ise yapısal ya da sektörel uyum amacıyla veya büyük projeler için kredi verir. Ayrıca bankalar ve finans kurumlarından da borçlanmak mümkündür. Yurtdışı organize borsalarda da borçlanmak mümkündür. New York Yankee ve Japonya Samurai piyasaları önemli tahvil satış merkezleridir. Londra eurobond satışlarında en önemli merkez durumundadır.

2.3.4. Borçlanmanın Etkileri

İç borçlanma ekonomide büyüme, enflasyon ve gelir dağılımı gibi parametreler üzerinde etkili olmaktadır. İç borçlanmanın büyüme üzerindeki etkisi özellikle dışlama mekanizması ile ortaya çıkmaktadır. Sermaye piyasaları geliştikçe ve derinleştikçe iç borçlanma özel kesim yatırımları üzerinde daha az dışlayıcı olur.

İç borçlanma enflasyon üzerinde de etkili olabilir. Toplam talepteki enflasyonist fazlayı emmek için iç borçlanma yoluna başvurulabilir. İç borçlanma iki yolla talebi azaltır. Birincisi faiz oranlarındaki artış tasarruf etmeyi teşvik eder. İkinci mekanizma ise satın alma gücüne dönüşecek likiditenin emilmesidir. Devlet iç

borçlanma yoluyla piyasadan çektiği bu likiditeyi harcamaz kendinde tutarsa satın alma gücü etkilenmiş olur.

İç borçlanmanın ekonomi üzerinde çeşitli etkileri olacağını savunan ekonomistlerin yanında etkisinin olmayacağını ifade eden görüşler de mevcuttur. Barro-Ricardo yaklaşımı olarak bilinen bu yaklaşım kişilerin gelecekte artan kamu borçlarını ödemek için daha fazla vergi ödeyeceklerini bildiklerinden artan gelirlerini harcamayıp tasarruf ettiklerini, bu nedenle faiz oranının yükselmeyeceğini ve özel yatırımlar üzerinde dışlama etkisinin oluşmayacağını ifade etmektedir. Baro yaklaşımı iki varsayım altında ileri sürülmüştür. Birincisi devlet bütçe kısıtı ikincisi sürekli gelir hipotezidir. Devlet bütçe kısıtı bugünkü daha düşük vergilerin gelecekteki daha yüksek vergilerle karşılanacağını böylece vergilerin bugünkü değerinin değişmeyeceğini, sürekli gelir hipotezi ise kişilerin tüketim kararlarını sürekli gelirlerine göre aldıklarını sürekli gelirin ise vergi sonrası kazançların bugünkü değerine bağlı olduğu ifade edilmektedir.²⁷³

2.4. BÜTÇE POLİTİKASI

Bütçenin ekonomik işlevlerini görebilmek için bütçenin fonksiyonları ve bütçeleme ilkelerinin incelenmesi gerekir. Her bir ilkenin maliye politikası açısından sonuçları söz konusudur. Bütçe politikasını incelerken kamu kaynağının daha verimli kullanılması ve mali disiplinin sağlanmasına katkı sağlayacağı kuşkusuz olan performans esaslı bütçeleme ve çok yıllık bütçeleme gibi kavramlara da değinmek yerinde olacaktır. Son olarak açık bütçe politikası, denk bütçe ve bütçe fazlası gibi durumların ekonomik istikrarın sağlanması açısından etkileri incelenecektir.

2.4.1. Bütçe Kavramı

Bütçe tarihi süreç içerisinde ortaya çıkmış bir müessesedir. Bütçe süreci önce vergilemeye ilişkin bazı kuralların konulmasıyla başlamıştır. Daha sonra harcama kısmı gündeme gelmiştir. Vergilemeye dönük ilk tecrübe Magna Carta Libertatum olarak kabul edilmektedir. İngiltere kralının keyfi vergileme yetkilerinin sınırlanması ve

²⁷³ Beyhan Ataç, **Kamu Maliyesi**, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004, s. 252

seçkinlerden oluşan bir konseyden izin alınması şartı getirilmiştir.²⁷⁴ Magna Carta feodalitede sıklıkla rastlanan kral-derebeyi paktlarından biridir.²⁷⁵ Bill of Rights ile vergilemede keyfiliğin olamayacağı teyit edilmiştir.²⁷⁶ Bill of Rights da kralın mutlak gücüne karşı yerel otoritelerin mücadelesidir. Mücadeleden yerel otoriteler galip çıkınca kralın mutlak gücü sınırlandırılmış, parlamento ile yetkilerini paylaşması söz konusu olmuştur.²⁷⁷ Fransız İhtilali sonucu ilan edilen manifesto ile kamusal giderlerin karşılanmasının tüm yurttaşlar için adil dağıtılmak kaydıyla sorumluluk olduğu bu şekilde toplanan fonların harcanmasının takip edilmesinin de hak olduğu ilan edilmiştir.²⁷⁸ Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşuna giden yol da aynı zamanda bütçe için önemli bir mücadeledir.²⁷⁹

Bütçenin temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz²⁸⁰: bütçenin ana hatları anayasada belirlenir, bir kanun olarak hazırlanır ve meclis tarafından kabul edilir, meclis yürütme organına giderlerin yapılması ve gelirlerin toplanması için yetki verir, yürütme organı açısından bir siyasi programdır, gelir ve gider tahmininde bulunur, geleceğe dönüktür, kamunun tümünü kapsar, yıllıktır her yıl yenilenir, yürütme organının uygulaması yasama ve yargı tarafından denetlenir.

Bütçenin siyasi fonksiyonu vardır, bütçe siyasi mücadeleler sonucunda oluşmuş bir müessesedir. Bu bütçenin siyasi bir kurum olarak ortaya çıkması anlamına gelmektedir.²⁸¹ Siyasi partiler birbirlerinden farklı kesimlerin çıkarlarını temsil ederler, ya da farklı öncelikleri vardır.²⁸² Bütçe siyasi partiler iktidara geldiklerinde siyasi

²⁷⁴ Ömer Faruk Batirel, **Devlet Bütçesi**, Ed. Engin Ataç ve Tayfun Moğol, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004, s.17-18

²⁷⁵ G. Mosca, “Magna Carta'dan 20 inci Asra Kadar İngiliz Anayasa Hareketleri”, Mukbil Özyörük (Çev.), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt. 5, Sayı. 1-4, (1948), s.37

²⁷⁶ E.W. Ridges, “İngiliz Anayasa Hukuku”, Mukbil H. Özyörük (Çev.), **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 8 Sayı 3-4, (1951), s.196

²⁷⁷ Ridges, s.192-193

²⁷⁸ Dilek Dileyici ve Özlem Özkıvrak; “Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Yıl 1, Sayı 3, (Temmuz-Ağustos-Eylül 2001), s.95

²⁷⁹ Dileyici ve Özkıvrak, s.95

²⁸⁰ Nihat Falay, **Devlet Bütçesi**, Ed. Engin Ataç ve Tayfun Moğol, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını,, 2004, s.5

²⁸¹ Tülin Canbay, “Bütçe Etiği (Kavramsal Bir Yaklaşım)”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, (2001), s.128

²⁸² Canbay, s.128

programlarının realize edilmesidir. Bütçesi kabul edilmeyen hükümetlerin çekilmesi parlamenter demokrasilerin önemli ilkelerinden biridir.²⁸³

Bütçenin iktisadi fonksiyonları ise üç şekilde karşımıza çıkar.²⁸⁴ Birincisi kaynak tahsisi ve gelir bölüşümüne ilişkindir. İkincisi kamu ve özel kesim arasındaki bölüşümün nasıl yapılacağına ilişkindir. Üçüncüsü ise gelirler ve harcamalar arasında bir bağ kurulmasıdır. Bütçenin en önemli işlevlerinden biri de hukuki işlevidir. Bütçelerin yapılması ve uygulanmasına ilişkin ülkelerin anayasalarında ve yasalarında ayrıntılı hükümler vardır.

Bütçe ekonomik istikrar sağlayıcı bir araç olarak kullanılabilir. Bunun için bütçenin konjonktüre uygun bir şekilde hazırlanması gerekir. Bütçe mali yılın başlangıcından çok önce biçimlendirilir, ardından yasama organına sunulur. Yasama organının önüne geldiğinde köklü değişiklikler yapma imkanı bulunamayabilir. Bütçe ekonomik büyümeyi hızlandırmak için de kullanılabilir.²⁸⁵ Altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, yatırımı destekleyecek krediler sağlanması gibi tedbirlerle ekonomi kendi haline bırakılmaz ve büyüme yönünde müdahale edilir.²⁸⁶

Bütçenin önemli ilkelerinden biri bütçenin birliği ilkesidir. Devletin tek bir bütçesi olmalıdır.²⁸⁷ Tüm devlet kurumlarının gelir ve giderleri bu bütçede görünmelidir.²⁸⁸ Bütçenin en önemli ilkelerinden bir genellik ilkesidir. Genellik ilkesi tüm gelirlerin ve tüm giderlerin bütçede görünmesini gerekli kılar.²⁸⁹ Bütçe dışında kamusal gelir ya da harcama kalamaz. Kamu kurumları kendilerine bütçede ne kadar ödenek tahsis edilmişse o kadar harcama yapabilirler.²⁹⁰ Ek gelirler sağlayıp ek

²⁸³ Canbay, s.128

²⁸⁴ Falay, **Devlet Bütçesi**, s.8-9

²⁸⁵ Burcu Gediz ve M. Hakan Yalçınkaya, “Nasıl Bir Bütçe Politikası?”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, (2001), s.53

²⁸⁶ Gediz ve Yalçınkaya, s.67

²⁸⁷ Akif Erginay, “İsviçre’nin Bütçe Sistemi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, (1949) s.284

²⁸⁸ Türkmen Derdiyok, “1980 Sonrası Borçlanma Politikaları”, **XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Antalya: 28 – 31 Mayıs 2001, Poster Tebliğ, s.2

http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md138/INT1980SONRASI.pdf (13.01.2010)

²⁸⁹ Erginay, s.284

²⁹⁰ Müslüm Parlak, “Bütçede Gider Tahminlerinin Aşılması ve Ekonomik Etkileri”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 59, (2005), s.74

harcamalar yapmaları mümkün değildir. Gelir arkasında gider gider arkasında gelir saklanamaz.²⁹¹

Bütçenin genelliği prensibinden doğan iki ilke vardır. Birincisi adem-i tahsis ikincisi ise gayrisafiliktir.²⁹² Adem-i tahsis bütçe gelirlerinin geliri toplayan kurumun tasarrufuna verilmemesidir.²⁹³ Tahsis ilkesinde bazı gelir kalemleri bazı hizmetlerin yerine getirilmesi için kullanılır. Bu durumda bütçenin genelliği prensibine aykırı hareket edilmiş olacaktır.²⁹⁴ Gayrisafilik ise kurumların gelirleriyle giderlerinin mahsuplaştırılarak bütçede net değerleriyle görünmesini önlemektir.²⁹⁵ Kurumlar ne kadar gelir sağlarsa bunu hazineye sağlarlar.²⁹⁶ Giderleri de hazineden aktarılan ödeneklerle yapılır. Bütçeler devrevidir. Belirli bir süre için genellikle yıllık olarak hazırlanırlar.²⁹⁷

Önceden izin alma ilkesi o yıla ait harcamaların yapılması ve gelirlerin toplanması için yasama organının yürütme organına yetki vermesini ifade eder.²⁹⁸ Bu yetkinin çerçevesini bütçe kanunu belirler.²⁹⁹ Önceden izin alma ilkesi belirli bir döneme (mali yıla) ait harcama yapma ve gelir toplama yetkisinin, yasama organınca o mali yıl başlamadan önce bir bütçe yasası ile yürütme organına verilmesini ifade eder.³⁰⁰ Gelir tahmini yapılırken ekonomik şartlar göz önünde bulundurulur.³⁰¹ Gelirler tahmin edilirken ekonominin doğru okunması bütçenin doğruluk prensibinin gereğidir. Samimiyet prensibi ise bütçe hazırlanırken belirlenen büyüklüklerin manipülatif değil gerçekleşeceği tahmin edilen büyüklükler olarak belirlenmesidir.

²⁹¹ Engin Ataç, **Devlet Bütçesi**, ed. Engin Ataç ve Tayfun Moğol, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004, s.27

²⁹² Ferhat Başkan Özgen, “Cumhuriyetin 75. Yılında, Bütçe Disiplini Açısından Genellik ve Birlik İlkelerinden Sapmalar”, s.3, <http://www.econturk.org/butce.pdf> (13.10.2009)

²⁹³ İbrahim Atilla Acar, “Vergilemede Tahsis İlkesinin Çevre Vergileri Açısından Değerlendirilmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, (2006), s.217

²⁹⁴ Acar, s.216-217

²⁹⁵ Acar, s.216-217

²⁹⁶ Acar, s.220

²⁹⁷ Erginay, s.284

²⁹⁸ Bayar, Doğan; “Kamu Yönetiminin Temel Kanunları”, s.16,

<http://www.bayar.edu.tr/~iibf/sakinc/ButceVeHazineIslemleri/DoganBAYAR-KamuYonetimininTemelKanunlari.pdf> (27.03.2010)

²⁹⁹ Bayar, s.17

³⁰⁰ Ataç, **Devlet Bütçesi**, s.29

³⁰¹ Hatice Dayar, “1991-2002 Döneminde Bütçe Uygulama Sonuçlarının Karşılaştırmalı Analizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, (2005), s.96

Eskiden beri bütçelerin denkliği önemli bir konudur.³⁰² Klasik maliye bütçede denkliği öngörürken Keynes ile başlayan ekonomik müdahalecilik bütçede denklik ilkesini ihmal edilebilir bir prensip haline getirmiştir. Bu dönemde bütçenin yıllık olarak değil konjonktür olarak denk olması yeterli görülmüştür.³⁰³ Keynes'in fikirleri doğrultusunda geliştirilen Telford Edici Bütçe Teorisi ise kamusal harcamalar ile ekonomiyi tam istihdama yöneltebilmek için bütçe açıklarına izin verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.³⁰⁴ Bütçenin ekonomik denkliği de son dönemlerde tartışılan konulardan biridir. Bütçenin ekonomi politikasının bir aracı olarak kullanılması, ekonominin durumuna göre açık ya da fazla verebilmesi bütçenin ekonomik denkliği olarak ifade edilmektedir.³⁰⁵

*(M)odern maliye anlayışında bütçe denkliği yerine ekonomik denklik esastır. Yani ekonomiyi dengeye getirmek için devletin normal gelirinden fazla harcama yapması ya da gelirini tamamen harcamaması, böylece ekonomik konjonktüre göre ayarlaması gerekebilir.*³⁰⁶

Bütçe denkliği ile ilgili olarak anılması gereken bir kavram da Altın Kuraldır. Bütçe denkliğinin yatırım harcamaları hariç sağlanmasını ifade eden altın kural devletin yatırım hariç harcamalarını kendi kaynaklarıyla finanse etmesinin gerekliliğini savunur.³⁰⁷ Devlet ancak yatırım harcamaları için bütçenin açık vermesine izin verir.³⁰⁸ Yatırımlar uzun vadede yaratacakları kapasite etkisiyle kendilerini finanse edeceklerinden borçlanmayla gerçekleştirilmelerinde mahsur yoktur.

2.4.2. Çok Yıllı Bütçeleme

Bütçenin yıllık olmasının özellikle harcamalar konusunda meydana getirdiği olumsuzluklar farklı arayışları gündeme getirmiştir. Eskiden beri bütçenin miyopluğunu

³⁰² Tolga Demirbaş, "Küreselleşmenin Modern Devlet Maliyesine Etkileri", **Sayıştay Dergisi**, Sayı 50-51, (2003), s.97

³⁰³ Dileyici ve Özkıvrak, s.102

³⁰⁴ Dileyici ve Özkıvrak, s.103

³⁰⁵ Tolga Demirbaş, s.89

³⁰⁶ Tolga Demirbaş, s.97

³⁰⁷ Abdulkadir Işık ve Metin Meriç; "AB'de Kamu Yatırımlarının Finansmanında "Altın Kural", **Ege Akademik Bakış**, Cilt 9, Sayı 4, (2009), s.1599

³⁰⁸ Işık ve Meriç, s.1599

gidermek için stratejik planlar, kalkınma programları gibi birden çok yılı kapsayan metinler hazırlanmaktadır.

Bütçenin en önemli işlevi ekonomideki kaynakların tahsisinin belirlenmesidir.³⁰⁹ Hükümet programları, stratejik planlar, kalkınma planları gibi belgeler orta ve uzun vadeli hedefler içerir. Özellikle altyapı yatırımları gibi bazı yatırımlar da birden fazla yılda tamamlanabilir. Bütçenin yıllık olması plan-program-bütçe bağının kurulmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağın güçlendirilmesini sağlamak üzere çok yıllık bütçeler yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.³¹⁰ *Çok yıllık bütçeler ile; bir yıldan fazla süreyi kapsayan, politikacılar tarafından belirlenen ve bir anlamda seçmenin tercihini yansıtan stratejik önceliklerin hayata geçirilmesi için bütçe kaynakları bir yıldan fazla süreyi kapsayacak şekilde harekete geçirilmekte, dolayısıyla orta vadeli politikalar oluşturulmakta ve bu politikalar bütçe süreci içine monte edilmektedir.*³¹¹

Çok yıllık bütçeleme bütçe gelirlerini tahmin ve ödenek tavanlarını belirlemenin birden çok yıl için genellikle üç ya da beş yıl için yapılmasıdır. Çok yıllık bütçeleme birkaç yılın ödeneğinin belirlenmesi gibi basit bir uygulama değildir. Aksine o döneme ait iktisadi konjonktürün doğru bir biçimde ortaya konulması, toplumsal ihtiyaçların belirlenmesi ve politika belgeleriyle öncelik sırasına konması gibi işlemlerin de yapılması ve bunların bütçe ile uygulamaya geçirilme yollarının araştırılmasını içerir. Çok yıllık bütçe hazırlanırken orta vadeli hedefler ortaya konur ve bu hedefleri gerçekleştirecek kaynak tahsisatının ne olacağı belirlenir.³¹²

Çok yıllık bütçeleme öncelikle makroekonomik çerçevenin ortaya konmasını gerektirir. Böylelikle gelir ve harcama tahminlerinin yapılması da mümkün olacaktır. Siyasal iktidar bu makroekonomik veriler ışığında hazırlanan orta vadeli programı kabul eder. Orta vadeli program *kalkınma planları, stratejik planlar ve genel ekonomik*

³⁰⁹ Şevki Özbiçen, “Türkiye’de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reform Önerisi II”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Kriz Özel Sayısı I, (Eylül-Ekim 2001), s.5, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/ozbilen.pdf> (13.11.2009)

³¹⁰ Esra Siverekli Demircan, “Yeni Ekonomik Düzendeki Bütçe Sistemlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, (2006), s.57

³¹¹ Kesik, s.52

³¹² Harun Cansız, “Bazı Ülkelerde ve Türkiye’de Çok Yıllı Bütçeleme Uygulamaları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, (2007), s.96-97

*koşulların gerekleri doğrultusunda makro politikaları, ilkeleri, hedef ve gösterge niteliğindeki temel ekonomik büyüklükleri (sektörel öncelikler, büyüme, enflasyon, kur, ödemeler dengesi, faiz vs.) de kapsayacak şekilde hazırlanır.*³¹³ Sonraki aşamada hizmetler gözden geçirilir. Hizmetlerin maliyetleri, sonuçları değerlendirilir ve öncelik sırasına konulur. Hizmetlerin yerine getirilmesi için yukarıdan aşağıya harcama tavanları belirlenir. Çok yıllık bütçeleme sürecinde en önemli aşama, hükümetin kamu kaynaklarının orta vadede tahsis edileceği harcama alanlarının bir hükümet beyanı haline geldiği bu aşamadır. Hükümetin orta vadedeki öncelikleri ve dolayısıyla politikaları yanında devletin ekonomideki rolünün bütçeleme sürecine yansıdığı bir aşamadır.³¹⁴ Sonraki aşamada mali plan hazırlanır. Mali plan gelir- gider, borçlanma ve ödenek tavanlarını içerir. Kamu idareleri mali plandaki ödenek tavanlarına uygun olarak kendi bütçelerini belirlerler.

*Çok yıllık bütçeleme temel olarak, makroekonomik dengenin ve mali disiplinin sağlanmasını, politikacıların ve karar alıcıların uzun vadeli düşünebilme ve karar alabilmesinin kolaylaşmasını, siyasi karar verme sürecinde verimliliği ve kamusal kaynakların dağılımında etkinliğe ulaşılması hedeflemektedir.*³¹⁵ Çok yıllık bütçelemenin beklenen yararı göstermemesi de söz konusu olabilir. Bütçe yapılırken ilerleyen yıllarda karşılaşılabilecek sorunlar göz önüne alınmazsa bütçe ekonomik gerçekliği ifade etmekten uzaklaşır. Bütçenin uygulanmasını yürüten siyasi ve bürokratik merciler ciddiye almayabilir. Ayrıca kamusal gelirlerin belirlenmesinde iyimser bir yaklaşım ortaya konulursa bunun altında oluşacak bir gerçekleşme bütçenin başarısını engelleyebilir. Gelirlerin yüksek belirlenmesi giderlerin revize edilmesine yol açtığı durumda harcamaların aşağı çekilmesi zor olur.

2.4.3. Performans Esaslı Bütçeleme

Performans esaslı bütçeleme kamu idarelerine verilen kaynağın performans göstergeleri vasıtasıyla nasıl kullanılacağını gösteren bir bütçe yöntemidir.³¹⁶ Bütçe kaynakları ve personeliyle hedefe odaklanır. Hedeflerin belirlenmesi süreci kamu

³¹³ Kesik, s.57

³¹⁴ Kesik, s.58

³¹⁵ Cansız, “Bazı Ülkelerde ve Türkiye’de Çok Yıllı Bütçeleme Uygulamaları”, s.113

³¹⁶ Demircan, Yeni Ekonomik Düzendeki Bütçe Sistemlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyum, s.53

hizmetlerinin sürekli gözden geçirilip politika üretilmesini sağlayabilir. Bu sayede kamu yönetiminin kendini sürekli olarak güncel tutması, hizmetlerin sonuçlarını değerlendirerek otokontrolünü sağlaması söz konusu olur.

Kaynakların ve hedeflerin açıkça ortaya konulması kamuoyu denetimini de kolaylaştırır.³¹⁷ Bu ayrıca şeffaflığın ve hesap verebilirliğin gereğidir. Öncelikle yasama organı yürütmesine izin verdiği bütçenin nasıl uygulandığını görecektir. Hükümet de uygulayıcı birimlerin performans kriterlerini tutturup tutturamadığını görecektir, bürokrasinin bütçe performansını daha rahat değerlendirecektir. Yapılan tüm işlerin kamuoyunun gözü önünde cereyan etmesi hizmet kalitesini artırırken hangi hizmetlerin ne kadar sunulacağı konusunda kamuoyu daha etkili olacaktır. Performans esaslı bütçeleme kamu yönetimini sürekli geliştirmenin en iyi yollarından biridir.³¹⁸

Performans esaslı bütçe kaynakların çıktılarıyla ilişkilendirilerek tahsis edilmesini gerektirir.³¹⁹ Kaynak tahsisi çıktıya bağlandığında kamu yönetimlerinin kendilerine tahsis edilen kaynakları daha verimli bir şekilde kullanmaya çalışacakları söylenebilir.³²⁰ Kamu yönetimlerinin kaynaklarını etkili olarak kullanıp kullanamadıklarının belirlenmesinde kamu yönetimlerine verilen performans hedefleri belirleyici olmaktadır.³²¹

Performans esaslı bütçelemede en önemli noktalardan biri kamu idarelerine gerekli esnekliklerin tanınmasıdır. İdarenin sürece karşı ilgisiz kalmaması hatta sürecin içinde yer alarak aşağıdan yukarıya bilgi beslemesi ile hedef ve politika tesbitinde aktif rol alması önemlidir. Tabii bu sürecin değerlendirme³²² ve denetleme³²³ ayağının kurulması önemlidir.

³¹⁷ Demircan, Yeni Ekonomik Düzenle Bütçe Sistemlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu, s.53

³¹⁸ Ahmet Akçay, “Kamuda Stratejik Plan Amaçlarının Gerçekleştirilmesine Yönelik Değerlendirme ve Denetim Modeli”, **TÜBAV Bilim Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, (2009), s.30

³¹⁹ OECD Policy Brief, “Public Sector Modernisation: Governing for Performance”, **OECD Observer**, (October 2004), s.5

³²⁰ Akçay, s.34

³²¹ Akçay, s.36

³²² Ebru Yenice, “Kamu Kesiminde Performans Değerlendirmesi”, **Maliye Dergisi**, Sayı 150, (Ocak-Haziran 2006), s.123

³²³ Haluk Egeli vd, “Stratejik Planlamaya Dayalı Performans Esaslı Bütçeleme Sisteminin Kritik Kontrol Noktaları Analizi: Türkiye’deki Kamu Kurumları Uygulaması”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, (2007), s.31

Performans esaslı bütçeleme hesap verebilirliği kuvvetlendirmekte ve nesnel zemine oturtmaktadır.³²⁴ Bu süreçte hazırlanacak ve kamuoyuna açıklanacak belge ve raporlar da şeffaflık açısından gerekli bilgileri sağlayacaktır.³²⁵ Performans esaslı bütçeleme sürecinde hazırlanacak belgeler, bütçelerin daha etkili bir şekilde izlenmesi ve değerlendirmesine imkan sağlayacaktır.³²⁶ Makro düzeyde etkin kaynak tahsisi ve mikro düzeyde kaynakların kullanımında verimlilik sağlanması kaynak israfını önleyerek mali disiplinin sağlanmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Performans esaslı bütçeleme ile çalışanların performansa dayalı olarak ödüllendirilmesine de objektif bir temel hazırlanmış olacaktır. Kamu çalışanlarına yönelik performans mekanizmalarının ve buna ilişkin kurum kültürünün oluşturulması motivasyonu ve verimliliği artıracaktır.³²⁷ Performans esaslı bütçeleme kamu idarelerince hazırlanacak ve kamuoyuna açıklanacak performans hedeflerine ve uygulama sonuçlarına ilişkin raporlar sayesinde idarenin hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını denetleme imkanı olacaktır.³²⁸

2.4.4. Denk Bütçe Politikası-Açık Bütçe Politikası

Klasik iktisat devletin verimsiz ve savurgan olduğunu, kaynakları iyi kullanmadığını ifade ederek güvenlik, adalet gibi sınırlı bir alanda faaliyette bulunmasını istemektedir.³²⁹ Ekonomideki görünmez el devletin eline gereksinim bırakmaz. Devlet minimal düzeyde var olmalıdır.³³⁰ İstihlal alanı sınırlı devletin harcamalarını vergilerle finanse etmesi gerekir.³³¹ Geliri kadar harcama yapacak devletin bütçesi de denk olacaktır. Borçlanma olağanüstü bir gelir kalemidir ve ancak verimli yatırımları finanse etmek için kullanılmalıdır.³³² Devlet gelirleri ve harcamaları ekonomik birimlerin kararlarını etkilemeyecek tarzda yani tarafsız olmalıdır. Zaten düşük miktarda olduklarından tarafsız olmaları zor değildir.

³²⁴ Egeli vd. s.28

³²⁵ Egeli vd. s.29

³²⁶ Egeli vd. s.29

³²⁷ Yenice, s.126

³²⁸ Aksaraylı vd, s.315

³²⁹ Dileyici ve Özkıvrak, s.101

³³⁰ Güngör, s.6

³³¹ Güngör, s.6

³³² Işık ve Meriç, s.1592

Bütçe açığının yanında bütçe fazlası da ekonomi için zararlıdır.³³³ Bütçe fazlaları ekonomik aktivitenin azalmasına yani durgunluğa neden olur. Klasikler ekonomik dalgalanmalarda konjonktür karşıtı politikalar uygulanmasına sıcak bakmazlar. Ekonominin canlı olduğu konjonktürde vergi gelirleri artacaktır. Buna uygun olarak harcamaların da artırılması gerekir. Daralma döneminde ise gelirler azalacağından harcamalar da azaltılmalıdır.

Büyük Buhran sonrası Klasik iktisadın yerine Keynesyen iktisat etkili olmaya başlamıştır.³³⁴ Keynesyen iktisatın bütçe politikası çok farklı olmuştur. Ekonominin talep yetersizliğinden kaynaklanan bir depresyon altında olduğu teşhisini koyarak tedavi olarak açık bütçe politikası izlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ekonomide talep yetersizliği olduğunda devlet harcamalarını artırmalı vergileri azaltılmalıdır. Böylece talep eksikliği giderilmiş olacaktır.³³⁵ Keynesyen iktisatın önerdiği esnek bütçe politikası ekonomik konjonktürün tersine hareket ederek konjonktür dalgasının etkisini gidermeye çalışır. Konjonktürün daralma safhasında bütçe açık verirken genişleme safhasında ise bütçe fazlası verilecektir. Böylece bütçe denkliliği bir konjonktür devresi içerisinde sağlanmış olacaktır.

Keynesyen ekolün içinden çıkan bütçe politikalarından biri de telafi edici bütçe politikasıdır. Telafi edici bütçe politikası durgunluk içindeki ekonomiyi tam istihdam seviyesine getirmeyi amaçlar.³³⁶ Bunun için kamusal harcamalar artırılmalıdır. Ayrıca vergiler azaltılmalı, transfer harcamalarıyla alım gücü artırılmalıdır. Devlet gelirleri azalır ve giderleri artar. Bütçe açığı oluşur. Oluşan bütçe açığı borçlanmayla finanse edilir. Borçlanmayla kullanılan fonlar atıl duran fonlar olduklarından özel yatırımları etkilemezler. Üstelik verimli alanlarda kullanılmaktadırlar. Böylece ekonomide istihdam seviyesine etki edilmiş olacaktır.³³⁷

1970li yılların başında daha önce görülmemiş bir şey tecrübe edilmiştir. Stagflasyon olarak adlandırılan bu yeni durumda bir yandan enflasyon bir yandan

³³³ Güngör, s.5

³³⁴ Güngör, s.11

³³⁵ Güngör, s.11-12

³³⁶ Selim Başar vd, “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, (2009), s.311

³³⁷ Fehim Bakırcı, “Bütçe Politikalarının Mikroekonomik Etkileri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, (2001), s.46

işsizlik artarken, bütçe açıkları da önemli boyutlara ulaşmaktadır. Mevcut Keynesyen politikaların soruna çözüm olamayacakları, yeni politika çözümleri üretilmesi gerektiği fikri yaygınlaşmıştır.³³⁸ Bu dönemde Klasik akımdan etkilenen yeni yaklaşımlar taraftar bulmaya başlamıştır.³³⁹

Bunlardan biri olan arz yönü yaklaşımı sorunun talebi karşılamayan üretimden kaynaklandığını, üretimi artıracak yani arzı destekleyecek politikaların soruna çözüm olacağını ileri sürmüştür.³⁴⁰ Arzı destekleyici politikaların en etkilisinin vergi indirimleri olacağı ifade edilmektedir. Arz yönlü iktisatçılar vergi indirimleri nedeniyle açık veren bütçenin enflasyonist olmayabileceğini ifade etmişlerdir. Keynesyen iktisatçılar harcamalar sabitken vergilerin azaltılmasının toplam talebi artırarak enflasyonist etki doğuracağını söylerken arz yönlü iktisatçılar oluşacak bütçe açığının borçlanma ile finanse edilmesi halinde özel tüketimin açığı finanse edecek tasarrufu sağlamak üzere azalacağını ve enflasyonist talep artışına neden olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Bütçe açığının para basarak finanse edilmemesi halinde enflasyonist olmayacaktır.

Monetarist yaklaşım ise hükümetlerin ekonomiye müdahale ederek açık bütçe politikaları uygulamalarının sorunun kaynağı olduğunu, denk bütçe politikası uygulanmasının gerektiği bu mümkün değilse bütçe açığının para basarak finansmanından vazgeçilmesinin ekonomik sorunlarla başa çıkılmasında etkili olacağını ileri sürmüşlerdir. Para arzı artışları üretimdeki artışın üzerine çıkmamalıdır.

Kamu tercihi teorisi yaklaşımı ve ona dayanan anayasal iktisat yaklaşımı ise karar alma sürecindeki sorunlardan dolayı ekonominin optimum kararları alamadığı bu nedenle de ekonomik sorunların baş gösterdiğini ileri sürmektedir. Seçmenlerin karar alma sürecine karşı ilgisizliği, yeterli bilgi sahibi olmamaları, çıkar gruplarının faaliyetleri ve ortanca seçmenin varlığı gibi nedenlerle optimum kararlar alınamaz. Karar alma sürecinin bu niteliği devletin yeni fonksiyonlar üstlenmesine neden olmaktadır. Yeni fonksiyonların harcamaya artışlarına neden olması kaçınılmazdır. Gelirler harcamalar kadar hızlı artırılamayacağından bütçe açıklarının oluşması

³³⁸ Güngör, s.15

³³⁹ Güngör, s.15

³⁴⁰ Güngör, s.24

kaçınılmazdır.³⁴¹ Devletin fonksiyonlarının artması, ekonomide daha fazla kaynağa el atması önemli aksaklıklara neden olacaktır.³⁴² Rant kollama, partizanlık, hizmet kayırmacılığı, rüşvet gibi politik hastalıklar ortaya çıkacaktır. Devletin fazla büyümesi hantallığa, kırtasiyeciliğe, denetimsizliğe ve verimsizliğe neden olacaktır. Bu sorunlardan korunmak için devletin yetkileri kanunlarla sınırlanmalıdır.³⁴³

Bütçe açıklarının çeşitli nedenleri vardır. Bunların bir kısmı yapısalıdır. Bir kısmı ise arızidir. Yapısal nedenlerin en önemlisi vergi sistemindeki eksikliklerden kaynaklanan nedenlerle yeterli vergi toplanamamasıdır. Vergi toplanamamasının siyasi ve toplumsal nedenleri de olabilir. Bir ülkede vergi ödeme bilinci yaygınlaşmamışsa, vergi ödememenin yaptırım yoksa, siyasi koşullar gereği vergi kayıplarının üzerine gidilemiyorsa yeterli vergi toplanamaz. Bir ekonomideki kayıtdışılık arttıkça da vergi toplamak güçleşecektir.³⁴⁴ Bütçe açığının arızı nedenleri ise ekonomik aktivitedeki azalma nedeniyle vergi gelirlerinin düşmesi ya da harcamalardaki artışlar dolayısıyla bütçenin gelir gider dengesinin bozulmasıdır.

Devletin ekonomide ağırlığı arttıkça karar alma süreci ekonomi rasyonelinden uzaklaşarak politize olmaktadır. Devletin vergileme, borçlanma, para basma ve bütçe yapma yetkileri birer siyasi rekabet aracı haline gelirler.³⁴⁵

Bütçe açıklarının nedenlerinden biri de politik konjonktür hareketleridir. Seçimlerden önce siyasal iktidarlar kendilerine seçim kazandıracak bir ekonomi politikası uygularlar.³⁴⁶ Harcamalar artırılır vergiler azaltılır. Seçim ekonomisi nedeniyle bütçe açık verir. Seçimden sonra ise kemer sıkma politikaları izlenir. Böylece seçim dönemlerinde artan ardından normale dönen bir bütçe açığı politikası uygulanmış olur.

³⁴¹ Sami Taban ve Akif Kara; “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, (Ekim 2006), s.15

³⁴² Güngör, s.21

³⁴³ Taban ve Kara, s.15

³⁴⁴ Osman Altuğ, “Kayıtdışı Ekonominin Kayıt Altına Alınması”, **Muhasebe Finansman Dergisi**, Temmuz 1996, s.3

³⁴⁵ Dileyici ve Özkıvrak, s.107-108

³⁴⁶ Levent Cinko, “Modern Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi: Rasyonel Beklentileri İçeren Politik Konjonktür Hareketleri”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 19, (2005), s.330-331

Bütçe açığı üç şekilde finanse edilebilir. Borçlanma, vergi artışı ve monetizasyon. Borçlanma ile bütçe açıklarının finanse edilmesi halinde faiz oranları artacaktır.³⁴⁷ Faiz oranları arttıkça özel kesimin yatırım yapma isteği azalacaktır. Bu dışlama etkisidir. Ancak Ricardian Denklik teorisi ekonomik birimlerin kamunun borçlarını ödeyebilmek için ileride daha fazla vergi toplaması gerektiğini bildiklerinden daha fazla tasarruf edecekler ve faiz oranlarında artış söz konusu olmayacaktır demektedir.

Bütçe açıkları para basarak finanse edildiği takdirde enflasyon ortaya çıkacaktır. Parasal disiplinin sağlanması için ileri sürülen çok sayıda önlem vardır. Merkez bankalarının özerkliğinin sağlanması, para kurulu ve parasal kuralların yasalarla konarak hükümetlerin yetkilerini sınırlamak bunların başlıcalarıdır. *Parasal anayasa önerisi, anayasal iktisatçılar tarafından devletin ekonomik alandaki vergi, harcama, borçlanma ve para basma yetkilerinin sınırlandırılması için önerdikleri “Ekonomik Anayasa”nın bir bölümünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla anayasal iktisatçıların savunduğu “Denk Bütçe Anayasası” ile “Parasal Anayasa” birbirini tamamlayıcı niteliktedir.*³⁴⁸

2.5. VERGİ POLİTİKASI

Vergisel düzenlemeler pek çok iktisat politikası amacını gerçekleştirmek için hayatidir. Ancak ekonomik istikrarın sağlanmasında vergi politikalarının çok daha özel bir yeri bulunmaktadır. Vergilerin yapısından kaynaklanan özellikleri konjonktür karşısı etki oluşturabilir. Her bir vergi tipinin farklı özellikleri ve esneklikleri bulunduğundan konjonktüre farklı tepki verirler. Vergilerin yapılarında iradi olarak çeşitli değişikliklere de gidilebilir. Vergi oranları, koşulları, miktarları gibi özelliklerinin ayarlanarak ekonomik etkiler oluşturulması halinde iradi bir vergi politikası izlendiği söylenebilir. Bu başlık altında vergi politikasının uluslararası boyutuna da değinilecektir. Vergi politikasının uluslararasıına bakan iki noktası bulunmaktadır. Birincisi devletler arasında meydana gelen vergi rekabeti ikincisi ise sermaye hareketlerinin vergilendirilmesidir.

³⁴⁷ Metin Meriç, “Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi”, s.5
web.deu.edu.tr/ab/MAKALE/deu%20MAK/0003.doc (10.10.2009)

³⁴⁸ Dileyici ve Özkıvrak, s.112

2.5.1. İstikrarın Sağlanması ve Vergi Politikaları

Vergi politikasının ekonomide istikrarı sağlaması iki yolla olur. Birincisi vergi politikası araçlarının ekonomi yönetiminin herhangi bir tedbir almasına gerek kalmadan kendiliğinden oluşturacağı etkilerle istikrarın sağlanmasına yönelik bir değişikliğin olmasıdır. İkincisi ise ekonomi yönetiminin vergisel ayarlamalar yapmasıdır.

2.5.1.1. Vergilerin Kendiliğinden İstikrar Sağlayıcılığı

Vergi sisteminin yapısında bulunan özellikler sayesinde vergi oranlarında bir değişiklik yapmaksızın ya da yeni vergiler ihdas etmeksizin milli gelirdeki değişime paralel bir değişim söz konusu olacaktır. Genişleme döneminde vergi miktarında bir artış olacaktır. Vergideki artış talepteki artışı azaltıcı etki yapacaktır. Bütçe fazlası ekonomideki genişlemeyi törpüleyecektir. Daralma dönemlerinde ise vergi gelirleri düşeceğinden talepteki gerileme azalacaktır. Bütçe açığı da talepteki gerilemeyi zayıflatacaktır.

Kendiliğinden oluşacak bu etki vergi sisteminin yapısına, vergilerin ağırlığına ve esnekliklerine bağlıdır. Konjonktürel esnekliği en yüksek vergi gelir vergisidir.³⁴⁹ Gelişmiş ekonomilerde vergi gelirlerinin en önemli kısmı gelir vergisinden sağlanır.³⁵⁰ Artan oranlı olması nedeniyle konjonktürün genişleme safhasında vergi geliri vergi matrahından çok artar.³⁵¹ Bu nedenle harcanabilir gelirden artış gelir artışının altında kalır. Böylece özel tüketim harcamalarını kısarak daraltıcı etki yapar. Daralma safhasında ise artan oranlılığın tersine işlemesi yani vergi oranındaki düşme nedeniyle vergi gelirindeki azalma matrahtaki azalmadan daha fazladır.³⁵² Böylece harcanabilir gelirdeki azalma daha düşük olacağından genişletici etki söz konusu olacaktır.

Gelir vergisine tabi bazı gelir kalemleri konjonktürel dalgalanmalara karşı daha hassastırlar. Teşebbüs kazançları milli gelir değişimlerinden daha çabuk ve güçlü etkilenir. Ücret gelirleri ise en yavaş ve zayıf şekilde etkilenirler. Teşebbüs gelirlerinin

³⁴⁹ Üren Arsan, “Otomatik İstikrarlandırıcılar”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, (1970), s.31

³⁵⁰ Abuzer Pınar, “Türkiye’de Kamu Gelirleri Yapısındaki Değişmeler ve Vergi Yüğü (1980-1990)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 3-4, (Haziran-Aralık 1992), s.289

³⁵¹ Arsan, s.31

³⁵² Arsan, s.31

toplam gelir vergisi içindeki ağırlığı arttıkça kendiliğinden istikrar sağlayıcılık özelliği de artacaktır. Artan oranlılığın şiddeti arttıkça konjonktürel hassasiyeti de artacaktır. Vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma arttıkça konjonktürel hassasiyet azalır. Gelirin oluşması ile verginin ödenmesi arasındaki süre uzadıkça da konjonktürel hassasiyet azalır.

Kurumlar vergisi gerek vergi gelirinin düşüklüğü gerek dar tabanlı gerek sabit oranlı oluşu nedeniyle gelir vergisi kadar konjonktürel hassasiyete sahip değildir. Gider vergilerinde ise genel bir gider vergisi olarak katma değer vergisinin konjonktürel hassasiyeti yüksek iken özel tüketim vergilerinin hassasiyeti düşüktür. Servet vergilerinin ise hem vergi sistemi içindeki ağırlığının önemsizliği hem de milli gelir değişmelerine tepki vermediği düşünüldüğünde konjonktürel hassasiyetinin bulunmadığı söylenebilir.

Otomatik istikrarlandırıcı olarak vergi gelirleri ancak sağlanan ek gelirin kamusal harcamalara dönüşmediği durumda söz konusu olacaktır.³⁵³ Vergi artışı kamusal harcamaya dönüşecek olursa bütçe çoğaltanı kadar toplam talep artışına neden olacaktır.³⁵⁴ Bu durumda antienflasyonist bir otomatik stabilizator etkisi söz konusu olamaz.

2.5.1.2. İhtiyari Vergi Politikası

Vergi kamusal harcamaların finansmanı dışında hükümetin ekonomi politikasının uygulanma araçlarından biri haline de gelmiştir. Devlet, toplumsal kaynakları bir araya getirir ve çeşitli alanlara yönlendirir. Bu kaynakları yönlendirirken harcama politikası, bir araya getirirken vergi politikası uygular. Hangi alanın ne kadar vergileneceği, ne kadar vergilenmeyeceği, vergisel avantajlar sağlanarak destekleme, vergisel yükümlülüklerin artırılması yoluyla da engelleme yapılacağı vergi politikasının meseleleridir.

Son yıllarda tüm ekonomilerde gözlemlenen bir olgu kamu kesiminin büyümesidir. Kamu harcamaları artarken bunların finansmanının sağlanması

³⁵³ Arsan, s.44

³⁵⁴ Arsan, s.44

zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Hükümet kamusal gelirleri artırma teşebbüsüne en önemli kalem olan vergilerden başlamaktadır. Ancak bazı kaynaklardan daha kolay vergi artışı sağlayabilirken bazı kaynaklardan vergi artışı sağlaması daha zor olmaktadır. Örneğin sermaye kesimini, gücü ve yüksek mobilitesi nedeniyle, vergilemekte güçlük çekmektedir. Bu nedenle vergi artışları daha fazla emek üzerine kalmaktadır. Artan siyasi rekabet ve örgütlenme dolayısıyla doğrudan vergilerde artış sağlamakta zorlandığı için dolaylı vergilere yönelmektedir. Böylece son dönemde vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının arttığını görmekteyiz.

Hükümetler toplumsal tabanlarının ve siyasi görüşlerinin gereği olarak da bazı vergisel ayarlamalar yapabilirler. Çevreye duyarlı bir iktidar partisi yenilenebilir enerji alanında daha düşük vergi belirleyebilir. Sermaye ile yakın ilişkileri olan bir parti sermayenin vergi yükünü düşük tutmak isteyebilir. Siyasi düşüncesine göre daha fazla tüketilmesini arzu ettiği mal ve hizmetlerin vergilerini daha düşük tutabilir. Hükümetin siyasi renklerine göre vergi bileşimi değişir. Arz yönlü iktisat uygulamasında gelir ve kurumlar vergisi gibi doğrudan vergilerde daha düşük oranlar söz konusudur. Vergi sistemi içinde dolaylı vergilerin payının büyütülmesi yolu ile sermaye kesimleri üzerindeki vergi yükünün düşürüldüğü söylenebilir.³⁵⁵ Daha sol politikalara yatkın hükümetler ise genelde doğrudan vergilere özellikle sermaye kesimine yönelik vergilere ağırlık verirler, dolaylı vergilere ve emek üzerindeki vergilere daha mesafelidirler.

Vergi politikasıyla ilgili önemli noktalardan biri de dolaylı vergilerdir. Dolaylı vergilerin adaletsiz, doğrudan vergilerin adil olduğuna dair yaygın bir kanı vardır. Verginin etkin ve adil olması genellikle bir arada gerçekleştirilemez. Bu açıdan etkinlik daha önemli olduğunda hükümet adaleti geri plana atarak dolaylı vergilere yönelir. Dolaylı vergiler farklı kesimlerin kullandığı mal ve hizmetlere farklı uygulanmak suretiyle adil hale getirilebilir. Ayrıca toplumsal hayat ya da ekonomi politikası gibi nedenlerle bazı mal ve hizmetlerin daha az bazılarının daha fazla vergilenmesi benimsenebilir. Yerli üretimin korunması amacıyla yerli malların daha az vergilenmesi, ithalat vergilerinin yüksek tutulması da yaygın bir vergi politikası uygulamasıdır.

³⁵⁵ Veli Kargı ve H. Yasemin Özügürlü; “Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi”, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, (2007), s.283

Vergi sistemi yoluyla teşvik sağlanması da mümkündür. Yeniden değerlendirme, amortisman, istisna ve muafiyetler, stok değerlendirme yöntemleri, vergi iadesi, kanunen kabul edilmeyen giderlerle ilgili tasarruflar bunlar arasında sayılabilir.

2.5.2. Vergi Politikasının Uluslararası Boyutu

Kapalı bir ekonomide kurumların vergi yükündeki bir artış sermayenin getirisini neticede de yatırım isteğini azaltır. Dışa açık ve sermayenin mobil olduğu bir ekonomide ise yurtdışına sermaye transferine neden olur. Vergi yükündeki bir azalma ise bir yandan dahili ekonomik faaliyetleri artırırken bir yandan harici ekonomik faaliyetleri ülkeye çeker. Bu sebeple mobilitesi artan firmalar vergi arbitrajına yönelirler. Vergi yükünün düşük olduğu yerlere kaymaya meylederler.³⁵⁶

2.5.2.1. Uluslararası Vergi Rekabeti

Verginin uluslararası boyutu incelenirken dikkate alınacak ilk husus ülkeler arasındaki vergi rekabetidir. Mobilitesi yüksek olan ulus aşırı sermaye hareketlerinin ülkeye doğru hareketlenmesini sağlamak üzere vergisel tedbirler alınması uluslararası vergi rekabeti olarak adlandırılmaktadır.³⁵⁷ Uluslararası vergi rekabetine dönük tedbirler zararlı vergisel uygulamalar olarak kabul edilmektedir. Zararlı olarak görülmelerinin en önemli sebebi dibe doğru yarış denen olgudur. Bir ülke sermayenin ülkesine gelmesi için vergisel avantajlar sağlayınca diğer ülkeler de bu yola başvurur. Neticede vergi oranları düşer, muafiyet ve istisnalar artar, vergi tabanı aşınır ve nihayet vergi gelirleri düşer. Bu durum dibe doğru yarışın da sonudur. Oyun teorisinde tutuklunun ikilemi denen olgu gerçekleşir. Bir ülke vergi oranlarını düşürürse daha çok yatırım çekecek ancak bütün ülkeler böyle yaparsa bir yandan vergi gelirleri diğer yandan yatırımları etkileme kabiliyeti azalacaktır.

AB ve OECD zararlı vergi rekabetinin önlenmesi için çeşitli çalışmalar yapmışlardır.³⁵⁸ OECD üyesi olan ülkelerle ortak eylem planı oluşturmak üzere

³⁵⁶ İstiklal Y. Vural, “Globalleşmenin Vergileme ve Vergi Sistemleri Üzerindeki Etkileri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, (Ocak 2001), s.250

³⁵⁷ Frances M. Horner, “OECD, Vergi Rekabeti ve Vergi Reformunun Geleceği”, Ersan Öz(Çev.), s.4-5 <http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md145/ersanoz.pdf> (23.05.2009)

³⁵⁸ Savaş Çevik, “Küreselleşen Dünyada Vergi Politikası: Vergi Politikasında Dönüşüm ve Küresel Sorunlar”, **Vergi Dünyası**, Yıl 23, Sayı 270, (Şubat 2004), s.158-159

çalışırken üye olmayan ülkelerle özellikle bilgi değişimi ve şeffaflığın artırılması konusunda ortak bir anlayışın oluşturulmasına çalışmaktadır.³⁵⁹ AB ve OECD'nin zararlı vergi uygulamalarını önlemeye dönük çalışmaları farklı noktalarda yoğunlaşmıştır. AB zararlı vergi rekabetini sosyal adalet ve refah devletinin savunusu açısından değerlendirirken OECD, ülkelerin vatandaşlarını dünyanın neresinde olursa olsun vergileyebilmesi hususunda yoğunlaşmıştır.³⁶⁰ OECD zararlı vergi uygulamalarının kriterlerini genel olarak; bilgi değişimi eksikliği, şeffaflık eksikliği ve asıl faaliyetlerin dışında yatırım çekme şeklinde tanımlamaktadır.³⁶¹

Zararlı vergi uygulamalarıyla asıl ülkenin vergi ziyana neden olan yönetimleri de vergi cenneti olarak adlandırmaktadır. Vergi cenneti, sadece sözde mevcut bir vergi sistemine sahip olan, vergilendirilmemiş off-shore sektörünün ekonomiye hakim olduğu, önemli ve yaygın ayrıcalıklı rejimlere sahip olan küçük yüzölçüme sahip yerlerdir.³⁶² Ayrıca vergi cenneti olmadığı halde zararlı vergi uygulamalarının görüldüğü büyük ülkelerin de bulunduğu ifade edilmektedir. OECD bunları zararlı cazip rejimler olarak adlandırmaktadır.³⁶³

Uluslararası vergileme sorunlarından biri de dış ticarete konu malların vergilenmesidir. Bu konuda iki uygulama vardır: varış ülkesi ve kaynak ülke. Varış ülkesi uygulamasında ithal edilen bir mal ülke içinde tüketime konu olacağından aynı tip mal için ülke içinde ödenen vergiye eş bir verginin ithal malı üzerinden de alınmasıdır.³⁶⁴ Mal ihraç edilirken vergilenmemekte ithal edildiği ülkede vergilenmektedir. Kaynak ülkesi uygulamasında ise mal üretildiği ülkede vergilenmektedir. GATT varış ülkesi ilkesini kabul etmektedir.³⁶⁵

Ancak kaynak ülke ilkesini kabul eden ülkenin varış ülke ilkesini kabul eden ülkenin mallarına karşı rekabet dezavantajı oluşmaktadır. *(İ)hracatçıların ülke içinde*

³⁵⁹ Richard M Hammer ve Jeffrey Owens; "Promoting Tax Competition", s.3-4
<http://www.oecd.org/dataoecd/63/11/1915964.pdf> (23.05.2009)

³⁶⁰ Claudio M. Radaelli, "Harmful Tax Competition in the EU: Policy Narratives and Advocacy Coalitions", **Journal of Common Market Studies**, Vol. 37, No. 4, (December 1999), (661-682), s.678
<http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/119063426/PDFSTART> (23.05.2009)

³⁶¹ Horner, s.6

³⁶² Horner, s.6

³⁶³ Horner, s.7

³⁶⁴ Vural, s.252

³⁶⁵ Vural, s.252

*ödedikleri KDV karşılığı olarak vergi iadesi almaları, buna karşılık rakip ülke firmalarından yapılan ithalat üzerinden vergi alınması ve yabancı firmaların kendi ülkelerinden vergi iadesi alamamaları, bu ilkeyi benimseyen ülke firmalarına rekabet üstünlüğü sağlamaktadır.*³⁶⁶

2.5.2.2. Tobin Vergisi

Daha 1930lu yıllarda Keynes piyasalarda uygulanacak işlem vergilerinin kısa vadeli spekülasyonu engelleme ve uzun vadeli yatırımları teşvik etme konusunda potansiyel rolüne dikkat çekmiştir.³⁶⁷ 1970li yıllarda ise Tobin bugün kendi adı ile andığımız benzer bir vergiyi önermiştir. Ülkeler arasındaki faiz farkları nedeniyle bir ülkeden diğerine akan sermaye; istihdam, üretim ve enflasyon gibi parametreleri dikkate almaması ve hükümetlerle merkez bankalarının parasal ve mali politikalar takip etmesini engellemesi sorununu ortadan kaldırmak gerekmektedir.³⁶⁸

Tobin bu vergiyi aşırı yağlanmış sermaye hareketleri dışlilerinin arasına kum serpmek olarak izah etmektedir. Tobin döviz işlemlerine getirilecek binde beş ya da yüzde bir oranındaki bir işlem vergisinin bunu sağlayacağını düşünüyordu. Döviz piyasalarında spekülasyonları caydıracak ve döviz kurlarının kırılganlığını azaltacaktır.³⁶⁹ Verginin her döviz kuru değiştirme işleminde alınacak olması dolayısıyla kısa vadeli ve spekülasyon amaçlı işlemlerin maliyeti artacağından karlılıklarının düşeceği ve kısa vadeli işlemlerin önemli oranda azalacağı düşünülmektedir.³⁷⁰ Kısa vadeli işlemlerin azalması sermaye piyasalarına istikrar sağlayarak ekonominin dengeli yürütmesine imkan sunabilecektir. Düşük bir vergi uzun vadeli sermaye hareketlerinin üzerinde bir yük oluşturmayacağından gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerini sağlayacak asıl kaynağı olumsuz etkilemeyecektir. Bu vergi hatırı sayılır bir vergi geliri kazanılmasını da sağlayacaktır. Tobin bu verginin

³⁶⁶ Vural, s.252

³⁶⁷ Fatih Saraçoğlu ve Özgür Şahan, “Tobin Vergisi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 55, (2004), s.72

³⁶⁸ James Tobin, “A Proposal For International Monetary Reform”, **Cowles Foundation Paper 495 Reprinted from Eastern Economic Journal**, Vol. 4, Num. (3-4), (July/October 1978), s.154

³⁶⁹ Paul Berndt Spahn, “The Tobin Tax And Exchange Rate Stability”, **Finance & Development**, (June 1996), s.24

³⁷⁰ Saraçoğlu ve Şahan, s.73

dünya ticaret hacminde önemli paya sahip belli başlı para birimlerinde uygulanmasının yeterli olabileceğini ifade etmektedir.³⁷¹

Tobin vergisinin kısa vadeli sermaye hareketleri üzerinde caydırıcı olmasına karşın uzun vadeli sermaye için önemli bir maliyet unsuru olmayacaktır. Böylece uzun vadeli sermaye özendirilmiş olacaktır. %1 olarak uygulanacak bir işlem vergisi, verginin kar üzerinden değil çevrilen tutar üzerinden hesaplandığı göz önüne alındığında her gün işlem yapılması halinde yıllık olarak %8000 gibi bir maliyet oluşturmaktadır. İşlem haftalık olarak yapılırsa %180, aylık olarak yapılırsa %27, 10 yıllık bir yatırım için ise verginin yıllık maliyeti %0,2 olmaktadır.³⁷²

Tobin, ilk önerisinde vergi gelirinin IMF ve Dünya Bankası tarafından istikrarı sağlamak için kullanılmasının yerinde olacağını ifade etmiştir.³⁷³ Yılmaz, Felix'ten aktardığı hesaba göre Tobin Vergisinden %1 vergi oranı varsayımıyla 720 Milyar USD, %0,5 vergi oranı varsayımıyla ise 360 Milyar USD vergi geliri sağlanacağını belirttikten sonra BM ve yan kuruluşlarının 18 Milyar USD bütçesinin olduğu düşünülürse bu verginin çok az bir kısmı bile BM sisteminin finansman sorunun çözecektir demektedir.³⁷⁴

Tobin Vergisi aleyhindeki en önemli argüman verginin uygulanabilir olmadığıdır. Vergi tüm dünyada aynı anda ve aynı miktarda uygulanmadığı takdirde verginin uygulanmadığı alanlara özellikle offshore bankacılık ve vergi cenneti ülkelere hızla ve kolaylıkla kayacaktır. Verginin uygulanmasındaki bir diğer zorluk vergiye konu olacak işlemlerdir. Tüm işlemleri vergiye konu kılmak mümkün olsa bile yeni finansal enstrümanlar bulunarak vergiden kaçınmak mümkün olabilir.

Tobin Vergisinin kriz zamanlarında spekülasyonu caydırmaya yetmeyeceği yönünde önemli eleştiriler yapılmıştır. Bu durumda Tobin vergisinin geliştirilmiş bir versiyonu olan ve tek taraflı olarak uygulanabilme potansiyeli olan iki adımlı bir Spahn

³⁷¹ Pelin Ataman Erdönmez ve Burçak Tulay; “Küresel Krizlere Yeni Yaklaşımlar”, **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi**, Sayı 31, (Aralık 1999), s.75

³⁷² The Unstable EMS

³⁷³ Tobin, “A Proposal For International Monetary Reform”, s.159

³⁷⁴ Celali Yılmaz, “Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikasından Yararlanılması: Tobin Vergisi”, **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, No:24, (2002), s.2

vergisi ile spekülâtif sermaye hareketlerini sınırlandırmak mümkün olabilir.³⁷⁵ Spahn olağan hallerde düşük oranlı bir işlem vergisi alınırken kriz zamanlarında çok kısa vadeli işlemlerin karları üzerinden krizi caydıracak kadar yüksek oranlı ve geçici bir işlem vergisi uygulanmasını önermektedir.³⁷⁶ Spahn İki Aşamalı Tobin Vergisinin spekülasyon karşısında rezervlerle mücadele etmek ya da faizleri artırmak gibi maliyetli bir yol değil aksine gelir getirici bir tedbir olduğunu ifade etmektedir.³⁷⁷

2.6. MALİYE POLİTİKASININ ETKİLERİ

Enflasyonist konjonktürde talep fazlasını emici maliye politikası uygulanır. Yatırım harcamalarındaki bir kısıntı kısa vadede toplam talebi uzun vadede ekonominin kapasitesini daraltır. Kısa vadede anti enflasyonist olan yatırım harcamalarının kısılması uzun vadede enflasyonist etki yaratabilir. Cari harcamalar mevcut üretim kapasitesinin verimli kullanılabilmesi için yapılan harcamalardır. Cari harcamalardaki kısıntılar verimliliği azaltabilir. Eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye yatırımı olarak kabul edilen cari harcamalardaki kısıntılar da yatırım harcamalarındaki gibi bir etki doğurur. Sosyal transfer harcamaları marjinal tüketim meyli yüksek kesimlere yapıldığı için toplam talep üzerinde ciddi bir etkisi olacaktır.

Enflasyonist konjonktürde toplam talebi azaltmak için özel kesimin satın alma gücünü azaltacak şekilde kamu gelirlerinin artırılması politikası izlenebilir. Ancak kamu kesiminin özel kesimden alıkoyduğu satın alma gücünü kendisi kullanmamalıdır. Zira vergi gelirleriyle finanse edilen kamu harcamaları özel kesimde kalsaydı yaratacağından daha fazla talep yaratır.³⁷⁸ Enflasyonist talebi azaltmak için alım gücünün emilmesi açısından vergilemenin dışında bir yol da borçlanmadır. Borçlanmanın vergilemeden farkı ise antienflasyonist etkisinin daha zayıf olmasıdır.

Vergi yükünü artırarak satın alma gücünü emmek ve bütçe fazlası yaratmak enflasyonist talep fazlasını azaltıcı etkide bulunacaktır. Yeni vergiler koymak ya da mevcutların yükünü artırmak ekonomi üzerinde daraltıcı etkiye neden olur. Farklı vergi

³⁷⁵ Aydın ve Erdoğan; s. 89

³⁷⁶ Paul Berndt Spahn, "The Tobin Tax And Exchange Rate Stability", s.25
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1996/06/pdf/spahn.pdf> (10.06.2009)

³⁷⁷ Spahn, s. 27

³⁷⁸ Taner Turan, "Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 69, (2008) s.23

türleri talep ve arz üzerinde farklı etkilere neden olurlar. Bu sebeple vergi politikası belirlenirken amaca en uygun olan bileşimin seçilmesi gereklidir. Gelir vergileri hem talebi kısıcıcı hem de gelir adaletsizliklerini azaltıcı etkiye sahiptir. Ancak üst gelir gruplarının tasarruf eğiliminin yüksek olduğu düşünülürse yüksek vergiler yatırım isteğini kırabilir. Düşük gelir gruplarında tüketim eğilimi yüksek olduğundan bu kesime yönelik vergi artışlarının talebe etkisi daha büyük olacaktır.

Gelir üzerinden alınan vergiler toplam talep düzeyi üzerinde harcamalar üzerinden alınan vergilerden daha az etkilidir. Çünkü tasarruf eğilimine bağlı olarak bir kısmı tasarruf edilecek olan gelir vergilenir. Harcama vergileri ise yalnızca harcanabilir geliri vergiler. Ancak düşük gelir gruplarını daha fazla etkileyeceği için gelir adaletini bozacağı nedeniyle eleştirilere uğramaktadır. Ayrıca harcama vergilerinin malların üzerine eklenmesi nedeniyle enflasyonist etki yaratacağından eleştirilere konu olmaktadır. Hızlandırılmış amortisman, vergi tatilleri, indirim ve muafiyetler gibi vergisel tedbirler uzun dönemde arzı artırarak ekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olabilir.

Deflasyonda maliye politikasının toplam talebi teşvik edici olması yani genişletici maliye politikası ya da açık bütçe politikası uygulanması gerekmektedir. Harcamaların kompozisyonu etkinin yönünü ve şiddetini değiştirecektir. Yatırım ve cari harcamalar ile transfer harcamalarının etkileri farklı olacaktır.³⁷⁹ Açık bütçe politikası harcamalar sabitken gelirlerin azaltılması yoluyla da sağlanabilir. Vergi gelirlerinin azaltılması özel sektörün elinde harcayabileceği daha fazla kaynağın kalmasına neden olacaktır. Bu tedbirin vergi avantajı sağlanan kesimin harcama alışkanlıklarına bağlı olarak farklı etkiler doğurması beklenir. Harcama eğilimi yüksek olan düşük gelir gruplarının vergileri azaltıldığı takdirde tüketim harcamalarının en çok artacağı öngörülür. Tasarruf eğilimi yüksek üst gelir gruplarına sağlanan vergisel avantajların ise yatırımı daha çok teşvik edeceği öngörülmektedir. Vergi indirimlerinin gelir ya da harcama vergilerinde meydana gelmesi de farklı etkiler doğurur. Harcama vergilerindeki azalmalar tüketimi daha fazla artırır.

³⁷⁹ Turan, s.28

Ekonomi stagflasyonda iken maliye politikasının belirlenmesi daha karmaşıktır. Bir yandan talebi artırmak bir yandan da fiyat istikrarını sağlamak gibi birbiriyle çelişen iki amacı bir arada gerçekleştirmek gereklidir. Talebi uyuracak genişletici politikalar fiyatların yükselmesine neden olacaktır. Fiyat istikrarını sağlamak için daraltıcı mali politikalar uygulandığında ise istihdam olumsuz etkilenecektir. Stagflasyonda geleneksel iktisat politikası araçları yetersiz kalmaktayken gelirler politikaları gibi yeni nesil iktisat politikası araçları daha etkili olmaktadır. Bu noktada genişletici etkiler doğuran mali daralma tezine de değinmek gereklidir. Daraltıcı maliye politikaları istihdamı artırıcı etkiler doğurabilir. Bütçe açığı ve borçlanmayı düşürmek suretiyle piyasalarda güven ortamı oluşturarak ekonomik birimlerde geleceğe dair olumlu beklentilerin oluşacağı öngörülmektedir. Bunun ekonomik büyümeyi ve diğer makroekonomik değişkenleri olumlu yönde etkileyeceği beklenmektedir.³⁸⁰

³⁸⁰ Levent Erdoğan, “Genişletici Mali Daralma Hipotezi: Türkiye Uygulaması”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, (2007) s.118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : DİĞER İKTİSAT POLİTİKASI ARAÇLARI

3.1. PARA POLİTİKASI

Bretton Woods sisteminin çökmesinin ardından tüm ekonomiler para arzı miktarını belirlemekte özgür kaldılar. Zamanla karşılıksız basılan paraların neden olduğu ekonomik istikrarsızlıklar özünde para arzının ayarlanması olan para politikalarını gündeme getirdi.

Çalışmada para kavramı incelendikten sonra parasal otoriteye ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Parasal otoritenin bağımsızlığı para politikasının önemli bir yanıdır. Para politikası araçları ve bu araçlarla ulaşılmak istenen amaçlar da aşağıda incelenecektir.

3.1.1. Para Kavramı

Para, tarihi süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Başlangıçta ticari işlemler değiş tokuş şeklinde yapılmaktadır. Trampa denen bu işlem ticareti zorlaştırdığı için sınırlamaktadır.³⁸¹ Zamanla malı malla değiştirmenin sınırlayıcılığını ortadan kaldırmak için değer ölçüsü olarak bazı mallar kullanılmaya başlanmıştır. Farklı mekanlarda ve farklı zamanlarda deniz kabuğu, tuz, deri, tütün gibi maddeler alım satım işlemlerinde değer ölçü birimi olarak kullanılmışlardır.³⁸² Fakat bu tür maddelerin mübadele açısından yeterli olmamaları nedeniyle zamanla daha az bulunan ve dayanıklı metaller mübadele işlemlerine aracılık etmeye başlamışlardır. Bu dönemde altın, gümüş, bakır gibi metaller kullanılmışlardır. Bu metaller zamanla standartlaşmışlardır.³⁸³

Bankacılık sisteminin yaygınlaşması ve teknolojik ilerlemelerin katkısıyla para yerine geçen ödeme araçları da ortaya çıkmıştır.³⁸⁴ Bunlar kredi kartı, banka kartı gibi para benzerleri ve banka hesaplarındaki paradan yapılan işlemler nedeniyle ortaya çıkan

³⁸¹ Oruç Hami Şener, “ECash Sisteminde Üretilen Elektronik Paranın (Nakdi) Para Kavramı Bakımından Değerlendirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, Özel Sayı, (2007), s.473

³⁸² Şule Şenel Tabak, “Elektronik Para Ve Merkez Bankacılığı”, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Temmuz 2002, s.11

³⁸³ Tabak, s.1

³⁸⁴ Pelin Neval Tuncer, “Elektronik Paranın Banknot Kullanımına Olası Etkileri”, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Emisyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004, s. 15

banka parasıdır. Bugün para arzı tanımları içerisinde banka parası çeşitleri önemli bir yer tutar. Mesela M1 dolaşımdaki kağıt ve madeni parayla vadesiz banka mevduatından oluşmaktadır. M2 ise M1 ile birlikte vadeli tasarruf mevduatından oluşmaktadır.³⁸⁵ Bankalar hesaplarındaki mevduat karşılığında rezerv olarak bir kısmını ayırdıktan sonra, kredi verirler.³⁸⁶ Kredi alanlar da aldıkları paranın bir kısmını bankada mevduat olarak tutarlar. Bu mevduatın karşılığı olarak da kredi verilir. Bu süreç böyle sürüp gider.

Paranın işlevleri değişim işlemlerine aracılık etmesi, hesap birimi olması, değer biriktirme aracı olması ve iktisat politikası aracı olması olarak sayılabilir.³⁸⁷ Bir şeyin para olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekir. Paranın en başta genel kabul görmesi gerekir.³⁸⁸ Paranın başka bir özelliği de istikrarlı olmasıdır. Ani ve büyük oranlı değişimler paranın bu özelliğini ortadan kaldırır. Paranın taşınabilir olması, bölünebilir olması ve yapısının uzun süre bozulmadan korunabilmesi gerekir. Paranın niteliğinin de tek biçimli, standart olması önemlidir.

Para üç nedenle; muamele, ihtiyat ve spekülasyon için talep edilir.³⁸⁹ Muamele amacıyla para; ticari işlemlerin gerçekleştirilmesi için talep edilebilir. İhtiyat, geleceğin belirsizliğinden korunmak için para tutulmasıdır. İhtiyat ve muamelat için para talebi gelir seviyesinden başka faiz oranlarına karşı da hassastır.³⁹⁰ Spekülasyon, menkul değer fiyat değişimleri ya da malların fiyatlarındaki değişimlerden yararlanarak kar elde etmek için likidite talep etmektir.

3.1.2. Parasal Otorite

Merkez bankalarının ortaya çıkışı paranın evrimiyle ilgili bir gelişmedir. Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin para olarak kullanıldığı dönemlerde ticari

³⁸⁵ Aykut Ekinci, “Türkiye’de Para Arzının Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisinin Ekonometrik Analizi: 1990 - 2002 Dönemi Uygulaması”, s. 4 sbe.dpu.edu.tr/8/55.pdf (15.12.2009)

³⁸⁶ Mehmet Saraç, “Bankacılık Sektörü”, s.10 web.sakarya.edu.tr/~msarac/tr/icerik/dersler/dn4/Bankacilik-1.pdf (15.12.2009)

³⁸⁷ Burcu Berke, “Tam Dolarizasyonun Makroekonomik Politika Yansımaları”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 27, (Kış-2009), s.129

³⁸⁸ Tabak, s.10

³⁸⁹ Uğur Emek, “Finansal Piyasalarda Serbestleşmenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri”, **Rekabet Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3, (2000), s.63

³⁹⁰ John Maynard Keynes, “Çalışma, Faiz ve Para Hakkında Genel Teori”, Akif Erginay(Çev.) **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 20, Sayı 1 - 4, (1963), s.171

muameleleri kolaylaştıran bir yenilik ortaya çıkmıştır. Altın ve gümüşe sahip olanlar bunu banknlere teslim etmişler, karşılığında ise bir makbuz almışlardır. Banknot denen bu makbuzlar değerli madenlerin makbuzu veren bankerde emanette olduğunu bu notu getirene teslim edileceğini ifade etmekteydi. Zamanla altınlarını teslim edenlerin geri almadıkları görülerek bankler tarafından ellerindeki altın rezervinin üzerinde banknot piyasaya sürülmeye başlanmıştır. Bankerlerin bu uygulamaları karşılıksız banknot ihracı yoluyla banknotlara güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Zamanla bu işi devlet bizzat ifa etmeye ya da imtiyaz vererek gördürmeye başlamıştır. İlk merkez bankacılığı bu şekilde altın karşılığı banknot ihraç etmek üzere ortaya çıkmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle ülkeler birer birer ihraç ettikleri banknotların değerli madenlerle ilişkilerini kestiler.³⁹¹ Bretton Woods sistemi uygulanmaya başlanana kadar merkez bankaları ihraç ettikleri paraların karşılığı olması gibi bir zorunlulukla sınırlanmamışlardır.³⁹² İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan Bretton Woods sistemi ülkelerin paralarını Amerikan Dolarına, onun da altına endekslenmesi ile karşılıksız para basılarak uluslararası finansal sistemin terörize edilmesini engellemeye çalışmıştır.³⁹³ Sistemin merkezinde Amerikan Doları bulunmaktadır.³⁹⁴ ABD'nin artan dış açıkları nedeniyle doları devalüe etmesi, ardından da eriyen altın stoklarını kurtarmak için parasının altınla bağıını tamamen koparmasıyla Bretton Woods sistemi çökmüştür. Bu vakitten sonra milli ekonomiler kendi inisiyatifleriyle para basmaya başladılar.³⁹⁵

3.1.2.1. Merkez Bankasının Görevleri

Merkez bankalarının temel görevi ekonomideki para ve kredi arzının kontrol edilmesidir. Merkez bankası emisyon yoluyla para arzını doğrudan belirler. Ayrıca banka parası denen olgu da para arzını dolaylı olarak belirler. Merkez bankaları hem

³⁹¹ Mevlüt Karabıçak, "IMF'nin Gelişim Süreci, Türkiye'de Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan IMF Politikaları ve Uygulama Sonuçları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, (2006) s.231

³⁹² Karabıçak, s.231-232

³⁹³ Mehmet Şişman, "İkinci Bretton Woods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler", *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, (2008), s.68

³⁹⁴ Şişman, "İkinci Bretton Woods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler", s.68

³⁹⁵ Şişman, "İkinci Bretton Woods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler", s.70

para basarak, hem de bankaların mevduatlarını krediye dönüştürme mekanizmasını etkileyerek piyasadaki para ve kredi arzını kontrol ederler. Para arzını kontrol için merkez bankası bazı araçlar kullanır. Zorunlu karşılık oranı, açık piyasa işlemleri ve reeskont oranları merkez bankasının geleneksel para politikası araçlarındandır.³⁹⁶ Merkez bankası açık piyasa işlemleriyle piyasaya likidite verir. Piyasadaki fazla likiditeyi emecek şekilde sterilizasyona da gidebilir.³⁹⁷ Banka parasının oluşmasında ise reeskont oranı ve zorunlu karşılıkları kullanır.

Son dönemlerde para politikası hedefi olarak fiyat istikrarı ön plana çıkmıştır.³⁹⁸ Merkez bankaları devletin bankerliğini yapar, hazinenin nakitlerini saklar, altın ve uluslararası rezervlerini muhafaza eder, ödeme işlemlerini gerçekleştirir, hükümete danışmanlık yapar, para politikasının ve ekonomi politikalarının belirlenmesinde önemli roller oynar.

Merkez bankası bankaların bankasıdır ve son kredi verme merciidir. Bankaların kısa vadeli fon ihtiyaçlarının sağlanmasında merkez bankası son merciidir.³⁹⁹ Bankalararası para piyasası bankaların kısa vadeli fon ihtiyaçlarının fon fazlası olan bankalardan teminini sağlar. Bu piyasaların düzenlenmesi, denetlenmesi ve işlerliğinin sağlanması bankacılık sisteminin sorunsuz çalışması açısından önemlidir. Merkez bankası bu piyasaları çalışır vaziyette tutmak ve gerektiğinde diğer bankalardan fon sağlayamayan bankalara fon sağlayarak yükümlülüklerini yerine getirebilmelerine imkan vermek üzere müdahale edebilir.⁴⁰⁰

3.1.2.2. Merkez Bankası Bağımsızlığı

Para politikasını uygulayan temel kurum günümüzde merkez bankasıdır.⁴⁰¹ Merkez bankası para arzını gerçekleştirerek yalnızca para politikasını değil tüm

³⁹⁶ Yasemin Türker Kaya, “Türk Bankacılık Sisteminde Net Faiz Marjının Modellenmesi”, **MSPD Çalışma Raporları**, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara, Haziran 2001, s.4

³⁹⁷ Nejla Adanur Aklan, “Uluslararası Sermaye Akımları: Etkileri; Sterilizasyon Politikaları ve Değişen Yapısı”, **Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 7, (Mayıs 2002), s.42

³⁹⁸ Melike Alparslan, “T.C. Merkez Bankası Statüsü ile Avrupa Merkez Bankaları Sistemi Statüsü’nün Bağımsızlığa İlişkin Hükümlerinin Karşılaştırılması”, Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu, 1997, s. 9

³⁹⁹ Koray Duman, “Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 8, (2004), s.55

⁴⁰⁰ Duman, “Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri”, s.56

⁴⁰¹ Lale Alkinoğlu, “Parasal İstikrarı Sağlamada Merkez Bankası Bağımsızlığı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, (2000), s.75

ekonomiyi de kuvvetli bir şekilde etkiler. Para arzı en başta enflasyon üzerinde belirleyici bir etki meydana getirir. Faiz hadlerindeki değişimler yatırım, tasarruf, tüketim, istihdam, büyüme gibi pek çok büyüklüğü etkilemektedir.

Önce depresyonu yenmek ardından İkinci Dünya Savaşını finanse etmek ve savaş sonrası kalkınmacı politikaları yürürlüğe koymak için devlet harcamaları artırıp bunları da para basarak finanse edince enflasyonist eğilimler güçlenmeye başlamıştır. Ekonomistler para arzındaki büyümeyi kontrol altında tutacak, ekonominin gereklerinin dışında para arzı artışına gidilmesini engelleyecek mekanizmalar üzerinde durmuşlardır. Merkez bankalarının hükümetlerin etkisinden kurtarılarak ekonominin gereklerine göre para politikasını yürütmesi fikri ortaya çıkmıştır.⁴⁰² Merkez bankası bağımsızlığı para basma olgusunun siyasi tercih olmaktan çıkartılıp ekonominin gereklerine göre belirlenen teknik bir mesele haline getirilmesinde belirleyici olabilir.⁴⁰³

Merkez bankası başkanlarının ve diğer üst düzey yöneticilerinin görevlendirilmesi ve görev süresinin belirlenmesinde hükümetin belirleyici olmaması, başkan ve üst yönetimin sıklıkla değiştirilmemesi, merkez bankasına araç bağımsızlığının verilmiş olması, merkez bankasına anayasa ya da yasayla öncelikle fiyat istikrarını koruma görevinin verilmesi, bütçe açıklarının merkez bankası kaynaklarıyla finanse edilmemesi gibi kriterler merkez bankasının bağımsızlığı yönünde birer gösterge niteliğindedirler. Cukierman vd merkez bankasının bağımsızlığında dört ölçüt belirlemişlerdir:⁴⁰⁴ Birincisi merkez bankası başkanının atanması, görev süresi, görevden ayrılmasıdır. İkincisi merkez bankası ile siyasi iktidar arasında para politikasına ilişkin ihtilafların nasıl çözümleneceği, bütçe yapılırken yani maliye politikasının belirlenmesinde merkez bankasının ne ölçüde etkili olduğu. Üçüncüsü merkez bankasının amaçlarının neler olduğu ve son olarak da kamunun merkez bankasından borçlanmasının kısıtlanmasıdır.

⁴⁰² Hasan Ersel, “Merkez Bankalarının Bağımsızlığı Sorunu”, **Tartışma Tebliği**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara, Haziran 1990, s.1

⁴⁰³ Bülent Günsoy, “Hukuksal Yapı ve İktisadi Başarı : TCMB Örneği”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:23-24 (Ekim 2000-Mart 2001)

⁴⁰⁴ Alex Cukierman, Steven B. Webb, Bilin Neyaptı, “Measuring The Independence of Central Banks and It’s Effect on Policy Outcomes”, **The World Bank Economic Review**, Volume 6, Number 3, (September 1992), s.356

Merkez bankasının bağımsızlığına ilişkin değerlendirmelerde en önemli kriterlerden biri yasal bağımsızlıktır. Yasal bağımsızlık merkez bankasının hükümetle ve diğer ekonomi kurumlarıyla ilişkilerinin, görev ve sorumluluklarının kanun ile belirlenmesi suretiyle hükümetten gelecek baskıların önlenmesidir.⁴⁰⁵ Merkez bankasının kanunlarla belirlenmiş görevleri, yetkileri, sorumlulukları, hakları, yükümlülükleri, diğer ekonomi birimleriyle ilişkileri, ekonomik kararların alınmasında ve uygulanmasında rolü, bütçe sürecinde belirleyiciliği, hükümetlerle yaşadığı uyuşmazlıkların nasıl çözümleneceği, yöneticilerin atanması, görev süreleri, hazine ile ilişkileri, hazineye borç verme imkanı, bununla ilgili kurallar ve sınırlamalar merkez bankasının yasal bağımsızlığı ile ilgili hususlardır.

Merkez bankasının bağımsızlığında yasal statü çok belirleyicidir. Fakat yasaların nasıl anlaşıldığı, nasıl uygulandığı, uygulamaya ilişkin eskiden beri oluşmuş kültür, mevcut yöneticilerin kişilikleri de çok önemli noktalardır. Merkez bankası yöneticilerinin seçimi, görev süreleri, yeniden seçilebilme imkanları da önemlidir. Hatta pek çok ampirik çalışmanın vardığı bir sonuç olarak merkez bankası yöneticilerinin görev süresinin gelişmekte olan ülkeler için en önemli etken olduğudur.⁴⁰⁶

Yasal bağımsızlığı ölçümlemek üzere Cukierman vd bazı ampirik çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalarda ülkelerin merkez bankalarının yasal bağımsızlıklarını ölçmek için çeşitli kriterler belirlemişlerdir.⁴⁰⁷ Burada en büyük belirleyici kamu kesiminin finanse edilmesiyle ilgilidir. İkinci önemli belirleyici ise üst yöneticilerin atanması ve görev süreleriyle merkez bankası kanunudur. Üçüncü belirleyici merkez bankasının amaçlarının nasıl belirlendiği, son olarak da para politikasının nasıl belirlendiğidir.

Fiili bağımsızlık merkez bankasına yasalarla verilen bağımsızlığın ne ölçüde kullanıldığıdır. Kanunlardaki yetki sınırlarının muğlaklığı uygulamanın yasal durumdan

⁴⁰⁵ C. Mehmet Baydur ve Bora Süslü, “Avrupa Merkez Bankası ile TCMB’nin Bağımsızlıklarının Karşılaştırılması ve Ekonomiye Etkileri”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, (2007), s.48

⁴⁰⁶ Salih Barışık, “Merkez Bankası Bağımsızlığı, Makroekonomik Etkileri ve 2001 Tarihli TCMB Kanununun Yansımaları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 59, Sayı 3, (2004), s.7

⁴⁰⁷ Cukierman vd s.363

farklılaşmasına neden olarak fiilen daha az bağımsızlığa neden olabilir.⁴⁰⁸ Politik bağımsızlık merkez bankası ile siyasi iktidar arasındaki ilişkilerin yoğunluğu, işbirliğinin mahiyeti, yöneticilerin atanmalarında rolü ve merkez bankasının yönetiminde ne oranda aktif olduğu ile ilgilidir.⁴⁰⁹ Fonksiyonel bağımsızlık merkez bankasının para politikasını belirleme ve uygulamada bağımsızlığını ifade etmektedir.

Amaç bağımsızlığı; fiyat istikrarını sağlama, ekonomik büyümeye yardımcı olma, ödemeler dengesini sağlama, istihdamı artırma gibi amaçları belirleme ve bunlar arasında öncelikli olanı tespit edebilmesidir. Merkez bankasının araç bağımsızlığı ise belirlenmiş amaçlara ulaşabilmek için hangi araçların kullanılacağı, ne yoğunlukta kullanılacağı gibi kararların merkez bankası tarafından baskı ve telkin altında olmaksızın ekonomik gerekçelerle belirlenmesidir.

Günümüzde merkez bankası bağımsızlığının öncelikli amacı fiyat istikrarıdır.⁴¹⁰ Merkez bankasının yasal bağımsızlığı gelişmiş ülkelerde fiyat istikrarını sağlarken gelişmekte olan ülkelerde etkisi sınırlı kalmaktadır.⁴¹¹ Gelişmekte olan ülkelerde fiyat istikrarına en fazla etkileyen unsur merkez bankası başkanının görev süresi olmaktadır.⁴¹² Merkez bankası bağımsızlığının ekonomik performans üzerinde de etkileri olabilir. Mesela bütçe açıkları merkez bankası bağımsızlığından etkilenebilir. Borrero kısa dönemde merkez bankası bağımsızlığı arttıkça mali disiplinin artacağını enflasyon ve büyüme oranının ise azalacağını ifade etmektedir.⁴¹³ Uzun dönemde ise enflasyonu düşürücü büyümeyi ise yükseltici bir etki oluşturacağını ifade etmektedir.⁴¹⁴

3.1.3. Para Politikası Araçları

Parasal otorite para politikasını yürütürken çeşitli araçlar kullanır. Bunların başlıcaları açık piyasa işlemleri, politika faiz oranları ve döviz alım satımlarıdır.

⁴⁰⁸ Alex Cukierman, “Central Bank Independence and Monetary Control”, *The Economic Journal*, Volume 104, Issue 427, (November 1994), s.1438

⁴⁰⁹ Lale Alkinoğlu, “Parasal İstikrarı Sağlamada Merkez Bankasının Bağımsızlığı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, (2000), s.79

⁴¹⁰ Baydur ve Süslü, s.43-44

⁴¹¹ Alkinoğlu, s.80-81

⁴¹² Alkinoğlu, s.79

⁴¹³ Alberto Musalem Borrero, “On the Long and Short of Central Bank Independence Policy Coordination and Economic Performance”, *IMF Working Paper*, WP/01/19, s.5

⁴¹⁴ Borrero, s.6

Günümüzde pek kullanılmayan bazı para politikası araçları da vardır ki bunlar zorunlu karşılıklar, reeskont oranları, selektif kredi kontrolleri gibi araçlardır.

Politika faiz oranı ekonomideki pek çok parametre üzerinde önemli etkiler meydana getirir. Merkez bankaları bankalardan alacağı fonlara faiz verirken bankalara sağlayacağı fonlardan da faiz alırlar. İşte bu faizler ekonomide belirleyici etkiler meydana getirir.⁴¹⁵

Faiz oranları toplam talep, tasarruf ve yatırım oranları üzerinde belirleyicidir.⁴¹⁶ Faiz oranları arttıkça tasarruf oranı da yükselecektir.⁴¹⁷ Yatırımlar ise faiz oranlarıyla ters orantılıdır.⁴¹⁸ Faiz oranları arttıkça yatırımlar azalırken düştükçe yatırımlar artacaktır.⁴¹⁹ Para otoritesinin politika faizleri öncelikle beklentileri etkiler. Beklentiler fiyat istikrarı açısından önemlidir.⁴²⁰ Fiyat istikrarı açısından merkez bankasının sorumluluk çerçevesi literatürde tartışılabilir merkezi bankalarının en önemli amacı fiyat istikrarının sağlanmasıdır.⁴²¹ Bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan pek çok araç vardır. Bu araçların beklentilerin yönetimi üzerinde etkileri arttıkça genel olarak etkili oldukları düşünülür. Beklentilerin şekillendirilmesinde politika faiz oranları etkili bir araçtır.⁴²²

Açık piyasa işlemleri günümüzde merkez bankalarının en etkili araçlarından biridir. Merkez bankaları portföylerinde bulunan menkul kıymetlerin alım satımı yoluyla bu işlemi yerine getirirler.⁴²³ Merkez bankasının açık piyasa işlemleri yapabilmesi için kamu tahvillerine gereksinimi vardır.⁴²⁴ Merkez bankasının açık piyasa

⁴¹⁵ Cem Mehmet Baydur, “Dış Kaynak Kullanımlı Türkiye Ekonomisinde Faiz Artırımı Politikası ile Talebi/Enflasyonu Kontrol Etmenin Zorluğu: Çelişkili Bir Enflasyon Hedeflemesi”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, (2007), s.96

⁴¹⁶ Baydur, s.95-96

⁴¹⁷ Muzaffer Demirbaş, “Türkiye’de Faiz Oranlarının Yatırım Üzerindeki Etkisi (1980-1997 Dönemi Örneği)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, (2000), s.81-82

⁴¹⁸ Demirbaş, s.81-82

⁴¹⁹ Demirbaş, s.81

⁴²⁰ Salih Öztürk ve Coşkun Biner, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Kurala Dayalı Para Politikasının Etkinliği Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi: Türkiye Örneği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, (2008), s.31

⁴²¹ Pelin Öge Güney, “Yeni Fiyat Belirlenme Teorisi: Bir Literatür Taraması”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 27, Sayı 1, (2009), s.41

⁴²² Öztürk ve Biner, s.31

⁴²³ Nejla Adanur Aklan, “Uluslararası Sermaye Akımları: Etkileri; Sterilizasyon Politikaları Ve Değişen Yapısı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 7, (Mayıs 2002), s.49

⁴²⁴ Aklan, s.49

işlemleri için ihtiyaç duyduğunun üzerinde bir portföy tutması monetizasyon anlamına gelecektir. Merkez bankasının piyasadan tahvil satın alması para arzını genişletir. Bunun tersi olarak piyasaya tahvil sunulursa karşılığında piyasadan para çekilecektir. Böylece piyasadaki para miktarı azalmış olacaktır.⁴²⁵ Merkez bankasının piyasadan çektiği nakit ile ne yaptığı önemlidir. Eğer bunları portföyünde muhafaza ederse piyasadaki likidite azalmış olacaktır. Bazen merkez bankaları başka politikalar için gereken nakiti temin etmek amacıyla da açık piyasa işlemlerine başvururlar. Örneğin kura müdahale etmek için gereken parayı sağlamak üzere ellerindeki tahvilleri satabilirler.

Zorunlu karşılıklar bankaların kaydi para yaratmalarında etkili olurlar.⁴²⁶ Zorunlu karşılık oranları artırıldığında bankalar mevduatın daha yüksek bir oranın rezerv olarak tutmak zorunda kalacağı için ellerinde kredi vermek için daha az fon kalacaktır.⁴²⁷ Böylece mevduatın krediye dönüşme oranı düşecek aynı zamanda da kaynak maliyeti artacaktır.⁴²⁸ Bu ise kaydi para oluşumunun azalması dolayısıyla da kredi hacminin daralması demektir.⁴²⁹ Zorunlu karşılıklar başlangıçta banka iflaslarını engellemek üzere mudilere güvence sağlayacak bir mekanizma olarak kullanılırlarken zamanla para politikası aracı haline gelmişlerdir.⁴³⁰ Ancak son dönemlerde çok fazla kullanılan bir araç olmaktan çıkmışlardır. Öncelikle kaydi para oluşumunun etkilenmesi para politikası açısından belirleyici olmadığı gibi zorunlu karşılıklar yoluyla kaydi para oluşumunu etkilemek de yeterince mümkün olmamaktadır.⁴³¹

Döviz alım satım işlemleri de merkez bankaların para politikası yürütürken kullandıkları araçlardır. Kurlarda spekülasyon hareketleri olduğunda merkez bankaları alım satım yoluyla kurlara müdahale edebilir. Merkez bankası bir kur taahhüdünde bulunmuşsa da bu taahhüdü tutturmak için kurlara müdahale edebilir. Özellikle kurlarla fiyatların geçişkenliğinin yüksek olduğu durumlarda kur düzeyi enflasyon hedefi açısından belirleyici olabilir. Merkez bankası uluslararası rezervlerinin miktar ve

⁴²⁵ Aklan, s.44

⁴²⁶ Kaya, s.5

⁴²⁷ Kaya, s.5

⁴²⁸ Kaya, s.5

⁴²⁹ Özgür, s.52

⁴³⁰ Kaya, s.4

⁴³¹ Gökçer Özgür, “İçsel Para Teorisi’ne Genel Bir Bakış”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 26, Sayı 2, (2008), s.63

bileşimini ayarlamak için de döviz alım satım işlemleri yapabilir. Döviz işlemlerinin bir nedeni de dış ticarete rekabet gücünün sağlanması olabilir.⁴³²

Merkez bankasının bankaların kısa vadeli fon ihtiyaçlarını karşılamada kullandığı araçlardan biri de reeskonttur.⁴³³ Kısa vadeli fon ihtiyacı olan banka elindeki senetleri merkez bankasında vadesinden önce kırdırarak likidite temin eder. Bunun için ödenen bedel ise reeskont oranıdır. Reeskont oranı artırıldığında bankaların likidite sağlamaları caydırılmış olur.⁴³⁴

3.1.4. Parasal Hedefleme

Parasal hedeflemenin özü seçilmiş parasal büyüklüğün artış oranının belirlenmesidir. Parasal hedeflemede iki önemli nokta vardır. Birincisi hangi parasal büyüklüğün seçileceğidir. Seçilecek olan parasal büyüklüğün hedef olan enflasyon oranını etkileme derecesi yüksek olmalıdır. Parasal büyüklükler genişledikçe etkileme gücü artabilir ancak merkez bankası tarafından kontrolü zorlaşacaktır. İkinci önemli nokta ise artış oranının belirlenmesidir.

Parasal hedefleme, para kuralları olarak adlandırılan kurallardandır. Para otoritesinin para arzını artırma konusundaki yetki ve inisiyatif sınırlandırılarak ekonomi yönetiminde keyfi davranışların önüne geçilmek istenir. Ancak 1980li yıllarda finans piyasalarında yaşanan liberalizasyon ve hızlı değişimler parasal büyüklükler ile enflasyon oranı arasında ilişkiyi büyük oranda ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle parasal büyüklükler için bir artış oranı belirlenmesi para politikası için nihai bir amaç olmaktan çıkmış daha ziyade bir ara hedef olarak kullanılmaya başlanmıştır.

3.1.5. Enflasyon Hedeflemesi

Enflasyon hedeflemesi politikası 1990lı yıllarda ortaya çıkmıştır.⁴³⁵ Parasal hedefleme ve döviz kuru hedeflemesi fiyat istikrarını gerçekleştirmeye çalışır. Döviz

⁴³² Kadir Karagöz ve Ali Şen; “Döviz Kuru Rejimi– Ticarî Rekabet Gücü İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz”, s.4 <http://iletisim.atauni.edu.tr/eisemp/html/tammetinler/227.pdf> (12.06.2010)

⁴³³ Pınar Yardımcı, “Merkez Bankası Bilanço Kalemlerinin Para Politikalarını Yönlendirmedeki Rolü”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 11, Yıl 9, (Aralık 2006), s.167

⁴³⁴ Yardımcı, s.161

⁴³⁵ Öztürk ve Biner, s.23

kuru hedeflemesi dolayısıyla ortaya sık sık döviz krizleri çıkmıştır. Parasal hedefleme ise parasal büyüklüklerin reel ekonomiyle bağının kopması nedeniyle fiyat istikrarını sağlamada etkili bir araç olmaktan çıkmıştır. Bu nedenlerden dolayı fiyat istikrarının doğrudan hedeflenmesi yoluna gidilmeye başlanmıştır.

Enflasyon hedeflemesinin tercih edilmesinin nedenlerinden biri de enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkinin niteliği ile ilgili çalışmalardır. Yüksek enflasyonun büyümeye yararlı değil zararlı olduğu fark edilmiş, enflasyon ile işsizlik arasındaki ödünleşimin uzun vadede büyük oranda ortadan kalktığı görülmüştür. Fiyat istikrarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu kabul edilmektedir.⁴³⁶ Büyümeden taviz vermek istemeyen ekonomi yönetimleri açısından da enflasyon ile ciddi bir mücadele tercih edilebilir bulunmaya başlanmıştır.⁴³⁷

Enflasyon hedeflemesini öncelikle gelişmiş ülkeler uygulamıştır.⁴³⁸ Zamanla gelişmekte olan ülkelerde de uygulanmaya başlanmıştır.⁴³⁹ Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon hedeflemesinin uygulanması önünde bir takım engeller bulunsa da uygulama giderek yaygınlaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde mali baskınlık ve kur davranışları enflasyon hedeflemesinin uygulanmasını zorlaştırır. Son yıllarda sıklıkla yaşanan döviz krizleri kur çıpasının sürdürülebilir bir şekilde uygulanmasının zorluğunu göstermiştir.⁴⁴⁰

Enflasyon hedeflemesi para politikasının ana amacını fiyat istikrarı haline getirmiştir. Ekonomik büyüme, istihdam, ihracatın artırılması gibi amaçlar ya tamamen göz ardı edilmiş ya da fiyat istikrarıyla çelişmeyecek şekilde takip edilebilmiştir. Enflasyon hedeflemesi uygulamada dalgalı kur ile birlikte yürütülmektedir. Merkez bankası para politikasını kuru sabit tutmak için değil fiyat istikrarını sağlamak için kullanmaktadır.

⁴³⁶ Zeynep Karaçor vd “Güvenilirlik İhtiyacı ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi Politikalar”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, (2005), s.213

⁴³⁷ Serdar Öztürk, “Enflasyon Hedeflemesi Yaklaşımı: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Karşılaştırmalı Analizi”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, (2009), s.201

⁴³⁸ Öztürk, s.199

⁴³⁹ Öztürk, s.199

⁴⁴⁰ Mehmet Şişman, “Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 21, Sayı 1, (2006), s.30-31

3.1.5.1. Enflasyon Hedeflemesinin Önkoşulları

Enflasyon hedeflemesi stratejisine geçilmeden önce bazı ön koşulların gerçekleşmiş olması gerekir. Enflasyon hedeflemesinin en önemli ön koşulu ekonomi yönetiminin enflasyon hedeflemesini para politikasının nihai hedefi olarak kabul etmesidir.⁴⁴¹ Enflasyon hedeflemesi politikasını yürütecek merkez bankasının araç bağımsızlığına sahip olması önemli bir noktadır.⁴⁴² Bir başka önemli husus da ekonomide mali baskınlığın olmamasıdır.⁴⁴³ Ekonomide mali disiplinin sağlanmamış olduğu durumlarda kamunun borçlanma gereği yüksek olacaktır. Senyoraj gelirlerine bağımlılık da mali baskınlığın göstergelerinden biridir. Finansal piyasaların derinlikli oluşu da önemlidir.⁴⁴⁴ Zayıf ve sık bir finansal piyasa yapısının olduğu yerde enflasyon hedeflemesi için alınacak tedbirlerin sonuç vermesi zaman alacağı gibi bizzat finansal krizlere de neden olabilir.⁴⁴⁵ Enflasyon hedeflemesi için enflasyonun belirli bir düzeye indirilmiş olması gereklidir.⁴⁴⁶ Enflasyon hedeflemesi enflasyonu belirli bir düzeye indirmiş ekonomilerde fiyat istikrarını sağlamayı amaçlar.

3.1.5.2. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

Enflasyon hedeflemesi uygulamaya başlanır başlanmaz otomatik olarak para politikalarına güven sağlamaz. Güven oluşması bir süreçtir. Şeffaflık para politikasının güvenilirliğini sağlamada önemli bir unsurdur.⁴⁴⁷ Şeffaflık aynı zamanda hesap verebilirliği de getirir.⁴⁴⁸ Şeffaflık en başta hedeflerin açıkça ortaya konulmasını gerektirir. Daha sonra uygulama aşaması ve uygulama esnasında karşılaşılan durumlar önem kazanırlar. Uygulama sonuçlarının yayınlanması, varsa hedeften sapmaların nedenleri ve sapmanın nasıl ortadan kaldırılacağı hususunda merkez bankası tarafından yayınlanan raporların, yapılan analizlerin önemi büyüktür.

⁴⁴¹ Şeref Kalaycı, “Parasal Hedefleme Enflasyon Hedeflemesi ve Enflasyonist Bekleyişler: Türkiye Ekseninde Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, (2002), s.276

⁴⁴² Öztürk, s.196

⁴⁴³ Harun Uçak, “Enflasyon Hedeflemesi ve Alternatif Para Politikası Hedeflemelerine Göre Değerlendirilmesi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, (2004), s.108

⁴⁴⁴ Öztürk, s.192

⁴⁴⁵ Murat Kaykusuz, “Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, s.5-6
<http://econturk.org/Turkiyeekonomisi/enfhed.doc> (13.06.2010)

⁴⁴⁶ Öztürk ve Biner, s.23

⁴⁴⁷ Aydan Kansu, “Para Politikasında Şeffaflık ve Enflasyonist Beklentilerin Yönlendirilmesi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, (2007), s.60

⁴⁴⁸ Uçak, s.112

Enflasyonun hedeften sapması durumunda merkez bankası sapmanın nedenlerini hükümete ya da meclise hitaben kamuoyuna açık olarak bir mektupla açıklar.⁴⁴⁹ Hedef sapması durumunda bankanın hesap verebilirliğini değerlendirirken bankanın kontrolü dışındaki şokların etkileri ve politika gecikmeleri göz önüne alınmalıdır.⁴⁵⁰ Enflasyon hedeflerine ulaşılmasında sorumluluk merkez bankasıdır. Bu sorumluluğun nedeni merkez bankasının sahip olduğu araç bağımsızlığıdır.

Enflasyon hedeflemesi parasal otoritelerin enflasyon tahmini ve modelleme yapacak teknik ve kurumsal kapasiteye sahip olmasını, parasal aktarım mekanizmasını anlamasını ve para politikası araçları ayarlamaları ve onların çıktı ve fiyatlar üzerindeki etkileri arasındaki zaman gecikmelerinin tahminini yapmasını gerektirmektedir.⁴⁵¹

3.1.5.3. Enflasyon Hedefinin Belirlenmesi

Enflasyon hedefi belirlenirken hedefin hangi seviyede bulunacağı önem kazanmaktadır. Enflasyonun seviyesi kadar istikrarla o noktada korunabilmesi de önemlidir. Zorlukla ulaşıp zorlukla korunabilecek kadar düşük bir hedefin önemli maliyetleri olacaktır. Bu yüzden hedefin sürdürülebilir olması önemlidir.

Enflasyon hedefinin hangi fiyat endeksine göre seçileceği önemli bir husustur. Tüketici fiyat endeksi bu konuda en iyi ihtimal olarak göze çarpıyor.⁴⁵² Tüketici fiyat endeksinin halk tarafından kolay anlaşılması, yaygın olarak kullanılan mal ve hizmetlerin fiyatlarının ölçülmesi bu endeksin kullanılmasını desteklemektedir. Ancak bu endeks merkez bankası tarafından kontrol edilemeyen bazı fiyatları da içine alır. Malların içindeki dolaylı vergiler, kamu tarafından sağlanan mal ve hizmetlerdeki idari kararlardan kaynaklanan artışlar, enerji fiyatları merkez bankasının kontrol edemeyeceği fiyat unsurları olarak sayılabilir. Merkez bankalarının çekirdek enflasyon endeksi kullanma eğiliminde oldukları görülmektedir.⁴⁵³ Çekirdek enflasyon dolaylı vergiler, idari fiyat artışları, enerji ve gıda fiyatlarını endeksin dışına çıkarırlar. Çekirdek enflasyonun en önemli sorunu beklentilerin yönetilmesinde daha zayıf

⁴⁴⁹ Kansu, s.68-69

⁴⁵⁰ Kansu, s.68-69

⁴⁵¹ Bayram Çolakoğlu, “Enflasyon Hedeflemesi Stratejisine Geçiş Bağlamında TC Merkez Bankası Bağımsızlığının Fonksiyonelliği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, (2002), s.28

⁴⁵² Kaykusuz, s.7-8

⁴⁵³ Kaykusuz, s.8

kalmasıdır. Geniş toplum kesimlerini etkileyen unsurların endeksten çıkarılması halkın endekse güvenini azaltabilir. Enflasyon hedefi nokta hedef, bant, tavan, merkezi bir nokta etrafında belirlenebilir. Enflasyon hedefini nokta olarak belirlemek ekonomik hareketlerin tam olarak tahmini zor olduğundan büyük bir risktir.⁴⁵⁴ Hedefe ulaşamadığı takdirde merkez bankası için güven kaybı söz konusu olacaktır. Bir hedef noktası para politikasına daha fazla güven vermektedir. Bir hedef aralığı ise daha fazla esneklik sağlar.

3.2.NOMİNAL ÇİPA

Nominal çıpa ekonomi yönetimine dahil edildikten sonra otomatik olarak işleyen bir mekanizma kurar. Nominal çıpa ihtiyari politikaları ortadan kaldıran ya da sınırlayan birer ekonomik kural olabilir. Bu durumda para kuralları ve maliye politikası kuralları olarak adlandırılırlar. Maliye politikasıyla ilgili kurallar mali kurallar ve faiz dışı fazla uygulamasıdır. Para kuralları ise kur çıpası, parasal hedefleme ve enflasyon hedeflemesi olarak sayılabilir. Biz bu bölümde daha önce ayrıntılı olarak anlatılmayan kurallı maliye politikası, kur çıpası ve faiz dışı fazlaya değineceğiz.

3.2.1. Kurallı Maliye Politikası

Keynesyen iktisat devlete farklı bir misyon yüklemiştir. Devlet maliye politikası yoluyla ekonomilerde önemli başarılar elde etmiştir.⁴⁵⁵ Fakat 1970li yıllarda ortaya çıkan stagflasyon maliye politikasını tartışmalı hale getirmiştir. Maliye politikasının olumsuz etkilerini ortadan kaldıracak, etkili bir politika aracı haline gelmesini sağlayacak mali kurallar koyulması son yıllarda iktisatçılar arasında tartışılan bir konu olmuştur.⁴⁵⁶ Mali kural bütçe açığı, borç ve harcama gibi maliye politikası araçları üzerine sayısal ya da oransal sınırlamalar konulmasıdır.⁴⁵⁷

Mali kural GSYH ya da başka bir endeksin yüzdesi biçiminde olabilir. Bu türdeki en önemli örnek AB'nin Maastricht Kriterleridir. Maastricht kriterlerinden ikisi

⁴⁵⁴ Kaykusuz, s.8

⁴⁵⁵ Nihat Işık ve Mehmet Alagöz; “Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 24, (Ocak - Haziran 2005), s.63

⁴⁵⁶ İstiklal Y. Vural, “Mali Disiplinin ve Ekonomik İstikrarın Sağlanmasında Yeni Bir Araç: Maliye Politikası Kuralları”, *Kurumsal Maliye Politikası içinde* Ed. Coşkun Can Aktan vd. s. 97

⁴⁵⁷ Vural, s.98

borçların milli gelire oranının %60'ı, bütçe açığının milli gelire oranının ise %3'ü geçmemesine amir mali kuraldır.⁴⁵⁸ Mali kural bir önceki dönem göstergelerindeki değişimlerin belli bir oranı ya da değişimlere bağlı bir miktar olabilir. Mali kuralları bağlayıcı kılan yasalarda, anayasalarda, bütçe kanunlarında, uluslararası antlaşmalarda ya da siyasi programlarda düzenlenmesi olabilir.⁴⁵⁹ Mali kurallar önceleri altın kural ve denk bütçe kuralları olarak uygulanmaya başlamış yakın zamanlarda ise daha sofistike kurallar benimsenmiştir.

Mali kural uygulamalarının nedenlerini ve beklenen yararlarını şu şekilde sıralamak mümkündür; ekonomik istikrarın sağlanması, ekonomi politikalarının kredibilitésinin artırılması, seçim ekonomisi uygulanmasının, siyasi harcamaların ve yatırımların engellenmesi, maliye politikasının sürdürülebilirliğinin sağlanması, kamu müdahalesiyle ortaya çıkan negatif dışsallıkların telafi edilmesi.⁴⁶⁰

Mali kurallar maliye politikası üzerine yasal bir temele dayandırılmış sınırlamalar getirirler.⁴⁶¹ Bu sınırlamalar limit koyma veya oran belirleme şeklinde olabilir. Dar kapsamlı ve esnek ya da geniş kapsamlı ve detaylı olabilir.⁴⁶² Limit koyma mali göstergelere miktarsal bir tavan konmasıdır. Oran belirleme şeklinde bir mali kural koyulması ise en sık rastlanan mali kural belirleme biçimidir. Başlıca dört çeşit mali kural vardır. En önemli mali kurallar bütçe dengesi üzerinedir. Diğer mali kurallar ise borçlanma kuralları, harcama kuralları ve gelir kurallarıdır.⁴⁶³

Bütçe dengesi üzerine konulan mali kurallar başlıca denk bütçe kuralı, altın kural ve açık kurallarıdır. Denk bütçe kuralı bütçenin gelir ve giderinin her zaman eşit olmasını ister. Ancak denk bütçe kuralı konjonktür dalgalanmalarında dalgayı büyültücü etki yapmaktadır. Denk bütçe kuralının bu olumsuzluğunu ortadan kaldırmak

⁴⁵⁸ Giancarlo Corsetti ve Nouriel Roubini, "Denk Bütçe Kuralları Üzerine Amerikan Yaklaşımları Karşısında Avrupa Yaklaşımları", Haluk Egeli (Çev.), **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, (2003), s.58

⁴⁵⁹ Ayşe Günay ve Ahmet Özen; "Avrupa Birliği'nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, (2002), s.66

⁴⁶⁰ Ayşe Günay, "Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2007, s.88-91

⁴⁶¹ Coşkun Can Aktan vd. "Kamu Ekonomisinin Yönetiminde İki Farklı Ekonomi Politikası Yaklaşımı: İrادی ve Takdiri Kararlara Karşı Kurallar", **Kurumsal Maliye Politikası içinde** Ed. Coşkun Can Aktan, s. 64

⁴⁶² Aktan, "Kamu Ekonomisinin Yönetiminde İki Farklı Ekonomi Politikası Yaklaşımı: İrادی ve Takdiri Kararlara Karşı Kurallar", s.65

⁴⁶³ Aktan ve Vural, "Ekonomi Politikası Yönetiminde Mali ve Parasal Kurallar", s.124-126

için altın kural söz konusu olmuştur. Altın kuralda da gelir gider dengliği vardır fakat gelirin gidere dengliği yıllık değil bir konjonktür devresi içindir. Konjonktürün gelişme safhasında gelirler artar. Konjonktürün gerileme safhasında ise gelirler gerilemiştir. Harcamalar gelirlere uydurulacak olsa daralma derinleşecektir. Gelişme safhasında tasarruf edilen gelir fazlası daralma safhasında kullanılır. Altın kural yatırım harcamalarını gelir gider dengliğinden masun tutar. Devlet cari giderleri borçlanmayla karşılayamaz fakat yatırımları borçlanmayla karşılayabilir.⁴⁶⁴ Yatırımlar uzun vadede gelir getirici etki oluştururlar. Artan gelirler ile borçlar ödeneceğinden yatırımların borçlanma ile finansmanı uzun dönemde bütçe dengliğini bozmayacaktır.⁴⁶⁵

Bütçe açığını belli bir miktar ya da oranda tutmayı amaçlayan bütçe açığı kuralları en sık rastlanan mali kurallardan biridir. Bu konudaki en şöhretli uygulama Avrupa Birliği'nin Maastricht Kriterlerinin dikte ettiği bütçe açığı kuralıdır. Buna göre üye ülkelerin bütçe açıklarının milli gelirlerine oranı %3'ü geçmeyecektir. Bütçe açığı kuralının maliye politikasının sürdürülebilirliği açısından önemi vurgulanmalıdır. Süreklilik arz eden büyük bütçe açıkları orta ve uzun vadede maliye politikasını sürdürülemez kılar. Borç yükünü ve borçlanma maliyetini taşınamaz hale getirebilir.

İkinci tür mali kurallar borçlanmayla ilgilidir. Borçlanma kurallarının mantığı borcun aşırı artışını engellemektir.⁴⁶⁶ Borçlanma ile ilgili mali kurallar borçlanma kaynaklarına sınırlama getirebilir. Örneğin uluslararası piyasalardan ya da merkez bankası kaynaklarından borçlanma sınırlandırılabilir hatta yasaklanabilir.⁴⁶⁷ Borçlanmaya bir tavan getirilebilir. Bu tavan kamu gelirlerine, kamu giderlerine ya da milli gelire endekslenebilir.⁴⁶⁸

Devletlerin büyümesinin, görev ve sorumluluklarının artmasının yanında izledikleri maliye politikaları da devlet harcamalarında önemli artışlara neden olmuştur.⁴⁶⁹ Ekonomiye yarar sağlaması umulan mali politikalar zamanla tam tersi

⁴⁶⁴ Işık ve Meriç, s. 1592

⁴⁶⁵ Işık ve Meriç, s. 1599

⁴⁶⁶ Aktan ve Vural, s.123

⁴⁶⁷ Aktan ve Vural, s.123

⁴⁶⁸ Aktan ve Vural, s.123

⁴⁶⁹ Nisfet Uzay, "Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 19, (Temmuz-Aralık 2002), s.154

etkiler doğurmuştur.⁴⁷⁰ Bir sarmal haline gelen ve içinden çıkılmasının da giderek zorlaştığı bir noktada iktidarları frenleyecek yasal mekanizmaların gerekli olduğu fikri doğmuştur.⁴⁷¹ Harcamalara ilişkin mali kurallar benimsenmesi harcamaları sınırlamaya dönük bu tür bir mekanizmadır.⁴⁷² Harcamalar miktar ya da oran olarak sınırlanabilirler. Harcamaların tümü ya da belirli harcama kalemleri üzerine sınırlama konabilir. Harcamaların artışının belli endekslere bağlanması da mümkündür. Milli gelir, vergi gelirleri ya da fiyatlardaki artışa bağlanması gibi. Bir başka harcama kuralı uygulaması ise PAYGO'dur. PAYGO (pay-as-you-go) terimi yeni önerilen harcamalar veya vergi kesintilerinin bunlara eşit gelir artışı veya bütçe küçültülmesi suretiyle karşılanması zorunluluğunu ifade etmektedir.⁴⁷³ Bu harcama kuralı ABD'de uygulanmaktadır ve harcamalara getirilen yıllık tavanlar dolayısıyla yeni harcamaların ancak eski harcama kalemlerinden sağlanacak kısıntı kadar olabilmesine imkan vermektedir. Mali kural harcamaları toplumsal uzlaşa paralelinde disipline ederek ekonomiye, ekonomi yönetimine ve ekonomi politikalarına güvenilirlik sağlar.⁴⁷⁴

Gelire ilişkin mali kurallar kamu gelirlerinin tavan belirlenerek sınırlandırılmasına dayanır. Kamu gelirlerinin genellikle vergi geliri olduğu düşünülürse vergi gelirini sınırlaması mükellef için vergi yükünün sınırlanması anlamına gelecektir. Gelirlerin belli bir seviyede tutulması kamu kesiminin büyüklüğünü de belli bir seviyede tutacaktır.⁴⁷⁵

Belirlenecek olan mali kuralların beklenen yararı sağlaması için çeşitli özellikler taşıması gerekmektedir. Mali kuralların hedefleri ve sınırları tam olarak belirlenmeli, amacı gizlenmeye, perdelenmeye çalışılmadan dürüst bir biçimde deklare edilmelidir. Şeffaf olarak konulmayan ve izlenmeyen kurallar beklenen olumlu işlevi yerine getiremezler.⁴⁷⁶ Kuralların belirlenmesi, kabul edilmesi ve sonuçlarının izlenmesi gibi her aşamada her türlü bilgilendirme yapılmalıdır. Uygulama imkanı olmayan, uçuk

⁴⁷⁰ Uzun, s.169

⁴⁷¹ Aktan vd; "Kurumsal Maliye Politikası Perspektifinden Vergi ve Harcama Sınırlamaları", s.167

⁴⁷² Aktan vd "Kurumsal Maliye Politikası Perspektifinden Vergi ve Harcama Sınırlamaları", s.167-168

⁴⁷³ Ebru Şevik, "Mali Kural", **Bütçe Dünyası**, Cilt 3, Sayı 28, (Kış 2008), s.54

⁴⁷⁴ Aktan ve Vural, "Ekonomi Politikası Yönetiminde Mali ve Parasal Kurallar", s.120-122

⁴⁷⁵ Aktan vd, "Kurumsal Maliye Politikası Perspektifinden Vergi ve Harcama Sınırlamaları", s.169

⁴⁷⁶ Coşkun Can Aktan, İstiklal Y.Vural ve Yusuf Tuğrul Karaaslan, "Kurallara Dayalı Ekonomi Politikası Yönetimi: Mali ve Parasal Politikalarda Saydamlığın Oluşturulmasına Yönelik Kurallar", Kurumsal Maliye Politikası içinde, Ed. Coşkun Can Aktan, 1.Baskı, İstanbul:Seçkin Yayınları, 2007, s. 203

kurallar belirlenmemelidir aksi halde ekonomi yönetiminin ciddiyetine ilişkin tereddütler oluşur.

Kuralların açıklığı ve bağlayıcılığından sonra kurallara dair istisnaların ve olağanüstü şoklar karşısında tanınacak esnekliğin başlangıçta açıklıkla belirlenmesi gereklidir. Kuralların hangi şartlar altında ne kadar esnetilecekleri de istisnalar kadar önemlidir. Esneklik mali kuralın uygulama imkanını artıracak, ekonomik değişiklikler durumunda kuralların uyum sağlayarak hükümsüz kalmasını önleyecek bir mekanizmadır. Ancak bu mekanizmayı kuralı anlamsızlaştıracak şekilde değil kuralın uygulanabilirliğini her koşulda sağlamak üzere uygun dozda kullanmak gereklidir.⁴⁷⁷ Aksi halde esneklik kuralı ortadan kaldırır.

Mali kuralların bağlayıcılığı kadar kurallara uyulmaması durumunda yaptırım uygulanması da önemlidir. Kanuni yaptırımı olmayan örneğin politika metinlerinde yer alan mali kurallardan daha kolay vazgeçilebilecektir. IMF ya da AB İstikrar Paketi gibi bir denetim altında mali kuralın uygulanabilir olduğu, böyle bir denetleyici mekanizma olmaması halinde mali kuralın işlevsiz olacağı da ifade edilmektedir.⁴⁷⁸ Mali kurallar siyasi irade tarafından benimsenmedikçe bir anlam ifade etmeyecekleri gibi siyasi iradeye buna zorlayacak bir otorite ya da kamuoyu olmadıkça uygulanması mümkün olmayacaktır.⁴⁷⁹

3.2.2. Kur Çıpası

Altın Standartının geçerli olduğu dönemlerde ülke paralarının birbirine karşı değerlerini yani pariteyi belirleyen ne kadar altına karşılık geldikleridir. Taşıma masrafları düştükten sonra kur sabittir. Altın ülkeler arasında serbestçe dolaşabilir.⁴⁸⁰ Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının ardından Altın Standartının yaşamayacağı görüldükten sonra yeni bir kur rejimi benimsenmiştir.⁴⁸¹ 1944 yılında IMF ve Dünya

⁴⁷⁷ İhsan Günaydın ve Levent Yahya Eser, “Maliye Politikasındaki Yeni Trend: Mali Kurallar”, **Maliye Dergisi**, Sayı 156, (Ocak-Haziran 2009), s.58

⁴⁷⁸ Günaydın ve Eser, s.58

⁴⁷⁹ Ali Rıza Özdemir, “Aşırı Büyüyen Refah Devletini Disipline Eden Bir Etken Olarak Rekabet”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 10, Sayı 3-4, (2006), s.538

⁴⁸⁰ Sumru Öz, “Kriz ve Korumacılık: Tarih Tekerrür Edecek mi?”, **Çalışma Raporu Serisi**, TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu, İstanbul, 2009 s.15 www.ku.edu.tr/ku/images/EAF/erf_wp_0904.pdf (12.12.2009)

⁴⁸¹ Öz, s.14

Bankası'nın da tesis edildiği Bretton Woods sistemi kurulmuştur.⁴⁸² Tüm ülke paraları belli bir kur üzerinden Amerikan Dolarına bağlanacaktır.(1 ons karşılığı 35 Amerikan Doları)⁴⁸³ Ülke paraları dar bir marj dahilinde dalgalanabilecek (%1) bunun üzerindeki dalgalanmalar ancak olağanüstü koşulların gerektirmesi halinde mümkün olacaktır. %10'a kadar dalgalanmaları ulusal otoriteler IMF'ye bildirerek yapabilecek %10 üzerindeki ayarlamalar için IMF izni gerekecektir.⁴⁸⁴ Dolar ise belli bir altın miktarı karşılığı olarak basılacaktır. Doları getiren bu altını alabilecektir. Ancak ABD'nin dış ticaret açıklarının artması ve altın rezervlerinin bu yükümlülüğten dolayı erimesi yüzünden önce Smithsonian Antlaşması ile revize edilmiş ancak 1973 yılında ABD'nin sistemden çekildiğini açıklamasıyla Bretton Woods sistemi sona ermiştir.⁴⁸⁵

Son yıllarda ülkeler; piyasa yapılarına, küresel mali sistemle entegrasyon derecelerine, dış ticaret politikalarına ve ekonomik istikrar programlarının ihtiyaçları gibi pek çok etkene bağlı olarak uygulayacakları kur rejimlerini belirlemektedirler.

Ülkelerin şartlarına göre belirledikleri kur rejimleri iki ana başlık altında toplanabilir. Sabit kur ve değişken kur. Sabit ve değişken kurun bazı özelliklerini taşıyan karma kur çeşitleri de son yıllarda literatürde tartışılmaktadır.

*IMF'nin esas aldığı döviz kuru sınıflandırmasına göre döviz kuru rejimleri, beş gruba ayrılmaktadır: Bunlar, ülke parasının tek bir yabancı paraya bağlanması, ülke parasının yabancı para sepetine bağlanması, sınırlı dalgalanma (Avrupa Para Sistemi'nin Döviz Kuru Mekanizması-ERM ve yarı-peg uygulayan ülkeler), gözetimli dalgalanma ve sınırsız dalgalanmadır.*⁴⁸⁶ TCMB bünyesinde hazırlanan bir Tartışma Tebliğinde ise kur rejimleri şu şekilde sınıflandırılmaktadır: serbest dalgalanma, gözetimli dalgalanma, aralık içinde dalgalanma, kaygan aralık, yönlendirilmiş sabit

⁴⁸² Mehmet Şişman, "İkinci Bretton Woods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 24, Sayı 1, (2008), s.68

⁴⁸³ Şişman, "İkinci Bretton Woods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler", s.68

⁴⁸⁴ Şişman, "İkinci Bretton Woods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler", s.68

⁴⁸⁵ Alövsat Müslümov, Mübariz Hasanov ve Cenktan Özyıldırım, "Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri", s.7-8

⁴⁸⁶ www3.dogus.edu.tr/.../Kur/2.%20Para%20Sistemi%20MHO.pdf (12.12.2009)

⁴⁸⁶ Peter J. Quirk, "Enflasyonu Önlemede Döviz Kuru Rejimleri", Hüseyin Şen (Çev.), *Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi*, Ekim 2000, s.2 www.canaktan.org/ekonomi/anayasal.../sen-dovizkuru-rejimleri.pdf (10.11.2009)

aralık, yönlendirilmiş sabit parite, ayarlanabilir sabit kur sistemi, para kurulu, tam dolarizasyon.⁴⁸⁷

3.2.2.1. Serbest Dalgalanma

Serbest dalgalanma gelişmiş sanayi ülkelerinde yaygın olarak kullanılan kur rejimidir. Bu rejimde kamu otoritelerinin müdahale etmediği piyasalarda kurun değeri belirlenir. Piyasalar derinlikli olduklarından kamu otoritelerinin müdahale etmeleri de zordur. Serbest dalgalanma rejiminin geçerli olduğu söylenen pek çok gelişmekte olan ülkede aslında kamu otoriteleri kurların oluşumuna müdahale etmektedirler.⁴⁸⁸ Gelişmekte olan ülkelerin döviz piyasalarına müdahale nedenleri literatürde dalgalanma korkusu olarak adlandırılmaktadır.⁴⁸⁹ *Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere has ekonomik sorunlar olarak bilinen; varlık ve yükümlülük dolarizasyonu, döviz kuru değişimlerinin fiyatlara geçiş etkisinin yüksek oluşu, düşük kredibilite, mali sistemlerin dış piyasalarla kısıtlı entegrasyonu ve türev piyasalarının sık oluşu gibi sorunlar bu ülkelerde dalgalı kur rejimi uygulamasının önündeki en önemli zorluklar olarak gösterilmektedir. Bu zorluklar nedeniyle, gelişmekte olan ülkelerde para otoriteleri tam dalgalı döviz kuru rejimini uygulamakta zorluk çekmekte ve bazen doğrudan ya da dolaylı olarak döviz piyasalarına müdahalelerde bulunmaktadır.*⁴⁹⁰

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik krizler kurlardaki yüksek oranlı bir devalüasyon ile ortaya çıkarlar. Ani ve yüksek oranlı bir devalüasyon⁴⁹¹ hem kamunun hem de özel kesimin borç servisini güçleştirir. Yüksek bütçe açıkları ve kamu borçları nedeniyle iç borçlanmanın bile yabancı para üzerinden yapılması devalüasyon sonrası borçların döndürülmesini zorlaştırır. Gelişmekte olan ülkelerde kurdaki dalgalanma dış

⁴⁸⁷ K. Azim Özdemir ve Gülbin Şahinbeyoğlu, “Alternatif Döviz Kuru Sistemleri”, **Tartışma Tebliği**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara, Eylül 2000, s.3-7

⁴⁸⁸ Arzu Ağcaer, “Dalgalı Kur Rejimi Altında Merkez Bankası Müdahalelerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Bir Çalışma”, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Aralık 2003, s.1

⁴⁸⁹ Yusuf Önder, “Dalgalanma Korkusu ve Türkiye Örneği”, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Aralık 2007, s.3

⁴⁹⁰ Yusuf Önder, s.3

⁴⁹¹ Burada devalüasyon teriminin kullanılması genel olarak kur artışlarını ifade etmesinden ötürüdür. Oysa dalgalı kur rejiminde yerel paranın değer kaybetmesine depreciation, değer kazanmasına appreciation denmektedir.

ticarete daha fazla zarar verir.⁴⁹² Kurdaki dalgalanmalara karşı koruma sağlayacak enstrümanlar yeterince yaygın olarak kullanılamamaktadır.

Serbest dalgalanma rejiminde piyasalar kendi dinamiklerine göre şekillenirler. Kamu otoritesinin açık ya da örtülü bir kur düzeyi taahhüdü yoktur. Döviz piyasasına yapılan müdahaleler kurların istenilen düzeyde oluşmasını sağlamak için değil piyasadaki aşırı oynaklığı önlemek için yapılmaktadır. İmkansız üçlem teoremi finansal liberalizm ortamında para politikasının hem faize hem kura etki edemeyeceğini söylüyor.⁴⁹³ Serbest dalgalanma ile kurun para politikası alanından çıkarılması faiz oluşumunda para politikasının etkisini artırır.⁴⁹⁴ Serbest dalgalanmanın gelişmekte olan ülkeler tarafından tercih edilmesinin en önemli sebeplerinden biri ise döviz hücüm olduğunda ekonomilere kur rejimini değiştirmeden direnme imkanı vermesidir.

Serbest dalgalanmada yüksek montanlı rezerv tutmak da gerekmemektedir. Böylelikle rezerv tutmanın maliyeti ortadan kalkmaktadır. Serbest dalgalanma dış şokların ekonomi üzerindeki istikrarsızlaştırıcı etkisini de azaltır.⁴⁹⁵ Kurdaki esneklik enerjinin birikmesini, dolayısıyla şiddetli patlamaları önler. Fakat aşırı dalgalanma da ekonomi için çeşitli sakıncalar barındırır.⁴⁹⁶ Bunların başında kurun öngörülemezliğinin fiyatlamayı zorlaştırması gelir. Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretleri kur oynaklığından aşırı zarar gördükleri için hükümetler kur riskine karşı gayriresmi şekilde koruma sağlamak için döviz kurundaki dalgalanmayı ortadan kaldırma yolunu seçmektedirler.⁴⁹⁷

3.2.2.2. Müdahaleli Serbest Kur

Serbest dalgalanma ve sabit kurun dezavantajlarını ortadan kaldıracak, olumlu yönlerini ise devam ettirecek bir kur rejimi olarak müdahaleli serbest kur söz

⁴⁹² Kürşad Arat, “Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi”, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Temmuz 2003, s.9

⁴⁹³ Ahmet Ay ve Fatih Mangır, “Uluslararası Finansal Entegrasyon Bağlamında Sermayenin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi”, **Maliye Dergisi**, Sayı 153, (Temmuz-Aralık 2007), s.129

⁴⁹⁴ Oğuzhan Altay, “Döviz Kuru Rejimi Tercihini Belirlemeye Yönelik Yaklaşımlar”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt 7, Sayı 2, (Temmuz 2007), s.696

⁴⁹⁵ Altay, s.696

⁴⁹⁶ Yusuf Önder, s.3

⁴⁹⁷ Arat, s.9-10

konusudur. Para otoritelerinin kurlara müdahalesi arttıkça sabit kur rejimine, müdahale azaldıkça serbest dalgalanan kur rejimine yaklaşılmaktadır.

Yönetimli dalgalanmada kurun belirleyicisi piyasadır fakat merkez bankası piyasaya müdahale edebilir. Para otoritesinin müdahaleleri sonucu diğer ekonomilerin zararı söz konusu olursa buna kirli dalgalanma denmektedir.

Müdahaleli esnek kur rejimlerinden biri de bant içerisinde dalgalanmadır. Döviz kuru önceden belirlenmiş bir parite etrafında dalgalanmalar gösterebilir. Kur belirlenen bandın dışına çıkarsa para otoritesi müdahale eder. Bandın genişliği önemlidir. Bant çok dar olarak belirlenirse spekülasyona neden olabilir, çok geniş olarak belirlenirse belirsizliği artırır.⁴⁹⁸

Bant içerisinde dalgalanmanın yüksek enflasyonlu ülkelerde uygulanan hali hareketli bant rejimidir. Burada da bir merkez parite vardır ve onun etrafında oluşturulmuş bant içerisinde dalgalanmaya müdahale edilmez, bandın dışına sarkan dalgalanmalara müdahale edilir. Bant içerisinde dalgalanmada merkez parite sabitken hareketli bantta merkez parite ekonomik koşullara göre para otoritesi tarafından belirlenir. Sabitlenmemiş olan merkezi parite belirli olmayan aralıklarla ayarlanır. Bu ayarlama belirleyici olan enflasyondur.

3.2.2.3. Para Kurulu

Para kurulu para basımının rezervlerle sınırlandığı ve yerli paranın rezerv paraya belli bir oran üzerinden sabitlendiği bir kur rejimidir. Merkez bankası ancak rezervlerindeki artış kadar yeni para basabilir.⁴⁹⁹ Yerli paranın belli bir kur üzerinden rezerv paraya sabitlenmesi, istenildiği kadar yerli paradan verildiğinde karşılığı olan rezerv paradan alınabilmesi gerekir. Kredibilite en yüksek düzeydedir. Gelecekte kurların ne olacağı bellidir. Kurların geçmiş enflasyonu bugüne taşıma ihtimali de ortadan kalkar. Enflasyon oluşumunda en önemli unsur olan beklentiler düzeltilmiş olur.

⁴⁹⁸ Özdemir ve Şahinbeyoğlu, s.3

⁴⁹⁹ Salih Öztürk, “Sabit Döviz Kuru Politikasının Finansal Krizlere Etkisi: 1997 Güneydoğu Asya Ve 2000 Kasım-2001 Şubat Türkiye Krizleri”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt.10, Sayı.1, (2003), s.175

Parasal otorite politika belirleme ve uygulama gücünü büyük ölçüde kaybeder.⁵⁰⁰ Para arzını belirleme gücünü yitirir. Bankalar için son kredi verme mercii rolünü kaybeder. Rezervleri güçlü olmayan ülkelerin bu rejimden beklenen faydayı sağlaması zordur. Sistem esnek değildir. Ekonomiye dışarıdan bir şok geldiğinde kur üzerinden bir uyum söz konusu olmaz. Bir dış şok söz konusu olduğunda ekonominin uyumu daralma ile olur.⁵⁰¹

3.2.2.4. Resmi Dolarizasyon

Resmi dolarizasyon para kurulu rejiminin uç noktasıdır. Yerel para ortadan kalkar yabancı konvertibl para onun yerine tedavül eder. Ülke içerisinde para basılmaz, yabancı bir ülkenin bastığı para kullanılır.⁵⁰² Resmi dolarizasyon ihtiyari para politikası uygulama imkanından vazgeçmektir, birkaç Latin Amerika ülkesinde kullanılmıştır. Bu ülkelerin ortak özelliği küçük ve dışa açık olmaları ve yüksek enflasyon sorunuyla boğuşmalarıdır.

Resmi dolarizasyonun en önemli maliyeti ülkenin senyoraj gelirinden mahrum kalmasıdır.⁵⁰³ Senyoraj geliri kaybı iki aşamalı olarak meydana gelmektedir. İlk aşamada tedavüldeki yerel paranın tedavülden kaldırılarak yerine kullanılacak yabancı paranın ikamesi esnasında meydana gelen kayıptır. İkinci aşamada ise ileride basılacak olan paradan sağlanacak senyoraj gelirinden mahrum kalınması söz konusudur.

3.2.2.5. Sürünen Kur Rejimleri

Yukarıda saydığımız kur rejimlerinin dışında bahsedilmesi gereken iki sürünen kur rejimi bulunmaktadır. Bunlar sürünen bant ve sürünen paritedir.

Sürünen Bant rejimi esas itibariyle bir sabit kur rejimidir. Kuru, para otoritesi belirler. Belirlediği kurun belirli bir bant içerisinde dalgalanmasına izin verir. Ancak belirlenen aralığın dışına çıkılması halinde kura müdahale eder. Kur üzerinde bir baskı

⁵⁰⁰ Tolga Hakan Kava, “ERM II’de Gelecek Var Mı? Türkiye Açısından Olası Senaryolar ve Politika Önerileri Nelerdir?”, **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005, s.58

⁵⁰¹ Kava, s.89

⁵⁰² Özdemir ve Şahinbeyoğlu, s.6

⁵⁰³ Özdemir ve Şahinbeyoğlu, s.6

oluştduğunda, gerekli ayarlamaların bir anda değil peyderpey yapılmaktadır. Bu ayarlamalar sayesinde diğer sabit kur rejimlerinde görülen spekülasyon hareketleri engellenebilmektedir. Bu rejimin en önemli handikapı ise faiz politikasının kurları destekleme zorunluluğu olmasıdır.

Sürünen Parite rejiminde parasal otorite belli aralıklarla kurda düzeltmelere gider. Böylece devalüasyon zamanı yayılmış olur ve kurda ani kırılmalar yaşanmaz. Sürünen parite aktif ve pasif sürünen pariteler olarak ikiye ayrılır. Aktif sürünen parite kur çıpasına yaslanmış istikrar politikasıdır. Tablita sistemi olarak da bilinir. Kurlar periyodik olarak belirlenir ve enflasyon oranının altındadır. Yerel paranın değerlendirilmesi nedeniyle cari işlemler dengesinde kötüleşme kaçınılmazdır. Bu nedenle sermaye kontrolü söz konusu olabilir.⁵⁰⁴ Cari açık finansmanında zorluk yaşandığı ya da finansmanın sürdürülebilirliğine inanç azaldığı takdirde programın devam ettirilmesi zorlaşmaktadır. Sürünen pariteye dayalı bir istikrar programında mali disiplinden uzaklaşma ve para politikasında gevşeme olması halinde kurda düzeltme olması kaçınılmazdır. Sürünen parite şeklindeki kur çıpası genellikle kurda ciddi bir düzeltmenin olduğu bir krizle sonuçlanmaktadır.

Sürünen parite rejiminin pasif olarak uygulanması halinde kurda enflasyon nedeniyle oluşan aşınmanın telafi edilmesi amaçlanmaktadır. Enflasyon kadar devalüasyon olarak da formüle edilen bu kur rejiminin pasif olarak adlandırılmasının sebebi aktif sürünen paritenin aksine kurun enflasyon, ücretler, fiyatlar, dış ticaret gibi göstergeleri etkilemek amacıyla kullanılmamasıdır. Aktif sürünen paritede ileriye dönük olarak bir kur tablosu açıklanır. Bu kur tablosu bazı makroekonomik öngörüler altında hazırlanır. Öngörüler gerçekleşenden uzaklaştıkça kurun taşınabilirliği azalır. Pasif sürünen paritede ise bir kur tablosu sözkonusu değildir. Kur artışları enflasyon oranları dikkate alınarak belirlenir. Fark oluyorsa sonraki aylarda telafi edilir.

Aktif sürünen parite fiyat düzeyini belirlemeye çalışır. Pasif sürünen paritede ise kurları fiyat düzeyi belirler. Pasif sürünen parite geçmiş dönem enflasyonunun kur ile geleceğe taşınmasına neden olur.

⁵⁰⁴ Ayşe Arı, “Dalgalanma Korkusu ve Döviz Kuru Geçiş Etkisi”, Journal of Yasar University, Cilt 17, Sayı 5, (2010), s.2833

3.2.3. Faiz Dışı Fazla

Faiz dışı fazla yüksek borç stokuna sahip, borçlanma maliyeti yüksek, borçların çevrilebilirliğine ilişkin kuşkuların kuvvetli olduğu gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak başvurulan bir çıpadır.⁵⁰⁵ IMF tarafından performans kriteri olarak yaygın bir şekilde kullanılır.⁵⁰⁶

Faiz dışı fazla, kamu kuruluşlarının yıllık performanslarının analitik bir şekilde hedeflenmesi ve ölçülebilmesi için geliştirilen yöntemlerden birisidir.⁵⁰⁷ Bu yönüyle ülkenin dışı karşı bir yükümlülüğü olmaktan çıkar ve kamu maliyesinin performansını denetleyen bir araç haline gelir. Faiz dışı fazla borçların çevrilebilmesine ilişkin bir güvence ve yabancı bir otoriteye karşı yükümlülük olarak daha çok gelişmekte olan ülkelerde, kamu kurumlarının etkinliğini ölçmede ve kamuoyunca denetlenmesinde kullanıldığında daha çok gelişmiş ülkelerde karşımıza çıkmaktadır.

Bütçe gelirleri faiz dışı harcamaları karşıladıktan sonra geriye kalan, faiz dışı fazladır. Oransal olarak ise kamu gelirlerinin faiz dışı kamu giderlerini karşıladıktan sonra kalan kısmın milli gelire oranıdır. Gelirler faiz dışı harcamaları karşılamazsa birincil açık söz konusudur. Önceleri sürekli olarak birincil açık veren ekonomiler bu açığı kapatmak için borç stokunu artırmışlardır.⁵⁰⁸ Şimdi ise yüksek birincil fazla vererek bu ilk günahlarının kefaretiyi ödemektedirler.

Borç stokunun taşınamaz boyutlara ulaşması faiz dışı fazla kavramının önem kazanmasına neden olmuştur. Faiz dışı fazla iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi alacaklılara güvence verilmesi açısından önemlidir. Borç yükü ağır iken borçlanmanın sürdürülebilirliğini sıkı maliye politikaları ve buna bağlı olarak verilecek faiz dışı fazla sağlayabilir.⁵⁰⁹ İkinci olarak ise borçlanma üzerindeki baskının hafifletilmesini sağlar.

⁵⁰⁵ Birol Karakurt ve Tekin Akdemir; “Kurallı Maliye Politikası: Türkiye’de Kurallı Maliye Politikası Örnekleri”, **Maliye Dergisi**, Sayı 158, (Ocak-Haziran 2010), s.246-247

⁵⁰⁶ Reşat Ceylan, “Türkiye’de Mali Sürdürülebilirlik Göstergeleri İstikrarlı mı?”, **Maliye Dergisi**, Sayı 158, (Ocak-Haziran 2010), s.392

⁵⁰⁷ Harun Cansız, “Türkiye’de Devlet Bütçelerinin Değişen Hedefi: Faiz Dışı Fazla Kavramı”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, (2006), s.69

⁵⁰⁸ Emre Alpan İnan, “Kamu Borç Stokunun Sürdürülebilirliği ve Türkiye”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 46, (2003), s.19

⁵⁰⁹ Temel Gürdal, “Türkiye’de Faiz Dışı Fazla ve Borçların Sürdürülebilirliği (1975-2007 Dönemi)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, (2008), (417-442), s.422

Faiz ödemek için ek kaynak yaratılacak olması hem borçlanma gereksinimi hem de reel faizleri düşürür.⁵¹⁰

3.2.3.1. Borçların Sürdürülebilirliği

Bir ekonomide borçların sürdürülebilirliği algısını etkileyen çeşitli değişkenler vardır. Milli gelir büyümesi, kamunun borç stoku, reel faizler ve faiz dışı fazla bunların başlıcalarıdır.⁵¹¹ Tüm ekonomik göstergelerde önemli etkileri olan enflasyon, borcun sürdürülebilirliği açısından da önemlidir.⁵¹² Enflasyon reel faizleri belirleyerek borçlanma dinamikleri üzerinde etkili olur. Yüksek enflasyonun yatırım ortamını olumsuz etkilemesi, güven ortamını zedelemesi, enflasyonun neden olduğu verim kayıpları ve bütçeye verdiği yükler borçlanma dinamiklerini olumsuz etkileyecektir. Faiz dışı fazla enflasyonu aşağı çekerek borçlanmanın sürdürülebilirliğini sağlayabilir.⁵¹³ Sürdürülebilir borçlanma borç stokunun milli gelire oranının uzun vadede sabit kalması demektir.⁵¹⁴

Borçlanma maliyetini azaltmada faiz dışı fazla etkili olur. Faiz dışı fazla hedeflerine ulaşılması, kamu kesimi borçlanma gereksiniminin ve risk priminin hızla düşmesini, crowding-out etkisinin azalmasını ve özel kesimin finansman kısıtının azalmasını sağlar.⁵¹⁵

3.2.3.2. Faiz Dışı Fazlayı Sağlayacak Maliye Politikası

Faiz dışı fazla vermek için yapılacak birkaç şey vardır. Ya gelirleri artırmak ya da faiz dışı harcamaları azaltmak ya da ikisini bir arada gerçekleştirmek.⁵¹⁶ Gelir artışı denen şey daha çok vergi gelirlerindeki artışı ifade etmektedir. Devletlerin olağan geliri vergidir. Gelişmiş ülkelerde tüm gelirlerin %90-95'i vergi gelirleridir.⁵¹⁷ Bunun dışında cezalar, gecikme zamları, faktör gelirleri gibi gelirler de söz konusudur. Bunlardan da

⁵¹⁰ Erdal Özmen ve Cihan Yalçın, “Küresel Finansal Riskler Karşısında Türkiye’de Reel Sektör Finansal Yapısı ve Borç Dolarizasyonu”, **Çalışma Tebliği**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Temmuz 2007, s.8

⁵¹¹ Ahmet Ulusoy ve Mehmet Cural; “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde İç Borçların Sürdürülebilirliği”, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 4, (2006), s.9-10

⁵¹² Karakurt ve Akdemir, s.247

⁵¹³ Karakurt ve Akdemir, s.247

⁵¹⁴ Ceylan, s.390

⁵¹⁵ Özmen ve Yalçın, s.8

⁵¹⁶ Ulusoy ve Cural, s.3

⁵¹⁷ Gökalep İlhan, “Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler”, **Akademik Bakış**, Sayı 12, (Mayıs 2007), s.2

gelir artışına katkı gelebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yürüttükleri istikrar programlarında kısa vadede hedeflerin tutması için kamu mallarının ve işletmelerinin elden çıkarılarak bir defalık gelirler sağlandığı, bu şekilde performans kriterlerinin tutturulmaya çalışıldığı görülmektedir.⁵¹⁸

Faiz dışı fazla hedefinin uzun vadeli tahribatını önlemek için bazı uygulamalar gündeme gelmiştir. Bunlardan biri ekonomilerinin büyüme ve yatırım potansiyellerini etkilemeyecek, sosyal politikalardan vazgeçilmesine neden olmayacak şekilde faiz dışı fazla hedeflerini belirleyeceklerini deklare eden Brezilya ve Arjantin'dir. Bu iki ülke Copacabana Act ile faiz dışı fazlanın uzun vadeli zararlarından korunma iradesini ortaya koymuşlardır.⁵¹⁹

Vergi gelirlerini artırmanın en sağlıklı yolu vergiyi tabana yayarak vergi kaçışını azaltmak böylece vergi hasılatını sağlıklı bir şekilde artırmaktır. Vergiyi tabana yaymak için yapılması gereken ilk iş kayıtdışılığı önlemektir.⁵²⁰ Kayıtdışılık vergi tabanını daraltarak vergi potansiyelini düşürür. Kayıtdışılıkla benzer bir etkiye istisna ve muafiyetler neden olmaktadır.⁵²¹ Vergi sisteminin karmaşıklığından faydalanarak vergiden kaçınma adalet ve etkinliği azaltıcı rol oynar. Vergi gelirlerini artırmanın diğer bir yolu vergi oranlarını ve vergi çeşitlerini artırmaktır. Bu tedbirin sonuç vermesi için vergi tabanının geniş olması çok önemlidir. Vergi reformu, kayıtdışılığı kayıt altına alma, bir defalık servet vergisi getirilmesi, devlet borçlanma kağıtlarından vergi alınması ve Tobin benzeri uluslararası bir işlem vergisi vergi hasılatını artırabilir.

3.2.3.3. Faiz Dışı Fazlanın Sonuçları

Faiz dışı fazla borç stokunun azaltılmasında ve borçlanma maliyetinin düşürülmesinde önemlidir. Ancak yeterli değildir. Reel faiz oranları ve büyüme hızı da iki önemli parametredir. Reel faiz oranlarının büyüme oranının altına çekilmesi gereklidir. Faiz dışı fazlanın fonksiyonu milli gelir artış hızının üzerine bir borç ödeme

⁵¹⁸ Ferhat Aydoğdu, "Faiz Dışı Fazla", **Bütçe Dünyası Dergisi**, Cilt 2, Sayı 19, (Yaz 2004), s.18

⁵¹⁹ Nancy Alexander, "The Elusive Quest For 'Fiscal Space' The World Bank, the IMF and the UNDP", <http://www.brettonwoodsproject.org/art-552326> (20.01.2011)

⁵²⁰ İlhan, s.3

⁵²¹ M. Yasin Saatci, "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Finansman Şekilleri", **Bütçe Dünyası**, Cilt 2, Sayı 26, (Yaz 2007), s.94

kapasitesi ilave etmesidir. Böylece öncelikle borç stokunun artışı önlenecek daha sonra da trend tersine çevrilerek borç stoku azaltılacaktır.

3.3. GELİRLER POLİTİKASI

Gelirler politikası kar, faiz, rant ve ücret gelirlerinin doğrudan etkilenilmesi politikasıdır. Ancak gelirler politikasının en çok görülen şekli ücret ve fiyat kontrolleridir. Bu nedenle gelirler politikasını ücretler ve fiyatlar üzerinde doğrudan müdahaleler yoluyla kontroller kuran politikalar şeklinde tanımlamak yanlış olmayacaktır.⁵²²

Ücretler ve fiyatlar üzerinde kontrol kurmaya dayanan gelirler politikasının amacı ekonomik istikrarsızlığa neden olan geçmiş enflasyona endekslenmiş ücret ve fiyatların geçmiş enflasyonla bağını kopararak hedeflenen enflasyon oranında artırılması suretiyle istikrarsızlığı besleyen süredurumun ortadan kaldırılmasıdır. Ücretler üzerinde uygulanacak bir gelirler politikası özellikle gelişmiş ülkelerde sonuç alıcı olmaktadır. Bunun nedeni gelişmiş ülkelerde ücretin milli gelirden aldığı payın yüksek olmasıdır. Bu nedenle ücretler maliyetlerin de en önemli bileşenlerinden biridir. *Gelirler politikasının daha çok toplam gelir içinde ücret payının %80'ler gibi oldukça yüksek bir paya sahip olduğu gelişmiş ülkelerde uygulandığı gözlemlenmektedir. Böylece ücret gelirine doğrudan etki etmek araçlarına sahip olan gelirler politikası bir yandan maliyetleri, öte yandan toplam talebi önemli oranda etkileyebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ücretin toplam gelir içindeki payı %30-40'lar gibi düşük bir düzeydedir. O halde gelişmekte olan ülkelerde uygulanan gelirler politikasının ücret-fiyat kontrolü dışında başka unsurları da içermesi gerekmektedir.*⁵²³

Gelirler politikası ile başlangıçta ortaya çıkan enflasyon hedef alınmakta ve fiyat-ücret-fiyat sarmalının ortaya çıkması önlenmeye çalışılmaktadır.⁵²⁴ Ücret ve fiyatların belirlenmesi piyasaya bırakılacak olursa endekslemenin ortadan kalkması mümkün olamayacaktır. Geçici bir süre piyasa mekanizması devre dışı bırakılır. İstikrar sağlanana kadar fiyatların ve ücretlerin kontrol edilmesi gerekir. Fakat bu süreyi çok

⁵²² Banu Uçkan, “Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog”, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, (Ocak 1999), s.17

⁵²³ Berrin Ceylan Ataman, “Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret - Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51 Sayı 1, (1994), s.63

⁵²⁴ Ataman, “Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret - Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası”, s.58

uzun tutmamak gerekir. Hükümet, işverenler ve işçiler arasında ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesi ve uygulanması amacıyla işbirliği ve uzlaşma olmaksızın bu tür politikaların kısa vadeli olsa dahi uygulanması zordur. Bu oydaşmanın sağlanabilmesi güçlü bir örgütlenmenin (sendikalar, işveren kuruluşları, meslek örgütleri vb.) varlığını da gerektirmektedir.⁵²⁵ Ancak işçi temsilcilerinin toplumsal gündemlerinin olduğu ülkelerde işçi-işveren ve hükümetler arasında gönüllülük esasına dayalı gelirler politikaları uygulanabilir.⁵²⁶

Ücret ve fiyatların dondurulması konusunda toplumsal kesimleri ikna etmek zordur. Bu nedenle, ücret ve fiyat artışlarını yönlendirecek daha esnek araçlara gereksinim duyulabilir. Bu araçlardan bir tanesi ücret ve fiyat kılavuzluğudur. Ücret ve fiyat kılavuzluğunda ücret ve fiyat artışlarının ne kadar olması gerektiğine karar verilerek artışların buna uygun olması istenir. Kamu sektöründe ücret ve fiyat artışları belirlenen seviyede gerçekleştirilir ve özel sektörden de belirlenen seviyelere uyması istenir. Özel sektörü belirlenen kararlar doğrultusunda harekete sevk etmek için bazı yaptırımlar veya ödüller söz konusu olabilir.

Gelirler politikası enflasyonla mücadele ederken işsizliğin artmasını engellemek üzere de kullanılmaktadır. *Gelirler politikası uygulaması ile Phillips eğrisinin eğiminin daha dik bir konuma getirilmesi amaçlanmıştır. Böylece fiyat artışları azaltılırken işsizlik oranının çok fazla artmaması sağlanacaktır.*⁵²⁷

Gelirler politikası tüm toplum kesimlerinin istikrar programının içine çekilmesiyle kredibilite sağlamaktadır. Kredibilite sorunu özellikle istikrar programı yorgunu ülkelerde etkili olmaktadır.

⁵²⁵ M.Fatih Cin, Bilge Köksel Yalçın ve M. Kemal Doğru, “Heterodoks Politikalar Işığında Türkiye’de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001) <http://www.siyasal.istanbul.edu.tr/dergi/sayi23-24/07.htm> (19.04.2009)

⁵²⁶ Ataman, “Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret - Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası”, s. 66

⁵²⁷ Ataman, “Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret - Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası”, s.65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM : TÜRKİYE DENEYİMİ

4.1. İSTİKRAR PROGRAMI TÜRKİYE UYGULAMASI

24 Ocak kararları ile ekonomide paradigma değişimi olmuştur. Ekonomide serbestleşme yoluyla uluslararası rekabete açılma hedeflenmiştir. Bu amaçla çeşitli uygulamalar söz konusu olmuştur.⁵²⁸ 1981 itibariyle Merkez Bankası günlük kur ayarlamalarına başlamış, 1982 yılında bankaların döviz pozisyonu bulundurmalarına izin verilmiş, 1984 yılında çıkarılan 30 sayılı kararname ile de döviz kuru rejimi büyük ölçüde liberalleştirilmiştir. 24 Ocak kararlarıyla ekonomide serbest faiz uygulamasına geçilmiş, faiz oranları aşırı bir şekilde yükselince 1983'te Merkez Bankası'na mevduat faiz oranlarını belirleme ve gözden geçirme yetkisi tekrar verilse de, Ekim 1988'de mevduat faiz oranları serbest bırakılmıştır. 1981'de Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe girmiş, 1982'de Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur. 1983'te Merkez Bankası bünyesinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kurulmuş, 1985'de Bankalar Kanunu bankacılık sistemindeki yapısal sorunlara ilişkin düzenlemeler gerçekleştirmiştir. 1985 yılında haftalık ihalelerle Devlet İç Borçlanma Senetleri satılmaya başlanmıştır. Merkez Bankası 1986'dan itibaren bankalararası para piyasası, açık piyasa işlemleri, döviz piyasası ve altın piyasasını faaliyete geçirmiş, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Ocak 1986'da çalışmaya başlamıştır. Finansal liberalizasyon 1989 yılında 32 sayılı kararname ile benimsenmiş, Türk Lirası'nın tam konvertibiliteye geçişi 1990'da gerçekleşmiş, Türk vatandaşlarının yabancı menkul kıymetlere, yabancıların da Türk menkul kıymetlerine yatırım yapmalarına imkan tanınmıştır. Böylece ekonomi uluslararası sermaye hareketlerine açılmıştır.

1989 yılında 32 sayılı KHK ile mali piyasalarda serbestleşme bu yapısal dönüşümün çok önemli bir halkası olmuştur.⁵²⁹ 32 sayılı karar Türk ekonomisini yeni bir mecraya sokmuştur. Finansal liberalizasyon gerçekleştirilirken düşünülen pek çok fayda oluşmamıştır. Aksine ekonomide kırılganlık oluşmuş ve krizler sürekli bir hal

⁵²⁸ Düriye Toprak, "5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 24 Ocak 1980 Kararları Işığında Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, (2008), s.317-319

⁵²⁹ Ömer Faruk Altunç, "Türkiye'de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, (Ekim 2008), s.114

almıştır. Bunun pek çok nedeni vardır. Siyasi yasakların kalkması ile artan siyasi rekabet nedeniyle bozulan mali dengeler, Körfez Savaşı nedeniyle oluşan kaotik yapı, artan terör, bölünme kaygılarıyla güvenlik devletine doğru evrilme, koalisyonlar nedeniyle oluşan sorunlar ve yönetilememe problemi, ideolojik kamplaşmalar ve demokrasi problemleri, gümrük birliği gibi çok sayıda faktörü sayabiliriz. Gümrük birliği nedeniyle kamu, önemli bir gelir kaleminden mahrum kalmıştır.⁵³⁰

1989-2004 arasında uygulanan istikrar politikalarını incelerken öncelikle bu politikalara neden olan istikrarsızlığı irdelemek gerekir. Öncelikle, genel olarak ve söz konusu dönemde Türkiye ekonomisinde istikrarsızlığa neden olan faktörleri ve ekonominin seyrini makroekonomik göstergelerin yardımıyla incelemek faydalı olacaktır. Daha sonra ekonomik krizlerin tedavi edilmesi için uygulanan politikaları inceleyeceğiz. Bu politikaların içinde en önemli, en etkili kalem olan mali disiplinin sağlanmasına dönük tedbirleri ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

4.1.1. Türk Ekonomisinde İstikrarsızlık Dinamikleri

Türkiye ekonomisi coğrafi keşiflerin ticaret güzergahlarını değiştirmesiyle sarsılmaya başlamıştır. Avrupa'nın sömürgeler ele geçirmesi, buralardan sağladığı kaynaklar ve ticareti münhasırlaştırması Türk ekonomisini zayıflatmıştır. Sanayi devrimi ile Avrupa farklı bir boyuta geçerken Türk ekonomisi üretim gücünü ve rekabetçiliğini kaybetmiştir. Bu dönemde Avrupa ülkeleriyle peş peşe imzalanan antlaşmalar ile açık bir pazar haline gelinmiştir. Ekonomisi zayıflayan devletin, toprak kaybederek çözülmesi süreci hızlanmıştır. Son bir hamle ile düzeltilmeye çalışılan ekonomi Rumeli topraklarının elden çıkmasıyla çökmüştür. Devletin son dönemde dış borçlarla ve kendi kaynaklarıyla yaptığı yatırımların çoğu Rumeli bölgesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca altyapı olarak da rekabet gücü Anadolu topraklarına göre çok daha yüksek olmuştur. Devletin savaşılararak çekilmesi ile tüm mali ve beşeri kaynaklar tükenme noktasına gelmiştir. Yeni kurulan devlet eğitilmiş insan gücünü büyük oranda kaybetmiş, ekonomik altyapısı zayıf, ihmal edilmiş ve son nefesine kadar savaştıktan sonra kurulmuştur.

⁵³⁰ Osman Küçükahmetoğlu, "Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin İktisadi Etkileri", İktisat Dergisi, Sayı 408, (Aralık 2000), s.43

Yeni devlet ekonomik olarak güç toplamak için önemli adımlar atmış, önemli mesafeler kat etmiştir. Özellikle savaşıardan uzak durarak beşeri sermaye temerküz etmek için ciddi çabalar ve kaynaklar sarf etmiştir. Uzun yüzyıllar boyunca oluşan geri kalmışlık kısa zamanda ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu durum haliyle bazı istenmeyen sonuçları ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin ekonomik gelişmesini sağlamak üzere 24 Ocak kararlarıyla yeni bir yol tuttuğunu görüyoruz. İthal ikamesi politikasından vazgeçilerek dışa açık büyüme modeline geçilmiştir.⁵³¹ Bu politika dış pazarlarla ve piyasalarla irtibata geçilerek gelişme hızını artırmayı ve ekonominin kabuklarını kırarak rekabetçi bir hale gelmesini amaçlanmaktadır. Bu amaçla önce ticari liberalizasyon uygulamaları başlamıştır.⁵³² Daha sonra finansal altyapıyı liberalizasyona hazırlamak üzere bazı adımlar atılmıştır. Nihayet 1989 yılında 32 sayılı KHK ile finansal liberalizasyon da gerçekleştirilmiştir.⁵³³

1989 yılı Türk ekonomisi için bir milat olmuştur. Sonrasında meydana gelen önemli gelişmeler ile finansal liberalizasyon Türk ekonomisini ve toplumunu ciddi biçimde dönüştürmüştür. Kararı izleyen yıllarda yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler sancılı olması kaçınılmaz olan değişimi kabus haline getirmiştir. 1988 yılında siyasi yasakların kalkmasıyla ülkede siyasi rekabet artmıştır. Bu nedenle kamu harcamaları da artmıştır. Özellikle darbe sonrası ciddi biçimde gerileyen reel ücretler artmaya başlamıştır. Bu dönemde kamuda borçlanma gereksiniminin artmaya başladığını görüyoruz. Artan siyasi rekabet bir yandan kamu maliyesinde dengeleri bozarken bir yandan da siyasi istikrarı bozmuştur. 1991 yılında koalisyon dönemi başlamıştır. Zayıf koalisyonlar ve şiddetli siyasi rekabet dengeleri bozmakla kalmamış dengeleri düzeltme imkanını da elden almıştır. Bu dönemde dünya ekonomileri dönüşürken Türk ekonomisi dönüşüm sağlayacak tedbirleri alamamış yapısal düzenlemeleri gerçekleştirememiştir.⁵³⁴ Hatta başlanılan istikrar programları yarım bırakılmıştır. Bu dönemde post modern darbe olarak anılan sürecin de siyasi krizin ağırlaşmasında etkisi olmuştur.

⁵³¹ Salih Köse, "24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması", **Planlama Dergisi**, 42. Yıl Özel Sayısı, (2002), s.121

⁵³² Altunç, s.114

⁵³³ Altunç, s.114

⁵³⁴ Köse, s.124

Bu dönemde iç gelişmelerin yanında dış gelişmelerin de istikrarsızlıkta önemli payı olmuştur. Körfez Savaşı bulunduğumuz bölgeyi yangın yerine çevirmiştir. Bölgesel ticaretimiz önemli zarar görmüştür. Yükselen petrol ve hammadde fiyatları ticaret dengesini iyice bozmuş, sermaye ürkmüş ve risk primi artmıştır. Finansal liberalizasyonun en önemli beklentisi Körfez sermayesinin çekilmesi olmuştur. Ancak Körfez sermayesi can derdine düşmüş, onlar da kaçıp güvenli bir liman olarak Batı piyasalarına demirlemiştir. Artan finansman ihtiyacı ve risk primi borçlanma maliyetlerini çok artırmıştır. Üretmek zor, borç vermek karlı hale gelmiştir. Türkiye'nin uyguladığı ekonomik politikaların yanlışlığı tartışılmış, ancak acaba bu krizin ortaya çıkmasında yabancıların da rolü olabilir mi?⁵³⁵ Bu dönemde savunma harcamalarının da arttığını görüyoruz. Savaş ülkede terörü azdırmıştır. Artan terör ekonomiye de ciddi bir bedel ödetmiştir. Bu dönemde finansal krizlerin tüm dünyada yaygınlaştığı yıllardır.⁵³⁶ 1997 yılında Doğu Asya krizi patlak verdi. 1998 yılında ise Rusya. Rusya krizi Türk ekonomisine önemli bir darbe vurmuştur. Bu dönemde meydana gelen Marmara depremi krizin etkisini çok daha derinleştirmiştir.

İnceleyeceğimiz dönemde yukarıda saydıklarımızın ve sayamadıklarımızın etkisiyle ekonominin izlediği seyri kısaca gözden geçirdikten sonra Türk ekonomisinde kriz dinamiklerini yine kısaca değerlendireceğiz. Ardından istikrar programlarını ve ayrıntılı olarak mali disiplini sağlamaya dönük politikaları inceleyeceğiz.

4.1.2. Finansal Liberalizasyon Sonrası Ekonominin Seyri

İnceleme konusunun daha iyi analiz edilebilmesi açısından finansal liberalizasyon sonrası ekonomideki temel göstergeler ile kamu maliyesindeki temel büyüklüklerin seyri dikkatli bir şekilde irdelenmelidir. Böylece hem ekonomide istikrarsızlık dinamikleri ortaya konulabilecek hem de istikrar programlarının ekonomi üzerindeki etkileri gözlenebilecektir.

⁵³⁵ Dilek Yılmazcan, “Türkiye'nin Dış Borç Sorunu”, **Konferans Metni**, Saydamlık Derneği, İstanbul, 19.04.2003 <http://www.saydamlık.info>, (01.06.2011)

⁵³⁶ Halil Seyidoğlu, “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, (Temmuz 2003), s.152

4.1.2.1. Genel Ekonomik Göstergeler

Bu dönemde tasarruf-yatırım dengesizliği en önemli istikrarsızlık nedenlerinden biri olmuştur. 1989 öncesinde genel olarak yurtiçi tasarrufların yatırımlardan fazla olduğu göze çarpmaktadır.(Tablo 1) Ekonomide bir tasarruf açığı söz konusu değildir. 1989 sonrasında ise 2001 yılına kadar sürekli tasarruf açığı verilmiştir. 2001 yılından itibaren ise 2006 yılına kadar bir tasarruf fazlası söz konusudur. 1989-2001 arası sürekli tasarruf açığı ekonomiyi dış kaynağa muhtaç bırakmış bu dönemde ekonomide oluşan kırılganlıkta tasarruf açığı önemli bir rol oynamıştır. 2001 yılından itibaren ekonomide alınan tedbirler tasarruf oranını pek fazla yükseltemese de yatırımlardaki düşüş tasarruf fazlasına neden olarak önemli bir kriz dinamiğini ortadan kaldırmıştır. 1989-2001 arası tasarruf ortalaması %21,2 ve yatırım ortalaması %23,6 iken 2002-2004 döneminde tasarruf oranı %19,6 ve yatırım oranı %17,3 olarak gerçekleşmiştir. İlk dönemde %2,4 tasarruf oranı açığı mevcut iken ikinci dönemde %2,3 tasarruf fazlası söz konusudur.

TABLO 1

Yurtiçi Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH İçindeki Payı

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2004	2006
Yurtiçi Tasarruf	22,1	22,0	21,4	21,6	22,7	23,1	22,1	19,9	21,3	22,7	21,2	18,2	17,5	19,2	20,2	16
Sabit Ser. Yat.	22,5	22,6	23,7	23,4	26,3	24,5	24,0	25,1	26,3	24,3	22,1	22,8	19,0	17,3	18,4	21,5
Kamu	7,5	7,0	7,5	7,4	7,2	4,9	4,2	5,1	6,1	6,3	6,6	6,8	6,4	6,3	4,5	5,3
Özel	15,0	15,7	16,2	16,0	19,1	19,6	19,8	20,0	20,2	18,1	15,5	15,9	12,6	11,0	13,9	16,2
Net Tasarruf	-0,4	-0,6	-2,3	-1,8	-3,6	-1,4	-1,9	-5,2	-5,0	-1,6	-0,9	-4,6	-1,5	1,9	1,8	-4,5

Kaynak DPT⁵³⁷

GSYH'nin harcamalar açısından bileşenlerine bakıldığında en önemli kalemin özel tüketim harcamaları olduğu görülüyor. Özel tüketim harcamaları 1989-2004 arasında GSYH'nin ortalama %67,8'ini oluşturmakta olup 2010 yılında %71,1'e ulaşmıştır. Devletin tüketim harcamaları bu dönemde yükselen bir seyir izlemiş 1989 yılında %9,6 iken 2004 yılında %13,3 olmuş, 2010 yılında da %14,2 olarak

⁵³⁷ DPT, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010", www.dpt.gov.tr (27.06.2011)

gerçekleşmiştir. Özel tüketim harcamalarından sonra en önemli kalem yatırım harcamalarıdır. Bu dönemde gayri safi sabit sermaye oluşumu GSYH'nin ortalama %22'sini oluşturmaktadır. Yatırımlardaki trend kamu tüketiminin tersinedir. 1989'da %23,5 iken 2004 yılında %18 ve 2010 yılında %18,7 olarak gerçekleşmiştir. Kamu yatırımları %7,9'dan %3,9'a gerilemiştir. Kamu yatırımlarındaki düşüş kriz dönemlerinde belirginleşmektedir.

TABLO 2
Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (Harcamalar Yoluyla)

	1989	1993	1994	1995	1999	2000	2001	2004	2010
Özel Nihai Tüketim Harc.	67,7	66,4	67,2	68,9	67,4	69,7	68,3	66,6	71,1
Dev.Nihai Tük.Harc.	9,6	12,5	11,2	10,6	14,2	13,7	13,5	13,3	14,2
Gayri Safi Sabit Ser.Oluş.	23,5	25,5	23,7	23,3	20,4	21,8	17,2	18,0	18,7
Kamu Sektörü	7,9	7,0	5,5	3,8	5,4	5,8	5,3	3,8	3,9
Özel Sektör	15,6	18,5	18,2	19,5	15,1	15,9	11,9	14,2	14,9
Stok Değişimleri	0,7	1,0	-3,0	1,6	1,4	2,1	-1,3	8,0	1,4
Toplam Yurtiçi Talep	101,6	105,4	99,1	104,4	103,4	107,3	97,7	105,8	104,1
Mal ve Hizmet İhracatı	16,7	13,1	20,5	19,5	21,7	23,4	32,0	29,1	21,1
Mal ve Hizmet İthalatı	-18,4	-18,6	-19,6	-23,8	-25,1	-30,7	-29,7	-35,0	-26,6
GSYH	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak HM⁵³⁸

GSMH'nin sektörler itibariyle oluşumu yıllar içinde önemli bir dönüşüm göstermiştir. Tarım sürekli bir küçülme içinde olmuştur. 1975 yılında GSMH'nin %33,8'i iken 2004 yılında %11,2 ve 2006 yılında %9,2 olmuştur.(Tablo 3) Sanayi 1990lara kadar artan bir seyir izlemiş bu tarihten sonra GSMH içindeki oranı yatay seyretmiştir. İnşaat sektörü neredeyse hiç değişmemiş yatay bir seyir takip etmiştir. Ulaştırma yataya yakın bir seyirle artış trendindedir. Ticaret %20 civarında bir bantta seyretmiştir. Bu dönemde milli gelir dağılımı bize ekonominin genel hatlarıyla sektörler bazında oturmuş olduğunu göstermektedir. Sanayi %25, ticaret %20 civarında sabitlenmişken tarım sektöründeki gerileme devam etmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise milli gelirin %5'i tarım, %40'ı sanayi, %55'i hizmetlerden meydana gelmektedir. Genel ekonominin gittikçe artan bir kısmı ise kamu ekonomisi olmuştur.

⁵³⁸ Hazine Müsteşarlığı, "Aylık Ekonomik Göstergeler Haziran 2011", www.hazine.gov.tr (27.06.2011)

TABLO 3
Gayri Safi Milli Hasıla

Sektörler	1989	1993	1994	1995	1999	2000	2001	2004	2006
Tarım	16,6	15,4	15,5	15,7	15,3	14,1	12,1	11,2	9,2
Sanayi	27,1	24,5	26,4	26,3	23,2	23,3	25,7	24,9	25,6
Maden	2,0	1,1	1,4	1,3	1,1	1,1	1,2	1,2	1,4
İmalat	23,1	20,8	22,1	22,6	19,2	19,2	20,6	20,4	21,1
Enerji	1,9	2,6	2,9	2,5	2,9	3,0	3,9	3,3	3
İnşaat	7,0	7,4	6,8	5,5	5,6	5,2	5,2	3,6	5,3
Ticaret	18,8	18,6	19,7	20,5	19,1	20,0	21,0	20,6	20,4
Ulaştırma	11,6	12,0	13,3	12,6	14,0	14,2	15,8	14,4	14
Mali Müesseseler	2,9	4,3	3,0	4,2	5,5	3,8	3,7	5,0	4,7
Konut	3,7	3,4	3,3	3,2	4,5	4,6	4,8	4,3	4,8
Serbest.Meslek Ve Hiz.	3,3	3,6	3,7	3,7	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5
(-) İzafi Banka Hizmetleri	1,1	3,8	4,2	3,5	5,5	3,3	6,5	2,5	2,6
Sektörler Toplamı	89,8	85,3	87,3	88,2	85,3	85,4	85,4	84,9	84,9
Devlet Hiz.	6,8	10,3	8,9	8,0	11,3	10,1	10,4	9,9	9,5
Kar Amacı Olm.Özel Hiz.Kur.	0,4	0,3	0,2	0,2	0,4	0,4	0,5	0,8	0,8
İthalat Vergisi	3,0	4,1	3,5	3,7	3,0	4,1	3,7	4,4	4,8
GSYİH(Alıcı Fiy.)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Net Dış Al.Fak.Gel.	1,3	0,8	0,5	1,2	1,1	0,8	-1,1	-0,4	-0,1
GSMH (Alıcı Fiy.)	101,3	100,8	100,5	101,2	101,1	100,8	98,9	99,6	99,9

Kaynak DPT⁵³⁹

Türk ekonomisinde dış ticaret gelişmelerini inceleyelim.(Tablo 4) 1970 yılında GSMH'sinin %4,3'ü kadar ihracat, %7'si kadar ithalat yapan küçük ve dışa kapalı bir ekonomidir. Toplam dış ticaret hacmi ancak 1,5 milyar doları bulmaktadır. İthalatın içinde yatırım ve hammadde önemli bir yer tutmaktadır. Toplam ithalatın ancak %5'i tüketim malı ithalatıdır. Türk ekonomisinin paradigma değiştirdiği yıl olan 1980'de ihracat 2,9 milyar, ithalat 7,9 milyar dolar olmuştur. GSMH'nin %15,5'i kadar bir dış ticaret hacmi oluşmuştur. 1985 yılına gelindiğinde GSMH'nin %28,3'üne ulaşan 19,3 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmi söz konusudur. Ticaretini liberalize eden Türkiye, dış ticaretin GSMH'ye oranını 1980 yılındaki %15,5'ten 1989 yılında %25,2'ye çıkarmıştır. Finansal serbestleşmenin beklenen faydalarından birinin de dış ticaret hacmini arttırmasıdır. Ancak 1994 yılına kadar 27,4 milyar dolardan 41,4 milyar dolara çıksa da oransal olarak anlamlı bir artış söz konusu değildir.

⁵³⁹ DPT, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010"

1994 yılında dış ticaret hacminin GSMH'ye oranı %24,6'dan %31,6'ya çıkmıştır. Ancak bu reel bir artıştan kaynaklanmamaktadır. Dış ticaret hacmi miktar olarak azalmış ve 44,8 milyar dolardan 41,4 milyar dolara gerilemiştir. Ancak ekonomideki küçülme dışa açıklık oranını nominal olarak artırmış görünmektedir. 1994 yılında ithalat daralmış, ihracatta ciddi bir artış olmuştur. Kriz yıllarının karakteristiğine uygun olan bu gelişme 2001 yılında da tekerrür etmiştir. Bu yıl da ithalat azalırken ihracat artmış GSMH gerilediği için dışa açıklık oranı yükselmiştir. Bu iki kriz yılında bir başka ortak yan krizden önceki yıl cari açığın büyük artış göstermesidir. 1993 yılında %7,7 ve 2000 yılında %10,9 dış ticaret açığı oluşmuştur.

Türkiye ekonomisi 1980 yılına kadar dünya ekonomisiyle sınırlı bir entegrasyon içindedir. 1980 yılında gerçekleştirilen ticaret liberalizasyonu ile ihracat ve ithalatta önemli artışlar meydana gelmiştir. 1988 yılında ihracatın GSMH'ye oranı %12,8 ve ithalatın oranı %14,5'i bulmuştur. 1989 yılındaki finansal serbestleşmenin amaçlarından biri de dış ticaret hacmini arttırmaktır. Fakat özellikle Körfez Savaşının etkisiyle bunun gerçekleşemediği görülüyor hatta trend tersine dönmüş 1993 yılında ihracat %8,4 düşmüştür. Bu düşüşte yurtiçi talep artışının da önemli payı vardır. 1994'ten sonra ihracat yeniden artış trendine girmiş 1994'te %13,8'i bulmuş, 2001 krizi ile birlikte %20 bandına oturmuş, 2004 yılında %20,9 olarak gerçekleşmiş, 2010 yılında küresel krizden kaynaklanan dış talep yetersizliği nedeniyle %15,5 olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönemde ithalatta da önemli bir artış olmuş ve 1994 yılında %17,7 iken 2004 yılında %31,2'ye ulaşmış, 2010 yılında ise %25,4 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomide genel trend ihracatın ve ithalatın artması ancak ithalattaki artışın ihracattaki artışın üzerinde seyretmesidir. Kriz öncesinde bu hareket belirginleşmekte kriz sonrasında ise tersi olmakta ve ihracatta önemli artışlar olur iken ithalat artmamaktadır. Kriz dönemlerinde ihracatta belirgin bir yükseliş görülmektedir. 1994 ve 2001 dışında yurt içi talep artışı GSYH artışının üzerinde gerçekleşmiştir. Bunun anlamı yurt dışına gelir sızıntısının olmasıdır. Kriz yıllarında yurt dışına gelir sızıntısı olmaması krizlerin önemli karakteristik özelliklerinden birisidir.

TABLO 4

Dış Ticaret Miktar ve Oranlar

		1989	1993	1994	1995	1999	2000	2001	2004	2010
	Dış Ticaret Hacmi Mio USD	27.417	44.774	41.376	57.345	69.513	85.224	75.772	164.540	304.462
	Dış Ticaret Hacmi/ GSMH	25,2	24,6	31,6	33,3	35,8	40,8	49,7	52,1	41,7
	Dış Ticaret Açığı/ GSMH	3,9	7,7	3,2	7,6	5,4	10,9	2,6	7,9	9,8
	Mio USD	11.625	15.345	18.109	21.636	26.588	27.775	31.334	63.121	113.883
	Endeks İhracat/ GSMH	4.413	5.826	6.875	8.214	10.094	10.545	11.896	23.964	43.271
	Kişi Başına İhracat	10,7	8,4	13,8	12,6	14,2	13,8	21,7	20,9	15,5
	Kişi Başına İhracat	212	258	300	351	401	412	458	884	1.544
İHRACAT	Mio USD	15.792	29.428	23.270	35.709	40.671	54.503	40.410	94.042	185.544
	Endeks İthalat/ GSMH	5.528	10.300	8.145	12.499	14.236	19.077	14.144	32.916	64.941
	Kişi Başına İthalat	14,5	16,2	17,7	20,8	21,7	27,1	28,0	31,2	25,4
	Kişi Başına İthalat	288	495	384	578	614	808	591	1.318	2.516
	Yatırım % Hammadde %	16	25	22	23	21	21	17	18	15,5
	Tüketim Malları %	79	66	71	70	66	66	73	69	70,8
	Tüketim Malları %	5	9	6	7	12	13	9	12	13,3
İTHALAT	İhracat/ İthalat	74	52	78	61	65	51	78	67	64,1

Kay.DPT⁵⁴⁰

Bu dönemde kamu ekonomisi hızla büyümüştür. Konsolide bütçe gelirlerinin GSMH'ye oranı 1989'a kadar istikrarlı seyretmektedir, bu tarihten sonra artış başlamış 1993 yılında %17,6 iken 2001 yılında %26,8 olmuş, 2009 yılında gerileyerek %20 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 5)

⁵⁴⁰ DPT, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010"

TABLO 5
Kamu Kesimi Genel Dengesi (GSMH'ye Oranlar)

	1989	1994	1995	1999	2000	2001	2004	2010
1.Vergiler	14,6	17,7	16,8	21,8	24,7	26,8	25,0	20
A.Vasıtasız	6,3	7,3	6,9	9,2	9,5	10,5	7,4	6
B.Vasıtalı	8,3	10,4	10,0	12,6	15,2	16,3	17,6	13
2.Vergidışı Normal Gelirler	1,4	1,6	1,7	1,5	2,2	2,2	2,9	3
3.Faktör Gelirleri	4,9	3,7	3,3	4,8	3,5	5,4	5,8	5
4.Sosyal Fonlar	-0,1	-1,2	-1,6	-3,0	-1,9	-2,4	-3,9	-3
5.(Cari Transferler)	-7,7	-11,2	-10,8	-18,4	-20,8	-28,6	-18,8	-12
I.Kamu Harcanabilir Geliri	13,1	10,5	9,5	6,7	7,7	3,4	11,0	11,0
II.Cari Giderler	-8,4	-10,7	-9,6	-13,3	-12,3	-13,1	-11,9	-12
III.Kamu Tasarrufu	4,7	-0,2	-0,1	-6,7	-4,6	-9,7	-0,9	-1
IV.Yatırımlar	-7,4	-3,6	-3,8	-6,6	-6,9	-5,6	-4,6	-5
A.Sabit Sermaye	-7,5	-4,9	-4,2	-6,6	-6,8	-6,4	-4,5	-5
B.Stok Değişmesi	0,2	1,3	0,4	0,0	-0,1	0,8	-0,1	0
V.Tasarruf-Yatırım Farkı	-2,6	-3,8	-3,9	-13,3	-11,5	-15,3	-5,4	-6
VI.Sermaye Transferleri	-0,8	0,2	0,0	-0,9	0,6	0,5	0,9	0
1.Servet Vergileri	0,2	1,1	0,4	0,4	0,4	0,4	0,7	1
2.(Diğer Transferler)	0,0	-0,1	0,0	-0,7	0,6	0,2	0,3	0
3.(Kamulaş. Değer Art.)	-0,9	-0,9	-0,4	-0,6	-0,5	-0,1	-0,1	0
VII.Kasa-Banka-Borçlanma	3,4	3,6	3,8	14,2	10,9	14,8	4,6	6
1.Kasa-Banka Değişimi	-1,6	-1,5	-1,9	-1,3	-0,9	-1,4	-0,9	0
2.Dış Borçlanma(Net)	0,8	-1,1	-1,1	1,8	3,4	-2,2	1,1	0
-Dış Borç Ödemesi	-3,1	-3,4	-4,3	-3,5	-3,5	-6,3	-2,8	-3
-Dış Borç Kullanımı	3,9	2,3	3,2	5,3	7,0	4,1	3,9	3
3.İç Borç/Alacak(Net)	6,1	8,7	8,0	15,0	9,3	20,0	4,5	5
4.Stok Değişim Fonu	-1,9	-2,6	-1,1	-1,4	-0,9	-1,6	-0,1	0
KKBG *	5,3	6,2	5,0	15,6	11,8	16,4	4,7	6
Kon. Bütçe Faiz Ödemeleri	3,6	10,8	9,5	15,3	17,5	24,5	13,7	6
Faiz Dışı KKBG *	1,7	-4,6	-4,5	0,2	-5,7	-8,1	-8,9	-1

Kaynak DPT⁵⁴¹

* (-) işareti fazlayı ifade etmektedir.

İç borç stokunun GSMH'ye oranı bu dönemdeki ekonomik eğilimin sonuçlarının en bariz görüldüğü göstergedir. 1980 yılında %4 olan iç borç stokunun GSMH'ye oranında ilerleyen yıllarda ciddi bir artış meydana gelmiştir. İç borç stokundaki artışı anlayabilmek için reel faizlerdeki hareketi göz önünde bulundurmak gerekir.(Tablo 6) 1989 ve 1990 yıllarında negatif faiz söz konusu iken 1991 yılından itibaren reel faiz dönemi başlamıştır. 1992 yılında hazine %22 reel faiz ile borçlanmıştır. 1994 yılında iç borç reel faizi %39'u, 1995 yılında %55'i bulmuştur. 2000 yılında uygulanan istikrar programı nedeniyle negatif reel faiz oluşurken 2001

⁵⁴¹ DPT, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010"

yılında %28, 2002 yılında %34'ü bulan iç borç reel faizi bu yıldan sonra düşerek 2004 yılında %16, 2010 yılında %2,1 olarak gerçekleşmiştir. 1994-2001 arası ortalama iç borç reel faizi %36'dır.

TABLO 6
Enflasyon ve Faiz

	1989	1993	1994	1999	2000	2001	2004	2010
Aralık ÜFE	62,31	60,26	149,56	62,91	32,66	88,56	13,84	8,87
Aralık TÜFE	64,28	71,08	125,49	68,79	39,03	68,53	9,32	6,4
Borçlanma Vadesi (gün)	233	257	119	479	410	148	372	1.170
Ortalama Basit Faiz	54	79	110	94	37	76	25	8,4
Ortalama Bileşik Faiz	60	88	164	110	38	96	26	8,5
Reel Faiz	-4	16	39	41	-1	28	16	2,1

Kaynak HM⁵⁴²

İç borç stokunun milli gelire oranı 1985 yılında %20 idi.(Tablo 7) 1999 yılına kadar iç borç stokunun milli gelire oranında önemli bir artış görülüyor. 1999 yılında iç borç stokunun GSMH'ye oranı %29'dur. 2001 yılında iç borç stoku GSMH'nin %69'una ulaştı. Bu yıldan sonra düşerek 2004 yılını % 52, 2010 yılını %36 olarak tamamladı. Borçlanma 1989 yılında GSMH'nin %15'i iken, 1994'te %34, 2000 yılında %26 ve 2001 yılında %119 olarak gerçekleşti. 2001 yılında ülkede üretilen tüm gelirin üzerinde bir borçlanma olduğu görülüyor. Bu dönemde net borç kullanımı ise GSMH'nin %49'unu bulmaktadır. 2001 yılından sonra borç kullanımı düşmüş, 2004 yılında %7, 2010 yılında %2 olarak gerçekleşmiştir.

⁵⁴² Hazine Müsteşarlığı, "Aylık Ekonomik Göstergeler Haziran 2011"

TABLO 7

İç Borç Stoku / GSMH

	1989	1993	1994	1999	2000	2001	2004	2010
Anapara Ödemeleri	9	22	22	20	15	70	31	14
Faiz Ödemeleri	2	4	6	13	15	23	12	4
Borçlanma	15	30	34	34	26	119	38	17
Tahvil	4	9	5	26	21	93	24	15
Bono	3	9	16	9	5	26	14	2
Avans	5	12	8	0	0	0	0	0
Konsolide Borçlar	3	0	3	0	0	0	0	0
Net Borç Kullanımı	5	8	11	14	11	49	7	2
Tahvil	2	5	1	18	12	38	6	3
Bono	0	1	6	- 3	- 1	10	1	-1
Avans	0	2	1	0	0	0	0	0
Konsolide Borçlar	3	0	3	0	0	0	0	0
İç Borç Stoku	18	18	21	29	29	69	52	36
Tahvil	5	10	6	25	27	58	45	35
Bono	2	3	8	4	2	11	7	1
Avans	1	4	3	0	0	0	0	0
Konsolide Borçlar	11	2	3	0	0	0	0	0

Kaynak HM⁵⁴³

Dış borç stokunun da yıllar itibarıyla arttığı görülüyor.(Tablo 8) 1989 yılında 44 milyar dolar olan dış borç stoku 2004 yılında 161 milyar dolara, 2010 yılında 290 milyar dolara yükselmiştir. Kamunun dış borçları ise 29 milyar dolardan 85 milyar dolara yükselmiştir. Ancak kamu dış borçlarının GSYH'ye oranında artış olmamış 1989'da %20,6 iken 2002 yılında %28'i gördükten sonra 2004 yılında %19,4'e, 2010 yılında %11,5'e inmiştir. Özel sektörün dış borçlarının GSYH'ye oranı ise ciddi bir artış göstermiştir. 1989 yılında %4,7 iken 2001 yılında %21,4' ü görmüş 2004 yılında %16,4 ve 2010 yılında ise %16,5 olarak gerçekleşmiştir. Toplam dış borç stokunun dağılımı yıllar itibarıyla ciddi bir biçimde değişmiştir. 1989 yılında kamu dış borçları toplam dış borçların %67'si iken, merkez bankası borçları %18, özel sektör borçları %15 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılında ise toplam dış borçların %47'si kamu, %13'ü merkez bankası, %40'ı özel sektör ve 2010 yılında %29 kamu, %4,1 merkez bankası, %65 özel sektör tarafından gerçekleştirilmiştir. 1994 ve 2001 yıllarında dış borç stokunda merkez bankası payının ani artışı göze çarpıyor.

⁵⁴³ Hazine Müsteşarlığı, "Aylık Ekonomik Göstergeler Haziran 2011"

TABLO 8
Türkiye Brüt Dış Borç Stoku

	1989	1993	1994	1999	2000	2001	2004	2010
Dış Borç Stoku Mio USD	43.911	70.512	68.705	103.123	118.602	113.592	160.977	290.400
Kısa Vade	5.745	18.473	11.187	22.921	28.301	16.403	32.205	78.641
Kamu	0	65	36	1.581	2.461	1.019	1.840	0
TCMB	799	667	828	686	653	752	3.287	1.576
Özel	4.946	17.741	10.323	20.654	25.187	14.632	27.078	77.065
Uzun Vade	38.166	52.039	57.518	80.202	90.301	97.189	128.772	211.709
Kamu	29.446	39.575	41.705	42.526	47.621	46.110	73.828	84.569
TCMB	7.028	6.626	8.949	10.320	13.437	23.599	18.123	10.250
Özel	1.692	5.838	6.863	27.357	29.244	27.480	36.821	116.888
Kamu	29.446	39.640	41.741	44.107	50.081	47.129	75.668	84.569
Kısa Vade	0	65	36	1.581	2.461	1.019	1.840	0
Uzun Vade	29.446	39.575	41.705	42.526	47.621	46.110	73.828	84.569
TCMB	7.827	7.293	9.777	11.006	14.090	24.351	21.410	11.826
Kısa Vade	799	667	828	686	653	752	3.287	1.576
Uzun Vade	7.028	6.626	8.949	10.320	13.437	23.599	18.123	10.250
Özel	6.638	23.579	17.186	48.011	54.431	42.112	63.899	189.488
Kısa Vade	4.946	17.741	10.323	20.654	25.187	14.632	27.078	72.600
Uzun Vade	1.692	5.838	6.863	27.357	29.244	27.480	36.821	116.888
Dış Borç Stoku/GSYH								
Toplam	30,8	29,6	38,8	41,7	44,7	57,7	41,2	39,5
Kısa Vade	4,0	7,7	6,3	9,3	10,7	8,3	8,2	10,7
Uzun Vade	26,8	21,8	32,5	32,4	34,0	49,4	33,0	28,8
Kamu Sektörü	20,6	16,6	23,6	17,8	18,9	24,0	19,4	11,5
TCMB	5,5	3,1	5,5	4,4	5,3	12,4	5,5	1,6
Özel Sektör	4,7	9,9	9,7	19,4	20,5	21,4	16,4	16,5
Dış Borç Stoku Dağılım								
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kısa Vade	13,1	26,2	16,3	22,2	23,9	14,4	20,0	27
Uzun Vade	86,9	73,8	83,7	77,8	76,1	85,6	80,0	73
Kamu Sektörü	67,1	56,2	60,8	42,8	42,2	41,5	47,0	29
TCMB	17,8	10,3	14,2	10,7	11,9	21,4	13,3	4,1
Özel Sektör	15,1	33,4	25,0	46,6	45,9	37,1	39,7	65
Dış Borç Stoku Değişim								
Toplam	-	20,3	-2,6	7,0	15,0	-4,2	11,7	8
Kısa Vade	-	45,9	-39,4	10,3	23,5	-42,0	39,9	58
Uzun Vade	-	13,3	10,5	6,1	12,6	7,6	6,3	-3,4
Kamu Sektörü	-	8,7	5,3	6,7	13,5	-5,9	6,8	5,9
TCMB	-	8,4	34,1	-15,2	28,0	72,8	-12,2	-11
Özel Sektör	-	53,2	-27,1	14,2	13,4	-22,6	30,7	-8,4

Kaynak HM⁵⁴⁴

Bu dönemde dış borçlanma yerine bankaların sendikasyonlarla getirdikleri yabancı sermayeyi devlete çok yüksek faizlerden satmaya başladığını görüyoruz. Bu gelişmede 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'e saldırısı ile başlayan sürecin belirleyici olduğu söylenebilir. Irak'ın Kuveyt'i işgali Körfez sermayesini ürkütmüş ve büyük limanlara

⁵⁴⁴ Hazine Müsteşarlığı, "Aylık Ekonomik Göstergeler Haziran 2011"

sığınmalarına sebep olmuştur. Bölgedeki istikrarsız durum diğer uluslararası sermayenin de bölgeye uzak durmasına sebep olmuştur. Böylece hem Körfez sermayesi hem de Batı sermayesi ülkeye çekilememiştir.

Kriz yıllarında dış borç hareketlerinde göze çarpan bir başka durum kısa vadeli sermaye hareketlerinde gözlenmektedir. 1994 yılında kısa vadeli sermaye bir önceki yıla göre %39 azalıyor.(Tablo 9) 1993 yılında 18,5 milyar dolar olan kısa vadeli dış borçlar 1994 yılında 11,2 milyar dolara gerilemiştir. Benzer bir hareket 2001 yılında da görülmüştür. Bu yılda kısa vadeli dış borç stoku %42 azalmış bir önceki yıl 28,3 milyar dolar iken 2001 yılında 16,4 milyar dolara gerilemiştir. Her iki yılda da merkez bankası borçlarında ciddi artış olmuştur. 1994 yılında %31, 2001 yılında %73 artış meydana gelmiştir. 1994 yılında dış borçlarda meydana gelen azalmanın özel alacaklılardan kaynaklandığı görülmektedir. 1993 yılında özel alacaklıların Türk ekonomisine verdikleri kısa vadeli borçlar 18,5 milyar dolar iken, 1994 yılında 11,2 milyar dolar olmuştur. 2000 yılında 28,3 milyar dolar olan özel alacaklıların Türk ekonomisine verdikleri kısa vadeli borçlar 2001 yılında 16,4 milyar dolara gerilemiştir. 1993 yılında 22 milyar dolar olan uzun vadeli özel alacaklılardan temin edilen borçlar 1994 yılında 25,3 milyar dolara yükselmiştir. 2001 yılında merkez bankası bilançosunda görülen artış IMF'den sağlanan kredilerden kaynaklanmaktadır. 2000 yılında 4,2 milyar dolar iken, 2001'de 14,1 milyar dolar, 2002 yılında 22 milyar dolara yükselmiştir. Kriz yıllarında kısa vadeli borçlarda görülen bu ani azalmaya rağmen dış borç stokunda anlamlı bir azalma görülmemektedir. Bunun nedeni çıkan kısa vadeli sermaye yerine başka kaynaklardan sağlanan fonların ikame edilmesidir. 1994 yılında özel kaynaklardan temin edilen uzun vadeli borçlar 2001 yılında ise IMF kredileri ikame edilmiştir.

Bu dönemde dış borçların vade yapısında önemli bir değişim olmamıştır. 1989 yılında dış borçların %13'ü kısa vadeli %87'si uzun vadeli iken 2004 yılında %20 ve %80, 2010 yılında %27 ve %73 olarak gerçekleşmiştir. 1994 ve 2001'de bir önceki yıl kısa vadeli borç oranının çok yükseldiği kriz yılında ise çok düştüğü görülüyor. 1993'te kısa vadeli borç oranı %26 iken 2004 yılında %16'ya inmiş, 2000'de %24 iken 2001'de %14 olmuştur. Buradan çıkarılan sonuç kısa vadeli borçların yerine uzun vadeli borçların ikame edildiğidir.

Özel sektörün kısa vadeli borçları yerine 1994’te kamu ve merkez bankası 2001’de sadece merkez bankasının uzun vadeli borçlarının ikame edildiği görülüyor. Türk ekonomisinde dış borçlanmada kamu sektörünün neredeyse tamamen uzun vadeli, merkez bankasının çoğunlukla uzun vadeli, özel sektörün ise yarısının uzun yarısının kısa vadeli olarak gerçekleştirildiği görülüyor.

TABLO 9
Türkiye Brüt Dış Borç Stoku - Alacaklı Dağılımı (Bln USD)

	1989	1993	1994	1999	2000	2001	2004	2010
Toplam Dış Borç	43,9	70,5	68,7	103,1	118,6	113,6	161,0	290,4
Borç	41,4	59,5	56,8	86,2	96,8	92,6	130,9	246,2
Kısa Vadeli Borçlar	5,7	18,5	11,2	22,9	28,3	16,4	32,2	78,6
Uzun Vadeli Borçlar	35,6	41,0	45,6	63,3	68,5	76,2	98,7	167,6
Özel Alacaklılar	17,8	22,0	25,3	46,2	48,2	45,6	57,2	140,4
Resmi Alacaklılar	17,8	19,0	20,2	17,1	20,3	30,5	41,5	27,2
Hükümet K.	9,0	9,5	10,3	9,2	8,7	8,4	8,9	6,3
Uluslararası K.	8,8	9,5	9,9	7,9	11,6	22,1	32,6	20,9
Tahvil	2,6	11,0	11,9	16,9	21,8	21,0	30,1	44,2

Kaynak HM⁵⁴⁵

SGK dahil vergi yükü 1975 yılında %17,8; 1980 ve 1989’da %17,2 olarak gerçekleşmiş bu tarihten sonra artmaya başlamış, 2001 yılında %32,5’e ulaştıktan sonra 2004 yılını %30,6 ve 2010 yılını %26,1 ile tamamlamıştır. Sosyal güvenlik kuruluşları yükü 1989-1995 arası %3,7 iken, 1996 sonrası sürekli artmış ve 2004 yılında %6,9 ve 2010 yılında %6,5 olarak gerçekleşmiştir.(Tablo 10)

⁵⁴⁵ Hazine Müsteşarlığı, “Aylık Ekonomik Göstergeler Haziran 2011”

TABLO 10
Toplam Vergi Yüğü Mio YTL

	1989	1993	1994	1999	2000	2001	2004	2010
(1) Konsolide Bütçe	26	264	588	15.135	26.861	40.210	101.365	235.903
(2) Mahalli İdareler	4	40	83	2.196	3.748	5.740	9.767	6.001
(3) Fonlar	6	57	70	1.111	1.906	3.350	2.161	0
(4) Toplam (1+2+3)	35	361	741	18.441	32.515	49.299	113.293	241.904
(5) SGK	7	78	128	4.139	7.182	11.037	29.679	71.695
(6) Toplam (4+5)	43	440	869	22.581	39.697	60.336	142.972	313.600
(7) Vergi İadeleri	3	21	31	1.160	1.632	2.918	11.867	25.154
(8) GSMH	230	1.997	3.888	78.283	125.596	176.484	428.932	1.105.101
SGK Hariç Vergi Yüğü								
Vergi İadeleri Hariç	14,1	17,0	18,3	22,1	24,6	26,3	23,6	19,6
Vergi İadeleri Dahil	15,3	18,1	19,1	23,6	25,9	27,9	26,4	21,9
SGK Dahil Vergi Yüğü								
Vergi İadeleri Hariç	17,2	21,0	21,6	27,4	30,3	32,5	30,6	26,1
Vergi İadeleri Dahil	18,5	22,0	22,4	28,8	31,6	34,2	33,3	28,4

Kaynak DPT⁵⁴⁶

Vergi gelirlerinin ağırlıklarındaki değışimlerde göze çarpan nokta gelir vergisi ile harcama vergilerinin ağırlıklarının değışmesidir. 1992'ye kadar gelir vergisi ağırlıklı bir sistem mevcut iken 1993 yılından itibaren harcama vergisinin ağırlığının arttığını görüyoruz.(Tablo 11) 1985 yılında gelir vergisi tüm gelirlerin %39,2'sini 1992 yılında %40,3'ünü oluştururken, 1993 yılında %35,8'e inmiştir. Bu tarihten itibaren 1989 hariç düşüş devam etmiş ve 2004 yılında %24,2 ve 2010 yılında %24,1 olarak gerçekleşmiştir. Harcama vergileri ise 1985 yılında %27,9 iken 2004 yılında %43,8 ve 2010 yılında %36,2 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde gelir vergisinin çoğunlukla ücretlilerden alınan vergilerden oluştuğu düşünüldüğünde siyasi rekabetin yükseldiği yıllarda vergi artışı ihtiyacı dolaylı vergilerle sağlanmıştır. Siyasi rekabetin düşük olduğu yıllarda gelir vergisi ağırlığının yüksek seyrettiği siyasi rekabetin yükseldiği yıllarda ise dolaylı vergilerin daha ağırlıklı olduğu görülmektedir.

⁵⁴⁶ DPT, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010"

TABLO 11
Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının Yüzde Dağılımı

	1989	1993	1994	1999	2000	2001	2004	2010
Harcamalar	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Cari	46,77	45,63	41,11	32,60	28,93	25,13	29,48	31,03
-Personel	36,08	38,36	32,93	24,60	21,24	18,74	24,09	21,22
-Diğer Cari	10,69	7,27	8,18	8,00	7,69	6,39	5,38	9,82
Yatırım	10,19	7,53	5,61	5,58	5,89	5,91	4,98	8,82
Transfer	43,04	46,84	53,28	61,82	65,18	68,96	65,55	59,18
-Faiz Ödemeleri	21,71	24,00	33,24	38,16	43,52	50,58	37,38	16,45
İç Faiz Ö.	13,44	19,07	25,99	34,97	40,01	46,19	33,25	14,48
Dış Faiz Ö.	8,26	4,94	7,26	3,19	3,51	4,40	4,13	2,02
Gelirler	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Genel Bütçe	98,55	99,05	99,31	98,95	99,08	98,81	98,50	96,90
-Vergi Gelirleri	84,11	75,18	78,87	78,70	79,72	77,41	83,49	82,88
Gelir Üzerinden	44,34	35,78	33,09	34,76	31,59	30,48	24,21	24,12
Servet Üzerinden	0,58	0,72	4,99	0,95	1,05	0,85	1,52	1,95
Mal ve Hizmet Ü.	25,21	25,53	28,77	32,48	34,18	35,26	43,76	36,19
Dış Ticaret Ü.	13,98	13,15	12,03	10,51	12,90	10,81	14,00	15,56
-Vergi Dışı Gelirler	8,03	5,02	6,49	10,01	10,49	14,45	13,56	12,13
-Özel Gelir ve Fonlar	6,42	18,85	13,94	10,24	8,87	6,96	1,46	1,89
Katma Bütçe	1,45	0,95	0,69	1,05	0,92	1,19	1,50	3,10

Kaynak : DPT⁵⁴⁷

Vergilerin GSMH'ye oranı finansal serbestlik tarihi olan 1989'a kadar istikrarlı bir şekilde %14 dolaylarında gerçekleşmiştir.(Tablo 5) 1975 yılında vergilerin GSMH'ye oranı %14,2 iken, 1989 yılında %14,6'dır. 1990 yılından itibaren vergilerin GSMH'ye oranı artış eğilimine girmiştir. 1990'da %15,5 olarak gerçekleşmiş, 1995 yılında %16,8 ve 2000'de %24,7 olmuştur. 1994 yılında önceki yıla göre önemli bir artış gerçekleşmez iken 2000 ve 2001 yıllarında önceki yıllara göre önemli artışlar meydana gelmiştir. Vergilerin doğrudan ve dolaylı olarak dağılımı Vergi/GSMH eğiliminden farklı bir hareket izlediği görülüyor. 1975 yılında tüm vergilerin %45'i doğrudan vergilerden oluşmaktadır. 2001 yılında doğrudan vergiler %40 oranında gerçekleşmiş, 2002 yılından itibaren düşerek 2004 ve 2010 yıllarında %30 civarında gerçekleşmiştir.

⁵⁴⁷ DPT, "Aylık Ekonomik Göstergeler Haziran 2011" ve "Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011" www.dpt.gov.tr (10.05.2011)

Vergi gelirleri 1990 öncesi GSMH'nin %11'i civarında seyrederken 1990lı yıllarda artmaya başlamıştır.(Tablo 12) Bu dönemde harcamalarda çok daha yüksek bir artış eğilimi söz konusudur. Ancak gelirler özellikle vergi gelirleri harcamalardaki artış hızında arttırılamaz. Vergi gelirlerindeki kriz dönemi artışları kriz sonrasında geri çekilmemekte, ulaştığı noktadan ileriye doğru devam etmektedir. Vergi gelirlerinde en önemli kalem gelir üzerinden alınan vergiler iken 2000 yılında uygulanan istikrar programı ile harcamalar üzerinden alınan vergiler gelir vergilerinin üzerine çıkmış, 2004 yılında gelir üzerinden alınan vergiler GSMH'nin %6,8'i iken harcamalar üzerinden alınan vergiler %12,4'e ulaşmış, 2010 yılında %9,3 olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 13) Gelir üzerinden alınan vergilerin çoğunlukla ücretlilerden alındığı düşünülürse vergi yükünün sabit gelirliler üzerinde kaldığı açıktır. Faiz harcamalarındaki artışın da gelir dağılımını bozucu etkisi göz önünde tutulmalıdır.

TABLO 12

Konsolide Bütçeye İlişkin Bazı Göstergeler

	1989	1993	1994	1999	2000	2001	2004	2010
Konsolide Bütçe Açığı (Mio YTL)	-8	- 134	- 152	- 9 284	- 13 726	- 29 840	- 30 313	-40.359
Faiz Dışı Açık/ Fazla (Mio YTL)	1	- 17	146	1 436	6 714	11 222	26 265	10.723
Konsolide Bütçe Açığı / GSMH	-3,3	-6,7	-3,9	-11,9	-10,9	-16,9	-7,1	-4,1
Faiz Dışı Kon. Bütçe Açığı(Fazla)/GSMH	0,3	-0,9	3,8	1,8	5,3	6,4	6,1	1,1
Faiz Ödemeleri / Yatırım Harcamaları	163,0	219,1	409,8	545,3	585,1	700,8	590,0	186,4
Faiz Ödemeleri / Transfer Harcamaları	50,4	51,3	62,4	61,7	66,8	73,4	57,0	27,4
Faiz Ödemeleri / Toplam Harcamalar	21,7	24,0	33,2	38,2	43,5	50,6	37,4	16,5
Faiz Ödemeleri / Borçlanma (Net)	99,4	92,1	188,1	103,8	163,7	215,1	162,7	211,5
Faiz Ödemeleri / Borçlanma (Brüt)	40,0	41,3	43,0	40,2	63,7	49,6	32,9	29,4
Faiz Ödemeleri / Kon.Bütçe Gelirleri	27,2	33,1	40,0	57,0	61,5	80,0	46,7	19
Vergi Gelirleri / Toplam Harcamalar	67,1	54,5	65,5	52,7	56,4	49,0	66,8	71,7
Vergi Gelirleri / Faiz Dışı Toplam Har.	85,8	71,7	98,1	85,2	99,9	99,1	106,6	85,8
Toplam Gelirler / Toplam Harcamalar	79,8	72,5	83,0	67,0	70,8	63,2	80,0	86,5
Toplam Gelir / Faiz Dışı Toplam Har.	102,0	95,3	124,4	108,3	125,3	128,0	127,7	103,5
Vergi Gelirleri / GSMH	11,1	13,2	15,1	18,9	21,1	22,5	23,6	22
Vasıtasız Vergiler / GSMH	5,9	6,4	7,3	8,6	8,6	9,1	7,3	7,1
Vasıtalı Vergiler / GSMH	5,2	6,8	7,8	10,3	12,5	13,4	16,3	14,8
Vasıtasız Vergiler / Vergi Gelirleri	53,4	48,6	48,3	45,4	40,9	40,5	30,8	32,4
Vasıtalı Vergiler / Vergi Gelirleri	46,6	51,4	51,7	54,6	59,1	59,5	69,2	67,6

Kaynak: DPT⁵⁴⁸

⁵⁴⁸ DPT, "Aylık Ekonomik Göstergeler Haziran 2011" ve "Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011"

Bu dönemde göze çarpan bir eğilim de vergi gelirlerindeki artıştır.(Tablo 13) 1975 yılında %13,8 olan vergi gelirlerinin GSMH'ye oranı, 1980'de %14,1 ve 1989 yılında %11,1 olarak gerçekleşmiş, bu tarihten itibaren artmaya başlamış ve 1994'de %15,1; 2001'de %22,5 ve 2004 yılında ise %23,6'a ulaştıktan sonra 2010 yılında %21,3'e gerilemiştir. Bu vergilerin 1989 yılında %53'ü doğrudan vergilerdir. 2004 yılına gelindiğinde ise bu oran %31'e düşmüştür. Aynı dönemde dolaylı vergiler ise %47'den %69'a yükselmiştir.

TABLO 13

Konsolide Bütçe Gelir ve Harcamalarının GSMH'ye Oranı

	1989	1993	1994	1999	2000	2001	2004	2010
Harcamalar	16,52	24,29	23,08	35,89	37,40	46,00	35,29	29,7
Cari	7,73	11,08	9,49	11,70	10,82	11,56	10,40	8,9
-Personel	5,96	9,32	7,60	8,83	7,95	8,62	8,50	6,3
-Diğer Cari	1,77	1,77	1,89	2,87	2,88	2,94	1,90	2,9
Yatırım	1,68	1,83	1,30	2,00	2,20	2,72	1,76	2,2
Transfer	7,11	11,38	12,30	22,18	24,37	31,72	23,13	18,6
-Faiz Ödemeleri	3,59	5,83	7,67	13,69	16,27	23,27	13,19	4,9
İç Faiz Ödemeleri	2,22	4,63	6,00	12,55	14,96	21,25	11,73	4,3
Dış Faiz Ödemeleri	1,36	1,20	1,67	1,14	1,31	2,02	1,46	0,6
Gelirler	13,19	17,60	19,17	24,03	26,47	29,09	28,22	25,7
Genel Bütçe	13,00	17,43	19,03	23,78	26,23	28,74	27,80	24,9
-Vergi Gelirleri	11,09	13,23	15,12	18,91	21,10	22,52	23,56	21,3
Gelir Üzerinden	5,85	6,30	6,34	8,35	8,36	8,87	6,83	6,2
Servet Üzerinden	0,08	0,13	0,96	0,23	0,28	0,25	0,43	0,5
Mal ve Hizmet Ü.	3,32	4,49	5,51	7,80	9,05	10,26	12,35	9,3
Dış Ticaret V.	1,84	2,31	2,31	2,53	3,42	3,15	3,95	4
-Vergi Dışı Normal Gel.	1,06	0,88	1,24	2,41	2,78	4,20	3,83	3,6
-Özel Gelir ve Fonlar	0,85	3,32	2,67	2,46	2,35	2,02	0,41	1,3
Katma Bütçe	0,19	0,17	0,13	0,25	0,24	0,35	0,42	0,8
Gelir Gider Farkı	-3,33	-6,69	-3,91	-11,86	-10,93	-16,91	-7,07	-5,1
Emanet ve Avans.	-0,28	0,39	0,01	0,03	0,08	-2,01	-0,02	-0,5
Nakit Açığı	-3,61	-6,30	-3,91	-11,83	-10,85	-18,92	-7,09	-5,6
Borç İdaresi								
Dış Borçlanma (Net)	-0,09	1,05	-1,73	0,76	2,50	-2,52	0,94	0,9
-Kullanım	1,56	2,31	1,13	3,76	5,41	2,98	3,22	3
-Ödeme	1,65	1,26	2,86	3,00	2,91	5,50	2,29	2,1
İç Borçlanma (Net)	3,70	5,28	5,81	12,44	7,45	13,34	7,17	0,9
-Tahvil(Net)	2,60	1,51	-1,81	15,63	8,07	4,84	6,04	0,8
-Kullanım	3,90	3,25	0,64	21,59	15,65	19,88	22,51	3,4
-Ödeme	1,30	1,74	2,45	5,96	7,58	15,05	16,47	2,6
-Bono (Net)	0,43	1,11	6,28	-3,19	-1,06	8,50	1,13	1
-Kullanım	3,31	8,57	16,05	8,74	4,48	24,06	14,36	5,7
-Ödeme	2,88	7,46	9,77	11,92	5,54	15,56	13,22	4,7
-Merkez Bankası (Net)	0,20	2,65	1,33	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Diğer	0,47	-0,03	-0,17	-1,37	0,91	8,10	-1,02	-4,3

Kaynak : DPT⁵⁴⁹

⁵⁴⁹ DPT, "Aylık Ekonomik Göstergeler Haziran 2011" ve "Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011"

4.1.2.2. Kamusal Harcamalara İlişkin Göstergeler

Türk ekonomisindeki en önemli kriz dinamiklerinden birisi kamudaki tasarruf-yatırım dengesizliğidir. 1975 yılında GSMH'nin %9,4'ü kadar yatırım yapılırken, 1987 yılında %10,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde özellikle ulaşım ve iletişim alt yapısı ile enerji üretimi ve dağıtımına ilişkin önemli tutarlarda yatırımlar yapıldı. Türk ekonomisinin dışa açıldığı bu yıllarda kamu tasarrufunun hareketi ilgi çekicidir. Kamu tasarrufu için finansal serbestleşmenin kırılma teşkil ettiği söylenebilir. 32 Sayılı Kararın alındığı 1989 yılında kamu tasarrufunun GSMH'ye oranı %4,7 olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıl bu oran %6,8'dir. Ve %6lar uzun vadede ana eğilim olarak görülmektedir. 1990'da bu oran daha da düşmüş 1991 yılında ise az da olsa pozitif bir oran son kez gerçekleşmiştir. 2004 yılına kadar kamu eksi tasarruftadır. 2001 yılında ise -%9,7'yi görmüştür. Kamusal yatırımlar 1989 yılından sonra önceki yılların altında bir eğilim izlemiştir. Finansal serbestleşmenin en önemli gerekçelerinden biri olan kamu yatırımlarının arttırılması beklentisinin gerçekleşmediği aksine kamu yatırımlarının profil düşürdüğü görülmektedir. Bunun elbette en önemli nedeni özel sektörün yeterince gelişmesi sonucu yatırımların özel sektöre yapılmasıdır. Ancak kamunun bu dönemde faiz giderlerini karşılamak için pek çok harcama kalemi ile birlikte yatırımları da azalttığı görülmektedir. Sonuç olarak bu dönemde kamu tasarruf ve yatırım yapamaz hale gelmiştir. Kamunun negatif tasarrufu kamu maliyesinin en önemli sorunu olarak göze çarpmaktadır.

KKBG Türk ekonomisinde krizin en önemli dinamiğidir. Mali disiplinsizliğin sonucu olarak krize götüren süreçte KKBG artar, borçlanma maliyeti artar, borçların çevrilebilirliği zorlaşır. Kriz sonrasında ise yapılması gereken en önemli iş KKBG'nin düşürülmesidir. 1989 yılına kadar KKBG artıp azalarak kararsız bir seyir izlemiş ve %5 civarında bir ortalama tutturmuştur.(Tablo 14) 1990 itibariyle yukarı doğru bir eğilim başlamış 1991-1993 arası gerçekleşme %10'un üzerinde olmuştur. Üç yıl boyunca bu kadar KKBG oluşunca dördüncü yılda 1994'te kriz meydana gelmiştir. Krizle birlikte KKBG düşmüş, ardından tekrar yükselme trendine girmiş 1999 yılında %15,6'ya ulaşmıştır. KKBG'nin en yüksek değeri gördüğü yıl ise 2001'dir. Bu yılda %16,4 olarak gerçekleşen KKBG alınan tedbirlerle düşüşe geçmiş ve 2004 yılını %4,7 olarak

tamamlamıştır. 1990’a kadar da faiz dışı KKBG çok düşük düzeylerde seyretmiştir. 1994 sonrasında sürekli faiz dışı fazla verilmesine rağmen KKBG oluşmaya devam etmiştir.

Kamuda borçlanma gereksinimini artıran konsolide bütçe harcamalarındaki artışın özellikle faiz ödemelerindeki artıştan kaynaklandığı görülmektedir. 1975 yılında %0,5 faiz harcaması gerçekleşirken 1980’de %0,6; 1985’te %1,9; 1989’da %3,6; 1994’te %10,8; 1999’da %15,4; 2001’de ise %24,5 olmuştur. 2001’den sonra düşüş meydana gelmiş ve 2004 yılında %13,6 ile 2010 yılında %5,2 olarak gerçekleşmiştir. Faiz ödemelerinde dış borçlara ödenen faizlerin yatay seyrettiği artışın iç borçlara ödenen faizlerden kaynaklandığı gözlenmektedir.

TABLO 14
KKBG GSMH’ye Oranlar

	1989	1993	1994	1999	2000	2001	2004	2010
KKBG	5,3	10,2	6,2	15,6	11,8	16,4	4,7	4,1
Faiz Dışı B.G.	1,7	2,0	-4,6	0,2	-5,7	-8,1	-8,9	-1,1

Kaynak:DPT⁵⁵⁰

(-) İşareti fazlayı göstermektedir.

Konsolide bütçe harcamalarında cari harcamalarda, ücret harcamalarından kaynaklanan dalgalanmalar gözlenmektedir. 1980 darbesi ardından yasaklanan sendikal faaliyetler sonucu baskı altına alınan personel harcamaları siyasi yasakların kalkmasıyla artan siyasi rekabet nedeniyle 1990lı yıllarda artış trendine girmiş, 1992 yılında personel harcamalarının GSMH’ye oranı %9,45 olmuş 1994 krizi ardından düşmüş daha sonra tekrar artış trendine girmiş ve 2000li yıllarda %8,5 civarında gerçekleşmiştir.(Tablo 13)

Konsolide bütçe harcamalarının dağılımı yıllar itibariyle önemli bir dönüşümü sergilemektedir.(Tablo 11) 1980 öncesi kamusal harcamaların yarıya yakını cari harcamalardan oluşmaktadır. 1980 yılından sonra ücretlerin azaldığı görülmektedir. 1989 itibariyle personel harcamaları yeniden artış trendine girmiş 1988 yılında toplam harcamaların %26’sı iken 1989 yılında %36’ya, 1990 yılında %43’e, 1992 yılında

⁵⁵⁰ DPT, “Aylık Ekonomik Göstergeler Haziran 2011” ve “Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011”

%47'ye ulaşmıştır. Bu tarihten sonra personel harcamalarının konsolide bütçe içindeki ağırlığı giderek azalmış, 2001 yılında %19'a kadar düştükten sonra 2004 yılında %24'e ulaşmış, 2010 yılında %21 olarak gerçekleşmiştir. Diğer cari harcamaların toplam bütçe harcamaları içindeki ağırlığı ise sürekli olarak azalmış, 1985 yılında %15,4 iken 2004 yılında %5,4'e gerilemiş, 2010 yılında ise %9,8 olarak gerçekleşmiştir. Yatırım harcamaları da toplam harcamalar içinde diğer carilere benzer bir seyir izlemiştir. 1985 yılında toplam konsolide bütçe harcamalarının %19,4'ü iken 2004 yılında %5'e kadar gerilemiş, 2010 yılında %8,8 olmuştur.

Konsolide bütçe harcamaları içinde en keskin değişim transfer harcamaları kaleminde meydana gelmiştir. Transfer harcamaları başlangıçta en ağırlıklı kalem olan cari harcamaların yerini almıştır. 1975 yılında cari harcamalar tüm harcamaların %51,7'si iken transfer harcamaları tüm harcamaların %28,5'ini oluşturmaktaydı. 1985 yılında cari harcamalar %39,4 olarak gerçekleşirken transfer harcamaları %41,2'ye ulaştı. 1994 yılında tüm harcamaların %41,1'i cari harcamalar iken %53,3'ü transfer harcaması idi. Bu tarihten sonra transfer harcamaları 2001 yılında %69'a ulaşırken cari harcamalar %25'e kadar geriledi.

Transferlerle ilgili en çarpıcı değişiklikler iç borç faiz ödemelerinde gerçekleşti.(Tablo 11) 24 Ocak kararlarına kadar iç borç faiz ödemeleri yok denecek kadar düşük düzeylerdeydi. Bu dönemde uygulanan ekonomi politikalarının sonucu buydu. 24 Ocak kararları sonrası ekonomideki tasarruf miktarını arttırmak ve yastık altındaki tasarrufları ekonomiye kazandırmak için faizler serbest bırakıldı. Pozitif yüksek reel faiz devri başladı. Devlet de harcamalarını finanse etmek için piyasadan borçlanmaya başladı. Böylece giderek artan bir borç stoku ve borç maliyeti ortaya çıktı. 1975 ve 1980 yıllarında toplam faiz ödemeleri tüm harcamaların %3'ü kadardı. 1980 yılından sonra artış başladı. Bu dönemde dış tahvil piyasalarından da borçlanmalar yapıldı. 1988 yılında iç borç faiz ödemeleri toplam harcamaların %15'ine dış borç faiz ödemeleri %8,7'sine ulaştı. Finansal serbestleşmenin sebeplerinden biri de bu manzardır. Faiz ödemelerindeki fahiş artışlar borçlanmayı sürdürülemez boyutlara taşımaya başladığından borçlanma maliyetini düşürecek bir serbestleşme politikası yararlı olabilirdi. Ancak rakamlar beklenen neticeye ulaşamadığını ortaya

koymaktadır. 1992 yılında %13,8 olarak gerçekleşen iç borç faiz ödemeleri 1993'te %19,1'e, 1994'te %26'ya yükselmiştir. 2001 yılına kadar artış devam ederken bu yıl tüm harcamaların %46,2'si iç borç faiz ödemelerinden meydana geliyordu. Bu tarihten sonra düşüş trendi görülmüş, 2004 yılında tüm harcamaların %33,3'ü iç borç faiz ödemesi olarak gerçekleşmiş, 2010 yılında %14,5'e gerilemiştir.

Dış borç faiz ödemeleri 1989 yılına kadar yüksek seyretmiştir.(Tablo 11) 1985-1989 arası dış borç faiz ödemelerinin bütçe harcamalarına oranı %8ler civarı oluşmuştur. Bu dönemde ekonominin dış tahvil piyasalarında önemli ihraçlar gerçekleştirdiği yıllardır. Dış borç faiz ödemelerinin ağırlığı 1990'dan itibaren düşüş trendine girmiştir. 1990 yılında %6,5 iken yalnızca 1994 yılında bir artış olmuş ve %7,3'e yükselmiş ardından tekrar düşerek 2000 yılında %3,5 olmuş, 2004 yılında %4,1 ve 2010 yılında %2 olarak gerçekleşmiştir.

Faiz harcamalarının bütçe içindeki ağırlığının nasıl değiştiğini göstermesi açısından faiz harcamaları ile yatırım harcamalarının birbirlerine oranı önemlidir. Faiz ödemelerinin yatırım harcamalarına oranı 1980 yılında %17 iken 2001 yılında %700'e ulaşmıştır. Yani 1980 yılında faiz ödemeleri yatırımların yedide biri iken, yirmi yıl sonra tam tersi olmuş ve yatırım harcamaları faiz harcamalarının yedide birine tekabül etmiştir. 2004 yılında bu oran %590'a 2010 yılında %186'ya kadar düşmüştür.

4.1.2.3. Kamusal Gelir Hareketlerine İlişkin Göstergeler

Konsolide bütçe gelirlerinin en önemli kısmı vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Vergi gelirlerinin seyrine baktığımızda kriz öncesi ve krizin etkisinin devam ettiği yıllarda vergi gelirlerinin tüm gelirler içindeki ağırlığının azaldığını görüyoruz. Bunun en önemli nedeni ekonomik aktivitedeki ve istihdamdaki gerileme nedeniyle vergi gelirlerinin azalmasıdır. Vergi dışı gelirler de yıllar itibarıyla önem kazanmaktadır. Bu kalemler dönemlere göre özelleştirme gelirleri ve lisans devir gelirleridir. Gelirlerin GSMH'ye oranı 1990'a kadar %13 civarında gerçekleşirken bu tarihten sonra artış trendine girmiş ve 2001 yılında %29'a ulaşmıştır.(Tablo 13) Gelirlerdeki artışlar 1998 yılına kadar ılımlı seyrederken bu tarihten sonra artış hızı yükselmiştir. Tüm gelirlerin %85'i vergi gelirlerinden oluşmaktadır.(Tablo 11)

Vergi gelirleri toplam harcamaların 1975 yılında %84'ünü karşılamaktaydı. 1990'a kadar bu oran %70lere yaklaşmaktaydı.(Tablo 12) 1991 yılında %60'a 1993 yılında ise %54'e kadar düşmüş, krizde alınan tedbirlerle tekrar yükselmiştir. 2001 krizinde %49'a kadar düşen vergi gelirlerinin toplam harcamaları karşılama oranı kriz sonrası uygulanan programla yükselme trendine girmiş, 2004 yılında %67, 2010 yılında %72 olarak gerçekleşmiştir. Bu trend vergilerdeki düşmeden değil harcamalardaki artıştan kaynaklanmaktadır. Genel ekonomik gelişmeler anlatılırken vergi artışının hem reel olarak hem de milli gelire oran olarak arttığını ifade etmiştik.

1985-1990 arası %80-85 aralığında gerçekleşen vergi gelirlerinin faiz dışı harcamalara oranı 1991'den itibaren düşmeye başlamış 1994 krizinden önceki yılda %72 olarak gerçekleşmiştir.(Tablo 12) Kriz sonrası faiz dışı harcamaların tamamına yakını vergi gelirleri ile finanse edilebilmiştir. 1999 yılında %85 olarak gerçekleştikten sonra istikrar programı uygulanan yıllarda seçim yılı 2002 yılı hariç vergi gelirleri faiz dışı harcamaların tamamını karşılamıştır. 2000 yılında %100, 2004 yılında %107, 2010 yılında %86 olarak gerçekleşmiştir.

Toplam gelirlerin toplam harcamaları karşılama oranı 1975 yılında %95, 1980 ve 1985 yıllarında %85, 1991'e kadar ise %80 civarında gerçekleşmişken 1991 yılında %74'e düşmüştür.(Tablo 12) 1994 krizinden önce %72 iken kriz sonrası yükselmiş, 1999 yılında yeniden düşerek %67 olmuş, 2001 yılında en düşük düzeyine ulaşmış ve %63 olarak gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra iyileşme başlamış ve 2004 yılında %80, 2010 yılında %87 olarak gerçekleşmiştir. Toplam harcamalarda hiçbir dönemde gelirler giderlerin tamamını karşılayamamışken faiz dışı harcamaları çoğunlukla karşılamışlardır. Burada yüksek faiz harcamaları açıkça görülmektedir. 1975'te gelirler faiz dışı harcamaların %98'ini karşılıyordu. 1991'e kadar da bu eğilim devam etti. 1988-1990 arasında ise vergiler faiz dışı harcamaların üzerinde seyretmiştir. 1991-1993 arasında oran %100'ün altında gerçekleşmiştir, 1994'te ise %124'e ulaşmıştır. 2004 yılına kadar hiçbir yıl %100 altına düşmeyerek 2004 yılını %128 ve 2010 yılını %104 ile tamamlamıştır. 1989-2004 yılları arasındaki ortalama ise %112'dir. Faiz dışı harcamalardaki bu fazlalığa rağmen konsolide bütçe sürekli açık vermiş, 1989-2004 döneminde ortalama konsolide bütçe açığı GSMH'nin %9'u olarak gerçekleşmiştir.

Vergilerin borç anapara ödemelerini karşılama oranı (Tablo 15) 1975 yılında %8,1 ve 1980 yılında %7,7 iken 1985 yılında %41,2 olmuştur. Bu oranlar 1980 ve öncesinde Türk ekonomisinde borç sorunu olmadığını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. 1980 sonrası yoğun bir borçlanma olduğu da görülmektedir. 1989 yılında %52,6 olan borç anapara ödemelerinin vergi gelirlerine oranı 1994’de %100’e çıkmış, 1997 ve 2000 yılları hariç (sırasıyla %68 ve %76) %100 ün üzerinde gerçekleşmiş, 2001 yılında %160’ı bulmuştur. 2004 yılındaki oran ise %136 ve 2010 yılında %71’dir.

Bu dönemdeki vergi gelirleriyle ilgili en anlamlı oranlardan biri borç faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranıdır.(Tablo 15) Bu oran 1975’de %3,6 ve 1980’de %4,2 iken 1989 yılında %32,3 ve 2001 yılında %103,3 olarak gerçekleşmiştir. Bunun anlamı 2001 yılında Türk ekonomisinde toplanan vergiler borç faizlerine yetmemiştir. 2004 yılında bu oran %56’ya, 2010 yılında %22,9’a kadar indirilmiştir. Faiz ödemelerinin giderek önemli bir kısmı iç borçlara yapılmıştır. 1989 yılında %20 iç borç faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranı, %12,3 dış borç faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranı söz konusu iken 2001 yılına kadar iç borç faiz ödemeleri oranı sürekli artmış, dış borç faiz ödemeleri oranı sürekli azalmıştır. 2001 yılında gerçekleşme sırasıyla %94,4 ve %9 olmuştur. 2004 yılında özellikle iç borç faiz ödeme oranında ciddi bir düşüş olmuş ve oranlar %49,8 ile %6,2 ve 2010 yılında %20,1 ve %2,8 olarak gerçekleşmiştir.

Borç anapara ve faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranı ise 1989 yılında %84,9 iken 1993 yılından itibaren %100’ün üzerinde seyretmiştir. 2001 yılında borç anapara ve faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranı %263’ü bulmuş, 2004 yılında %192’ye ve 2010 yılında %94’e gerilemiştir. 1989 yılında %85 olan toplamın %58’i iç borçlardan, %27’si dış borçlardan kaynaklanırken, 2001’de %230 ve %33, 2004’te %176 ve %16 ile 2010 yılında %86 ve %8 olmuştur. Görüldüğü gibi bütçede dış borçlarda önemli bir sorun gözükmez iken iç borçlarda artış tahammül sınırlarının üzerine ulaşmıştır.

TABLO 15

Konsolide Bütçe Vergi Gelirleri Borç Ödemeleri İlişkisi

	1989	1993	1994	1999	2000	2001	2004	2010
Borç Anapara/Vergi	52,6	79,0	99,8	110,5	75,9	160,4	135,7	71,2
İç	37,7	69,5	80,8	94,6	62,2	135,9	126,0	66,2
Dış	14,9	9,5	18,9	15,9	13,8	24,4	9,7	5
Borç Faiz/Vergi	32,3	44,1	50,7	72,4	77,1	103,3	56,0	22,9
İç	20,0	35,0	39,7	66,4	70,9	94,4	49,8	20,1
Dış	12,3	9,1	11,1	6,1	6,2	9,0	6,2	2,8
Borç A+F/Vergi	84,9	123,0	150,5	182,9	153,1	263,7	191,7	94,1
İç	57,8	104,5	120,5	161,0	133,1	230,3	175,8	86,3
Dış	27,2	18,6	30,0	21,9	20,0	33,4	15,9	7,9

Kaynak : DPT⁵⁵¹

4.2. FİNANSAL LİBERALİZASYON SONRASI İSTİKRAR PROGRAMI UYGULAMALARI

1989 yılında sermaye hareketleri serbestisi sağlandıktan sonra Türk ekonomisinin yapısı hızla değişmiştir. Yeni ekonomik yapı üst üste krizlerin meydana gelmesine neden olmuştur. İlk kriz 1994 yılının başında ortaya çıkmıştır. 5 Nisan kararları olarak bilinen Ekonomik Önlemler ve Uygulama Planı yürürlüğe konmuştur. Bu program IMF ile birlikte yürütülen, stand-by anlaşmasına dayanan bir programdır. Bu program yarım kalmıştır. Ekonomide meydana gelen yangını söndürmek için artırılan faizler, büyüyen borç stoku ve mevduat güvencesi ekonomik istikrarı sürekli tehdit etmiştir. Ülkede artan siyasi tansiyon ve sürdürülemez hale gelen mali rasyolar IMF ile Yakın İzleme Anlaşması için irade oluşmasına neden olmuştur. Yakın İzleme Anlaşması yeni bir stand-by anlaşmasına köprü olması planlanmıştır. Enflasyonla Mücadele Programı ekonomide sürdürülemez hale gelen dengesizlikleri ortadan kaldırmak üzere tasarlanmış ancak Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde iki büyük krize neden olmuştur. Şubat krizinden sonra yeni bir programla Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile yola devam edilmiştir. Bu program için yeni bir stand-by yapılmamış ancak mevcut stand-by anlaşmasının süresi dolduktan sonra yeni bir anlaşma yapılmış ve 2008 yılına kadar sürecek bir program uygulaması söz konusu olmuştur.

⁵⁵¹ DPT, “Aylık Ekonomik Göstergeler Haziran 2011”

4.2.1. 5 Nisan 1994 Kararları(Ekonomik Önlemler ve Uygulama Planı)

1991 genel seçimleri öncesi ve sonrasında izlenen populist politikalar, 1994 yılında yaşanan krizin temelini oluşturmuştur. Seçimler öncesinde kamu kesimindeki reel ücretlerde yüksek artışlar olmuştur. Seçimler sonrasında ise emeklilik süresi hizmet yılı prim ödeme gün sayısına dönüştürülerek kadınlarda 20 erkeklerde 25 hizmet yılına çevrilmiş, kamu kuruluşlarının birbirine olan borçları tahkim edilmiş, tarım kredisi ile vergi ve sosyal güvenlik kurumlarına olan prim borçlarına af getirilmiş, tarımsal destekleme kapsamındaki ürün sayısı ve destekleme fiyatları artırılmış, böylece ekonominin beş kara deliği olarak adlandırılan bütçe, sosyal güvenlik, KİT, tarımsal destekleme ve mahalli idare açıkları daha da büyümüştür.⁵⁵²

1991, 1992 ve 1993 yıllarındaki yüksek yurtiçi faiz oranları, euro piyasalarından libor artı 1 veya 2 gibi düşük faizlerle borçlanılıp, yurt içinde hazine kağıtlarına yatırım yapılmasını cazip hale getirmiştir. Artan sermaye girişi nedeniyle iç pazarın canlanması, tüketim ve hammadde malları ithalatını artırır iken, liranın yabancı paralar karşısında değer kazanması da ihracatı zorlaştıran, ithalatı kolaylaştıran bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁵³ Dış açığın artmasıyla kısa vadeli dış borç stoku yükselmiştir. Biriken dengesizlikler 1994 yılına gelindiğinde taşınamaz boyutlara ulaşmıştır. Ancak mart ayında gerçekleşen yerel seçimler nedeniyle istikrar programı ertelenmiştir.

Hükümetin yüksek borçlanma faizlerini düşürmek için bankalarla giriştiği mücadele sonunda tüm bu makroekonomik dengesizlikler tetiklenmiş ve ekonomik kriz patlak vermiştir. Hükümet kamu açıklarını kapatmadan, borçlanma gereksinimini düşürmeden faiz oranlarını düşürmeye çalışmıştır. Daha az borçlanma gereksinimi için merkez bankası kaynaklarını daha fazla kullanmaya başlamış, ihalede oluşacak faizi belirlemeye çalışmış, başarılı olamayınca ihaleler iptal edilmiş, hazine kağıtlarına vergi getirilmiştir. Bu konjonktürde devalüasyon beklentisi yaygınlaşmış ve likidite dövize kaymaya başlamıştır. Sıcak para hızla çıkarken rezervler de erimiştir. 1994 yılında meydana gelen krizde spekülâtif sermaye hareketleri önemli bir etkiye sahip olmuştur.

⁵⁵² Köse, s.126

⁵⁵³ Fatih Mangır, “Finansal Deregülasyonun (1989–2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, (2006), s.464

1994'te 4,3 milyar dolarlık bir sermaye çıkışı olurken,⁵⁵⁴ Kasım 1993 tarihinde resmi rezervler 7,2 milyar dolar seviyesindeyken, 8 Nisan 1994 tarihinde 3 milyar düzeyine inmiştir.⁵⁵⁵

Rezervlerdeki azalma ile dışarıdan ucuz para getirip içeride pahalıya satan bankacılık kesiminin açık pozisyonları nedeniyle zor duruma düşmeleri piyasada bir panik havasına neden olmuştur. Mevduat sahipleri bankalara hücum etmeye, bankalar ve mudiler dolara geçmeye başlamıştır. Neticede döviz kurunda ciddi bir artış meydana gelmiştir. Faizler ve fiyatlar arttı. 5 Nisan kararları bu ortamda alınmıştır. Program, enflasyonla mücadele programı olarak sunulmuş olsa da aslında ekonomide oluşan yangını söndürmek için hazırlandığı görülmektedir.

Bankalardan mevduat çekilmesini önlemek -4 küçük banka battı- ve dövize yönelimi durdurmak için mevduata sınırsız devlet garantisi ve %400 bileşik faizli bono çıkarılması gibi şok tedbirler alınmıştır.⁵⁵⁶ Bu tedbirler ile panik havası yatıştırılmıştır. Daha sonra IMF'nin de desteği alınarak bir istikrar programı hazırlanmış ve Standby Anlaşması yapılmıştır. 8 Temmuz 1994'te yapılan 16. Stand-by Anlaşması 26 Eylül 1995'de sona ermiştir.⁵⁵⁷ Klasik IMF programlarında yeralan tedbirler yürürlüğe konulmuştur. Öncelikle likidite fazlasının emilmesi için sıkı para politikası uygulanmıştır. Aslında yüksek faizli bonoların en önemli amacı da piyasadaki fazla likiditeyi emmektir. Faizler artırılmış, dolara yönelim önlenmiş olmuştur. Kurdaki yüksek oranlı düzeltmenin ardından kur seviyesi korunmuştur. Merkez bankası kaynaklarına daha az başvurulacağı taahhüt edilmiştir.

Ekonomide kırılganlığın en önemli nedeni olan kamu açıklarının azaltılması için sıkı maliye politikası izlenmiştir. Kamu gelirlerinin artırılması, giderlerinin azaltılması ve böylece kamu açıklarının taşınabilir seviyelere indirilmesi amaçlanmaktadır. Ancak mali disiplin sağlanması şeklinde bir maliye politikası izlendiğini söylemek zordur. Çünkü bir kerelik gelir artışlarıyla kamu gelirleri

⁵⁵⁴ Emrah Gülay ve M.Vedat Pazarlıoğlu, "Net Portföy Yatırımları İle Reel Faiz Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği - 1992:I - 2005:IV", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 9, Sayı: 2, (2007), s. 206

⁵⁵⁵ Özatay, s.28

⁵⁵⁶ Mevlüt Karabıçak, "Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, (2000), s.58

⁵⁵⁷ Zeynep Erdiç, "Uluslararası Para Fonu -Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19.Stand-By Anlaşması", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 18, (Ağustos 2007), s.106

artırılmaya, bir kerelik kısıntılarla kamu harcamaları azaltılmaya çalışılmıştır. Gelirleri artırmak için bir kerelik ek vergiler konulmuştur.⁵⁵⁸ KİT ürünlerine yüksek oranlı zamlar yapılmış, ardından da sabitlenmiştir. Özelleştirme için harekete geçilmiştir.⁵⁵⁹ Kamu harcamalarının azaltılması için ücretler reel olarak ciddi biçimde düşürülmüştür. Cari ve yatırım harcamaları kısılmıştır. Kamu maliyesinde disiplin sağlamaya değil yangının üzerine bir kova su dökmeye çalışılmıştır.

5 Nisan kararlarında heterodoks tedbirlerin göze çarptığını söyleyebiliriz.⁵⁶⁰ KİT ürün fiyatlarının önemli ölçüde artırıldıktan sonra altı ay süreyle dondurulması, ücret artışlarının Nisan ayında çok düşük düzeyde yapılmasının ardından Temmuz ayında hiç yapılmaması ve ücret artışlarının geçmiş dönem enflasyonuna endekslemeden kopararak ileriye dönük hedefler çerçevesinde ve bütçe imkanlarıyla sınırlanması, dezenflasyon için kur artışlarının enflasyonun altında tutulması gibi heterodoks istikrar tedbirleri de uygulanmıştır.⁵⁶¹ Maliyetleri belirleyen en önemli üç ögenin sabitlenmesiyle enflasyonun kontrolden çıkması önlenmiştir; kur, KİT ürünleri ve ücretler. Böylece gelirler politikası uygulanmaya çalışıldığı söylenebilir. Özellikle reel ücretlerdeki şiddetli gerileme hiperenflasyon sarmalına girilmesini önlemiştir.

5 Nisan kararlarında her IMF programında bulunan bazı yapısal tedbirler de bulunmaktadır. Bu tedbirler genel olarak devleti küçültüp ekonomiden çekmeyi, piyasaya devlet müdahalesini azaltmayı amaçlayan düzenlemelerdir. 5 Nisan İstikrar Programı kapsamında gerçekleştirilen önemli bazı yapısal tedbirler şunlardır; Merkez Bankasının daha özerk hale getirilmesi, Bankalar Kanunu, vergi kontrol ve denetiminde etkinliği artırıcı düzenlemeler yapılması, ihracata verilen devlet yardımlarının KOBİlere yönelik düzenlenmesi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının bölünmesi, yabancı sermayenin kapsamının genişletilmesi, tarımsal destekleme ürün kapsamının daraltılması, tütün üretim kontenjanının ve ekim alanlarının sınırlanması, KİT mallarının hazine imkan tanınması, özelleştirme kapsamının ve özelleştirme

⁵⁵⁸ Cengiz Aktaş, “5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programı Öncesi ve Sonrası İthalat Fonksiyonu Katsayılarının Değişip Değişmediğinin Belirlenmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, (2000), s.17

⁵⁵⁹ Aktaş, s.17

⁵⁶⁰ Ercan Enç ve Gökhan Aykaç; “Türkiye’nin IMF Deneyimine Bir Bakış”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 3, (2003), s.67

⁵⁶¹ Köse, s.120

konusunda yetkili kurulun belirlenmesi, Türk Telekom'un özelleştirilmesine ilişkin ilk yasal dayanağın oluşturulması, yatırımların Yap-İşlet-Devret modeliyle gerçekleştirilmesine imkan sağlanmasıdır.⁵⁶² Devletin ekonomiden biraz çekilerek gözetici, denetleyici ve standart koyucu asli işlevlerine yönelmesi kapsamında rekabetin, tüketicinin, fikri ve sınai mülkiyetin korunmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.⁵⁶³

1994 yılında ekonomik krize giren Türkiye 5 Nisan kararlarıyla iki temel hedef belirlemiştir. Birincisi yangının bir an evvel söndürülmesi, bozulan makroekonomik dengelerin istikrara kavuşturulmasıdır.⁵⁶⁴ Öncelikli olarak kur seviyesinin istikrara kavuşturulmasına çalışılmıştır. Devalüasyon ardından kurun ulaştığı düzeyde istikrar bulması için tedbirler alınmıştır. Yüksek faizli, kısa vadeli hazine bonoları bu noktada önemli bir işlev görmüştür. Bu bonoların çoğunlukla küçük yatırımcıya satılması özellikle etkisini artırmış, ayrıca enflasyonist talebin emilmesine de yaramıştır. Enflasyonun düşürülmesinden ziyade hiperenflasyonu engellemek için bazı tedbirler alınmıştır. Hiperenflasyona gidecek enflasyonist süredurum engellenmeye çalışılmıştır. Kamu maliyesinde ve dış ticarete denge kurulmaya çalışılmıştır. Bir kerelik gelir artırıcı, harcama kısıcıcı, ihracatı destekleyici ve ithalatı caydırıcı tedbirler alınmıştır. Kur ve milli gelirdeki gerileme dış dengenin sağlanması konusunda etkili olmuştur. Sonuçta kısa vadede hedeflenen sonuçlar alınmış, ekonomideki panik havası dağılmış, kur düzeyi istikrar bulmuş, hiperenflasyona giden süreç durdurulmuştur.

5 Nisan kararlarının ikinci hedefi ekonomide yapısal düzelmeler sağlanmasıdır. Ancak bu konuda başarılı olduğunu söylemek zordur. Ülkenin siyasi konjonktürü buna imkan vermemiştir. 5 Nisan uygulaması ekonomide uzun yıllar etkisini hissettirmiştir. Bu kararların en önemli etkisi artan faiz oranları ve borç stokunun ekonomiyi soktuğu kısır döngüdür. Mevduata getirilen tam güvencenin neden olduğu ahlaki tehlike de mali kesimde bozulmaya önemli katkıda bulunmuştur. Son olarak ekonomi yönetiminin tutumu ve taahhütlerine bağlılığı hususundaki zayıflığı sonraki dönemde uygulanacak programlarda güvenilirlik sorununa neden olmuştur.

⁵⁶² Köse, s.121

⁵⁶³ Köse, s.122

⁵⁶⁴ Hüseyin Akyıldız ve Ömer Eroğlu; "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, (2004), s.56

4.2.2. Yakın İzleme Anlaşması

1994 krizinin ardından ekonomiye yüksek faiz oranları ve büyüyen bir borç stoku miras kalmıştır. Siyasi belirsizliğin beslediği mali disiplinsizlik, 28 Şubat sürecinin etkisi, önce Güneydoğu Asya Krizi ancak asıl Rusya Krizi ile gelişmekte olan ülkelere sermaye hareketlerinin kısıtlanması ve Marmara Depremi ekonomik dengeleri alt üst etmiştir.

1997 sonunda hükümet ile IMF arasında başlayan görüşmeler sonucunda 1998 Temmuzunda bir buçuk yıllık Yakın İzleme Anlaşması imzalanmıştır.⁵⁶⁵ Bu anlaşma IMF ile üç yıllık orta vadeli bir istikrar programına köprü görevi üstlenecektir.⁵⁶⁶ Ancak işler yolunda gitmeyince 2008 Mayıs ayına kadar uzayan, Yakın İzleme Anlaşmasının imzalanmasından itibaren 10 yıla ulaşacak IMF denetiminde kesintisiz bir dönem yaşanmış olacaktır. Nitekim 1999 Aralık ayında 17. Stand-by Anlaşması yürürlüğe girmiştir. 17. Stand-by Anlaşması ile IMF ve DB kaynaklarıyla desteklenen Enflasyonla Mücadele Programı yürürlüğe girmiştir.⁵⁶⁷ Yakın İzleme Anlaşması stand-by için ekonominin hazırlanmasını sağlayacaktır.⁵⁶⁸ Kamu maliyesinde disiplin sağlanmak üzere 1998 ve 1999 için %4 faiz dışı fazla öngörülmüştür. Enflasyon ise Aralık 1999 itibarıyla %20 olacaktır. Yakın İzleme Anlaşmalarının standart taleplerinin yanı sıra, anlaşmaya ek olarak hazırlanan Ekonomik Politikalar Bildirgesinde beş alanda (bankacılık, sosyal güvenlik, tahkim, özelleştirme ve tarımsal destekleme alanlarında) 55. hükümetin taahhüt ettiği siyasi nitelikler taşıyan kararlar yer almaktadır.⁵⁶⁹ Yakın İzleme Anlaşması gereği konsolide bütçe fazlasını sağlamak için ücretler ile tarımsal desteklemelerin belirlenmesinde hedeflenen enflasyon dikkate alınacaktır.⁵⁷⁰ Maliye politikası borçlanmanın sürdürülebilirliğine odaklanmıştır. Bunu sağlayacak olan faiz dışı fazla olacaktır. Bütçe harcamaları kısılarak ve gelirler özellikle dolaylı vergiler

⁵⁶⁵ Ahmet Gökçen, “İstikrar Tedbirleri ve Ekonomik Kriz”, s.2 <http://ahmetgokcen.org/pdf/5.pdf> (22.02.2011)

⁵⁶⁶ Oğuz Yıldırım, “Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları”, *DTM Dergisi*, Sayı 27, (Ocak 2003), s.4 <http://www.foreigntrade.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/istikrar.doc> (23.02.2011)

⁵⁶⁷ Yıldırım, s.5

⁵⁶⁸ Yıldırım, s.5

⁵⁶⁹ Faruk Ataay, “İkinci Kuşak Yapısal Reformlarda Program Arayışları”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, (2008), (22-38), s.25

⁵⁷⁰ Yıldırım, s.7

artırılarak sağlanacak olan faiz dışı fazla borç rasyolarının sürdürülebilirliği için kullanılacaktır.

4.2.3. Enflasyonla Mücadele Programı

1999 siyasi çalkantılarla geçmiştir. Önce erken seçim kararı alınmış, ülkeyi seçime taşıyacak azınlık hükümeti kurulmuştur. Seçimlerin ardından yeni hükümet kurulmuş, IMF ile mutabık kalınarak aksayan Yakın İzleme Anlaşması'nın uygulanmasına devam edilmiştir. Önce Ekonomik Politikalar Belgesinde taahhüt edilenler özelleştirme hariç gerçekleştirilmiş ve sonra IMF istikrar programına destek vermiştir. Bu taahhütler kapsamında bankacılık gözetim ve denetim yetkisi Hazine'den alınarak yeni kurulan BDDK'ya devredilmiştir. Tahkim, Sosyal Güvenlik ve tarımsal desteklemelerle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Özelleştirme taahhütleri dışında IMF istekleri karşılandıktan sonra üç yıllık stand by talep eden niyet mektubu IMF'ye gönderilmiştir. Bu esnada mali yapısı zayıflayan yedi bankayı Merkez Bankası bünyesindeki Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devretmiştir. Kamu mali dengesindeki kötüleşme ve yüksek reel faizler nedeniyle sürdürülemez hale gelen iç borç stoku, zorlaşan dış borçlanma, hızlanan fiyat artışları ve daralan ekonomi kapsamlı bir istikrar programını zorunlu kılmaktadır.

Program üç temel üzerine kurulmuştur. Yüksek faiz dışı fazla, gelirler politikasıyla desteklenmiş kur taahhütleri ve yapısal reformlar.⁵⁷¹ Programın amacı 2002'ye kadar enflasyonu tek haneye indirmek, sürdürülebilir bir kamu mali pozisyonu sağlamak, ekonomideki kronik yapısal etkinsizliklerin önüne geçmek ve sürdürülebilir kalkınma düzeyini yükseltmektir.⁵⁷²

Faiz dışı fazla GSMH'nin %3.7'si olarak belirlenmiştir. Özelleştirme gelirlerinden de yüksek tutarda kaynak sağlanması hedeflenmiştir. 2000 için %3.5, 2001 için %3.25, 2002 için ise %2 düzeyinde özelleştirme geliri hedeflenmiştir. Özelleştirme ve faiz dışı fazla ile oluşacak gelir, borçların sürdürülebilirliği bakımından belirleyicidir. Borçların sürdürülebilirliğinde iç borçların dış borçlar ile ikame edilmesi

⁵⁷¹ Niyet Mektubu, 9 Aralık 1999, 7. Paragraf

⁵⁷² Nihat Falay, "İstikrar Programları ve Türkiye", s.2 <http://www.toprakisveren.org.tr/2000-46-nihatfalay.pdf> (16.03.2011)

de hayati bir konudur. IMF kredisi ve bu sayede oluşacak kredibilite ile dış piyasalardan uygun koşullarda kaynak bulunması iç borç faiz oranlarında ciddi düşüşler sağlayacaktır. Program borçlanma maliyetinin düşürülmesi, vadenin uzatılması, iç borçlanmanın dış borçlanmayla ikame edilmesini planlamaktadır.

Kur politikası iki dönem için hazırlanmıştır. İlk dönem 18 ay sürecektir ve Türk tablitası olarak adlandırılan bir uygulama öngörülmüştür. Dolar ve eurodan oluşan bir kur sepetinin 18 ay boyunca alacağı değer gün gün belirlenerek bir tablo haline getirilmiştir.⁵⁷³ Dezenflasyon açısından kur çıpası 18 ay sonra terk edilerek kademeli olarak genişleyen bant uygulamasına geçilecek ve bu da 2002 sonuna kadar sürecektir.⁵⁷⁴ Para politikasının sermaye hareketleri serbestken ve kur taahhüdü varken çok etkili kullanılması mümkün değildir. Net iç varlıklara tavan, net dış varlıklara taban değeri konularak antienflasyonist sıkı para politikası uygulanacaktır. Yani dış varlık artışı olmaksızın iç varlık yaratılamayacaktır.⁵⁷⁵ Emisyon dış varlık girişine bağlanarak para kurulu benzeri bir uygulama benimsenmiştir. Modelin çalışabilmesi için döviz girişinin devamı hayatidir. Cari açık da döviz sızıntısına neden olduğundan en önemli risklerden biridir.

Ücretlerde ve tarımsal desteklemelerin belirlenmesinde geçmiş enflasyon yerine hedeflenen enflasyonun esas alınması benimsenmiştir. Kamu maliyesinde yapısal düzenlemeler ile kalıcı disiplin sağlanması planlanmıştır. Devletin ekonomideki ağırlığını azaltacak, ekonomiyi dünyayla daha fazla entegre edecek, denetim ve gözetime yönlendirecek, serbestleşme sağlayacak, mali sektördeki riskleri ortadan kaldırmaya dönük yapısal düzenlemeler yapılması kararlaştırılmıştır.

IMF destekli istikrar programının yapısında yer alan riskler önce Kasım 2000 sonra Şubat 2001’de krize neden olmuştur. Kasım 2000’de mevcut program IMF’nin likidite desteğiyle revize edilerek devam ettirilmiş, Şubat 2001 krizi ise programın sonlanmasına neden olmuştur. Kasım 2000’deki likidite krizi sonrası IMF’ye Ek Niyet

⁵⁷³ Nadir Eroğlu, “Türkiye’de 1990’lı ve 2000’li Yıllarda Para Politikaları”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 26, Sayı 1, (2009), s.31

⁵⁷⁴ Eroğlu, s.31

⁵⁷⁵ Eroğlu, s.32

Mektubu verilmiştir.⁵⁷⁶ Mevcut maliye, para ve gelirler politikaları ile mevduat garanti sisteminin sürdürüleceği ve yabancı bankaların Türkiye'deki bankalara açtıkları kredilerin devlet güvencesinde olduğu vurgulanmıştır. Yapısal tedbirler altında ayrıntılı bir özelleştirme takvimi hazırlanmış, enflasyon, cari açık, faiz dışı fazla ve borçlanmaya ilişkin hedeflerde revizyon yapılmış, harcamalar ve vergilerle ilgili düzenlemeler, bir kısım vergiler artırılmış, geçici olarak alınan vergilerin süreleri uzatılmıştır.⁵⁷⁷ 18 Aralık 2000 tarihli niyet mektubu ve 21 Aralık 2000 tarihinde ek rezerv kaynak kullanımı ile 17. Stand-by Anlaşması revize edilmiştir.⁵⁷⁸

4.2.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Şubat 2001'de mali piyasalardaki deprem istikrar programının omurgasını oluşturan tablita sisteminin terk edilerek kurun dalgalanmaya bırakılmasına neden olmuştur. Kur, enflasyon ve faizler kontrolden çıkmıştır. Bu dönemde IMF ile yeni bir mutabakat sağlanmış ve programı yürütmek üzere Dünya Bankasından bir bürokrat, bakan olarak ekonominin başına getirilmiştir. Yeni istikrar programı Ulusal Program sonraları Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı olarak adlandırılmıştır. Program Nisan ve Mayıs 2001'de iki aşamada ilan edilmiştir. Önceki program terk edilmemiş 17. Stand-by Anlaşmasının revize edilerek yapısal tedbirlerin öne çıktığı bir süreç başlamıştır. Şubat 2002'de ise yeni bir Stand-by Anlaşması yapılmıştır. Bu 18. Stand-by başarıyla tamamlanmış, 19. Stand-by Mayıs 2005'de imzalanmış ve Mayıs 2008'de başarıyla tamamlanmıştır.⁵⁷⁹ Bu tarihten itibaren yeni bir stand-by yapılmamış, böylece 1998 yılında başlanılan ilişki 10 yıl sonra sona ermiştir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı; mali istikrarsızlık ve kırılganlığın giderilmesi, sıkı mali disipline, dolayısıyla faiz dışı kamu harcamalarının olabildiğince azaltılmasına dayanmaktadır.⁵⁸⁰ Maliye politikası mali disiplini sağlayarak iç borç stokunu sürdürebilir düzeye indirmek için faiz dışı fazla çıpasına odaklanmıştır. 19.

⁵⁷⁶ İsmail Can, "Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası", **Maliye Dergisi**, Sayı 142, (2003), (69-107) s.75

⁵⁷⁷ Can, s.76

⁵⁷⁸ Nadir Eroğlu ve İlhan Eroğlu; "IMF –Türkiye İlişkileri ve 20. Stand-By Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 11, Sayı 17, (Aralık 2009), s.130

⁵⁷⁹ Eroğlu ve Eroğlu, s.142

⁵⁸⁰ Zeynep Erdiç, "Uluslararası Para Fonu -Türkiye ilişkilerinin Gelişimi ve 19.Stand-By Anlaşması", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 18, (Ağustos 2007), s.113

Stand-by Anlaşması ile faiz dışı fazla, faizlerin düşürülmesi, kamu borcunun azaltılması, yapısal düzenlemeler özellikle sosyal güvenlik alanında reform gerçekleştirilmesi, vergi yükünün azaltılarak istihdamın artırılması, kamu bankalarının özelleştirilmesi, uluslararası rezervlerin güçlendirilmesine yönelik hedefler konulmuştur.⁵⁸¹

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile kamuoyuna çeşitli tedbirler deklare edilmiştir. Bu tedbirlerin öncelikle mali piyasalardaki yangının söndürülmesine yönelik olduğunu görüyoruz. Aslında Şubat sonunda mali piyasalarda dalgalanma başladığı düşünülürse Nisan ve Mayıs'ta tedbirlerin açıklanması çok aceleci davranılmadığını göstermektedir. Nitekim o dönemde ekonomi yönetiminin yavaş hareket etmesi ciddi biçimde eleştirilmiştir. Mali piyasalara dönük tedbirlerin başında kamu ve fon bankalarının nakit ihtiyacının karşılanması gelmektedir.⁵⁸² Bu bankalara aktarılan hazine kağıtlarının merkez bankasından likite çevrilmesiyle gecelik yükümlülüklerini azaltmaları mümkün olacaktır. 2001 yılı içinde Hazine, kamu ve fon bankalarına 10 katrilyon lira tutarında kağıt vermiştir.⁵⁸³

Kamu bankalarının rehabilite edilmesi ve sağlıklı olarak çalışabilmeleri için önemli düzenlemeler yapılmıştır.⁵⁸⁴ Görev zararı oluşturacak düzenlemeler iptal edilirken bundan sonra bütçeye ödenek konmadan kamu bankalarına destekleme görevi verilemeyeceği hükme bağlanmıştır. Kamu bankalarının sermayeleri güçlendirilecek, etkin ve verimli çalışmaları sağlanacak, yönetimler profesyonelleştirilecek, şube ve personel sayısı azaltılacak, Emlak Bankası Ziraat Bankası ile birleştirilecek, kamu bankaları ortak yönetim kurulu oluşturulacak, özelleştirme için hazırlanacaklardır.⁵⁸⁵ TMSF bünyesindeki bankaların satılamayanlarının bir çatı altında toplanması, şube ve personel sayılarının azaltılması, kötü aktiflerinin etkin bir şekilde yönetilmesi kararlaştırılmıştır. Özel bankaların da bünyelerinin sağlamlaştırılması için sermaye

⁵⁸¹ Erdinç, s.107

⁵⁸² Emre Alban İnan, "Kamu Borç Stokunun Sürdürülebilirliği ve Türkiye", **Bankacılar Dergisi**, Sayı 46, (2003), s.15

⁵⁸³ Maliye Bakanı Sümer Oral'ın 3 Aralık 2001 Tarihinde Yaptığı "2002 Yılı Bütçe Kanun Tasarıları ve 2000 Yılı Kesin Hesap Kanun Tasarılarının" Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na Sunuş Konuşması, s.11 http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md138/INTBAKANKON.pdf (20.02.2011)

⁵⁸⁴ Ali İhsan Yiğitoğlu, "2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi", **Sosyoekonomi Dergisi**, Yıl 1, Sayı 1, (Ocak-Haziran 2005), s.118

⁵⁸⁵ Canan Odabaş, "Kamu Bankalarının Özelleştirilmesine İlişkin Yeniden Yapılanma Sürecinde Yaşanan Handikaplar", **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, Yıl 2, Sayı 6, (Nisan 2001), s.22

artırımı yapılması, karların sermayeye ilave edilmesi, banka birleşmelerinin kolaylaştırılması, mali olmayan iştiraklerin tasfiyesi, vergisel kolaylıklar sağlanması kararlaştırılmıştır.

Kamu maliyesinde düzelmenin sağlanması ve bunun sürekli olması için bazı tedbirler alınmıştır. Borçlanmayla ilişkili mevzuatın dağınıklığı, iç ve dış borçlanma ile devlet garantisi gibi hususlar tek bir borçlanma kanununda toplanarak dağınıklık giderilecek böylece şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlanacaktır. Meclise borçlanma ve hazine garantileriyle ilgili rapor sunulacaktır. Kamulaştırma ve Kamu İhale Yasası ile fonların kapatılması kamu harcamalarında disiplin sağlamaya dönük düzenlemeler arasında sayılabilir. Şeker, tütün ve doğalgazın üretiminin bütçe üzerindeki yükünü azaltmak için Şeker, Tütün, Sivil Havacılık ve Doğalgaz Kanunu hazırlanmış ve TAPDK, Enerji Piyasaları ile Şeker Kurulları oluşturulmuştur.⁵⁸⁶ Şeker, tütün, doğalgaz ve elektrik fiyatı piyasada belirlenecek kamu maliyesi üzerindeki büyük yükün ortadan kalkacağı ifade edilmiştir.

Mali disiplinin sağlanması için faiz dışı fazlanın GSMH'nin %6,5'i düzeyinde tutulması planlanmıştır. Kamu Tasarruf Genelgesi yayınlanmış, harcamaların reel olarak azaltılmasına, yeni personel alımlarının zorunluluk olmadıkça yapılmamasına karar verilmiştir. Diğer cari, yatırım, diğer cari transferler kalemlerinde kısıntıya gidilecek, memur sayısı artmayacak ve maaş artışı olmayacak, yeni yatırım programa alınmayacak, KİT harcamaları kontrol altında tutulacak, tarımsal desteklemeler kısıtlanacak, sağlık harcamaları disipline edilecektir. Mali disiplin için gelirlerin de katkısını sağlamaya dönük tedbirler alınmıştır. Akaryakıt tüketim vergisinin artırılması, enerji fiyatlarındaki artışların tüketiciye yansıtılması, vergi kayıp ve kaçığının azaltılması için tedbirler alınması kararlaştırılmıştır. Ek dış finansman gereği ortaya konmaktadır.

Sosyal barışın sağlanması için İş Güvencesi Yasası ile Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası çıkarılmıştır.⁵⁸⁷ İhracatın artırılması için eximbank kredilerinin artırılması, vergi iadelerinin hızlandırılması, desteklemeler konusunda bürokrasinin

⁵⁸⁶ Ulusal Ekonomik Program; **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, Yıl: 3, Sayı:6, (Nisan 2001), s.6

⁵⁸⁷ Ulusal Ekonomik Program; s.6

azaltılması, doğrudan yabancı sermaye girişini artırmak için Tahkim Yasasının çıkarılması ve idari engellerinin kaldırılması kararlaştırılmıştır.

Gelirler politikası uygulanacak, kamu çalışanları ve tarımsal desteklemeler için hedeflenen enflasyon göz önüne alınacaktır.⁵⁸⁸ Böylece enflasyonun süredurumsal niteliği ortadan kaldırılabilir. Program vergi konusunda da tedbirler içermektedir. Kayıt dışının önüne geçecek, vergide etkinlik ve adaleti sağlayacak tedbirler alınamayınca dolaylı vergilere yüklenilmiş, vergi yükü sabit gelirli üzerinde kalmaya devam etmiştir.

Saydamlık ve hesap verilebilirliği sağlayacak, uluslararası karşılaştırmaları mümkün kılan, kayıt düzeninde standart sağlayan analitik bütçe sınıflandırmasına geçilmiştir. Genel Bütçeye Dahil Daireler ve Katma Bütçeli İdareler Muhasebe Yönetmeliği 2004 yılında yürürlüğe girmiştir.⁵⁸⁹

IMF'nin 1999'daki mali destek anlaşmasından bu yana ısrarlı olduğu konularda 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (Aralık 2003) ve 5345 Sayılı Gelir İdaresi Başkanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun (Mayıs 2005) yasalaşmıştır. 5018 Sayılı Kanun ile ekonomik anayasa denen Genel Muhasebe Kanunu değiştirilmiştir.⁵⁹⁰ Bu yasa bu dönemde yapılan en köklü altyapı reformu olmuştur. Kamunun gelir ve harcama süreçleri şeffaflık, hesap verebilirlik, çok yıllık bütçeleme ilkeleri doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. 5345 Sayılı Kanun ise vergi idaresindeki çok başlılığı engelleyip, daha etkin vergi denetimi sağlamak üzere kabul edilmiştir.⁵⁹¹

4.3. İSTİKRAR PROGRAMLARININ MALİ DİSİPLİNE DÖNÜK UYGULAMALARI

Mali disiplin kamu maliyesinin etkin ve verimli bir biçimde gelir ve gider dengesini gözetmesidir. Mali disiplini sağlamak için 1989-2004 arası dönemde

⁵⁸⁸ Ulusal Ekonomik Program, s.7

⁵⁸⁹ Şerafettin Sevim, Tunga Bozdoğan ve Ali Topakkaya, "Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları Perspektifinden Düzenlenen Devlet Muhasebesi Standartları ve Standartların Uygulanmasına İlişkin Bazı Öneriler", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı 42, (2009), s.49

⁵⁹⁰ İlhami Söyler, "Kamu Mali Yönetim Sisteminin Bütçe Teknik ve Süreçlerindeki Değişiklikler ve Yenilikler Açısından Değerlendirilmesi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 16, (Aralık 2006), s.283

⁵⁹¹ Farih Saraçoğlu ve Cem Barlas Arslan, "Gelir İdaresinde Yeniden Yapılanma", **Mali Hukuk Dergisi**, Yıl 22, Sayı 132, (Kasım - Aralık 2007), s.31

uygulanan istikrar programlarında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Mali disiplinsizliğe neden olan yapısal aksaklıkların ortadan kaldırılması, harcama-gelir dengesinin sağlanmasına dönük tedbirler alınmasıdır. Aslında söz konusu dönemdeki mali disiplinsizlik öncelikle siyasi sistem kurgusundan kaynaklanmaktadır. Bu dönemde yoğun bir siyasi rekabet vardır. Çok sayıda siyasi parti her bir seçimde birbirine yakın oylar almaktadır. Tek başına iktidar yerine koalisyon hükümetleri işbaşındadır. Bu durum partileri populist söylemlere itmektedir. Harcamalar konusunda cömert, gelir toplama konusunda cesaretsiz bir siyasi irade karakteristiği söz konusudur. Bu dönemdeki mali disiplinsizliğin en önemli nedeni budur. Belki de siyasi koşullar değişmediği için daha önceki istikrar programları başarılı olamamışlardır.

Sorunun ekonomik boyutuna bakacak olursak bu dönemde mali disiplini sağlamaya dönük yapısal tedbirler, harcamaya ilişkin tedbirler ve gelirlere ilişkin tedbirler alındığı söylenebilir. Burada kalıcı bir şekilde gelir gider dengesinin kurulmasının hedeflendiği açık bir şekilde görülmektedir.

4.3.1. Harcamalara İlişkin Tedbirler

Gelir gider dengesi bozulduğunda yapılacak ilk iş harcamaları kısip gelirleri artırmak ve böylece gelir gider dengesini tesis etmektir. Bunu sürdürülebilir bir şekilde yapmak önemlidir. Sürdürülebilirlik bütçe kalemleriyle ilgili olabilir. 1994 yılındaki krizden sonra harcamaları kısmak için öncelikle yatırım ve ücret kalemleri ile bazı transferler kısıtlanmıştır. Bu kısıtlamalar uzun soluklu uygulanacak bir harcama disiplini görünümünde değildir. Zaten ülke seçim sath ı mailine girer girmez de terk edilmiştir. Seçim söz konusu olmasaydı uzun süre uygulanmasının ekonomiye herhangi bir fayda sağlamasının mümkün olup olmayacağı tartışmalıdır. 1994 yılında piyasalarda meydana gelen yangını söndürmek için bir program hazırlandığından harcama kısıntısının da mali disiplini sağlamak üzere değil yangının üzerine püskürtecek bir kova su temini için uygulandığı söylenebilir. Amaç bu olunca yangın dinince ve ufukta seçim görülünce dizginler gevşetilmiştir.

Harcamaların azaltılması tek başına mali disipline dönük bir tedbir kabul edilemez. 5 Nisan kararları ile kamu kesiminde reel olarak ücretler düşürülmüştür.

Yatırım harcamaları azaltılmıştır. Karar harcamalarındaki azalma özellikle bu iki kalemden gelmektedir.⁵⁹² KİT, sosyal güvenlik, tarım gibi desteklemeler azaltılmıştır. Ancak bunlar sürdürülebilir, sistematik bir çerçevede uygulanmamıştır. Yatırım harcamasız kaç yıl bütçe yapılabilir, kamunun yatırım yapmadığı bir gelişmekte olan ekonomide bütçede gelir gider dengesi kurulsa bile ekonomi istikrar kazanmış olur mu? eğitim, sağlık gibi beşeri sermayeyi geliştirici harcamaların sürekli kısıtlanması uzun vadede ekonomiyi hangi istikrar patikasında tutar. Ayrıca harcamaları rasyonelize edici, toplumsal gereksinimin gereklerine uygun olarak yeniden belirleyici bir yaklaşım olmamıştır. Harcamalar kısılrken verimsiz, gereksiz, ekonomik rasyoneli olmayan kalemlerde kısıtlama yapmak yerine en kolay kısıntı yapılabilecek kalemler seçilmiştir.

5 Nisan kararları ekonomide yangını söndürmüştür. Bunun için faiz oranlarını oldukça yükseltmiştir.⁵⁹³ Yüksek faiz oranları yüksek borç stoklarını, yüksek faiz ödemelerini, yüksek borçlanma gereksinimini getirmiştir. Yaşanan siyasi çalkantıların da beslediği anormal reel faizler ekonomiyi bir istikrar programına muhtaç bırakmıştır. 1998 yılında IMF ile yeni bir istikrar programı için görüşmeler başlamış, Yakın İzleme Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşma bir geçiş döneminin ardından yeni bir stand-by anlaşması öngörmüştür. Yakın İzleme Anlaşması harcamaların azaltılmasına ilişkin düzenlemeler de içermektedir. Bu dönemde borçların sürdürülebilirliğini sağlamak ana hedefdir.⁵⁹⁴ Bunu sağlayacak olan da faiz dışı fazla olacaktır.⁵⁹⁵ Anlaşma 1998 ve 1999 için GSMH'nin %4'ü kadar faiz dışı fazla öngörmüştür. Ayrıca Aralık 1999 itibariyle enflasyonun %20'ye indirilmesi planlanmıştır. Faiz dışı fazlanın sağlanabilmesi için harcamaları azaltıcı, gelirleri artırıcı tedbirler öngörülmüştür. Ücretlerin belirlenmesinde geçmiş enflasyon değil hedeflenen enflasyon göz önünde bulundurulacak, vergiler özellikle dolaylı vergiler artırılabilecektir. Bu noktada bütçede kalıcı disiplin oluşturacak yapısal düzeltmeler yapılması en önemli husustur. Sosyal güvenlik, özelleştirme, tarımsal desteklemelerin azaltılması, tahkim ve bankacılık alanlarında reform

⁵⁹² Zeliha Göker, "Kamu Borç Stokunun Azaltılmasında Maliye Politikalarının Rolü", **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 10, (2005), s.172

⁵⁹³ Avni Zarakolu, "Ülkemizde Devam Eden Enflasyon Sorunu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 44, Sayı 1-4, (1995), s.715

⁵⁹⁴ Anıl Akçağlayan ve Meltem Kayıran, "Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, (Ekim 2010), s.131

⁵⁹⁵ Akçağlayan ve Kayıran, s.131

niteliğinde değişiklikler yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak siyasi istikrarsızlıklar ile uygulama uzunca bir kesintiye uğramıştır. Siyasi istikrar sağlandıktan sonra IMF ile öngörülen standby anlaşmasının yapılması için harekete geçilmiştir. IMF’ye taahhüt edilen düzenlemeler özelleştirme hariç yasalaştırıldıktan sonra yeni anlaşma yürürlüğe girebilmiştir.

1999 Aralık ayında IMF ile yeni bir stand-by için uzlaşma sağlanmış ve 2000 yılı ile birlikte uygulama başlamıştır. Bu program ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış, toplumsal taraflar da ikna edilerek geleneksel politikalar yanında heterodoks nitelik kazanmıştır. Bu programın mali disipline ilişkin politikaları temel aldığı söylenebilir.⁵⁹⁶ Dezenflasyon için tablita uygulaması, borçların sürdürülebilirliği için faiz dışı fazla sağlanması programın temelidir. IMF ve DB kaynaklarının kullanılması ve uluslararası piyasalardan borçlanılabilmesi ile iç borç baskısı kırılacak, oluşan faiz dışı fazla borçlanma gereksinimini düşürecek, enflasyon düşüşü ile belirsizlik azalacak, faizler düşecek ve kamu mali göstergeleri düzelecektir. Bu aşamada yapısal düzenlemeler ile ekonomideki iyileşme kalıcı hale getirilecektir.

Enflasyonla Mücadele Programının temel amacı kamu sektörü temel fazlasını, 2000 yılı için GSMH’nin %3,7’sine yükseltmektir.⁵⁹⁷ Kamu sektörü temel fazlası konsolide bütçeyi, bütçe dışı fonları, yerel yönetimleri, finansal olmayan kamu teşebbüslerini, Merkez Bankası’nı ve kamu bankalarının görev zararlarını kapsamaktadır. Temel fazlanın bu seviyesinin net kamu borcunun GSMH’ye oranını istikrara kavuşturmak için yeterli olduğu ekonomi yönetimince ifade edilmektedir. Depremle ilgili bütçe harcamaları GSMH’nin %1,1’i ile sınırlı tutulacaktır.⁵⁹⁸ 2000 yılında personel giderlerinde ve diğer cari harcamalar ile yatırım dışı kamu harcamalarından yapılacak kesintiler GSMH’nin binde 3’ü oranında tasarruf sağlayacaktır.⁵⁹⁹ Sosyal güvenlik reformunun, tarımsal düzenlemelerin ve gelirler politikalarının her birinin 2000 yılında GSMH’nin binde 5’i oranında harcama

⁵⁹⁶ M. Okan Taşar, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, (2010), s.79

⁵⁹⁷ Enflasyonla Mücadele Programı Madde 13

⁵⁹⁸ EMP, M.15

⁵⁹⁹ EMP, M.18

azalmasına neden olması beklenmektedir.⁶⁰⁰ Son olarak, bütün temel harcamalarda (personel ve sosyal güvenlik fonlarına yapılan transferler hariç), 2000 yılı bütçe ödeneklerinden %2'lik bir kesinti yapılması benimsenmiştir. 2000 yılı tedbirleri bir defaya mahsustur. 2001 yılı için daha fazla tedbir uygulamaya konulacaktır.⁶⁰¹ Gerektiğinde, IMF uzmanlarıyla görüşülerek ek tedbirler de uygulamaya konulacaktır.⁶⁰²

2001-2002 yıllarında maliye politikası, kamu sektörü iç borcunun GSMH'ye oranını en azından sabitleyerek 2000 yılında ulaşılan mali sonuçları pekiştirmeye yönelik olacaktır.⁶⁰³ Bu dönemde iç borç oranını istikrara kavuşturmak için özelleştirme gelirleri, merkez bankasından kar transferleri ile deprem harcamaları hariç GSMH'nin %3,7'si civarındaki temel fazla hedefinin sabit tutulması gerekecektir. Toplam borcun GSMH'ye oranının 2000 yılı sonu için tahmin edilen %58 oranından küçük bir oranda azalarak 2001 yılında %56,5'e, 2002 yılında %54,7'ye inmesi beklenmektedir.⁶⁰⁴

2000 yılında başlayan istikrar programı 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında ortaya çıkan krizlerin ardından alınan yeni tedbirler ve yeni bir ekip ile devam etmiştir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı olarak adlandırılan program sürdürülemez iç borç dinamiği ve yapısal sorunlar olarak iki temel sorun ortaya koyuyor. Bu sorunları ortadan sürdürülebilir biçimde kaldırmak için geçici harcama kısıntılarıyla birlikte kalıcı sistem disiplini öngörüyor. Harcama disiplini ile göstergeler düzeltilirken düzelmeyi kalıcı kılmak üzere de yapısal önlemlerin alınması amaçlanıyor.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında kamunun harcama kısıntısına gideceği taahhüt ediliyor.⁶⁰⁵ Faiz dışı harcamalardaki nominal artış milli gelirdeki nominal artışın altında kalacak, Kamu Tasarruf Genelgesi titizlikle uygulanacak, Maliye Bakanlığı'nın uygun gördüğü ödenek kalemlerinde blokaj uygulanacaktır. Diğer cari, yatırım ve bazı transfer harcamalarındaki artış enflasyonun altında tutularak GSMH'nin % 1,5'i kadar tasarruf sağlanacak, diğer cari transferler kaleminde yapılacak kesintiler ile GSMH'nin

⁶⁰⁰ EMP, M.19

⁶⁰¹ EMP, M.21

⁶⁰² EMP, M.22

⁶⁰³ EMP, M.27

⁶⁰⁴ EMP, M.28

⁶⁰⁵ GEGP, M.66

binde 3'ü kadar tasarruf sağlanacaktır. Toplam memur sayısını artıracak şekilde memur alımı ve münferit maaş iyileştirmeleri yapılmayacaktır. Yatırım programına yeni proje alınmayacak ve yıllara sari ihalelere gidilmeyecektir. Kaynağı olmayan harcama artırıcı hiç bir öneri gündeme getirilmeyecektir. KİT'lerin personel, cari ve yatırım harcamaları kontrol altına alınacak, tarımsal destekleme fiyatları öngörülen enflasyonu aşmayacak, sosyal güvenlik kurumlarının sağlık harcamaları disiplin altına alınacak, kamuda taşıt kullanımı sınırlandırılacaktır.

4.3.2. Gelirlere İlişkin Tedbirler

1994 kararlarının gelir artırıcı önlemlerle ilgili olarak, vergi ödemeyen kesimlerin bu alışkanlıklarına son verilmesi için vergi denetimlerinin kamuoyunun yakından göreceği şekilde yaygın ve yoğun bir şekilde yapılması, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine ek vergi ile net aktif vergisi, motorlu taşıtlardan ek vergi alınması, akaryakıt tüketim vergisinden bütçeye aktarılan payın artırılması kararlaştırılmıştır.⁶⁰⁶

IMF ile Temmuz 1998'de Yakın İzleme Anlaşması imzalandıktan sonra vergi yasalarında değişiklik yapan 12 maddelik paket 29 Ekim 1998 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni düzenlemeler ile gelir vergisi tarifesi dilimleri genişletilirken dilim sayısı azaltılmış ve vergi oranları %25-50 aralığından %15-40 aralığına çekilmiştir. Alt dilimlerde 10 üst dilimlerde 15 puan düşüş benimsenmiştir. Kurumlar vergisi oranı %30'a düşürülmüş, kurumların dağıtılmayan karları üzerinden alınan %20 oranındaki stopaj kaldırılmıştır. Ayrıca geçici bir maddeyle vergilendirilmemiş servete ilişkin vergi affı getirilmiştir.

Kasım 1999 tarihinde yasalaşan vergi paketi ek gelir ve kurumlar vergisi ödemeleri, ek yıllık motorlu taşıtlar ve emlak vergisi ödemeleri, cep telefonu faturaları üzerine uygulanacak bir vergi ve düzenleyici kurulların (İMKB, SPK gibi) yaratacakları gelir fazlalarından yapılan aktarımların artırılmasını içermektedir.⁶⁰⁷ Ek olarak, bedelli

⁶⁰⁶ Cengiz Aktaş, "5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programı Öncesi ve Sonrası İthalat Fonksiyonu Katsayılarının Değişip Değişmediğinin Belirlenmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, (2000), s.17

⁶⁰⁷ Esra Erüzeloğlu ve Aytül Güneşer, F.İlknur Demir, "IMF Niyet Mektupları Ne Söylüyor?", **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, Yıl 3, Sayı 11-12, (Eylül-Aralık 2002), s.24

askerlik uygulaması başlamış, 1 Aralık 1999 tarihinden önce çıkartılmış kamu kağıtları üzerine stopaj vergisi konulmuştur. Bu önlemler ile gelirler 2000 yılında GSMH'nin %2'si oranında artacaktır.⁶⁰⁸

Gayrimenkul sermaye iratları ve serbest meslek kazançları üzerine uygulanan stopajın %15'ten %20'ye çıkartılması, faiz ve repo gelirlerine uygulanan stopaj oranının %2 puan artırılması yoluyla doğrudan vergi gelirleri GSMH'nin binde 3'ü oranında artırılabilecektir. KDV oranı GSMH'nin binde 5'i oranında gelir yaratması amaçlanarak %2 oranında artırılabilecektir. Harçlar, GSMH'nin binde 4'ünü sağlamak üzere ayarlanacaktır. Tütün ve alkollü içecekler üzerindeki ek KDV oranının, ücretler ve harçların artırılmasını içeren diğer tedbirlerin GSMH'nin binde 4'ü oranında bir gelir sağlaması beklenmektedir. Kamu kağıtlarını ellerinde bulunduran ticari işletmelerin vergilendirilebilir karlarının hesaplanma yönteminin revizyonu sayesinde GSMH'nin %1,1'i kadar vergi gelirleri artacaktır.⁶⁰⁹

Kamu sektörünün iç borçlanma gereğini sınırlandırmak amacıyla 2000 yılı özelleştirme gelirlerinin GSMH'nin %3,5'i (7,6 milyar USD) olması planlanmaktadır. Hangi kaynaktan olursa olsun elde edilecek ek özelleştirme gelirleri borç azaltımında kullanılmak üzere Hazine'ye aktarılacaktır.⁶¹⁰ Özelleştirme gelirlerinin 2001 yılında GSMH'nin %3,25'ine ve 2002 yılında % 2'sine ulaşması planlanmaktadır.⁶¹¹

Kamu kesimi net dış borçlanması, IMF kaynakları hariç, GSMH'nin %2,5'ine (5,2 milyar USD) ulaşacaktır.⁶¹² İç borç yönetimi ile ilgili olarak 1999'da başlatılmış olan ve değişken faizli tahvil ihraçlarına dayanan borçlanma politikasına ağırlık verilecek, uzun vadeli ve sabit faizli kağıtlara dayalı borçlanma azaltılacaktır.⁶¹³ 2000 yılı Net Kamu Borcu/GSMH oranının 1999'a oranla (% 58 civarında) sabit kalacağı ve aşağı doğru çekilmeye çalışılacağı ifade edilmektedir.⁶¹⁴

⁶⁰⁸ EMP, M.16

⁶⁰⁹ EMP, M.17

⁶¹⁰ EMP, M.23

⁶¹¹ EMP, M.29

⁶¹² EMP, M.24

⁶¹³ EMP, M.25

⁶¹⁴ EMP, M.26

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı da gelir artışına ilişkin bazı düzenlemeler öngörmektedir. Vergi gelirlerinin artırılması için 2000 yılı sonunda alınan tedbirlerin titizlikle uygulanmasına devam edilecektir. Akaryakıttaki otomatik fiyatlandırma mekanizmasına devam edilecek ve Akaryakıt Tüketim Vergisi (ATV) en az hedeflenen enflasyon ölçüsünde ayarlanacak ve ATV tahsilatının GSMH içindeki payı % 2,8 olacaktır. Başta enerji ve petrol sektörü olmak üzere ithale dayalı ürünlerin fiyatları kurdaki değişiklikleri, artan maliyetleri ve ekonomik gerçekleri yansıtacak şekilde geciktirilmeden uygulanacaktır. Vergi tabanının yaygınlaştırılması amacıyla vergi kimlik numaralarının kullanımı yaygınlaştırılacaktır. Vergi kayıp ve kaçığının en aza indirilmesi amacıyla vergi denetimleri artırılacaktır.

15 Haziran'da gerçekleştirilen takas işlemi neticesinde kamu kesimi iç borç ödemelerinin Haziran - Aralık arasında programlanan tutarı 45,9 katrilyon TL'den; 40,2 katrilyon TL'ye düşürülmüş, takasa konu olan TL cinsi menkul kıymetlerin ortalama vadesi 5,3 aydan 37,2 aya çıkartılmış, takas operasyonu neticesinde bankacılık kesimine net bazda dövizde endeksli olarak ihraç edilen DİBS tutarının 4,8 milyar USD, TL endeksli DİBS miktarının da 2,8 katrilyon TL olduğu görülmektedir.⁶¹⁵ Takas sonucunda 3 yıllık dövizde endeksli senetler iki grupta değerlendirilmiş ve getiri oranları %14,9 ve %14,5 olarak belirlenmiştir. Özel bankaların Mart 2001 sonunda 6,2 milyar USD düzeyinde tahmin edilen açık pozisyonları, takas operasyonu neticesinde 5,3 milyar USD tutarında azaltılmıştır.⁶¹⁶

4.3.3. Yapısal Tedbirler

1989 sonrası dönemde yürütülen istikrar programlarında yapısal tedbirlerin ağırlığı her defasında biraz daha artırılmıştır. IMF ve DB tarafından talep edilen yapısal dönüşüm maddeleri her programda daha fazla yer bulmuş, daha büyük ciddiyetle uygulanmıştır. IMF ve DB piyasa ekonomisinin yerleştirilmesi, sermaye hareketlerinin sınırlandırılmaması, uluslararası kreditorlerden yapılan borçlanmaya ve yatırımlara ilişkin güvence sağlanması, ekonomi üzerindeki siyasi etkinin azaltılarak teknokrasinin

⁶¹⁵ Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Grubu; Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/iktisatg.htm> (20.03.2011)

⁶¹⁶ Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Grubu; Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler

daha fazla söz sahibi olması, yönetim ilkelerinin uygulanması, kamuoyu denetimini sağlayacak şekilde şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması olarak sayılabilir.

1994 yılında programa koyulan ancak ciddiye alınmayan yapısal tedbirler, her programda dozu artarak bulunmaya devam etmiş, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ise o zamana kadar söz verilip de yapılmayan ve daha önce gündeme gelmemiş yapısal düzenlemelerin hayata geçirildiği bir program olmuştur. Hatta program sahipleri tarafından yapısal dönüşüm programı olarak vasıflandırılmışlardır.

4.3.3.1. 5 Nisan 1994 Kararları

5 Nisan İstikrar Programı kapsamında gerçekleştirilen önemli bazı yapısal tedbirler şunlardır; Merkez Bankasının özerkliğine dönük düzenlemeler yapılması, Bankalar Kanununun AT standartlarına uygun bir hale getirilmesine dönük düzenlemeler yapılması, vergi denetiminde etkinliği artırıcı düzenlemeler yapılması, ihracat sübvansiyonlarının KOBİlere yönlendirilmesi, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının bölünmesi, destekleme ürün kapsamının daraltılması, tütün ekim alanlarının sınırlandırılması, KİT mallarının hacine imkan tanınması, özelleştirme kapsamının ve özelleştirme konusunda yetkili kurulun belirlenmesi, Türk Telekom'un özelleştirilmesine ilişkin ilk yasal dayanağın oluşturulması, yatırımların Yap-İşlet-Devret modeliyle gerçekleştirilmesine imkan sağlanmasıdır.⁶¹⁷

5 Nisan 1994 İstikrar Programı ile neoklasik düşüncenin gereği olan devletin ekonomiden biraz çekilerek gözetici, denetleyici ve standart koyucu asli işlevlerine yönelmesi anlayışının uygulamaya geçirilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda rekabetin korunmasına, tüketicinin korunmasına, fikri ve sınai mülkiyetin korunmasına ilişkin hukuki ve kurumsal düzenlemeler getirilmiştir.

5 Nisan 1994 Kararlarıyla devletin ekonomi içerisindeki rolünün yeniden belirlenmesi amaçlanmıştır. Devletin üretim yapan, kaynak dağıtan bir yapıdan kurtarılacak ilke olarak piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işleyişini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetilen bir yapıya geçişi öngörülmüştür. 5 Nisan 1994 Kararları sonrasında, ekonomik ve sosyal alanda toplumsal uzlaşma ve dayanışmayı

⁶¹⁷ Köse, s.121

sağlamak amacıyla karar alma sürecine toplumun farklı kesimlerinden temsilcilerin katılımını sağlayacak Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulmuştur.

4.3.3.2. Yakın İzleme Anlaşması

Türkiye’de 1980-1998 döneminde uygulanan reformlar birinci kuşak yapısal reformlar, 1998 sonrası dönem ikinci kuşak yapısal reformlar olarak anılmakta, birinci kuşak daha çok devletin ekonomiye yönelik müdahalelerinin sınırlandırılması ile özelleştirmeye ve dışa açılmaya odaklanırken ikinci kuşak reformlar devletin küçültülmesine yönelik birinci kuşak reformları piyasaların düzenlenmesine yönelik bazı yeni kurumlar ve düzenlemelerle tamamlamayı amaçlamaktadır.⁶¹⁸ Söz konusu yeni kurumlar düzenleyici üst kurullardır böylece politika oluşturulmasında teknokratların etkin olması istenmektedir. Bu kurumlar siyaset ekonomiden çekilmelidir şeklinde gerekçelendirilmektedir. Yönetişim adı verilen mekanizmalar ile de özel sektör temsilcilerinin karar alma süreçlerine katılımı amaçlanmaktadır.⁶¹⁹ İkinci kuşak reform süreci, 1998’den itibaren BDDK’nın kurulması, sosyal güvenlik reformu, tarımda gelir desteği sistemine geçiş ve Yap İşlet Devret yöntemiyle yapılan özel sektör yatırımlarında uluslararası tahkime başvurulmasına olanak tanıyan anayasa değişikliğiyle başlamıştır.⁶²⁰

Yakın İzleme Anlaşmasının yapısal politikalar bölümünde yer alan taahhütleri TBMM’nin 1999 yılı yaz çalışmaları ile biri hariç yerine getirilmiştir. Bunlar stand-by anlaşması için IMF’nin ön şart olarak belirlediği beş alandır; sosyal güvenlik alanında yapılan düzenlemeler, uluslararası tahkimin kabul edilmesi, bankacılık alanında yapılan yasal düzenlemeler, tarım reformuna ilişkin düzenlemelerdir. Özelleştirmeye ilişkin düzenlemeler bu dönemde programlanmış olmalarına rağmen gerçekleştirilememiştir.

4.3.3.3. Enflasyonla Mücadele Programı

Kamu mali kesiminde, kamu finansmanını kuvvetlendirmeyi, daha iyi hizmet sunmayı, vergi yükündeki eşitsizliği gidermeyi ve kamu harcamalarındaki israfı

⁶¹⁸ Faruk Ataay, “İkinci Kuşak Yapısal Reformlarda Program Arayışları”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, (2008), s.22

⁶¹⁹ Ataay, s.24

⁶²⁰ Ataay, s..25

azaltmayı hedefleyen yapısal reformlar benimsenmiştir.⁶²¹ Bu reformlar dört alanda yoğunlaşacaktır: tarım reformu, sosyal güvenlik reformu, kamu mali yönetimi ve şeffaflık ile vergi politikası ve idaresi.

Tarım Politikaları alanında reform programının amacı mevcut destekleme politikalarını safhalar halinde ortadan kaldırmak ve fakir çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmektir.⁶²² Bu sistem çiftçi kayıt sistemi üzerine kurulu olacaktır. Geçiş döneminde destekleme fiyatları, dünya piyasa fiyatından en fazla %35 fazla olabilecektir. TMO tarafından yapılan hububat alım miktarını düşürmek ve TMO'nun yüksek miktarlı stok tutmasından kaynaklanan zararlarını ortadan kaldırmak için tedbirler alınacaktır. Destekleme fiyatı hedeflenen enflasyon oranına göre artırılabilecektir. Çiftçilere verilen kredi sübvansiyonu tedricen oradan kaldırılacaktır. Gübre ve diğer girdi sübvansiyonları 2000 ve 2001'de nominal olarak sabit tutulacaktır.

Sosyal güvenlik reformuna ilişkin düzenlemeler asgari emeklilik yaşını artırmakta, emekliliğe hak kazanabilmek için gerekli asgari prim ödeme süresini artırmakta, ortalama aylık bağlama oranını %80'den %65'e çekmekte, emeklilik maaşının hesaplanmasındaki referans periyodunu tüm çalışma periyodu olarak artırmakta, emeklilik maaşını TÜFE'ye bağlamakta ve prime esas ücret tavanını yükseltmektedir. Sosyal güvenlik sistemi açığının gittikçe küçülecek, bunun için prime esas ücret tavanı artırılacaktır.⁶²³ Bir yandan idari reformlar yaparken diğer taraftan uzun vadeli tasarruf kaynaklarını çeşitlendirme açısından özel emeklilik fonları sisteme sokularak sosyal güvenlik reformuna derinlik kazandırılması planlanmaktadır.⁶²⁴

9 Aralık 1999 tarihli Niyet Mektubu kamu mali yönetimine ilişkin reformların programın anahtarı olduğunu ifade ediyor. Bütçe hazırlanmasını, uygulanmasını ve kontrolünü kuvvetlendirmek; bütçe işlemlerinin şeffaflığını ve güvenilebilirliğini artırmak; vergi sistemini ve idaresini iyileştirmek için önemli değişiklikler öngörüyor.

⁶²¹ Taşar, s.79

⁶²² Neslihan Yalçınkaya, M. Hakan Yalçınkaya, Coşkun Çilbant, "Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi", **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt.13, Sayı.2, (2006), s.106

⁶²³ Şerife Özsuca, "Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt.58, Sayı.2, (2003), s.144

⁶²⁴ Özsuca, s.144

Bütçenin fiili kapsamı genişletilmektedir.⁶²⁵ 2001 yılı Haziran ayına kadar tüm bütçe dışı fonların kapatılacağı benimsenmiştir. 2001 yılında Hazine tek hesabına ve büyük defter esasına dayalı bir entegre finansal bilgi sistemi uygulamaya konacaktır.

Bütçe işlemlerinde şeffaflığı ve güvenilirliği artırıcı düzenlemeler benimsenmiştir.⁶²⁶ İlk adım 2000 yılı bütçesine kamu bankalarının kredi sübvansiyon maliyetleri dahil edilmiştir. Gözden geçirmeler için yapısal kriter olarak başta devlet garantileri olmak üzere tüm ihtiyari yükümlülüklerin bir stokunun çıkarılarak kamuoyuna duyurulması, garantilerin kamu hesaplarına kaydedilmesine yönelik sistemin kurulması gibi hazine garantisine ilişkin düzenlemeler öngörülmüştür. Bütçe dışı fonlar ortadan kaldırılacak, bütçe içi veya dışında yeni fonlar oluşturulmayacaktır. 2000 yılında IMF Mali İşler Bölümü bir mali şeffaflık raporu hazırlayacaktır. Türkiye'nin kreditorleri nezdinde ve finansal piyasalardaki durumunu olumlu bir biçimde etkileyecek olan bu rapor bu alanda gerçekleştirilecek diğer reformlara temel teşkil edecektir.

Vergi politikası ve idaresine ilişkin olarak yapılacak düzenlemeler vergi sistemini daha etkin ve adaletli hale getirmek amacıyla vergi sistemini iyileştirmeye ve vergi uygulamasını güçlendirmeye dönük olacaktır.⁶²⁷ Mevzuatın basitleştirileceği, vergi tabanının genişletileceği, düşük ve tahmin edilebilir marjinal vergi oranları üzerine kurulu bir vergi sistemi ile iç ve dış yatırımın teşvik edileceği ifade edilmiştir. Gözden geçirmeler esnasında vergi sisteminde gerekli görülen değişiklikler belirlenecektir. Gelecekte yeni vergi affı çıkartılmayacağı ve gecikmiş vergi yükümlülüklerinin azaltılmasının önceliklerden biri olduğu ifade edilmiştir.

Niyet Mektubu faiz oranlarının düşmesi ve ekonomik etkinliğin artması için özelleştirme gelirlerinin artırılmasını gerekli görmektedir.⁶²⁸ Özelleştirme gelirlerini artırmak için uluslararası tahkime ve devlet imtiyazının kapsamını tanımlamasına izin veren, sözleşmelerde Danıştay'ın rolüne açıklık getiren anayasa değişiklikleri kabul edilmiştir. Türk Telekom'un özelleştirilmesi ve özelleştirilmeden elde edilen tüm gelirin

⁶²⁵ EMP, M.44

⁶²⁶ EMP, M.45

⁶²⁷ EMP, M.46

⁶²⁸ EMP, M.48

Hazine'ye transferi planlanmıştır. Bu doğrultuda Telekomünikasyon Kanununun 31 Ocak 2000'e kadar Parlamento'dan geçmesi bir yapısal performans kriteri olacaktır. Enerji sektöründe faaliyet gösteren kamu işletmelerinin özelleştirilmeleri için enerji sektörünü Türk Ticaret Kanununa tabi olarak tanımlayan yasal değişiklikler Meclis'ten geçirilecek, bir mali iyileştirme planı hazırlanacak ve bu işletmelerin bütçeye olan olumsuz etkisini ortadan kaldırmak için gerektiğinde elektrik fiyatları yükseltilecektir. 2000 yılında 7,6 milyar USD, 2001 yılında 6 milyar USD, 2002 yılı 4 milyar USD dolayında özelleştirme gelirleri beklenmektedir.⁶²⁹ Bu gelirin Türk Telekom'un %20'sinin bir stratejik yatırımcıya satışından, elektrik dağıtımı ve enerji santrallerinin işletme haklarının devrinden ve IMF'ye sunulan listedeki kamu şirketlerinin satışından sağlanacağı ifade ediliyor.⁶³⁰

Bankacılık sisteminin güçlendirilmesi amacıyla düzenlemeler yapılması benimsenmiştir. Haziran 1999'da kabul edilen 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile Hazine Müsteşarlığı ile Merkez Bankası tarafından paylaşılan düzenleme, denetim ve gözetim yetkisi yeni kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)'na devredilmiştir.⁶³¹ Bankalar Kanunu, BDDK'nın faaliyetlerindeki bağımsızlığını ve şeffaflığı artırmak, temel ihtiyati düzenlemeleri güçlendirmek ve sorunlu bankalarla ilgili alınacak tedbirler ile bunların yeniden yapılandırılmaları için gerekli tüm araçları sağlamak amacıyla değiştirilecektir.⁶³²

Bankalar Kanunu, bankaların ortaklarına ve müşterilerine doğrudan veya dolaylı olarak verecekleri kredilere ilişkin standartları güçlendirecek şekilde değiştirilecek, sermaye yeterliliği ve açık döviz pozisyonu oranlarının uygulanmasına ilişkin yeni düzenlemeler yapacaktır. Sermaye yeterlilik oranları gereken asgari seviyenin altında olan bankaların, sermaye pozisyonlarını güçlendirmek için bir takvime bağlı program sunmaları ve bu programa uymaları zorunlu tutulacaktır.⁶³³

⁶²⁹ EMP, M.49-50

⁶³⁰ Özelleştirme programındaki kamu kuruluşları THY, TÜPRAŞ, POAŞ, PETKİM, İSDEMİR, TUGSAŞ, Deniz Nakliyat, Asil Çelik, TURBAN, Sümer Holding, TAKSAN, TUMOSAN, TDİ Liman, Ataköy Gr. Sigortalar, İGSAŞ, SEKA, EBAŞ, KBİ, Trabzon Limanı, TZDK, İştirakler ve Erdemir

⁶³¹ EMP, M.52

⁶³² EMP, M.53

⁶³³ EMP, M.54

Bankalar Kanunu solvabilitesini yitirmiş tüm bankaların TMSF tarafından devralınmasını zorunlu kılacak şekilde değiştirilecektir. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na sorunlu bir bankayı yeniden yapılandırıp tamamıyla veya bir bölümünü satmak veya tasfiye etmek konusunda yetki ve sorumluluk verecektir.⁶³⁴ TMSF'nin, sahibi bulunduğu bankalar hariç, kredi açmasına veya likidite desteği sağlamasına izin verilmeyecektir.⁶³⁵ Ziraat ve Halk Bankasının sorunlarına çözüm getirilecek ve nihai özelleştirme amacına paralel olarak piyasa kuralları çerçevesinde faaliyet gösterebilmeleri yönünde önlemler alınacaktır. Bu doğrultuda yeniden yapılandırılacak ve sübvansiyonlu kredilerden doğan zararlarını karşılamak amacıyla kaynak transferi yapılacaktır.⁶³⁶ Bankacılık sisteminin düzenlemesi ile gözetim ve denetimi hususlarında raporlama ve finansal bilgilerin açıklanmasına yönelik muhasebe standartları, piyasa riskini de içeren sermaye yeterliliği, dahili risk yönetimi prosedürleri alanlarında uluslararası standartlara paralel yeni düzenlemeler getirilecektir.⁶³⁷ Devlet kağıtları piyasasına piyasa yapıcılığı sistemi getirilecektir.⁶³⁸

Gümrük işlemlerini, hassas mallarda uyguladığı yüksek oranları AB ile uyumlaştıran düzenlemeler ile Türk Ulusal Akreditasyon Konseyi'nin kurulması dış ticaret ve AB uyumu açısından önemli düzenlemeler olmuştur.⁶³⁹ Niyet Mektubunun son maddesi ise adeta kayıtsız şartsız teslim maddesi gibi yazılmıştır. Türkiye uluslararası cari işlemlere ilişkin ödeme ve transferlere bir sınırlama getirmeyecek veya ödemeler dengesi amaçlı olarak ithalata ilişkin yeni kısıtlamalar getirmeyecek ya da var olanları artırmayacak, katlı kur sistemi uygulamaya başlamayacak veya değiştirmeyecek, Madde VIII'e aykırı ikili ödeme anlaşmalarına girmeyecek veya dış borçlarını zamanında ödememezlilik etmeyecektir.⁶⁴⁰

4.3.3.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Bankaların mali bünyelerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için Bankalar Kanunu'nda değişiklikler yapılması, bankalardaki mevduat ve diğer yükümlülüklerine

⁶³⁴ EMP, M.55

⁶³⁵ EMP, M.56

⁶³⁶ EMP, M.58

⁶³⁷ EMP, M.60

⁶³⁸ EMP, M.51

⁶³⁹ EMP, M.62

⁶⁴⁰ EMP, M.63

yönelik garanti uygulamasına devam edilmesi, kamu ve TMSF bünyesindeki bankaların yüksek tutarlı nakit açıklarının hem piyasaların dengesini hem de mali bünyelerini bozmalarının giderilmesi için kamu bankalarına Hazine'den alacaklarına karşılık olarak Hazine kağıdı verilerek, görev zararı alacaklarının ortadan kaldırılması öngörülmektedir.⁶⁴¹ Kamu ve fon bankaları bu kağıtlar karşılığında Merkez Bankası'ndan repo veya satış karşılığı temin edecekleri likidite ile gecelik yükümlülüklerini azaltacaklardır. Merkez Bankası likidite fazlasını ters repo ve interbank işlemleri yoluyla piyasadan çekecektir. 2001 yılı içinde Hazine, kamu ve fon bankalarına mali durumlarını güçlendirmek amacıyla 40 katrilyon liraya yakın kağıt vermiştir.⁶⁴² Kamu bankalarının görev zararları tasfiye edilmiş ve sermaye yapıları güçlendirilmiş, TMSF bünyesindeki bankaların kısa vadeli borçları sıfırlanmış ve açık pozisyonları kapatılmış, özel bankaların açık pozisyonlarını kapatmak için iç borç takası gerçekleştirilmiş ve sermaye yapılarının iyileştirilmesi için “Banka Sermayelerini Güçlendirme Programı” uygulanmıştır.⁶⁴³

Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalar kamu bankaları, TMSF bünyesindeki bankalar ve özel bankalar olmak üzere üç ana grupta ele alınmaktadır. Kamu bankalarında yaşanan sorunların tekrar oluşmaması için kamu bankalarına zarar oluşturacak görev verilmeyecektir. Gerekli görüldüğü hallerde kamu bankaları kanalıyla verilecek destek bütçeye konulacak ödeneklerden karşılanacaktır. Yetersiz düzeyde bulunan kamu bankalarının sermayeleri artırılabilecek, artırılan sermaye tutarları hemen ödenecektir. Kamu bankalarının faaliyetlerinin etkinlik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde sağlanacaktır.⁶⁴⁴ Emlak Bankası'nın Ziraat Bankası ile birleştirilip kamu bankalarının yönetiminin profesyonel bankacılardan oluşan bir ortak yönetim

⁶⁴¹ Semra Öncü ve Rabia Aktaş; “Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi”, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt.14, Sayı.1, (2007), s.249

⁶⁴² Melek Acar Boyacıoğlu, “1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri Ve İyileştirici Öneriler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, (2003), s.531 ve 533

⁶⁴³ Öncü ve Aktaş, s.249

⁶⁴⁴ Acar Boyacıoğlu, s.531

kuruluna devredilmesi ve özelleştirmeye hazırlanması kararlaştırılmıştır.⁶⁴⁵ Kamu bankalarının verimsiz şubeleri kapatılacak ve personel sayısı azaltılacaktır.⁶⁴⁶

TMSF bünyesindeki bankaların sorunlarının en kısa sürede çözüme kavuşturulması mali sistemin istikrarı ve kamu maliyesine getirdikleri yükün azaltılması bakımından önem taşımaktadır. TMSF bünyesindeki bankalardan satılamayanlar bir çatı altında birleştirilecek, şube ve personel azaltılacak, Bankalar Kanunu'nda yapılacak değişiklikle TMSF bünyesindeki bankaların alacaklarının tahsil kabiliyetinin artırılması ve tahsil sürecinin hızlandırılması sağlanmış olacaktır.⁶⁴⁷ Aktif Yönetim Birimi ile Fon bünyesindeki bankaların kötü aktifleri tek elden ve etkin bir biçimde yönetilecektir.

Krizlerden olumsuz etkilenen özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşmalarını sağlamak için özel bankalar ile sermaye artırımı ve yeniden yapılanma planları üzerinde belirli bir takvime dayalı anlaşmalar yapılması, dönem karlarını sermayeye ilave etmeleri, devir ve birleşmelerin özendirilmesi, mali olmayan iştiraklerinin tasfiyesi, özel karşılıkların gider sayılması gibi tedbirler alınmıştır.⁶⁴⁸ Bu dönemde tüm bankacılık sistemini kapsayan sermaye yeterliliği, risk yönetimi, yabancı para pozisyonları, bağımsız denetim ve mali tabloların düzenlenmesi konularında yeni uygulamalar başlatılmış, “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik” ile bankacılık sisteminde kurumsal yönetim ve risk kültürünün oluşturulması ve geliştirilmesi ile piyasa risklerinin nicel olarak hesaplanması açısından önemli bir adım atılmıştır.⁶⁴⁹

Ekonominin yapısal dönüşümünü sağlamak üzere 15 günde 15 yasa olarak adlandırılan düzenlemeler yapılmıştır.⁶⁵⁰ Bu düzenlemelerin yapılış tarzı kamuoyunda ağır bir biçimde eleştirilmiş olsa da programın kararlılığını göstermesi açısından piyasalarca olumlu karşılanmıştır. Bu düzenlemeler şunlardır: Bütçe Kanunundaki Değişiklikler, Görev Zararlarını Kaldıran Kararname ve Kanun, Borçlanma Yasası,

⁶⁴⁵ Acar Boyacıoğlu, s.531

⁶⁴⁶ Öncü ve Aktaş, s.249-250

⁶⁴⁷ Acar Boyacıoğlu, s.533

⁶⁴⁸ Acar Boyacıoğlu, s.533-535

⁶⁴⁹ Tatsiana N. Rybak ve Bora Aktan; “Basel Sermaye Uzlaşısı Kapsamında Türk Bankacılık Sektöründeki Nihai Gelişmeler”, **Journal Of Yasar University**, Cilt 3, Sayı 10, “Nisan 2008), s.1425

⁶⁵⁰ Seyhun Doğan ve Halil Özekicioğlu; “Güney Kore ve Türkiye’de Uygulanan IMF Politikaları”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, (2005), s.159-160

Kamulaştırma Yasası, 15 Bütçe ve 2 Bütçe Dışı Fonun Kapatılması İle İlgili Yasa, Kamu İhale Yasası, Merkez Bankası Yasası, Bankalar Kanunundaki Değişiklikler, İş Güvencesi Yasası, Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası, Sivil Havacılık Yasasında Değişiklik, Telekom Yasası, Şeker Kanunu, Tütün Kanunu ve Doğalgaz Kanunu.

Devlette şeffaflığı artıracak ve kamu finansmanını güçlendirecek düzenlemeler öngörülmüştür. Görev zararları ile ilgili olarak KİT'lerin faaliyetlerinde zarar oluşturacak görevlerin en aza indirilmesi, kamu bankalarında bulunan görev zararlarının kaldırılması, kamu bankalarına görev verilmesi halinde karşılığının ilgili yıl bütçesine konularak kuruluşlara peşin ödeme yapılması kararlaştırılmıştır. Kamu bankalarının gecelik yükümlülüklerinin bitirilmesi için Hazine kağıdı verilmesi, Hazine ve Merkez Bankası koordineli bir şekilde hareket ederek piyasalarda olumsuz etki yaratmayacak şekilde kağıtların nakde dönüştürülmesinin sağlanması benimsenmiştir.

Borçlanma Yasası ile bugüne kadar başta bütçe kanunları olmak üzere değişik yasal metinlerle düzenlenen iç ve dış borçlanma ile devletin garanti verme sistemi tek bir kanunla düzenlenerek kamu borç yönetiminin sınırları belirlenmiş açık ve saydam kurallara bağlanacaktır. Yapılan borçlanmalarla ve verilen garantilerle ilgili olarak her 3 ayda bir TBMM bilgilendirilecek ve borç yönetim raporu Meclise sunulacaktır.

İdareler, kamulaştırma kararlarının alınmasında ve kıymet takdirlerinde mali disiplin anlayışından uzaklaşmaktadır. Kamulaştırma Kanunuyla yeterli ödeneği temin edilmeden kamulaştırma işlemine başlanılmayacaktır. Devlet İhale Kanununun değiştirilmesi ile daha rekabetçi ve etkin bir ihale sisteminin oluşturulması, ihale edilen projelerde maliyet artışının önlenmesi ve uluslararası standartlara uyum sağlanması amaçlanmaktadır.

Kapatılmış bulunan 46 bütçe ve 6 bütçe dışı fona ek olarak 15 bütçe ve 2 bütçe dışı fonun daha kapatılarak⁶⁵¹ fon sisteminde nihai bir konsolidasyon sağlanması ve böylelikle mali disiplin ve şeffaflığın temini amaçlanmaktadır.

⁶⁵¹ M.Tuba Ongun, "İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 3, Sayı. 2, (2001), s.8

Ekonomide rekabeti ve etkinliği artıracak düzenlemeler olarak Şeker Kanunu, Tütün Kanunu, Doğalgaz Kanunu, Sivil Havacılık Kanunu hazırlanmış ve özelleştirmelerin hızla tamamlanması benimsenmiştir. Şeker Kanunu ile 2002-03 üretim döneminden itibaren Devlet tarafından fiyat açıklanmayacaktır. Şeker piyasası, Şeker Kurulu tarafından düzenlenecek, ihtiyaç fazlası şeker üretimine son verilerek devletin zarara uğraması engellenecektir.⁶⁵² Çiftçilere doğrudan gelir desteği verilecektir.⁶⁵³ Şeker fabrikalarının özelleştirilmesinin önü açılacaktır. Tütün Kanunu ile 2002 üretim döneminden itibaren devlet nam ve hesabına tütün alımı yapılmayacaktır. Tekel özelleştirmesi yapılacak tütün üreticisinin alternatif ürün projesi ve doğrudan gelir desteği ile desteklenmesi benimsenmiştir.⁶⁵⁴

Doğalgazın kaliteli, sürekli, ucuz, rekabete dayalı esaslar çerçevesinde ve çevreye zarar vermeyecek şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için doğalgaz piyasasının serbestleştirilmesi kanunun ana amacıdır. Doğalgaz Kanunu ile BOTAŞ'ın doğalgazın ithalatı, iletimi ve dağıtımındaki tekel hakkı kaldırılacak tüm aşamalarda özel sektörün katılımı sağlanacaktır. Doğalgaz piyasası, elektrik piyasası için oluşturulan kurul ile birleştirilerek bağımsız bir kurul tarafından düzenlenecektir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda Türk Telekom'un özelleştirilmesini hızlandırmak için Altın Hisse dışındaki hisselerin blok satış, halka arz ve çalışanlara satış yollarıyla özelleştirilmesi, sabit telefon hizmetlerinde tekelin özelleştirme sonrası kaldırılması, lisans verme yetkisinin Telekomünikasyon Kurumuna verilmesi ile tüm sektörlerin teknolojik yarıştaki yerini belirleyecek olan telekomünikasyon altyapısının hızlı bir şekilde gelişmesinin sağlanacağı ifade edilmektedir. Böylece sektörün önündeki engellerin kaldırılarak özel sektör katılımının sağlanacağı beklenmektedir.⁶⁵⁵

Sivil Havacılık Kanunu ile hava yollarının uçuş fiyatlarının serbestçe belirlenmesine imkan sağlanacaktır. Böylece kapasitelerini etkin bir biçimde kullanmaları mümkün olacaktır. Program, bu düzenleme ile sektörde rekabet artacağından orta ve uzun vadede istihdam katkısı ve sektörün gelişmesini

⁶⁵² Ogun, s.7

⁶⁵³ Ogun, s.7

⁶⁵⁴ Ogun, s.7

⁶⁵⁵ Nevzat Boztaş, "Türk Telekom Özelleştirmesinde Anayasa'ya Uygunluk Sorunu", **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, Sayı 6, Yıl 2, (Nisan 2001), s.11

beklemektedir. Sektördeki gelişme hem turizm için yararlı olacak hem de yeni kaynak yatırılması özendirilecektir.

Sosyal dayanışmayı güçlendirici düzenlemeler olarak İş Güvencesi Yasası, Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası söz konusu olmuştur. Reel ekonomiye yönelik olarak ise ihracatın artırılması için Eximbank'ın kredi imkanları artırılacak, ihracatta KDV ödemeleri hızlandırılacak, desteklerle ilgili uygulamalarda bürokratik işlemler azaltılacaktır. Doğrudan yabancı sermayenin Türkiye'ye girişini hızlandırmak amacıyla uluslararası tahkimin kabul edilmesi ve doğrudan yatırımın önündeki idari ve bürokratik engelleri ortadan kaldırması öngörülmüştür.

Kamu harcama sürecini daha hızlı ve sağlam esaslara bağlama, kamu mali yönetim sisteminde disiplinin, hesap verebilirlik ve saydamlığın, kamu kaynaklarının kullanılmasında etkinlik, verimlilik ve ekonomikliğin sağlanması, sistemdeki dağınıklığın giderilmesi amacıyla 2003 tarihinde 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu yayımlanmıştır.⁶⁵⁶ Bu kanun ile kamu mali yönetiminde disiplinin sağlanması, kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı, mali saydamlık ilkesi çerçevesinde kamuoyunun bilgilendirilmesi öngörülmektedir. Kamu kaynaklarının kullanımında mali saydamlık, hesap verme, performans esaslı bütçeleme ve çok yıllık bütçeleme ilkeleri benimsenmiştir.⁶⁵⁷ Bütçe kapsamının genişletilmesi, katma bütçeli idarelerin yeniden bir düzenlemeye tabi tutularak merkezi yönetim bütçesi içerine alınması mali disiplin açısından yerinde düzenlemelerdir.⁶⁵⁸ Yeni düzenlemeler ile bütçe kod yapısı da değişmiştir. 2004 yılından itibaren program bütçe sistemi terk edilerek analitik bütçe sistemine geçilmiştir.⁶⁵⁹

⁶⁵⁶ Dürüye Toprak, "5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanunu'nun 24 Ocak 1980 Kararları Işığında Değerlendirilmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, (2008), s.314

⁶⁵⁷ Nihat Falay, Mehmet Şahin ve Ahmet Kesik, **Kamu Maliyesine Yeni Bakış (Teori ve Uygulama)**, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006, s.36

⁶⁵⁸ Toprak, s.327

⁶⁵⁹ Hatice Dayar ve Yasemin Esenkar; "Analitik Bütçe Sınıflandırma Sistemi İle Tahakkuk Esaslı Devlet Muhasebesinin Uygulanması ve Etkinliği: Maliye Bakanlığı Örneği", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.13, Sayı. 2, (2008), s.265

4.4. 2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİ

2008 küresel krizini ABD subprime mortgage kredi piyasasındaki gelişmeler başlatmıştır.⁶⁶⁰ Mortgage kredilerinin menkul kıymetlendirilmesi ile oluşturulan aktiflerin ve türev ürünlerinin ortaya çıkarabileceği risklerin yanlış hesaplanması ve denetim eksiklikleri mortgage kredi krizini küresel bir likidite krizine dönüştürmüştür.⁶⁶¹ ABD mortgage piyasalarının 10 trilyon USD büyüklüğü ile finansal kurumlarının küresel ölçekte etkinliği ve hacmi sorunun etkilerini yaygınlaştırdı ve ağırlaştırmıştır. Krizi iki döneme ayırabiliriz. İlk dönem krizin ABD ile sınırlı olduğu dönemdir. İkinci dönemde ise kriz küresel bir nitelik kazanmıştır. Krizi küreselleştiren Lehman Brothers'ın iflası olmuştur. 2008 küresel krizinin önceki krizlerden en önemli farkı bu krizin sadece gelişmekte olan ülkeleri değil aynı zamanda gelişmiş ülkeleri de etkisi altına almış olmasıdır, hatta kriz en fazla gelişmiş ülkelerde hissedilmiştir.⁶⁶²

Krizin ilk aşamasında ABD mortgage piyasalarında sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Ülkede düşük faiz döneminde verilen subprime krediler FED'in faiz artışlarının neden olduğu piyasa faiz oranlarındaki yükselişler nedeniyle ödenemez hale geldiler ve icralar artmıştır.⁶⁶³ Mortgage kredilerini veren finansal kurumlar ellerindeki sözleşmeleri aktifleştirerek yatırım bankalarından finansman sağlamaktadırlar. Yatırım bankaları da bu menkul kıymetler üzerinden dünya çapında fon toplamaktadır. Geri dönmeyen krediler bu yatırım bankalarını zor duruma düşürmüş ve Lehman iflasını ilan etmiştir. Lehman'ın batışı hem ABD içinde sorunun ciddiyetini ortaya koymuş hem de küresel çapta bir paniğe neden olmuştur. Sorunun büyüklüğü ve yaygınlığı zamanla net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Toksik olarak nitelenen bu krediler ve menkul kıymetlerin çok önemli tutarlara ulaştığı görüldükçe panik yayılmıştır. Ekim 2008 itibarıyla ABD finansal kurumlarının zararı 8 trilyon USD'yi bulmuştur.⁶⁶⁴

⁶⁶⁰ Nihat Altuntepe, "2008 Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi", s.134 <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/1372/1460> (03.06.2011)

⁶⁶¹ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, "ABD Mortgage Krizi", Çalışma Tebliği, Ankara, 2008, s.1

⁶⁶² Altuntepe, s.136

⁶⁶³ Yaprak Sevil Coşkun ve Zeynep Balatan, "Küresel Mali Krizin Bankacılık Sektörüne Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörünün Veri Zarflama Analizi İle Bilanço'ya Dayalı Mali Etkinlik Analizi", 12. İktisat Öğrencileri Kongresi, 7- 8 Mayıs 2009, İzmir http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/sevil_coskun-zeynep_balatan.pdf (02.06.2011), s.15-16

⁶⁶⁴ Pelin Ataman Erdönmez, "Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi", **Bankacılar Dergisi**, Sayı 68, (2009),s.86

Kredi derecelendirme kuruluşları, yakın zamanda olumlu notlar verdikleri mortgage kedilerine dayalı türünlerin notunu indirmeye başladılar, menkul kıymetleştirilmiş mortgage ürünleri alan yatırımcılar panikle satışa geçince bu ürünlerin nakde çevrilmesi de zorlaşmıştır.⁶⁶⁵ İkincil piyasalardaki satış baskısıyla bu yatırım araçlarının fiyatları oldukça düştü ve bu durum likidite krizinin daha da derinleşmesine yol açmıştır.⁶⁶⁶ Burada derecelendirme kuruluşlarının krizin gizli mimarları olduğunu söyleyebiliriz. Bu kuruluşlar varoluş gerekçelerinin aksine finans oyunlarının bir parçası olmuşlardır. *Kredi Derecelendirme Kuruluşları asimetric bilgiyi engellemek için sistemde yer almaktadır. Mortgage piyasalarında ürünlerin fiyatlaması konusunda en büyük sorumluluk kredi derecelendirme kuruluşlarına aittir. Kredi notları, risk-getiri düzeyinin belirlenmesinde tüm finansal aktörler için referans noktasıdır. Derecelendirme kuruluşlarının gelirlerini tahvil ihraç eden kurumlardan sağlamaları ve hizmetleri karşılığında yüksek ücretler almaları, verdikleri hizmet kalitesinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu menkul kıymetlerin sorunsuz krediler gibi derecelendirilmesi yatırımcı iştahlarını artırmış ve risklerin yayılmasına yol açmıştır.*⁶⁶⁷

Ortaya çıkan bu krizden 2008 yılının Ekim ayından itibaren Avrupa Bankacılık sistemi de etkilenmeye başlamıştır.⁶⁶⁸ Avrupa finans piyasalarında ABD piyasalarından daha ciddi bir sarsıntı meydana gelmiştir. Önceleri doların geleceği sorgulanırken sonra euronun ve AB'nin geleceği sorgulanmaya başlamıştır. Çok sayıda banka ve finansal kurum iflasın eşiğine gelmiştir. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerde mortgage kredilerinin yaygın olmaması küresel krizin ateşini düşürmüştür. Ancak finansal piyasalarda oluşan panik gelişmekte olan ülkeleri de olumsuz olarak etkilemiştir. Gelişmekte olan ülke borsalarında ciddi değer kayıpları olmuş, ülke paraları değer kaybetmiş, borçlanma risk primleri artmış, yabancı sermaye akımları ve banka borçlanmaları önemli oranda azalmıştır.⁶⁶⁹

⁶⁶⁵ Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, s.88

⁶⁶⁶ Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, s.67

⁶⁶⁷ Öztürk ve Gövdere, s.385

⁶⁶⁸ Altuntepe,s.135

⁶⁶⁹ Coşkun ve Balatan, s.16

Bu durum karşısında önce ABD ardından AB ülkeleri bu sorunlu kredilerin meydana getirdiği zararı ortadan kaldırmak için müdahale etmişlerdir.⁶⁷⁰ İlk müdahale piyasalara likidite enjekte edilmesi, bankalara sermaye desteği sağlanması ve toksik aktiflerin satın alınması şeklinde olmuştur. 2008 Ekimde ABD ve Avrupa hükümetleri 1.5 trilyon USD sermaye taahhüdü, FED ve diğer merkez bankaları piyasalara 2.5 trilyon USD likidite enjeksiyonu ile müdahale ettiler ki bu dünya tarihindeki en büyük parasal müdahaledir.⁶⁷¹ Kurtarma paketlerinin boyutu 20 trilyon USD'ye ulaşmıştır.⁶⁷² Bankaları yeniden kredi verebilir hale getirmek için yapılan müdahaleler yetersiz kalınca kriz ağırlaşmaya, gelişmiş ekonomileri deflasyonist tuzağa itmeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranları ise ciddi şekilde düşmüştür. İşsizlik oranları rekor düzeylere ulaşmıştır. Talepte dramatik bir gerileme meydana gelmiştir. Bu gerileme banka kredilerindeki gerileme, bozulan güven ortamı nedeniyle harcama isteksizliği ile varlık ve gayrimenkul fiyatlarındaki azalmadan kaynaklanan servet etkisinden meydana gelmektedir.⁶⁷³ Bankaların kredi koşullarını ağırlaştırmaları ve kredi verme isteksizliği, kredi maliyetlerinin artması ile gayrimenkul değerlerinin azalması, kredi hacminde daralmaya neden olmuştur.

*Gelişmiş ülkelerde yaşanan durgunluk ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranlarında görülen sert düşüş, dış talebin daralmasına, küresel ihracat artışının 2008 yılının son çeyreğinden itibaren sert bir şekilde gerilemesine neden olmuştur. Bu süreçten en çok etkilenen ekonomiler, ihracatın milli gelir içerisindeki payı yüksek olan ülkelerdir. Dış talep koşullarındaki bozulmaya paralel olarak yaşanan belirsizliğin etkisiyle, tüketici ve reel kesim güveni son yılların en düşük seviyesine gerilemiş, başta yatırım talebi olmak üzere iç talepte de sert bir daralma yaşanmıştır.*⁶⁷⁴

Dünya üretimi kriz nedeniyle önemli ölçüde gerilemiştir.(Tablo 16) Öyle ki 2008 küresel krizi, Büyük Buhran ile karşılaştırılmaya başlanmıştır. 2008 yılında

⁶⁷⁰ Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, s.89

⁶⁷¹ Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, s.86

⁶⁷² Osman Z. Orhan, Cemal Cehir, Ümit Hacıoğlu, “Çatısma Riskinin Ekonomik Analizi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, (Güz 2009), s.55

⁶⁷³ Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, s.86

⁶⁷⁴ Mehmet Yörüköğlu, Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisi, Risk Yönetim Zirvesi, 26 Subat 2009, İstanbul,s.1 http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Yorukoglu_ActiveAcademy.pdf 13.05.2011

gelişmekte olan ülkelerde artış hızı düşerken, gelişmiş ülkelerde üretim artışı çok küçük oranlarda gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise gelişmiş ülkelerde ciddi bir üretim kaybı oluşmuştur. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerde ise artış düşük hızla da olsa devam etmiştir. Gelişmiş ülkelerde üretim kaybı 2009 yılında %3.2'yi bulmuştur. Toplam dünya üretimi de gelişmiş ülkelerdeki kayıp nedeniyle %0.6 gerilemiştir. 2010 yılı ise hızlı bir toparlanmaya tanıklık etmiştir. Gelişmiş ülkeler %2.7 ve gelişmekte olan ülkeler %7.1 toplam dünya üretimi ise %4.8 artmıştır. Böylece kriz öncesi artış oranlarına yaklaşılmıştır.

TABLO 16
Dünya Üretimi Değişim

	2007	2008	2009	2010
Dünya Üretimi	5,3	2,8	-0,6	4,8
Gelişmiş Ekonomiler	2,7	0,2	-3,2	2,7
Gelişmekte Olan Ülkeler	8,7	6,0	2,5	7,1

Kaynak IMF⁶⁷⁵

Küresel kriz küresel ticareti de önemli ölçüde etkilemiştir. 2008 yılında küresel ticaret %2.9 artabilirken 2010 yılında küresel krizde %11 azalma meydana gelmiştir. Bu dönemde gelişmiş ülkelerin dış ticareti gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretinden çok daha fazla daralmıştır. 2010 yılında ise küresel ticaret hacmi %11.4 artış göstermiştir. Bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretlerinin daha hızlı toparlandığı görülüyor.

TABLO 17
Dünya Ticaret Hacmi Değişimi

	2007	2008	2009	2010
Dünya Ticaret Hacmi	7,4	2,9	-11,0	11,4
İhracat				
Gelişmiş Ekonomiler	6,6	1,9	-12,4	11,0
Gelişmekte Olan Ülkeler	9,9	4,6	-7,8	11,9
İthalat				
Gelişmiş Ekonomiler	5,0	0,4	-12,7	10,1
Gelişmekte Olan Ülkeler	13,0	9,0	-8,2	14,3

Kaynak IMF⁶⁷⁶

⁶⁷⁵ IMF, "World Economic Outlook", October 2010 www.imf.org (17.05.2011)

Küresel krizin en açık şekilde izlendiği yerlerden biri emtia fiyatlarıdır. Uluslararası emtia fiyatları kriz esnasında ciddi bir biçimde gerilemiştir. 2009 ilk çeyreğinde emtia fiyatları dibi görmüş, daha sonra yavaş yavaş artmış, 2010 ikinci çeyreğinde enerji dışı emtia kriz öncesi dönem değerlerine ulaşmıştır. Tarımsal ürünler daha erken, metaller ve enerji daha geç kriz öncesi değerlere dönmüştür. Metal ve enerjideki değişim, küresel üretimi takip etmiştir.

TABLO 18
Uluslararası Mal Fiyatları

	Yıllık Ortalamalar			2009				2010			
	2008	2009	2010	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
Tarım											
Buğday	326	223	224	232	248	209	205	196	178	238	284
Mısır	223	166	186	167	176	151	168	163	158	182	242
Pirinç	700	589	521	625	556	598	580	576	478	492	538
Sığır eti	121	120	153	118	119	124	124	143	156	150	161
Şeker	13	18	21	13	15	21	24	21	16	20	27
Çay (Londra)	270	314	317	265	284	347	360	335	287	304	341
Pamuk	71	63	104	55	60	64	72	81	90	93	150
Metaller											
Bakır	6.963	5.165	7.538	3.453	4.682	5.871	6.655	7.234	7.025	7.261	8.634
Alüminyum	2.578	1.669	2.173	1.366	1.494	1.813	2.004	2.165	2.096	2.090	2.341
Demir Cevheri	62	80	147					131	159	137	159
Enerji											
Ham Petrol (Brent)	98	62	80	45	59	68	75	77	79	76	87
Batı Teksas (ABD)	100	62	79	43	60	68	76	79	78	76	85
Temel Mallar Fiyat Endeksleri											
(2005=100, ABD Doları Cinsinden)											
Enerji Dışı	151	127	161	110	120	127	134	150	155	159	179
Gıda	157	134	149	126	139	135	136	139	140	151	168
İçki	152	154	176	141	145	159	173	169	170	180	186
Tarım	113	94	125	86	86	98	106	115	123	123	140
Metaller	169	120	202	96	111	131	143	152	162	172	224
Petrol	182	116	149	83	111	128	142	145	147	142	160

Kaynak DPT⁶⁷⁷

⁶⁷⁶ IMF, "World Economic Outlook", October 2010

⁶⁷⁷ DPT, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010"

Merkez bankalarının politika faizlerinde ve zorunlu karşılıklarda indirim yapması, kurlara müdahale gibi para politikası araçları, mevduat garantilerinin artırılması, banka yükümlülüklerine Hazine garantisi, bankalara sermaye ve likidite desteği sağlanması, sorunlu bankaların kamulaştırılması, konsolidasyonunun teşvik edilmesi, fona devredilmesi yoluyla mali sektörün temizlenmesi, açığa satışla ilgili kısıtlamalar, toksik aktiflerin satın alınması gibi finansal sisteme ilişkin tedbirler, kamu harcamalarının artırılması ve reel sektörün istihdama teşvik edilmesi gibi çok sayıda önlem yürürlüğe konulmuştur.⁶⁷⁸

Sorunun finansal olmaktan çıkıp ekonominin tümünü etkileyen bir kriz haline gelmesi yeni, farklı ve yaygın tedbirler alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu krizin ayırt edici niteliği likidite sıkışıklığından değil paraya sahip olanların, vermek konusunda istekli davranmamasından kaynaklanmıştır.⁶⁷⁹ Sorunun ortadan kaldırılması için yapılacak ilk şey de kredi kanallarını işler hale getirmek olmuştur. Finansal kuruluşları buna sevk etmek üzere çeşitli önlemler uygulamaya konmuştur. Kötü aktiflerin devralınması, sermaye desteği sağlanması, reel sektörü rahatlatacak tedbirler ile risk algısının azaltılması, piyasaya likidite enjekte edilmesi bu tedbirlerden bazılarıdır.

Piyasaya likidite sağlanması en önemli önlem olarak yürürlüğe konulmuştur. Enflasyon kaygılarının yerini deflasyona bıraktığı bu dönemde, merkez bankaları azalan likidite nedeniyle para piyasasındaki faiz oranlarının politika faiz oranlarından sapmasını sınırlı seviyede tutmak için de piyasaya likidite sağlamışlardır.⁶⁸⁰ Başlangıçta sağlanan likidite piyasaya çıkmamış sonra likidite musluklarının sonuna kadar açık olduğunun görülmesi ve kaybedilen güven ortamının tedricen sağlanması ile kredi kanalları işlemeye başlamıştır.

Dünya ekonomilerinin daralması emtia ve enerji fiyatlarında ciddi bir gerilemeye yol açmış, böylece enflasyon endişeleri zayıflamış başta sanayileşmiş ülkeler olmak üzere,

⁶⁷⁸ Erdönmez, “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, s.89

⁶⁷⁹ Serdar Öztürk ve Bekir Gövdere, “Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, (2010),s.383

⁶⁸⁰ Yörükoğlu, s.2

merkez bankaları politika faizlerinde önemli ölçüde indirime gitmiştir.⁶⁸¹ Böylece hem kamu için istikrar önlemlerinin maliyeti azalmış hem kredi maliyetinin ucuzlamasıyla yatırım ve tüketimin teşvik edilerek talep artışı yoluyla deflasyonist ivmenin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

Merkez bankalarının yanı sıra, hükümetler, gerek vergi indirimlerini gerekse kamu harcamalarını içeren kapsamlı mali paketleri uygulamaya başlamışlar, krizin boyutu ve eş zamanlı olarak tüm dünya genelinde gerçekleşmesi, önlemlerin diğer ülkeler ile koordineli olarak uygulanmasını gerektirmiştir.⁶⁸² Küresel senkronizasyonu G-20 sağlamış, IMF ve DB katkısıyla krize karşı ortak mücadele kararlılığı ortaya konabilmiştir. Bu sayede ağır bir küresel krizden çok kısa sürede büyük oranda çıkmak mümkün olabilmıştır. Tabii tüm ülkelerin krizi eşit şekilde atlattığı söylenemez ancak küresel bir krizin ortadan kalktığı açıktır.

Gelişmekte olan ülkeler krizi gelişmiş ülkelere oranla daha fazla savuşturmuş durumdalar. Özellikle borç rasyoları bozuk Euro Zone ülkeleri küresel krizin ardından borçlarının sürdürülemezliği dolayısıyla ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar. Krizin önlenmesi için alınan tedbirlerin maliyeti, artan risk nedeniyle azalan risk iştahından kaynaklanan borç çevrim zorlukları bu ülkelerin borçlarının sürdürülebilirliği ile ilgili endişeleri artırarak sorunları görünür kılmıştır. Sorunları bu kadar büyük olmayan gelişmiş ülkelerde ise sağlanan likiditenin sterilizasyonu ve artan borç yükü ve maliyetleri önemli yapısal riskler haline gelmiştir. Likidite bolluğu nedeniyle ve artan taleple emtia ve enerji fiyatlarında çok yüksek oranlı artışlar meydana gelmiştir. Bu olgunun da muhtemelen enflasyonist bir dalganın sebebi olacağı söylenebilir. Anti enflasyonist politikalar uygulamak bu kadar büyük borç stoklarıyla ülkelerin kamu maliyelerini çok büyük sıkıntılara sokacağı söylenebilir.

4.4.1. Küresel Krizin Türk Ekonomisine Etkileri

Türk ekonomisi küresel krizden en fazla etkilenen ülkelerden biri oldu. 2007 yılında ekonomi %4,7 büyümüşken, 2008 yılında büyüme binde 7'ye gerilemiş, 2009

⁶⁸¹ Yörükoğlu, s.2

⁶⁸² Yörükoğlu, s.2

yılında ise %4.8 küçülme meydana gelmiştir. Ancak 2010 yılı hızlı bir toparlanma yılı oldu ve GSYH artış hızı %8,9 olarak gerçekleşmiştir.(Tablo 19) Krizde en fazla daralmanın gerçekleştiği inşaat ve ticaret sektörleri toparlanmanın da en hızlı olduğu sektörler olmuştur. Bu dönemde imalat sanayi gelişme hızı da %13,6'yı bulmuştur. Küresel krizin Türk ekonomisini 2008 yılı üçüncü çeyreğinde etkilemeye başladığı görülüyor. Gerileme 5 çeyrek boyunca devam etmiş ve 2009 yılı dördüncü çeyreğinde büyümeye geçilmiş ve ardı ardına yüksek büyüme artışları kaydedilmiştir.

TABLO 19
Sabit Fiyatlarla GSYH Gelişme Hızları

		İmalat	Enerji	İnşaat	Ticaret	Ulaştırma	Sektörler Toplamı	Vergi	GSYH
2007		5,6	6,8	5,7	5,7	7,1	4,8	5,9	4,7
2008		-0,1	3,7	-8,1	-1,5	1,5	1,3	-0,6	0,7
2009		-7,2	-3,4	-16,1	-10,4	-7,2	-3,6	-8,2	-4,8
2010		13,6	7,3	17,1	13,3	10,5	8,9	12,9	8,9
Dönemler									
2007	1	9,8	7,3	12,7	6,8	8,5	8,2	10,1	8,1
	2	4,3	8,4	7,3	2,3	5,1	4,0	3,4	3,8
	3	4,8	6,2	3,9	6,7	6,7	3,4	5,2	3,2
	4	4,1	5,7	0,3	7,3	8,3	4,3	5,5	4,2
2008	1	8,5	8,3	-3,1	9,7	8,1	6,9	9,5	7,0
	2	3,9	5,9	-5,0	4,1	4,3	3,5	-2,0	2,6
	3	-0,6	4,0	-9,6	-1,7	1,6	1,1	1,9	0,9
	4	-12,0	-1,2	-14,1	-16,6	-7,5	-5,5	-10,8	-7,0
2009	1	-22,4	-6,1	-18,5	-26,4	-16,4	-12,4	-22,0	-14,7
	2	-11,7	-5,8	-20,9	-15,2	-10,2	-6,9	-7,8	-7,8
	3	-4,4	-4,6	-18,2	-7,1	-4,8	-1,6	-7,9	-2,8
	4	12,7	1,5	-6,5	10,4	2,9	6,3	6,3	5,9
2010	1	21,4	2,4	8,3	20,5	12,1	11,4	17,3	12,0
	2	15,7	8,3	20,4	13,9	10,4	10,2	13,9	10,3
	3	7,6	11,4	22,1	7,3	6,9	5,5	8,2	5,2
	4	11,3	6,5	17,5	13,1	12,9	9,3	13,3	9,2

Kaynak DPT⁶⁸³

Ekonomik büyümenin temeli olan sanayi üretimi kriz döneminde önemli oranda daralmıştır. Madencilik ve enerji sektörlerinde örnek olarak kriz etkileri açıkça görülmezken, imalata sanayi krizden çok belirgin bir şekilde etkilenmiştir. 2008 yılı son çeyreğinde imalat sanayi ciddi bir şekilde daralmış ve endeks 90,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu imalat sanayi endeksi için dip nokta olmuş, 2010 son çeyreğinde kriz öncesinin üzerine çıkarak 135,9 olarak gerçekleşmiştir.

⁶⁸³ DPT, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010”

TABLO 20
Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2005=100)

		Mart	Haziran	Eylül	Aralık	Ortalama
Toplam Sanayi	2007	117,4	118,6	118,9	114,0	117,2
	2008	121,5	121,4	114,1	94,2	112,8
	2009	95,4	109,4	103,1	116,7	103,2
	2010	115,8	120,3	113,9	136,2	116,4
Madencilik	2007	100,5	120,0	140,0	109,2	117,4
	2008	115,4	138,1	139,8	107,3	125,1
	2009	107,3	131,6	135,3	125,6	122,6
	2010	115,7	136,8	136,6	127,8	127,5
Enerji	2007	116,7	117,2	116,9	124,2	118,8
	2008	122,4	122,5	119,2	117,6	120,4
	2009	118,5	118,2	114,5	130,4	119,8
	2010	126,5	128,0	127,2	141,4	129,8
İmalat Sanayi	2007	118,2	118,8	118,2	113,0	117,0
	2008	121,7	120,6	112,5	90,8	111,4
	2009	92,1	107,3	100,4	114,7	100,4
	2010	114,5	118,6	111,3	135,9	114,3

Kaynak DPT⁶⁸⁴

Mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış GSYH artış oranları küresel krizin daha erken geldiğini ve daha erken sona erdiğini göstermektedir.(Tablo 21) Mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış GSYH artış oranları 2009 ikinci çeyreğinde krizin Türk ekonomisi için sona erdiğini, farkın mevsimsel etki olduğunu göstermektedir.

⁶⁸⁴ DPT, “Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011”

TABLO 21
Mevsim ve Takvim Etkilerinden Arındırılmış GSYH Değişimi

	Dönemler	Arındırılmamış GSYH	Takvim Etkisinden Arındırılmış	Mevsim ve Takvim Etkisinden Arındırılmış
2007	1.dönem	8,1	6,8	0,8
	2.dönem	3,8	4,4	1,5
	3.dönem	3,2	3,7	1,0
	4.dönem	4,2	5,2	1,7
2008	1.dönem	7,0	5,9	1,2
	2.dönem	2,6	2,6	-1,4
	3.dönem	0,9	0,9	-0,4
	4.dönem	-7,0	-6,4	-6,0
2009	1.dönem	-14,7	-14,3	-5,7
	2.dönem	-7,8	-7,3	5,0
	3.dönem	-2,8	-2,8	4,1
	4.dönem	5,9	4,2	0,9
2010	1.dönem	12,0	12,0	0,8
	2.dönem	10,3	10,3	3,8
	3.dönem	5,2	6,2	1,2
	4.dönem	9,2	9,6	3,6

Kaynak DPT⁶⁸⁵

Bu dönemde refah değişimini sabit fiyatlarla kişi başına GSYH artış oranlarından izleyebiliriz.(Tablo 22) Nüfusun artışından dolayı kişisel refah daha fazla azalmış toparlanma esnasında ise daha zayıf bir refah artışı meydana gelmiştir. 2008 yılında refah kaybı binde 6 iken 2009 yılında %6.1 olmuş, 2010 yılında ise %7.5 refah artışı gerçekleşmiştir.

TABLO 22
Sabit Fiyatlarla Kişi Başına GSYH

	Yıl Ortası Nüfus	Gelir	Değişim
2007	70,2	1.442	3,4
2008	71,1	1.434	-0,6
2009	72,1	1.346	-6,1
2010	73,0	1.448	7,5

Kaynak DPT⁶⁸⁶

⁶⁸⁵ DPT, “Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011”

Küresel kriz özel yatırım harcamalarında önemli bir azalmaya neden olmuştur.(Tablo 23) Krizin yoğun olarak hissedildiği 2009 yılında kamu harcamaları sabit kalırken özel yatırımlar 153 milyar TL’den 124 milyar TL’ye inmiştir. Krizin derinleşmesinde yatırım hacmindeki daralmanın önemli bir etkisi olmuştur. 2010 yılında ise kamu kesiminin önemli bir yatırım harcaması yaptığını görüyoruz. Kamu yatırımlarındaki artış krizden çıkmak için talebin artırılması amacıyla yapılmıştır. Bu dönemde kamunun biraz daha fazla harcayarak dizginleri gevşettiğini, ekonomik büyüme için kamu yatırımları yoluyla özel talebi ve özel yatırımları artırmayı hedeflediğini görüyoruz. Kamu yatırımlarını takip eden özel yatırımlar da artmaya başlamış ve 2010 sonunda kriz öncesi tutarlara ulaşmıştır.

TABLO 23
Sabit Sermaye Yatırımları Cari Fiyatlarla

	2007	2008	2009	2010
Toplam Kamu Sektörü	32,5	39,1	39,3	53,9
Toplam Özel Sektör	150,9	153,0	124,6	153,7
Toplam	183,4	192,1	163,9	207,7

Kaynak DPT⁶⁸⁷ Milyar TL

Ekonomide daralma olduğunda istihdam hemen daralır, kriz ortadan kalktığına ise hemen kriz öncesine dönmez. Türk ekonomisi 2008’in son çeyreğinde işsizlik oranlarında yükselmeye tanık olmuştur. 2008 ikinci ikinci çeyreğinde %9.2 olan işsizlik oranı üçüncü çeyrekte %10.2, dördüncü çeyrekte %12.6, 2009 ilk çeyreğinde ise %16.1 olmuştur. Bu tarihten sonra işsizlik düşmeye başlamıştır. 2010 yılı tamamlandığında işsizlik %11 olarak gerçekleşmiştir. 2007 ve 2010 yılsonları arasında işgücü 2.6 milyon kişi artarken anı dönemde işsiz sayısı 400 bin kişi artmıştır. Kriz koşullarında 2.2 milyon yeni istihdam yaratıldığı görülmektedir.

⁶⁸⁶ DPT, “Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011”

⁶⁸⁷ DPT, “Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011”

TABLO 24
Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	2007	2008				2009				2010			
	Yıllık	I.D	II.D	III.D	IV.D	I.D	II.D	III.D	IV.D	I.D	II.D	III.D	IV.D
15 ve Üzeri Yaştaki Nüfus	50,0	50,5	50,7	50,9	51,1	51,4	51,6	51,8	52,0	52,2	52,4	52,6	52,9
İşgücüne Katılma Oranı	46,2	44,6	47,4	48,3	47,0	45,9	48,2	49,3	48,1	47,5	49,4	49,7	48,6
Sivil İşgücü	23,1	22,5	24,0	24,6	24,0	23,6	24,8	25,5	25,0	24,8	25,9	26,2	25,7
Sivil İstihdam	20,7	19,9	21,8	22,1	21,0	19,8	21,5	22,1	21,7	21,3	23,1	23,2	22,9
İşsiz	2,4	2,7	2,2	2,5	3,0	3,8	3,4	3,4	3,3	3,6	2,8	3,0	2,8
İstihdam Oranı	41,5	39,3	43,1	43,3	41,1	38,5	41,6	42,7	41,8	40,7	44,0	44,1	43,2
İşsizlik Oranı	10,3	11,9	9,2	10,2	12,6	16,1	13,6	13,4	13,1	14,4	11,0	11,4	11,0
Kent	12,0	13,4	11,1	12,2	14,3	18,1	16,5	16,5	15,3	16,3	13,4	14,0	13,2
Kır	6,8	8,5	5,3	6,1	9,1	11,9	7,8	7,4	8,7	10,3	6,4	6,2	6,5
Tarım Dışı İşsizlik	12,6	14,2	11,5	12,9	15,5	19,3	17,0	17,0	16,2	17,5	13,8	14,5	13,7
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı	20,0	21,5	16,6	19,7	24,0	28,6	24,9	23,5	24,4	25,5	19,8	21,1	20,8

Kaynak DPT⁶⁸⁸ TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçlarına Göre.
15+Yaş, Mio Kişi, %

Krizin sona erdirilmesi için mali disiplin gevşetilince iç borç stokunda bir artış meydana gelmiştir. 2008 yılında milli gelirin %28.9' kadar bir iç borç stoku varken 2009 yılında %34.6'ya yükselmiştir. Bu artış borç tutarının artışı ve milli gelirin azalışından kaynaklanmaktadır. 2010 yılında ise iç borç stoku %31.9'a gerilemiştir. 2009 yılında alınan tedbirlerden sonra 2010 yılında mali disipline geri dönmüştür. Böylece özellikle mali disiplinsizlikten kaynaklanan istikrarsızlık dinamiklerinin önüne geçilmek istenmiştir. 2008 yılında 19.5 milyar TL net borç kullanımı olmuştur. 2009 yılında net borç kullanımı 55.1 milyar TL'ye yükselmiştir. Burada göze çarpan nokta net borçlanmanın neredeyse tamamının tahvil olarak yapılması yani uzun vadeli borçlanılmasıdır. 2010 yılında ise borçlanma dinamiklerinde rutine dönmüştür. Borç stokunda artış olmakla birlikte milli gelire oranı gerilemiştir.

⁶⁸⁸ DPT, "Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011"

TABLO 25
İç Borç Stoku

	2007	2008	2009	2010
Ödemeler				
Anapara Ödemeleri	114.193	94.030	98.165	141.583
Faiz Ödemeleri	41.540	44.516	46.762	42.148
Borçlanma	118.033	113.547	153.343	164.420
Tahvil	102.130	94.941	134.010	146.877
Bono	15.903	18.606	19.332	17.543
Avans	0	0	0	0
Konsolide Borçlar	0	0	0	0
Net Borç Kullanımı	3.840	19.517	55.177	22.837
Tahvil	7.300	11.673	55.120	27.348
Bono	-3.460	7.844	58	-4.511
Avans	0	0	0	0
Konsolide Borçlar	0	0	0	0
İç Borç Stoku	255.310	274.827	330.005	352.841
Tahvil	249.176	260.849	315.969	343.317
Bono	6.134	13.978	14.036	9.525
Avans	0	0	0	0
Konsolide Borçlar	0	0	0	0
GSYH'ya Oranlar				
İç Borç Stoku	30,3	28,9	34,6	31,9
Tahvil	29,6	27,4	33,2	31,1
Bono	0,7	1,5	1,5	0,9

Kaynak DPT⁶⁸⁹ Mio TL, %

Küresel krizin Türk ekonomisinde etkisini göstermesinden sonra M1 tanımlı para arzı %28.4 artmıştır. M2 artış hızı ise düşmüş, 2008 yılında %25.8 iken 2009 yılında %13.8 olmuştur. Bu düşüş vadeli mevduattan kaynaklanmıştır. Mevduat artış oranı 2008 yılında %26.3 iken 2009 yılında %12.1 olmuştur. Bu dönemde net kredi hacminde azalma olmuştur. Kriz dönemlerinde bankalar kredi vermekten kaçınırlar. İş hacmi ve karlılık düşer, mali tablolar kötüleşir, varlık fiyatları düştüğünden teminat açığı oluşur. Bu dönemlerde risk arttığından kredi maliyetleri de artar ve firmalar kredi kullanmayı karlı bulmayabilirler. Ayrıca bankalar risk almamak için kredi hacimlerini genişletmeyi düşünmeyebilirler. Kriz dönemlerinde likit olmak önemli bir avantajdır.

⁶⁸⁹ DPT, “Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011”

Türk ekonomisinde de tüm bu nedenlerle 2009 yılında kredi hacmi genişlemesi düşmüş 2008 yılında %24.9 artmışken 2009 yılında %9.7 artış gerçekleşmiştir. Ancak 2010 yılında krizin etkilerinin kaybolduğunu ve net kredi hacminin %42.7 artış gösterdiğini görüyoruz.

TABLO 26
Başlıca Parasal Göstergeler Değişimi

	2007	2008	2009	2010
Emisyon Hacmi	4,2	17,1	17,2	27,6
Rezerv Para	8,3	24,4	16,0	17,4
Para Arzı(M1)	11,2	7,3	28,4	25,1
-Dolaşımdaki Para	6,0	16,8	12,2	29,4
Para Arzı(M2)	20,9	25,8	13,8	19,0
Merkez Bankası Kre.	0,0	0,0	0,0	0,0
Yurt İçi Net Kredi Hacmi	25,7	24,9	9,7	42,7
Yurt İçi Yer. Toplam Mevduat	15,5	26,3	12,1	18,2
Toplam TL Mevduat	23,1	28,1	13,5	24,7
Döviz Tevdiat Hes.	2,8	22,7	9,0	3,9

Kaynak DPT⁶⁹⁰

Kriz dönemlerinde ticaret hacmi düşer. Bu hem iç hem dış ticaret için gereklidir. 2008 yılında 334,6 milyar USD olan dış ticaret hacmi 2009 yılında 244,1 milyar USD olmuştur. Ticaret hacmindeki daralma dış ticaret açığını da azaltmıştır. Cari açığındaki gerileme finansman gereksinimini de azaltmıştır. 2008 yılında 34,5 milyar USD finansman gerçekleşmişken 2009 yılında dış finansman ihtiyacı 9,8 milyar USD olmuştur. 2010 yılında kriz belirtileri ödemeler bilanço üzerinden de silinmiştir. Dış ticaret hacmi tekrar artarak 300 milyar USD olmuş, mal dengesi 56,3 milyar USD açık vermiştir. Bu dönemde dış finansman tekrar artmaya başlamış ve 2010 yılında 60 milyar USD olarak gerçekleşmiştir.

⁶⁹⁰ DPT, “Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011”

TABLO 27
Ödemeler Dengesi

	2008	2009	2010
A- CARI İŞLEMLER HESABI	-41.959	-13.991	-48.528
İhracat f.o.b.	140.800	109.647	120.995
İthalat f.o.b.	-193.821	-134.497	-177.311
Mal Dengesi	-53.021	-24.850	-56.316
Hizmet Gelirleri	35.071	33.466	33.668
Hizmet Giderleri	-17.760	-16.717	-19.398
Mal ve Hizmet Dengesi	-35.710	-8.101	-42.046
Yatırım Gelirleri	6.889	5.164	3.975
Yatırım Giderleri	-15.251	-13.353	-11.794
Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	-44.072	-16.290	-49.865
Cari Transferler	2.113	2.299	1.337
B. SERMAYE HESABI	-60	-42	-36
C. FİNANS HESABI	34.558	9.758	58.957
Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-2.549	-1.553	-1.777
Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	19.504	8.411	9.071
Portföy Hesabı-Varlıklar	-1.244	-2.711	-3.491
Portföy Hesabı-Yükümlülükler	-3.770	2.938	19.617
Diğer Yatırımlar-Varlıklar	-12.058	10.985	8.983
Merkez Bankası	2	2	4
Genel Hükümet	-32	-31	-29
Bankalar	-10.255	6.400	13.172
Diğer Sektörler	-1.773	4.614	-4.164
Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	34.675	-8.312	26.554
Merkez Bankası	-1.791	-901	-553
Genel Hükümet	1.742	1.602	3.486
Bankalar	9.457	514	27.071
Diğer Sektörler	25.267	-9.527	-3.450
Cari, Sermaye ve Finansal Hesaplar	-7.461	-4.275	10.393
D. NET HATA VE NOKSAN	4.703	5.066	4.575
GENEL DENGE	-2.758	791	14.968
E. REZERV VARLIKLAR	2.758	-791	-14.968
Resmi Rezervler	1.057	-111	-12.809
Uluslararası Para Fonu Kredileri	1.701	-680	-2.159

Kaynak DPT⁶⁹¹, Mio USD

⁶⁹¹ DPT, “Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011”

Görüldüğü üzere Türk ekonomisi küresel krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Ekonomi ciddi biçimde daralmış, sanayi üretimi ve kapasite kullanma oranları yüksek oranlarda düşmüş, yatırımlar azalmış, refah düşmüş, kamu dengesi vergi azalışları ve harcama artışları nedeniyle sarsılmış, borç stoku artmış, işsizlik yükselmiş, dış ticaret daralmıştır. Ancak cari açık önemli ölçüde gerilemiştir ve bankacılık sektörü zarar görmediği gibi olağanüstü karlarla güçlenmiştir. Ekonomik göstergelerden okuyabildiğimiz kadarıyla kriz Türk ekonomisinde çok kısa sürmüş, 2008 son çeyreğinde başlayıp 2009 son çeyreğinde bitmiş, 2010 yılı kriz sonrası güçlü bir toparlanma yılı olmuştur. 2010 yılında dünyanın en yüksek büyüme oranlarını tutturan ekonomilerinden biri olmuştur. Bunda 2009 yılındaki olağanüstü küçülmenin de etkisi olduğu açıktır. Ancak asıl etkenin alınan tedbirler olduğunu söyleyebiliriz. Küresel krizin atlatılması için ekonomi yönetimi çok sayıda önlem almış ve uygulamıştır. Şimdi bunlara biraz daha yakından bakalım.

4.4.2. Küresel Krize Karşı Türk Ekonomisinde Alınan Önlemler

Küresel krize karşı küresel olarak karşı konulmak üzere bir irade ortaya çıkmıştır. Bu irade IMF ve DB rehberliğinde G-20 vasıtasıyla yürütülmüştür. Türkiye de bu platformun bir parçası olmuş ve küresel iradenin oluşması ve uygulanmasına katılmıştır. Uygulama gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı etkiler meydana getirmiş, ayrışma gittikçe artmıştır.⁶⁹² Türk ekonomisi de hızla toparlanmış hatta dış talepten çok daha fazla artan iç talep yüzünden önemli cari açıklar verilmiş, bu da büyümenin frenlenmesine neden olmuştur.⁶⁹³

Türk ekonomisinde yapılanlar uluslararası sistemin bir parçası olmuştur. Türkiye'nin krize neden olan subprime mortgage kredi sorunu bulunmamaktadır. Bankalarının mali yapıları kuvvetli ve gözetim-denetim sıkıdır. Ancak küresel krizden en fazla etkilenen ülkelerden biri olmaktan kurtulamamıştır. Türk ekonomisi krizden reel sektörün daralması şeklinde etkilenmiştir. Milli gelir küçülmede dünya birincisi oldu, işsizlik arttı, dış ticaret daralmıştır. Türk ekonomisinin bu kadar daralmasının nedeni dış ticaretin ekonomi içinde ağırlığı ile psikolojik etkidir.

⁶⁹² Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon Raporu 2011-I, S.108

⁶⁹³ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon Raporu 2011-I, S.108

Krize karşı politika bileşimi merkez bankası ve hükümet tarafından yürütülmüştür. Merkez bankası para politikasına ilişkin önemli kararlar almış ve uygulamıştır. Hükümet ise vergi kolaylıkları ve harcama artışları gibi maliye politikası tedbirleri alırken reel sektörün finansman gereksiniminin sağlanması ve bankacılık sisteminin rahat çalışabilmesi için düzenlemeler gerçekleştirmiştir.

Kriz ekonomide hissedilmeye başladığında hemen müdahale etmemiş, kriz etkileri derinleştikçe çeşitli önlemler almıştır. *TCMB, 2008 yılının Eylül ve Ekim aylarında faiz oranlarında bir değişikliğe gitmemiş, ancak krizin para piyasaları üzerinde oluşturduğu belirsizliği azaltmak ve piyasalardaki Türk lirası ile döviz sıkışıklığını gidermek için bir dizi tedbir uygulamaya koyulmuştur. Bu doğrultuda, Ekim 2008'den itibaren Türk lirası piyasası ihtiyacından fazla fonlanmaya başlamış; TCMB borç verme faiz oranı 50 baz puan indirilerek borçlanma ve borç verme faiz oranları aralığı daraltılmıştır. Bunun yanı sıra, 16 Ekim 2008 tarihinden itibaren döviz alım ihalelerine ara verilmiş ve döviz piyasalarında sağlıklı fiyat oluşumlarının gözlenmesi üzerine 24 ve 27 Ekim 2008 tarihlerinde döviz satım ihaleleri düzenlenmiştir. Ekim 2008'de TCMB nezdindeki döviz depo aracılık faaliyetlerine yeniden başlanmış; bankaların döviz depo piyasalarındaki işlem yapabilme limitleri artırılmış, yapılan işlemlerin vadeleri uzatılmış ve TCMB taraflı işlemlerin faiz oranları düşürülmüştür. 5 Aralık 2008 tarihinde yabancı para zorunlu karşılık oranları düşürülerek piyasaya ek döviz likiditesi sağlanmıştır. Bunun yanında, ihracat reeskont kredisi limiti yükseltilmiş ve bu kredilere kullanım kolaylığı getirilmiştir.*⁶⁹⁴

Para politikası alanındaki en önemli karar politika faizlerinin indirilmesi olmuştur. 2008 yılı Kasım ayından bugüne kadar ki süreçte politika faiz oranları 1025 baz puan indirilmiştir. Kasım 2008'deki %16,25 düzeyinde iken halihazırda %6,25 düzeyindedir.⁶⁹⁵ 2008 yılının son çeyreğinden itibaren enflasyonda hızlı bir düşüş olacağını öngören TCMB, iktisadi faaliyet üzerinde oluşabilecek tahribatı sınırlamaya odaklanmış, bu süreçte bir yandan kısa vadeli faiz oranlarını süratli bir şekilde aşağı çekerken, diğer yandan dengeleyici bir likidite politikası izleyerek kredi piyasasındaki

⁶⁹⁴ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon Raporu 2011-III, s.102

⁶⁹⁵ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon Raporu 2011-I, s.106

tıkanıklığı gidermeyi hedeflemiştir.⁶⁹⁶ Faizler indirilirken piyasaya önemli miktarda likidite de sağlanmıştır. Böylece piyasa faizleri ile politika faizleri ayrışmamıştır. Faiz oranlarındaki azalmalar hem hükümeti maliye politikasında rahatlatmış hem de talebin canlandırılmasında etkili olmuştur.

Bu dönemde kredi faizleri de düşük seviyelerde oluşmuş, kredi arzı gerek ticari gerek tüketici olarak canlanma eğiliminin devam ettirmesi iktisadi faaliyetlerdeki toparlanmayı desteklemiştir.⁶⁹⁷ Bankacılık kesiminin maliyet ve risklerine dönük önlemler alınmıştır. Döviz likiditesi ile ilgili olarak Döviz Depo Piyasasında bankalara tanınan borçlanma limitleri çerçevesinde, USD ve euro cinsinden Merkez Bankası'ndan alabilecekleri döviz depolarının vadesi uzatılarak, borç verme faiz oranları düşürülmüştür.⁶⁹⁸

Finans piyasalarına yönelik kurtarma paketleri ve düzenlemelerin, Türkiye'de 2001 krizi sonrasında zaten uygulanması ile mevduatın krediye dönüşüm oranının %80 gibi yüksek bir seviyede olması ve bankaların sermaye yeterlilik oranlarının yüksekliği krizin bankacılık sektörü üzerindeki etkisini sınırlamıştır.⁶⁹⁹

Son dönemde euro bölgesinde birçok ülkenin kamu borcunun sürdürülebilirliğine ilişkin kaygıların artması ve ülke risklerinin finansal sisteme yansımaya başlaması, finans piyasalarında yeni bir çalkantıya yol açarak küresel iktisadi faaliyete ilişkin riskleri yeniden gündeme getirmiştir.⁷⁰⁰ En büyük ticaret ortağımız AB'nin iktisadi sorunları ihracatın krizin aşılmasında kullanılmasını imkansız kılmıştır.

Bu dönemde para politikası dışında da çok sayıda önlem alınmıştır. Özellikle harcama artırıcı ve gelir azaltıcı genişletici maliye politikası önlemleri çok etkili olmuştur. Ayrıca reel sektörün rahatlatılmasını amaçlayan önemli düzenlemeler yapılmıştır. Vadesi geldiği halde ödenmemiş tüm vergi alacakları taksitlendirilmiş, Türk vatandaşlarının yurtdışındaki paralarının Türkiye'ye getirilmesine yönelik çalışmalar yapılmış, mevduata güvence verme yetkisi TMSF'den alınarak Bakanlar Kurulu'na

⁶⁹⁶ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon Raporu 2011-I, S.4

⁶⁹⁷ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon Raporu 2011-I, S.5

⁶⁹⁸ Yörükoğlu, s.4

⁶⁹⁹ Yörükoğlu, s.4

⁷⁰⁰ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon Raporu 2011-I, 12

devredilmiş, hisse senedi alım satımlarında uygulanan stopaj oranı %0'a indirilmiş, Merkez Bankası yabancı para mevduat munzam karşılıklarını düşürmüş böylece bankacılık sistemine maliyetsiz kaynak yaratılmış, KOSGEB kanalı ile KOBİ'lere ve Halk bankası kanalıyla Esnaf ve sanayiciye yeni kredi imkanları sağlanmıştır.⁷⁰¹

Tüm bunların neticesinde Türkiye ekonomisi küresel krizin etkilerinden kurtulmuştur. Düşük döviz kurundan gerçekleştirdiğimiz ithalat sayesinde, bir taraftan enflasyonu düşürüp, diğer taraftan hem büyüyüp, hem de bir kısım ihracatçıya ucuz ithal girdi sağlanan bir saadet zinciri oluşmaya başladı.⁷⁰² Ancak küresel resesyon sonrasında, AB ülkelerinin borç dinamikleri, tahminlerin çok ötesinde bozulmuştur.⁷⁰³ AB ülkelerindeki borç krizleri ve tüm gelişmiş ülkelerin krizin etkilerinden büyük ölçüde kurtulamamaları ekonomik önlemleri farklı bir konseptte devam ettirmeyi zorunlu kılmıştır. Para ve maliye politikaları açısından tüm cephane tüketildiği halde, toksik menkul kıymetlerin kökünün bir türlü kazınamamıştır.⁷⁰⁴ Dış ticaret sızıntısı, kamu harcamalarının azalan etkinliği, emtia ve enerji fiyatları ile yurtiçi talebin uyardırmaya başladığı enflasyon gibi etkenler politika demetinin farklılaştırılmasını zorunlu kılmıştır.

Küresel büyümenin zayıf seyri dış talebe yönelik sektörlerde istihdamı sınırlamaya devam ederken, kamu harcamalarının büyümeye verdiği katkı büyük ölçüde azalmış, özel kesim talebindeki toparlanma ise istikrar kazanmıştır.⁷⁰⁵ TCMB, 2010 yılının son çeyreğinde makro finansal riskleri kontrol altında tutmaya yönelik olarak daha düşük bir politika faizi, daha geniş bir faiz koridoru ve daha yüksek zorunlu karşılık oranlarından oluşan yeni bir politika bileşimini uygulamaya koymuştur.⁷⁰⁶

701 Ali Ünal ve Hüseyin Kaya, Küresel Kriz ve Türkiye, Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi, İstanbul:2009, s.22, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090211123152.pdf (18.05.2011)

702 Mehmet Ali Özbudun, "Sıcak Paraya Mecbur Mıyız?", **Türkiye Gazetesi**, 08 Kasım 2010

703 Mehmet Ali Özbudun, "Borç göstergeleri ne durumda?", **Türkiye Gazetesi**, 07 Mart 2011

704 Mehmet Ali Özbudun, "Finansal Kumarhane Zor Durumda...", **Türkiye Gazetesi**, 23 Ağustos 2010

705 Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon Raporu 2011-I, 6

706 Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Enflasyon Raporu 2011-I, 106

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekonomik istikrarsızlık halinde yürütülen istikrar programları başlıca Ortodoks, Heterodoks ve IMF tipi istikrar programlarıdır. Bu programlar maliye, para, gelirler politikaları ile mali kural ve nominal çıpa gibi araçlar kullanılarak uygulanır. Maliye politikası harcama, bütçe, vergi ve borçlanma politikaları aracılığıyla yürütülür. Para politikası ise parasal taban, döviz kuru ya da enflasyon hedeflemesi şeklinde uygulanır. Mali kural ise borca, harcamalara, gelirlere sınır getirilmesi ya da faiz dışı fazla kriterlerinin uygulanması şeklinde uygulanabilir.

Ortodoks istikrar programları neoklasik temellere dayalıdır. İstikrarsızlıktan öncelikle para arzındaki gereksinimin üzerindeki artışı sorumlu tutar. Ortodoks istikrar programları, para arzı artışının neden olduğu talep fazlasının ya da para arzı kıtlığının neden olduğu talep eksikliğinin ekonomik istikrarsızlığa neden olduğunu düşünerek öncelikle para arzı sonrasında toplam talep üzerinde etkili olabilecek politikalar uygular. Ortodoks istikrar programlarının en önemli özelliği sıkı para politikaları uygulamasıdır. Devlet, yüksek faiz ile piyasadaki aşırı likiditeyi emer. Açık piyasa işlemleri, munzam karşılıklar, reeskont oranları, kredi tayinlaması gibi para politikası araçları da kullanılabilir. Toplam talebin bir bileşeni olarak kamu talebinin gerilemesini sağlamak üzere ise daraltıcı maliye politikaları izlenir. Vergi gelirlerinin artırılması da harcanabilir geliri azaltarak toplam talebi aşağı çeker. Özel talebin geriletilmesinde vergi artışıyla birlikte izlenen bir başka yol da ücretlerin geriletilerek alım gücünün düşürülmesidir. Talebin geriletilmesi sonuç olarak üretimin ve istihdamın da gerilemesine neden olmaktadır. Ortodoks istikrar programlarının en fazla eleştirilen yanı budur. Milli gelir geriler, istihdam geriler, yatırım geriler, refah geriler. Bu programlara yöneltilecek ikinci önemli eleştiri ise programın maliyetinin düşük gelir gruplarının üzerine kalmasıdır. Ücretlerin azalması ve alım gücünün düşmesi toplumda fakirleştirici etki doğurur. Yüksek faiz politikası ile de ekonomide fakirden zengine kaynak transferi gerçekleşir. Böylece gelir dağılımında adaleti bozucu bir etki meydana gelir.

Heterodoks istikrar programları, Ortodoks programların fakirleştirici etkisini ortadan kaldırmak üzere gündeme gelmiştir. Heterodoks programlar geleneksel öğelerin yanında gelirler politikası uygulamasını da içerir. Gelirler politikası, toplumsal uzlaşma sağlanarak ücretlerin ve fiyatların sabitlenmesini içerir. Toplam talebin önemli ölçüde geriletilmesine gerek kalmadığı için üretim ve istihdam kayıpları asgari düzeyde olur.

IMF tipi istikrar programları geleneksel öğeler içerir. Son dönemlerde sosyal yanının zayıflığı suçlamalarına karşı daha fazla gelirler politikası araçları kullanımı sözkonusudur. IMF çokuluslu sermayenin çıkarlarını korumak üzere kurulmuş bir uluslararası örgüttür. Doğal olarak önceliği ödeme zafiyeti gösteren ülkelerin dış borçlarının aksamadan ödenmesinin sağlanmasıdır. Bu amaçla bir ödeme kapasitesi yaratmak üzere politika bileşimi belirler. IMF tipi istikrar programlarının en önemli unsuru devalüasyondur. Programa devalüasyon ile başlanır. Devalüasyon dış ticaret açıklarını etkileyerek döviz ihtiyacını sınırlamaya çalışır. Devalüasyon sonrası ise örtülü ya da açık bir kur taahhüdü söz konusudur. Faizler yükseltilir. Burada dış borçlanmanın kur ve faizle desteklenmesi hayatidir. İç borçlanmanın yüksek maliyeti nedeniyle döngüden çıkmak için dış borçlanma kaçınılmazdır. IMF ülke ile anlaşarak kendisi kredi temin etmekle beraber uluslararası kreditorlere de sinyal verir. IMF ile anlaşmalarda en fazla üzerinde durulan konu faiz dışı fazladır. Faiz dışı fazla borç ödemek için bir fazla oluşturarak borcun sürdürülebilirliğini sağlamaya çalışır. Burada reel faiz düzeyi önem taşır. Tek başına faiz dışı fazlanın borcun sürdürülebilirliğini sağlaması mümkün değildir. Faiz dışı fazla oluşturmak için kamu harcamalarının mümkün olduğu kadar kısılması, gelirlerinin ise mümkün olduğu kadar artırılması gerekir. Kamu harcamalarındaki kısıntının özellikle maddi ve beşeri sermaye oluşumuna dönük kalemlerde gerçekleşmesi (yatırım, eğitim, sağlık harcamaları gibi) ekonominin stratejik kapasitesini sınırlar. Her ne pahasına olursa olsun kısa vadede gelir artışı sağlanması gereği özelleştirme ile ülke servetinin haraç mezat satımını zorunlu kılabilir. Sermayenin vergilenememesi, kısa vadede gelir ihtiyacı olması dolaylı vergilere yaslanmayı gerekli kılar. Bunun gelir adaletini bozucu etkisi açıktır. IMF tipi istikrar programlarında fakirden zengine ve içeriden dışarıya çok şiddetli bir gelir transferi söz konusudur.

Faiz dışı fazlayla ilgili olarak yaygınlaşan bir kavram ise mali disiplindir. Maliye politikası eskiden beri istikrar programlarının asli unsurudur. Krizlerin ortaya çıkışında kamunun gelirinin üzerinde harcaması en önemli etkidir. Kamuyu gelir gider dengesini kurmaya iten maliye politikası bugünkü mali disiplinden biraz farklıdır. Mali disiplin bir hedef koyar. Bunu belli bir miktar veya milli gelirin oranı olarak belirler. Ekonomi yönetiminin yapması gereken bu hedefi tutturaktır. Bir anlamda ortaya performansı ölçücü bir kriter konulmuştur. Bu hedefe ulaşabilmek için yapılması gereken her şey mali disiplini oluşturur. Mali disiplin sonucu yaratılan kaynak hem borç servisinde kullanılır hem de piyasalara ekonomi yönetiminin samimiyeti ve performansı hakkında işaret verir. Bu da risk primini dolayısıyla borçlanma maliyetini azaltır.

Mali disiplin Türk ekonomisinde uygulanan istikrar programlarında önemli bir unsur olmuştur. Finansal liberalizasyon sonrası pek çok nedenle kamu maliyesi şiddetli bir şekilde bozulmuş, borçlanma maliyetleri hızlı bir şekilde artmıştır. Bu dönemde sıklıkla ortaya çıkan krizler ağır maliyetlerle atlatılabildiler. Bunun en önemli nedeni de mali disiplin konusunda süregiden bir gayretin olmamasıdır. 2001 yılında ülke çok şiddetli bir kriz ortaya çıkınca başka bir ihtimal kalmamış ve mali disiplin tam olarak uygulanmaya başlamıştır. Bu dönemde başlangıçta çok yüksek düzeylerde seyreden reel faizler uzun süre yüksek kalmayı sürdürdüğü için verilen faiz dışı fazlalar sürdürülebilir bir borçlanma oluşturulmasında geç etki etmiş, borçlanma maliyetleri düşünce de borç stoku hızla azalmaya başlamıştır.

Finansal liberalizasyon sonrası ilk kriz 1994 yılı başında ortaya çıkmıştır. Ekonomik istikrarın sağlanması için 5 Nisan Kararları olarak bilinen istikrar programı uygulanmaya başlamıştır. Mali disiplin ile kamu gelir gider dengesinin kurulması programın önemli unsurlarından biridir. IMF ile yapılan standby anlaşması ve alınan destekle başlayan program, erken seçim kararı nedeniyle yarıda bırakılmıştır. Bu dönemde ekonomideki yangının söndürülmesi için alınan tedbirler kamu maliyesi ve ekonomi üzerine ciddi bir yük bindirmiştir. Dövizle yönelimi durdurmak için çok yüksek faizli bonolar çıkarılmıştır. Bunlar borç stokunu ve faiz giderlerini olağanüstü artırmıştır. Mevduata verilen sınırsız devlet garantisi ahlaki tehlike yaratarak mali sistemin birkaç yıl içinde çökmesine neden olmuştur. Hükümetin programı yarıda

bırakması ise ileriki yıllarda zararları şiddetli bir şekilde görüleceği üzere ekonomi yönetimini güvenilmez olarak yaftalamıştır.

Ekonomide küresel şokların da etkisiyle taşınamaz hale gelen risklerin giderilmesi için 1998 yılında IMF ile Yakın İzleme Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmada mali disiplin biraz daha fazla önem kazanmıştır. Anlaşma siyasi nedenlerle aksamış, söz verilen tedbirler gecikmeli ve eksik olarak alındıktan sonra köprü olacağı öngörülen standby anlaşması yapılmıştır.

2000 yılında uygulamaya konulan Enflasyonla Mücadele Programı tablita sistemi ile kur çıpası uygulayarak enflasyonu kontrol altına alıp reel faizlerin oluşan güven ortamının da etkisiyle düşürülmesini öngörmüştür. Bu dönemde mali disiplinin geçmiş dönemlerden daha fazla yapısal önlemlerle sistematik hale getirilmesi hedeflenmiştir. Geleneksel vergi artışı ve harcama kısıntısı ile kamu gelir gider dengesinin sağlanması yanında iddialı özelleştirme hedefleri konmuştur. Gelirleri sistematik bir şekilde artıracak sosyal güvenlik reformu, tarımsal desteklemeler reformu, vergi reformu, giderlerin sistematik bir şekilde kontrol altında tutulabilmesi için kamu mali yönetimi reformu, kamu ihale reformu, piyasa işleyişi ve rekabetle ilgili iddialı hedefler belirlenmiştir. Ancak özelleştirme ve yapısal düzenlemeler ile ilgili hükümet içinde oluşan siyasi muhalefet ve kur çıpasının sürdürülebilirliğine dair kuşkular programın sonunu getirmiştir. Önce Kasım 2000 ardından Şubat 2001 yılında meydana gelen krizler istikrar programının sonunu getirmiştir.

2001 yılı ortalarında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı olarak adlandırılan yeni bir istikrar programı IMF desteği alınarak ve Dünya Bankasından getirilen siyaset üstü bir bürokrat ile yürütülmeye başlamıştır. Bu program daha çok yapısal önlemler üzerine yoğunlaşmıştır. Daha önce söz verilip yapılmayan düzenlemeler yapılmış, yeni bazı düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. Paralize olan mali sektörün düzenlenmesi en önemli öncelik olmuştur. Bu son istikrar programı mali disiplinin en fazla vurgulandığı program olmuştur. Mali disiplinin sağlanması faiz dışı fazla ve yapısal reformlar ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu program öncekilerden farklı olarak başarıyla ve sonuna kadar uygulanmıştır. Konulan faiz dışı fazla hedefleri genellikle aşılmıştır. Mali disiplini sürekli kılacak yapısal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu dönemde özellikle

5018 sayılı yasa çok önemli bir düzenleme olmuştur. Ekonomik anayasa olarak adlandırılan meşrutiyetten kalma Muhasebe i Umumiye Kanun u Muvakkatı değiştirilmiştir.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı mali disiplinin sağlanması için yüksek düzeyde faiz dışı fazla vermiştir. Ancak uzun süre düşmeyen reel faizler yüzünden beklenen etki geç gelmiştir. Israrla faiz dışı fazla vermeye devam etmenin sonucu olarak önce borçlanma yavaşlamış daha sonra gerilemeye başlamıştır. Borçlanma maliyetleri de ciddi bir şekilde düşmüştür. Böylece sürdürülebilir borçlanma gerçekleşmiştir. Kamu gelir gider dengesi kurulup, özelleştirme ile ciddi kaynak girişleri sağlanınca ve yapısal düzenlemeler devreye girince mali disiplin süreklileşmiştir. Diğer etkenlerle birlikte mali disiplinin disiplinli bir şekilde uygulanması krizin atlatılıp sağlam bir ekonomik temel oluşturulmasına neden olmuştur. Öyle ki 2008 yılında küresel bir kriz yaşandığında ekonomi ciddi bir şekilde küçülmesine rağmen kamu maliyesinde ciddi bir sıkıntı meydana gelmemiştir. Bu konuda tavizsiz uygulanan mali disiplin kadar kriz yönetiminde merkez bankasının uygulamaları ve kararlı tutumu da belirleyici olmuştur.

KAYNAKÇA

KİTAP

Aktan, Coşkun Can, Dilek Dileyici, İstiklal Y. Vural. **Kurumsal Maliye Politikası**. 1. Baskı, İstanbul:Seçkin Yayın, 2007

Ataç, Engin ve Tayfun Moğol (Ed.). **Devlet Bütçesi**. Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004

Ataç, Engin(Ed.). **Maliye Politikası**. Eskişehir:Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, 1996

Başterzi, Süleyman. **İşsizlik Sigortası**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1996

Batırel, Ömer Faruk. **Devlet Bütçesi**. Ed. Engin Ataç ve Tayfun Moğol, Eskişehir,Anadolu Üniversitesi Yayını, 2004

Demir, Osman. **Ekonomide Devlet**. Ankara:Sermaye Piyasası Kurulu, 1997

Eğilmez, Mahfi. **Hazine**. İstanbul:Remzi Kitapevi, 2006

Eren, Ercan. **İktisat Teorisi**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2003

Falay, Nihat, Mehmet Şahin ve Ahmet Kesik. **Kamu Maliyesine Yeni Bakış (Teori ve Uygulama)**. 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006

Pekin, Tefvik. **Makro Ekonomi**. İzmir: Zeus Kitapevi, 2005

Mutluer, Kamil; Erdoğan Öner, Ahmet Kesik. **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**. İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2007

Özer, Mustafa(Ed.). **İktisada Giriş**. Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayını, 2003

SÜRELİ YAYINLAR

Acar, İbrahim Atilla. “Vergilemede Tahsis İlkesinin Çevre Vergileri Açısından Değerlendirilmesi”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 11, Sayı 1, 2006, ss.215-232

Ağcakaya, Serpil. “Ülkemizde Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi (1980-2000)”. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı 10, 2003, ss.215-226

Akalın, Gülsüm ve Ayhan Uçak. “IMF Politikaları Üzerine Bir Kritik”. **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 22, Sayı 1, 2007, ss.27-36

Akçağlayan, Anıl ve Meltem Kayıran. “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 5, Sayı 2, Ekim 2010, ss.129-146

Akçay, Ahmet. “Kamuda Stratejik Plan Amaçlarının Gerçekleştirilmesine Yönelik Değerlendirme ve Denetim Modeli”. **TÜBAV Bilim Dergisi**. Cilt 2, Sayı 1, 2009, ss.29-45

Akçoraoğlu, Alpaslan. “Kamu Harcamaları Kamu Gelirleri ve Keynesçi Politikalar: Bir Nedensellik Analizi”. **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt. 2, 1999, ss.51-65

Aklan, Nejla Adanur. “Uluslararası Sermaye Akımları: Etkileri; Sterilizasyon Politikaları ve Değişen Yapısı”. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 5, Sayı 7, Mayıs 2002, ss.35-52

Aktaş, Cengiz. “5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Programı Öncesi ve Sonrası İthalat Fonksiyonu Katsayılarının Değişip Değişmediğinin Belirlenmesi”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 5, Sayı 2, 2000, ss.13-20

Akyıldız, Hüseyin ve Ömer Eroğlu. “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 9, Sayı 1, 2004, ss.43-62

Akyıldız, Hüseyin. “Freud’çu, Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri”. **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 6, Sayı 11, 2006, ss.1-23

Akyüz, Yılmaz. “1980’lerde Dünya Ekonomisi: Makroekonomi ve Bağımlılık Üzerine Bazı Dersler”. **Mülkiye Dergisi**. Cilt 24, Sayı 221, 1989, ss.7-45

Alkinoğlu, Lale. “Parasal İstikrarı Sağlamada Merkez Bankasının Bağımsızlığı”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 5, Sayı 1, 2000, ss.75-86

Altay, Oğuzhan. “Döviz Kuru Rejimi Tercihini Belirlemeye Yönelik Yaklaşımlar”. **Ege Akademik Bakış**. Cilt 7, Sayı 2, Temmuz 2007, ss.691-706

Altınışik, İsa ve Hasan Sencer Peker. “Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği”. **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Yıl 10, Sayı 15, Aralık 2008, ss.101-118

Altuğ, Osman. “Kayıtdışı Ekonominin Kayıt Altına Alınması”. **Muhasebe Finansman Dergisi**. Temmuz 1996

Altunç, Ömer Faruk. “Türkiye’de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 3, Sayı 2, Ekim 2008, ss.113-127

Arı, Ayşe. “Dalgalanma Korkusu ve Döviz Kuru Geçiş Etkisi”. *Journal of Yasar University*, Cilt 17, Sayı 5, 2010, ss.2832-2841

Arsan, Üren. “Otomatik İstikrarlandırıcılar”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt 23, Sayı 3, 1970, ss.29-46

Aslan ,Özgür ve İsmail Küçükaksoy. “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”. **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**. Sayı 4, 2006, ss.25-38

Ata, Ahmet Yılmaz ve Fatih Yücel. Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması. **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi**. Cilt 12, Sayı 12, 2003, ss.97-110

Ataay, Faruk. “İkinci Kuşak Yapısal Reformlarda Program Arayışları”. **Memleket Siyaset Yönetim Dergisi**. Cilt 3, Sayı 6, 2008, ss.22-38

Ataman, Berrin Ceylan. “Neo-Keynesçi Bölüşüm Teorisi: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası . **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. (Prof.Dr.Oral Sander'e Armağan), Cilt 51, Sayı 1, Ocak-Aralık 1996, ss.53-69

Atamtürk, Burak. “Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi”. **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 23, Sayı 2, 2007, ss.75-89

Ay, Ahmet ve Fatih Mangır. “Uluslararası Finansal Entegrasyon Bağlamında Sermayenin Vergilendirilmesi: Tobin Vergisi”. **Maliye Dergisi**. Sayı 153, Temmuz-Aralık 2007, ss.123-141

Aydın, Murat ve M. Mustafa Erdoğan. “Mali Krizlerde Vergi Politikası: 1989 Sonrası Türkiye Değerlendirmesi”. **Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Yıl: 3-4,Sayı: 3-6, Haziran 2007- Aralık 2008, ss.79-100

Aydoğdu, Ferhat. “Faiz Dışı Fazla”. **Bütçe Dünyası Dergisi**. Cilt 2, Sayı 19, Yaz 2004, ss.13-21

Aygün, Sinan. “Gölgesi Kendinden Büyük Ülke”. **Görüş Dergisi**. Sayı 57, Aralık 2003

Aykın, Hasan. “Fiyat İstikrarı İçin Önerilen Alternatif Bir Kurum: Para Kurulu (Currency Board)”. **Maliye Dergisi**. Sayı 136, 2001, ss.3-17

Bakırcı, Fehim. “Bütçe Politikalarının Mikroekonomik Etkileri”. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt 2, Sayı 2, 2001, ss.43-59

Bakırtaş, İbrahim ve Ali Tekinşen. “Stagflation In Turkey After 2001”. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı 12, 2004, ss.101-110

Barışık, Salih. “Merkez Bankası Bağımsızlığı, Makroekonomik Etkileri ve 2001 Tarihli TCMB Kanununun Yansımaları”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt 59, Sayı 3, 2004, ss.1-20

Baş, Kemal. “Eğitim-Kalkınma-Gelir ve Doğurganlık İlişkileri: Mersin Örneği”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt 52, No 1-4, 1997, ss.135-152

Başar, Selim, Hayati Aksu, M. Sinan Temurlenk, Özgür Polat. “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 13, Sayı 1, 2009, ss.301-314

Baçoğlu, Ufuk. “Finansal Serbestleşme ve Uluslararası Portföy Yatırımları”. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 3, Sayı 4, Mayıs 2000, ss.88-99

Baydur, C. Mehmet ve Bora Süslü. “Avrupa Merkez Bankası ile TCMB’nin Bağımsızlıklarının Karşılaştırılması ve Ekonomiye Etkileri”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Cilt 14, Sayı 1, 2007, ss.

Baydur, Cem Mehmet. “Dış Kaynak Kullanımlı Türkiye Ekonomisinde Faiz Artırım Politikası ile Talebi/Enflasyonu Kontrol Etmenin Zorluğu: Çelişkili Bir Enflasyon Hedeflemesi”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Cilt 14, Sayı 2, 2007, ss.93-102

Bayraktutan, Yusuf ve M. Hilmi Özkaya. “IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya’da Ekonomik Performans Sonuçları”. **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 3, Sayı 1, 2002, ss.1-18

Berke, Burcu. “Tam Dolarizasyonun Makroekonomik Politika Yansımaları”. **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 8, Sayı 27, Kış-2009, ss.126-147

Beyazıt, Mehmet Fuat. “Türkiye Ekonomisi ve Büyüme Oranının Sürdürülebilirliği”. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. Cilt 5, Sayı 1, Ocak 2004, ss.89-99

Bilgin, Mehmet Hüseyin. “Döviz Kuru İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”. **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 2, Sayı 8, 2004, ss.80-94

Bocutoğlu Ersan ve Aykut Ekinci. “Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası”. **Maliye Dergisi**. Sayı 156, Ocak-Haziran 2009, ss.66-82

Boyacıoğlu, Melek Acar. “1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri Ve İyileştirici Öneriler”. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı 9, 2003, ss.523-538

Boztaş, Nevzat. “Türk Telekom Özelleştirmesinde Anayasa'ya Uygunluk Sorunu”. **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**. Sayı 6, Yıl 2, Nisan 2001, ss.8-12

Bulut, Cihan ve Yavuz Burak Canbolat. “Türkiye Ekonomisi’nde Artan Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı Ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri”. **Journal of Qafqaz University**. Nu. 12, Fall 2003, pp.13-28

Can, İsmail. “Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası”. **Maliye Dergisi**. Sayı 142, 2003, ss.69-107

Canbay, Tülin. “Bütçe Etiği (Kavramsal Bir Yaklaşım)”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Cilt 8, Sayı 2, 2001, ss.125-135

Cansız, Harun. “Bazı Ülkelerde ve Türkiye’de Çok Yıllı Bütçeleme Uygulamaları”. **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 9, Sayı 1, 2007, ss.95-116

Cansız, Harun. “Türkiye’de Devlet Bütçelerinin Değişen Hedefi: Faiz Dışı Fazla Kavramı”. **Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 8, Sayı 1, 2006, ss.67-87

Ceyhan, M. Said. “Faiz Dışı Fazla Nedir? Türkiye’de Mevcut Faiz Dışı Fazla ve Reel Faizler İle Kamu Borçları Eritilebilir Mi? (Muhtemel Senaryolara Göre Üç Projeksiyon)”. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt 5, Sayı 2, 2004, ss.31-46

Ceylan, Reşat. “Türkiye’de Mali Sürdürülebilirlik Göstergeleri İstikrarlı mı?”. **Maliye Dergisi**. Sayı 158, Ocak-Haziran 2010, ss.388-397

Cinko, Levent. “Modern Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi: Rasyonel Beklentileri İçeren Politik Konjonktür Hareketleri”. **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 2, Sayı 19, 2005, ss.325-339

Corsetti, Giancarlo ve Nouriel Roubini. “Denk Bütçe Kuralları Üzerine Amerikan Yaklaşımları Karşısında Avrupa Yaklaşımları”. Haluk Egeli (Çev.). **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 5, Sayı 2, 2003, ss.105-117

Cukierman, Alex ve Steven B. Webb, Bilin Neyapti. “Measuring The Independence of Central Banks and It’s Effect on Policy Outcomes”. **The World Bank Economic Review**. Volume 6, Number 3, September 1992, pp.353-398

Cukierman, Alex. “Central Bank Independence and Monetary Control”. **The Economic Journal**. Volume 104, Issue 427, November 1994, pp.1437-1448

Çaşkurlu, Eren. “Hazine Borç Yönetiminde Risk Analizi Uygulamasının Yasal ve İdari Açidan Değerlendirilmesi”. **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**. Cilt 20, Sayı 70, 2009, ss.89-119

Çaşkurlu, Sibel İnce. “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ya da Modern Bir Kırmızı Başlıklı Kız Masalı”. **Mülkiye Dergisi**. Cilt 25, Sayı 229, 2001, ss.163-184

Çetinkaya, Murat ve Afşin Şahin. “Türkiye’de Toplam Kamu Harcamaları ve Üretim İlişkisi”. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı 22, 2009, ss.105-115

Çetintaş,Hakan ve Hasan Vergil. “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini”. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. Cilt 4, Sayı 1, 2003, ss.15-30

Çevik, Emrah İsmail ve Salih Barışık. “Yapısal Kırılma Testleri İle Türkiye’de İşsizlik Histerisinin Analizi: 1923-2006 Dönemi”. **Karamaoglu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Yıl 10, Sayı14, Haziran 2008)

Çevik, Savaş. “Küreselleşen Dünyada Vergi Politikası: Vergi Politikasında Dönüşüm ve Küresel Sorunlar”. **Vergi Dünyası**. Yıl 23, Sayı 270, Şubat 2004, ss.154-165

Çiçek, Macide. “Dezenflasyon Sürecinde Türkiye’de Enflasyonun Uzun ve Kısa Dönem Dinamiklerinin Modellenmesi”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Cilt 12, Sayı 1, 2005, ss.107-126

Çoban, Orhan, Nihat Doğanalp, Doğan Uysal. “Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Makroekonomik Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 20, 2008, ss.245-255

Çolakoğlu, Bayram. “Enflasyon Hedeflemesi Stratejisine Geçiş Bağlamında TC Merkez Bankası Bağımsızlığının Fonksiyonelliği”. **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 4, Sayı 2, 2002, ss.17-31

Çolakoğlu, Bayram. “T. C. Merkez Bankası Para Politikasının Güvenilirliği”. **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**. Sayı 475, Ekim 2003, ss.64-66

Çonkar, Kemalettin ve H. Ali Ata. “Finansal Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Kriz Rasyolarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi (1996-2003)”. **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 5, Sayı 2, Aralık 2003, ss.1-19

Dayar, Hatice ve Yasemin Esenkar. “Analitik Bütçe Sınıflandırma Sistemi İle Tahakkuk Esaslı Devlet Muhasebesinin Uygulanması ve Etkinliği: Maliye Bakanlığı Örneği”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 13, Sayı 2, 2008, ss.263-294

Dayar, Hatice. “1991-2002 Döneminde Bütçe Uygulama Sonuçlarının Karşılaştırmalı Analizi”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 8, Sayı 2, 2005, ss.95-110

Demir, Murat ve Erşan Sever. “Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri”. **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 7, Sayı 25, Yaz 2008, ss.170-196

Demir, Murat ve Erşan Sever. “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Nedenleri, Etkileri ve Sermaye Hareketliliğinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir İnceleme”. **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 8, Sayı 29, Yaz 2009, ss.214-239

Demir, Yusuf. “İşletmelerin Kar Payı Dağıtım Politikaları ve Firma Değerliliğinin Vergi Uygulamaları İle İlişkisine Teorik Bir Yaklaşım”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 6, Sayı 1, 2001, ss.55-71

Demirbaş, Muzaffer. “Türkiye’de Faiz Oranlarının Yatırım Üzerindeki Etkisi (1980-1997 Dönemi Örneği)”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 5, Sayı 2, 2000, ss.81-92

Demirbaş, Tolga. “Küreselleşmenin Modern Devlet Maliyesine Etkileri”. **Sayıştay Dergisi**. Sayı 50-51, 2003, ss.87-101

Demircan, Esra Siverekli. “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 21, Temmuz-Aralık 2003, ss.97-116

Demircan, Esra Siverekli. “Yeni Ekonomik Düzendeki Bütçe Sistemlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Cilt 13, Sayı 2, 2006, ss.47-61

Dileyici, Dilek ve Özlem Özkıvrak. “Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci: Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası”. **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**. Yıl 1, Sayı 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2001, ss.93-115

Doğan, Seyhun ve Halil Özekicioğlu. “Güney Kore ve Türkiye’de Uygulanan IMF Politikaları”. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt 6, Sayı 1, 2005, ss.147-176

Duman, Koray. “Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması”. **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 4, 2002, ss.132-145

Duman, Koray. “Finansal Krizlere Karşı Politika Tercihleri”. **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 4, Sayı 8, Kasım 2004, ss.38-61

Egeli, Haluk, H. Ahmet Akdeniz, Mehmet Aksaraylı, Kamil Tüğen, Ahmet Özen. “Stratejik Planlamaya Dayalı Performans Esaslı Bütçeleme Sisteminin Kritik Kontrol Noktaları Analizi: Türkiye’deki Kamu Kurumları Uygulaması”. **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 22, Sayı 1, 2007, ss.27-47

Ekinci, Aykut ve Ekrem Gül. “Türkiye’de Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz(1960-2004)”. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 19, Aralık 2007, ss.167-184

Ekinci, Aykut. “Türkiye’de Para Arzının Makroekonomik Değişkenler Üzerine Etkisinin Ekonometrik Analizi: 1990 - 2002 Dönemi Uygulaması”. sbe.dpu.edu.tr/8/55.pdf (15.12.2009)

Ekinci, Nazım. “Kriz ve Para Politikası Üzerine”. **Görüş Dergisi**. Mayıs 2001

Emek, Uğur. “Finansal Piyasalarda Serbestleşmenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri”. **Rekabet Dergisi**. Cilt 1, Sayı 3, 2000, ss.58-83

Enç, Ercan ve Gökhan Aykaç. “Türkiye’nin IMF Deneyimine Bir Bakış”. **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 3, 2003, ss.57-75

Erdoğan, Zeynep. “Uluslararası Para Fonu -Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19.Stand-By Anlaşması”. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 18, Ağustos 2007, ss.99-117

Erdoğan, Levent. “Genişletici Mali Daralma Hipotezi: Türkiye Uygulaması”. **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 7, Sayı 2, 2007, ss.117-132

Erdoğan, M. Mustafa. “Mali İstikrarın Kamusal Niteliği ve Mali Piyasa Başarısızlıkları”. **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 7, Sayı 2, 2007, ss.45-72

Erdönmez, Pelin Ataman ve Burçak Tulay. “Küresel Krizlere Yeni Yaklaşımlar”. **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi**. Sayı 31, Aralık 1999, ss.64-76

Erdönmez, Pelin Ataman. “Finansal Krizler Sonrası Gelişmekte Olan Ülkelerde Yabancı Bankalar”. **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi**. Sayı 51, Aralık 2004, ss. 21-36

Erdönmez, Pelin Ataman. “Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı 68, 2009, ss.85-110

Erginay, Akif. “İsviçre’nin Bütçe Sistemi”. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. Cilt 6, Sayı 2, 1949, ss.279-290

Eroğlu, Nadir ve İlhan Eroğlu. “IMF –Türkiye İlişkileri ve 20. Stand-By Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme”. **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Yıl 11, Sayı 17, Aralık 2009, ss.124-146

Eroğlu, Nadir. “İktisat Politikalarında Israrla Neden Fiyat İstikrarı Amacı?”. **Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**. Yıl 44, Sayı 514, Aralık 2007, ss.8-10

Eroğlu, Nadir. “Türkiye’de 1990’lı ve 2000’li Yıllarda Para Politikaları”. **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 26, Sayı 1, 2009, ss.23-42

Ersezer, Devrim. “Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları”. **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 16, Sayı 1, 2006, ss.255-268

Ertekin, Meriç Subaşı. “Türkiye’de 1980 Sonrasında Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret”. **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 3, Sayı 1, Haziran 2001, ss.183-198

Erüzeloğlu, Esra, Aytül Güneşer ve F.İlknur Demir. “IMF Niyet Mektupları Ne Söylüyor?”. **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**. Yıl 3, Sayı 11-12, Eylül-Aralık 2002, ss.23-28

Eser, Burçin Yılmaz ve Harun Terzi. “Türkiye’de İşsizlik Sorunu ve Avrupa İstihdam Stratejisi”. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 30, Ocak-Haziran 2008, ss.229-250

Esmer, Yılmaz. “Ekonomik Büyüme ve Beşeri Gelişme”. **Görüş Dergisi**. Sayı 67, Mayıs 2001

Gediz, Burcu ve M. Hakan Yalçınkaya. “Nasıl Bir Bütçe Politikası?”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Cilt 7, Sayı 1, 2001, ss.53-69

Genç, Ömür ve Erdal Ertuğrul. “Altyapı Yatırımlarının Finansmanı”. Türkiye Kalkınma Bankası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, Ankara, 2007

Gökbunar, Ramazan, Harun Özdemir, Alparslan Uğur. “Küreselleşme Kısılcındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları”. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. Cilt 9, Sayı 2, 2008, ss.158-173

Göker, Zeliha. “Kamu Borç Stokunun Azaltılmasında Maliye Politikalarının Rolü”. **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 10, 2005, ss.163-181

Göktaş, Alper. “Türkiye’de Mali sürdürülebilirlik Üzerine Ampirik Bir Çalışma”. **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 25, Sayı 2, 2008, ss.

Gülay, Emrah ve M.Vedat Pazarlıoğlu. “Net Portföy Yatırımları İle Reel Faiz Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği -1992:I - 2005:IV”. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 9, Sayı: 2, 2007, ss.201-221

Günay, Ayşe ve Ahmet Özen. “Avrupa Birliği’nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi”. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 4, Sayı 2, 2002, ss.66-82

Günaydın, İhsan ve Levent Yahya Eser.” Maliye Politikasındaki Yeni Trend: Mali Kurallar”. **Maliye Dergisi**. Sayı 156, Ocak-Haziran 2009, ss.51-65

Güney, Pelin Öge. “Yeni Fiyat Belirlenme Teorisi: Bir Literatür Taraması”. **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 27, Sayı 1, 2009, ss.25-44

Günsoy, Bülent. “Hukuksal Yapı ve İktisadi Başarı : TCMB Örneği”. **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. No:23-24, Ekim 2000-Mart 2001

Gür, Timur Han ve Ayhan Tosuner. “Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri”. **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 20, Sayı 1, 2002, ss.9-36

Gürdal, Temel. “Türkiye’de Faiz Dışı Fazla ve Borçların Sürdürülebilirliği (1975-2007 Dönemi)”. **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 10, Sayı 2, 2008, ss.417-442

İşık, Abdulkadir ve Metin Meriç. “AB’de Kamu Yatırımlarının Finansmanında “Altın Kural”. **Ege Akademik Bakış**. Cilt 9, Sayı 4, 2009, ss.1591-1603

İşık, Nihat ve Mehmet Alagöz. “Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki”. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 24, Ocak - Haziran 2005, ss.63-75

İşık, Nihat ve Mustafa Acar. “Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri- Boyutları-Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 21, Temmuz-Aralık 2003, ss.117-136

İşık, Nihat. “Sektörel Gelir Dağılımının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi”. **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 11, Yıl 9, Aralık 2006, ss.119-127

İşık, Sayım, Koray Duman, Adil Korkmaz. “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması”. **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 19, Sayı 1, 2004, ss.

İlhan, Gökalp. “Vergi Ödemeyi Etkileyen Ekonomik Faktörler”. **Akademik Bakış**. Sayı 12, Mayıs 2007

İnaç, Hüsamettin, Ümit Güner, Sinan Sarısoy. “Eğitimin Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerindeki Etkileri”. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 1, Sayı 2, Ekim 2006, ss.59-70

İnan, Emre Alpan. “Kamu Borç Stokunun Sürdürülebilirliği ve Türkiye”. **Bankacılar Dergisi**. Sayı 46, 2003, ss.15-38

İnan, Emre Alpan. “Parasal Aktarım Mekanizmasının Kredi Kanalı ve Türkiye”. **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi**. Yıl 12, Sayı 39, Aralık 2001, ss.3-19

İslatince, Hasan. “İktisatta Denge ve Dengesizlik Kavramlarına Yönelik Kuramsal Tartışmalar”. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 19, Aralık 2007, ss.205-216

Kalaycı, Şeref. “Parasal Hedefleme Enflasyon Hedeflemesi ve Enflasyonist Bekleyişler: Türkiye Ekseninde Bir Değerlendirme”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 7, Sayı 2, 2002, ss.271-284

Kaminsky, Graciela L ve Carmen M. Reinhart. “Asya ve Latin Amerika’da Yaşanan Finansal Krizler: Geçmişi ve Bugünü”. Güven Delice(çev), **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Doç.Dr. Feramuz AYDOĞAN’ın Anısına Cilt 2, Sayı 1, Nisan 2001, ss.351-360

Kansu, Aydan. “Para Politikasında Şeffaflık ve Enflasyonist Beklentilerin Yönlendirilmesi”. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. Cilt 8, Sayı 1, 2007, ss.59-71

Karabıçak, Mevlüt. “IMF’nin Gelişim Süreci, Türkiye’de Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan IMF Politikaları ve Uygulama Sonuçları”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 11, Sayı 2, 2006, ss.229-246

Karabıçak, Mevlüt. “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 5, Sayı 2, 2000, ss.49-65

Karaçor, Zeynep ve Ahmet Ay, Hakan Acet, Murat Çetinkaya. “Güvenilirlik İhtiyacı ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi Politikalar”. **Celal**

Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi. Cilt 12, Sayı 2, 2005, ss.211-226

Karagöz, Kadir. “Türkiye’de Dış Borçlanmanın Nedenleri Ekonometrik Bir Değerlendirme”. **Döviz Kuru İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme.** Sayı: 66-67, 2007, ss.99-110

Karagül Mehmet ve Mahmut Masca. “Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme”. **İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.** Sayı 1, Bahar 2005, ss.37-52

Karahan, Özcan. “Asimetrik Bilgi ve Para Politikasının Etkinliği”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi.** Cilt13, Sayı 2, 2006, ss.151-163

Karakurt, Birol ve Tekin Akdemir. “Kurallı Maliye Politikası: Türkiye’de Kurallı Maliye Politikası Örnekleri”. **Maliye Dergisi.** Sayı 158, Ocak-Haziran 2010, ss.226-261

Kargı, Veli ve H. Yasemin Özüğurlu. “Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi.** Cilt 14, Sayı 1, 2007, ss.275-289

Kesbiç, C. Yenal, Ercan Baldemir, Esat Bakımlı. “Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi.** Cilt 11, Sayı 2, 2004, ss.27-39

Kesbiç, Cüneyt Yenal ve Mustafa Çevik. “Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Politikalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Model Denemesi”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.** Cilt 12, Sayı 1, 2007, ss.95-116

Keynes, John Maynard. “Çalışma, Faiz ve Para Hakkında Genel Teori”. Akif Erginay(Çev.). **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.** Cilt 20, Sayı 1 - 4, 1963, ss.151-192

Konukman, Aziz ve Cemil Çiftçi. “Küreselleşmenin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”. **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi.** Cilt 19, Özel Sayı, 2008, ss.59-83

Köse, Salih. “24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması”. **Planlama Dergisi.** 42. Yıl Özel Sayısı, 2002, ss.119-128

Küçükahmetoğlu, Osman. “Türkiye-AB Gümrük Birliği’nin İktisadi Etkileri”. **İktisat Dergisi.** Sayı 408, Aralık 2000, ss.34-47

Mangır, Fatih. “Finansal Deregölasyonun (1989–2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Sayı 16, 2006, ss.459-472

Meral, Pınar Seden. “Enflasyon ve Enflasyonun Okuma Alışkanlığına Etkisi”. **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 2, Sayı 19, 2005, ss.309-324

Meriç, Metin. “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 8, Sayı 2, 2003, ss.171-191

Mosca, G. “Magna Carta'dan 20 inci Asra Kadar İngiliz Anayasa Hareketleri”. Mukbil Özyörük (Çev.). **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. Cilt. 5, Sayı. 1–4, 1948, ss.33-58

Mutlu, Ayşegöl. “Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları”, **Maliye Dergisi**, Sayı 150, Ocak-Haziran 2006, ss.53-78

Odabaş, Canan. “Kamu Bankalarının Özelleştirilmesine İlişkin Yeniden Yapılanma Sürecinde Yaşanan Handikaplar”. **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**. Yıl 2, Sayı 6, Nisan 2001, ss.21-22

Ongun, M.Tuba. “İstikrar Arayışından Krize: Bir Değerlendirme”. **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt. 3, Sayı. 2, 2001, ss.1-14

Onur,Sara. “Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki”. **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 1, Sayı 1, 2005, ss.127-152

Orhan, Osman Z., Cemal Cehir ve Ümit Hacıoğlu. “Çatısma Riskinin Ekonomik Analizi”. **Stratejik Araştırmalar Dergisi**. Cilt 2, Sayı 2, Güz 2009, ss.50-68

Öncü, Semra ve Rabia Aktaş. “Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Cilt.14, Sayı.1, 2007, ss.247-266

Özbaran, M. Hakan. “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Son Beş Yılıının Harcama Türlerine Göre İncelenmesi”. **Sayıştay Dergisi**. Sayı 53, 2004, ss.115-138

Özbudun, Mehmet Ali. “Borç göstergeleri ne durumda?”. **Türkiye Gazetesi**. 07 Mart 2011

Özbudun, Mehmet Ali. “Finansal Kumarhane Zor Durumda...”. **Türkiye Gazetesi**. 23 Ağustos 2010

Özbudun, Mehmet Ali. “Sıcak Paraya Mecbur Muyuz?”. **Türkiye Gazetesi**. 08 Kasım 2010

Özdemir, Ali Rıza. “Aşırı Büyüyen Refah Devletini Disipline Eden Bir Etken Olarak Rekabet”. **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. Cilt 10, Sayı 3-4, 2006, ss.535-548

Özel, Hüseyin. “Bir “Zenginlik” Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizin Yöntemi”. **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 4, 2002, ss.146-171

Özen, Ahmet. “Türkiyede Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi”. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 5, Sayı 1, 2003, ss.205-228

Özgür, Gökçer. “İçsel Para Teorisi’ne Genel Bir Bakış”. **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 26, Sayı 2, 2008, ss.51-79

Özker, A. Niyazi. “Türk Mali Sisteminde 1990 Sonrası Finansal Kontrol Araçlarının Yeri ve Etkinliği”. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 6, Sayı 9, Mayıs 2003, ss.111-140

Özsağır, Arif. “Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği”. **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Yıl 10, Sayı 14, Haziran 2008, ss.332-347

Özsüca, Şerife. “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt.58, Sayı.2, 2003, ss.133-152

Öztürk, Salih ve Coşkun Biner. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Kurala Dayalı Para Politikasının Etkinliği Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi: Türkiye Örneği”. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt 9, Sayı 1, 2008, ss.19-37

Öztürk, Salih. “Sabit Döviz Kuru Politikasının Finansal Krizlere Etkisi: 1997 Güneydoğu Asya Ve 2000 Kasım- 2001 Şubat Türkiye Krizleri”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Cilt.10, Sayı.1, 2003, ss.171-185

Öztürk, Serdar. “Enflasyon Hedeflemesi Yaklaşımı: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Karşılaştırmalı Analizi”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Cilt 16, Sayı 1, 2009, ss.191-205

Öztürk, Serdar ve Bekir Gövdere, “Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, 2010, ss. 377-397

Parlak, Müslüm. “Bütçede Gider Tahminlerinin Aşılması ve Ekonomik Etkileri”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 59, 2005, ss.73-87

Pekkaya, Mehmet. “Kar Payı Dağıtımının Şirket Değeri Üzerine Etkisi: İMKB 30 Endeks Hisselerine Bir Analiz”. **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 2, Sayı 4, 2006, ss.183-209

Pınar, Abuzer. “Türkiye’de Kamu Gelirleri Yapısındaki Değişmeler ve Vergi Yüğü (1980-1990)”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt 47, Sayı 3-4, Haziran-Aralık 1992, ss.287-298

Ridges, E.W. “İngiliz Anayasa Hukuku”. Mukbil H. Özyörük (Çev.). **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. Cilt 8 Sayı 3-4, 1951, ss.183-209

Rybak, Tatsiana N. ve Bora Aktan. “Basel Sermaye Uzlaşısı Kapsamında Türk Bankacılık Sektöründeki Nihai Gelişmeler”. **Journal Of Yasar University**. Cilt 3, Sayı 10, 2008, ss.1417-1429

Saatci, M. Yasin. “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Finansman Şekilleri”. **Bütçe Dünyası**. Cilt 2, Sayı 26, Yaz 2007, ss.91-101

Sakal, Mustafa. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Mali Disiplin Arayışı ve Borçlanma Sorunu”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Cilt 9, Sayı 1-2, 2002, ss.211-236

Saraçoğlu, Farih ve Cem Barlas Arslan. “Gelir İdaresinde Yeniden Yapılanma”. **Mali Hukuk Dergisi**. Yıl 22, Sayı 132, Kasım - Aralık 2007, ss.29-33

Saraçoğlu, Fatih ve Özgür Şahan. “Tobin Vergisi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”. **Sayıştay Dergisi**. Sayı 55, 2004, ss.71-82

Sarıoğlu, Fatih. “Vergi Sisteminin Bütünselliği ve Artan Oranlılık”. **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 1, 2002, ss.219-228

Sever, Erşan ve Murat Demir. “Türkiye’de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi”. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 2, Sayı 1, Nisan 2007, ss.47-63

Sevim, Şerafettin, Tunga Bozdoğan ve Ali Topakkaya. “Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları Perspektifinden Düzenlenen Devlet Muhasebesi Standartları ve Standartların Uygulanmasına İlişkin Bazı Öneriler”. **Muhasebe ve Finansman Dergisi**. Sayı 42, 2009, ss.43-57

Seyidoğlu, Halil. “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”. **Doğuş Üniversitesi Dergisi**. Cilt 4, Sayı 2, Temmuz 2003, ss.141-156

Söyler, İlhami. “Kamu Mali Yönetim Sisteminin Bütçe Teknik ve Süreçlerindeki Değişiklikler ve Yenilikler Açısından Değerlendirilmesi”. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 16, Aralık 2006, ss.283-300

Spahn, Paul Bernd. “The Tobin Tax And Exchange Rate Stability”. **Finance & Development**. June 1996, ss.24-27

Şen, Hüseyin. “Yaşanan Son Krizle Birlikte Devlet Ekonomiye Geri mi Dönüyor?”. **Çerçeve Dergisi**. Mart 2009 ss.

Şener, Oruç Hami. “ECash Sisteminde Üretilen Elektronik Paranın (Nakdi) Para Kavramı Bakımından Değerlendirilmesi”. **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. Cilt 9, Özel Sayı, 2007, ss.455-490

Şevik, Ebru. “Mali Kural”. **Bütçe Dünyası**. Cilt 3, Sayı 28, Kış 2008

Şişman, Mehmet. “İkinci Bretton Woods Çökerken Dünya Ekonomisi ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Değerlendirmeler”. **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 24, Sayı 1, 2008, ss.65-80

Şişman, Mehmet. “Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler”. **Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 21, Sayı 1, 2006, ss.15-35

Taban, Sami ve Akif Kara. “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi”. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 1, Sayı 2, Ekim 2006, ss.11-26

Taşar, M. Okan. ““Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi”. **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 3, Sayı 1, 2010, ss.76-97

Tobin, James. “A Proposal For International Monetary Reform”. **Cowles Foundation Paper 495 Reprinted from Eastern Economic Journal**. Vol. 4, Num. (3-4), July/October 1978, ss.153-159

Toprak, Düriye. “5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun 24 Ocak 1980 Kararları Işığında Değerlendirilmesi”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 13, Sayı 2, 2008, ss.313-333

Turan, Taner. “Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi”. **Sayıştay Dergisi**. Sayı 69, 2008, ss.17-35

Uçak, Harun. “Enflasyon Hedeflemesi ve Alternatif Para Politikası Hedeflemelerine Göre Değerlendirilmesi”. **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 13, Sayı 1, 2004, ss.103-120

Uçkan, Banu. “Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog”. **Çimento İşveren Dergisi**. Cilt 13, Sayı 1, Ocak 1999, ss.16-21

Ulusal Ekonomik Program. **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**. Yıl 3, Sayı 6, Nisan 2001, ss.4-7

Ulusoy, Ahmet ve Mehmet Cural. “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde İç Borçların Sürdürülebilirliği”. **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt 2, Sayı 4, 2006, ss.1-21

Utkulu, Utku. “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz Mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları”. **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 18 Sayı 1, 2003, ss.45-61

Utkulu, Utku. “Türkiye’de Dış Açıkların Belirleyicileri: Ekonometrik Bir İnceleme”. **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 16, Sayı 2, 2001, ss:113-132

Uzay, Nisfet. “Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)”. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 19, Temmuz-Aralık 2002, ss.151-172

Varlık, Cemil. “İkiz Krizler: Para Krizleri ve Bankacılık Krizleri Arasındaki Bağlantılar”. **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**. Cilt 13, Sayı 42-43, Kış-İlkbahar 2002, ss.159-180

Vural, İstiklal Y. “Globalleşmenin Vergileme ve Vergi Sistemleri Üzerindeki Etkileri”. **Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 2, Sayı 2, Ocak 2001, ss.243-257

White, William R. “Fiyat İstikrarı Yeterli midir?”. Pelin Ataman Erdönmez (Çev.), **Bankacılar Dergisi**. Sayı 59, 2006, ss.116-125

Yalçınkaya, Neslihan, M. Hakan Yalçınkaya ve Coşkun Çılbant. “Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi”. **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. Cilt.13, Sayı.2, 2006, ss.97-118

Yapraklı, Sevda. “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”. **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**. Sayı 5, 2007, ss.67-89

Yardımcı, Pınar. “Merkez Bankası Bilanço Kalemlerinin Para Politikalarını Yönlendirmedeki Rolü”. **Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 11, Yıl 9, Aralık 2006, ss.156-170

Yavilioğlu, Cengiz. “Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt 3, Sayı 1, 2002, ss.59-77

Yavuz, Ali. “Türkiye’de Ekonomik Sorunların Politik ve Yönetmel Temelleri”. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt 8, Sayı 1, 2003, ss.197-211

Yay, Gülsün Gürkan. “Chicago Okulu Milton Friedman ve Monetarizm”. **Liberal Düşünce**. Yıl 6, Sayı 24, 2001 Güz, ss.196-207

Yay, Turan, Gülsün Gürkan Yay, Ensar Yılmaz. “Finansal Krizler Finansal Regülasyon ve Türkiye”. **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Sayı 30, Mart 2004, ss.101-130

Yenice, Ebru. “Kamu Kesiminde Performans Değerlendirmesi”. **Maliye Dergisi**. Sayı 150, Ocak-Haziran 2006, ss.122-132

Yıldız, Zafer ve Ayşe Durgun. “2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Turizm Sektörü Üzerine Etkileri”. **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**. Cilt 2, Sayı 1, 2010, ss.1-15

Yılmaz, Celali. “Döviz Kuru İstikrarının Sağlanmasında Vergi Politikasından Yararlanılması: Tobin Vergisi”. **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**. No:24, 2002

Yılmaz, Ömer, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya. “İktisadi Kriz Kuramları Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı 24, Ocak - Haziran 2005, ss. 77-96

Yılmaz, Özlem Göktaş. “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”. **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**. Sayı 2, 2005, ss.63-76

Yiğitoğlu, Ali İhsan. “2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi”. **Sosyoekonomi Dergisi**. Yıl 1, Sayı 1, Ocak-Haziran 2005, ss.115-125

Yumuşak, İbrahim Güran, Murat Aydın. “Bilgi Kamusal Bir Mal Mıdır?”. **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt 2, Sayı 10, 2005, ss.104-122

Yücel, Fatih. “Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım”. **Hacettepe Üniversitesi Sosyoekonomi Dergisi**. Cilt 2, Sayı 4, Temmuz-Aralık 2006, ss.47-68

Zarakolu, Avni. “Ülkemizde Devam Eden Enflasyon Sorunu”. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. Cilt 44, Sayı 1-4, 1995, ss.711-719

DİĞER

Ağcaer, Arzu. “Dalgalı Kur Rejimi Altında Merkez Bankası Müdahalelerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Bir Çalışma”. **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Aralık 2003

Akder, Tahire. “1990 Bütçe Açıkları ve Finansmanı”. **Tartışma Tebliği**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara:1990

Akdiş, Muhammet. “Küreselleşmenin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Finansal Krizler-Beklentiler”. <http://makdis.pamukkale.edu.tr/finans.htm> (02.05.2009)

Aklan, Nejla Adanur. “Dış Borçlanma Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Etkin Bir Finansman Yöntemi Midir?”. <http://www.foreigntrade.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/disborclanma.doc> (13.11.2009)

Aktan, Coşkun Can. “Bir Piyasa Başarısızlığı Nedeni Olarak ‘Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk’ Sorunu:-Kamu Ekonomisinin Rolü ve Kamu Politikası Araçları”<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-piyasa-basarisiz.pdf> (25.04.2009)

Aktan, Coşkun Can. “Gelir Dağılımında Adaletsizlik Ve Yoksulluk Sorunu İle Mücadelede Vergi Tarifesinin Belirlenmesi: Artan Oranlı mı, Yoksa Düz Oranlı Vergiler mi?”. <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncu-bol/artan-vergi.pdf> (09.06.2009)

Aktan, Coşkun Can. “Kriz Yönetimi”. http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-kriz-yonetimi.pdf (08.06.2009)

Alexander, Nancy. “The Elusive Quest For ‘Fiscal Space’ The World Bank, the IMF and the UNDP”. <http://www.brettonwoodsproject.org/art-552326> (20.01.2011)

Alparslan, Melike. “T.C. Merkez Bankası Statüsü ile Avrupa Merkez Bankaları Sistemi Statüsü’nün Bağımsızlığa İlişkin Hükümlerinin Karşılaştırılması”. **Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu**, İstanbul, 1997

Altig, David, Terry Fitzgerald ve Peter Rupert. “Okun's Law Revisited: Should We Worry About Low Unemployment?”. **Federal Reserve Bank of Cleveland**. <http://www.clevelandfed.org/Research/Commentary/1997/0515.htm> (08.06.2009)

Altuntepe,Nihat. “2008 Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi”, ss.129-145, <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/1372/1460> (03.06.2011)

Arat, Kürşad. “Türkiye’de Optimum Döviz Kuru Rejimi Seçimi Ve Döviz Kurlarından Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelenmesi”. **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Temmuz 2003

Aren, Sadun. “İktisaden Azgelişmiş Memleketlerde Kalkınmanın Finansmanı ve Bazı Yatırım Meseleleri”. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/363/3804.pdf> (08.06.2009)

Arslan, “Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim”, s.8
<http://www.bayar.edu.tr/~iibf/sakinc/kamumaliyesi/AhmetARSLAN.pdf> (10.02.2010)

Ataman, Berrin Ceylan. “İşgücü Piyasalarında Bilgi Kaynakları ve İşsizlik: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/460/5225.pdf> (09.06.2009)

Avcı, Nihal. “Bütçe ve Para Politikalarının Makroekonomik Etkileri”. **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**. Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Ankara, 1988

Bağımsız Sosyal Bilimciler–İktisat Grubu. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”. <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/iktisatg.htm> (20.03.2011)

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, “ABD Mortgage Krizi”, **Çalışma Tebliği**, Ankara, 2008

Barışık, Salih ve Emrah İsmail Çevik. “Yapısal Kırılma Testleri İle Türkiye’de İşsizlik Histerisinin Analizi: 1923-2006 Dönemi”,
<http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2008/Cilt8/Say14/109-134.pdf> (08.06.2009)

Başçı, Erdem. “Fiyat İstikrarı”. **2. KPMG Türkiye Finansal Risk Yönetimi Konferansı**, Mayıs 2009
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ErdemBasci_KPMG.pdf (16.06.2009)

Bayar, Doğan. “Kamu Yönetiminin Temel Kanunları”.
<http://www.bayar.edu.tr/~iibf/sakinc/ButceVeHazineIslemleri/DoganBAYAR-KamuYonetimininTemelKanunlari.pdf> (27.03.2010)

Bocutoğlu, Ersan. “Krizin Makro İktisadından Makro İktisadın Krizine: Eleştirel Bir Değerlendirme”.
http://eakademik.ktu.edu.tr/223/articles/yalova_09_bildiri.pdf (20.10.2009)

Borrero, Alberto Musalem. “On the Long and Short of Central Bank Independence Policy Coordination and Economic Performance”. **IMF Working Paper**. WP/01/19

Brunnermeier, Markus K. ve Christian Julliard. “Money Illusion and Housing Frenzies”. **NBER Working Paper Series**. Working Paper 12810
<http://www.nber.org/papers/w12810.pdf> (09.06.2009)

Buchanan, James; **Kamu Borçlanması**, Haluk Tandircioğlu(Çev),
http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tandircioglu-kamu-borclanmasi.pdf (13.06.2009)

Cin,M.Fatih, Bilge Köksel Yalçın ve M. Kemal Doğru. “Heterodoks Politikalar Işığında Türkiye’de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme”.

İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. No 23-24, Ekim 2000-Mart 2001 <http://www.siyasal.istanbul.edu.tr/dergi/sayi23-24/07.htm> (19.04.2009)

Coşkun, Yaprak Sevil ve Zeynep Balatan, “Küresel Mali Krizin Bankacılık Sektörüne Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörünün Veri Zarflama Analizi İle Bilançooya Dayalı Mali Etkinlik Analizi”, **12. İktisat Öğrencileri Kongresi**, 7- 8 Mayıs 2009, İzmir http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/sevil_coskun-zeynep_balatan.pdf (02.06.2011)

Derdiyok, Türkmen. “1980 Sonrası Borçlanma Politikaları”. **XVI. Türkiye Maliye Sempozyumu**. Antalya: 28 – 31 Mayıs 2001, Poster Tebliğ, http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md138/INT1980SONRASI.pdf (13.01.2010)

DPT, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010”, www.dpt.gov.tr (27.06.2011)

DPT, “Temel Ekonomik Göstergeler Mart 2011”, www.dpt.gov.tr (10.05.2011)

Enflasyonla Mücadele Programı, www.hazine.gov.tr (10.02.2009)

Ersel, Hasan. “Merkez Bankalarının Bağımsızlığı Sorunu”. **Tartışma Tebliği**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara, Haziran 1990

Falay, Nihat. “İstikrar Programları ve Türkiye”. <http://www.toprakisveren.org.tr/2000-46-nihatfalay.pdf> (20.12.2010)

Gani, Mohammad. “Money in Market Clearing”. <http://129.3.20.41/eps/mac/papers/0410/0410009.pdf> (13.06.2009)

Gökçen, Ahmet. “İstikrar Tedbirleri ve Ekonomik Kriz”, <http://ahmetgokcen.org/pdf/5.pdf> (22.02.2011)

Güloğlu, Bülent ve A. Ender Altunoğlu. “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Sayı 27, Ekim 2002 <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz1.pdf> (21.09.2009)

Günay, Ayşe. “Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”. **Yayınlanmış Doktora Tezi**. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2007, s.88-91

Güngör, Kamil. “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler”. http://www2.aku.edu.tr/~kgungor/kamil_gungor.pdf (16.12.2009)

Hammer, Richard M ve Jeffrey Owens. “Promoting Tax Competition”. <http://www.oecd.org/dataoecd/63/11/1915964.pdf> (23.05.2009)

Hazine Müsteşarlığı, Aylık Ekonomik Göstergeler Haziran 2011, www.hazine.gov.tr (27.06.2011)

Horner, Frances M. “OECD, Vergi Rekabeti ve Vergi Reformunun Geleceği”, Ersan Öz(Çev.), <http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/md145/ersanoz.pdf> (23.05.2009)

http://en.wikipedia.org/wiki/Market_clearing (13.06.2009)

<http://sozluk.turkcebilgi.com/%C4%B0stikrar> (08.06.2009)

<http://www.die.gov.tr/sozluk/milhest.htm> (29.03.2009)

IMF, “World Economic Outlook October 2010”, www.imf.org (17.05.2011)

Karagöz, Kadir ve Ali Şen. “Döviz Kuru Rejimi-Ticari Rekabet Gücü İlişkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz”. <http://iletisim.atauni.edu.tr/eisemp/html/tammetinler/227.pdf> (12.06.2010)

Karasoy, Almila. Stabilizasyon, Nominal Çapa Olarak Alınabilecek Göstergeler ve Ülke Deneyimleri. **Tartışma Tebliği**, TCMB, Ekim 1996, ss.143-153

Kava, Tolga Hakan. “ERM II’de Gelecek Var Mı? Türkiye Açısından Olası Senaryolar ve Politika Önerileri Nelerdir?”. **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005

Kaya, Yasemin Türker. “Türk Bankacılık Sisteminde Net Faiz Marjının Modellenmesi”. **MSPD Çalışma Raporları**. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara, Haziran 2001

Kaykusuz, Murat. “Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”. <http://econturk.org/Turkiyeekonomisi/enfhed.doc> (13.06.2010)

Kongar, Emre. “Ekonomik Büyüme ve Kültürel Kalkınma”. http://www.kongar.org/makaleler/mak_mi.php (18.03.2009)

Küçükaksoy, İsmail ve Hatice Dayar. “Fiyat İstikrarsızlığının, Türkiye’nin Bütçe Gelirleri Üzerindeki Etkisi”. <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kalkinma/kalkinma30.pdf> (21.11.2009)

McCallum, Bennett T. “The Liquidity Trap and The Pigou Effect: A Dynamic Analysis With Rational Expectations”. **NBER Working Paper Series**. Working Paper No. 894, May 1982, http://www.nber.org/papers/w0894.pdf?new_window=1 (18.04.2010)

Meriç, Metin. “Borçlanmanın Konsolide Bütçe Kaynak Yapısı Üzerindeki Etkisi”. web.deu.edu.tr/ab/MAKALE/deu%20MAK/0003.doc (10.10.2009)

Müslümov, Alövsat, Mübariz Hasanov ve Cenktan Özyıldırım. “Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri”. www3.dogus.edu.tr/.../Kur/2.%20Para%20Sistemi%20_MHO.pdf (12.12.2009)

Niyet Mektubu, 9 Aralık 1999, www.hazine.gov.tr (07.03.2009)

OECD Policy Brief. “Public Sector Modernisation: Governing for Performance”. **OECD Observer**. October 2004

Oral, Sümer. “2002 Yılı Bütçe Kanun Tasarıları ve 2000 Yılı Kesin Hesap Kanun Tasarılarının” Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu’na Sunuş Konuşması, 3 Aralık 2001. http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/md138/INTBAKA_NKON.pdf (20.02.2011)

Öncel, Mualla. “Ekonomik İstikrarı Teminde Para ve Maliye Politikalarının Rolü”. *İktisat ve Maliye Dergisi*. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/324/3227.pdf> (13.06.2009)

Önder, Yusuf. “Dalgalanma Korkusu ve Türkiye Örneği”. **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Aralık 2007

Öz, Sumru. “Kriz ve Korumacılık: Tarih Tekerrür Edecek mi?”. **Çalışma Raporu Serisi**. TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu, İstanbul, 2009 www.ku.edu.tr/ku/images/EAF/erf_wp_0904.pdf (12.12.2009)

Özbilen, Şevki. “Türkiye’de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reform Önerisi II”. **Yeni Türkiye Dergisi**. Kriz Özel Sayısı I, (Eylül-Ekim 2001) <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/ozbilen.pdf> (13.11.2009)

Özdemir, K. Azim ve Gülbin Şahinbeyoğlu. “Alternatif Döviz Kuru Sistemleri”. **Tartışma Tebliği**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara, Eylül 2000

Özderin, Süleyman. “İç Borçlanmanın Makro Ekonomi Üzerindeki Etkileri”. **Yüksek Lisans Projesi**. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 2007

Özgen, Ferhat Başkan. “Cumhuriyetin 75. Yılında, Bütçe Disiplini Açısından Genellik ve Birlik İlkelerinden Sıpmalar”. <http://www.econturk.org/butce.pdf> (13.10.2009)

Özmen Erdal ve Cihan Yalçın. “Küresel Finansal Riskler Karşısında Türkiye’de Reel Sektör Finansal Yapısı ve Borç Dolarizasyonu”. **Çalışma Tebliği**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Temmuz 2007

Quirk, Peter J. “Enflasyonu Önlemede Döviz Kuru Rejimleri”. Hüseyin Şen (Çev.). *Uzman Gözüyle Bankacılık Dergisi*. Ekim 2000, www.canaktan.org/ekonomi/anayasal.../sen-dovizkuru-rejimleri.pdf (10.11.2009)

Radaelli, Claudio M. “Harmful Tax Competition in the EU: Policy Narratives and Advocacy Coalitions”. **Journal of Common Market Studies**. Vol. 37, No. 4, December 1999, ss.661–682 <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/119063426/PDFSTART> (23.05.2009)

Robert D. Tollison ve Robert B. Ekelund. “Politik Konjonktür Dalgaları”. Coşkun Can Aktan(Çev.) http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/anayasal-iktisat/aktan-tollison-politik-konjonktur.pdf (16.04.2009)

Saraç, Mehmet. “Bankacılık Sektörü”. web.sakarya.edu.tr/~msarac/tr/icerik/dersler/dn4/Bankacilik-1.pdf (15.12.2009)

Tabak, Şule Şenel. “Elektronik Para Ve Merkez Bankacılığı”. **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Temmuz 2002

Tanrıkulu, Kenan. “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Dış Borç İlişkisinin Değerlendirilmesi”. **Uzmanlık Tezi**. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ekim 1983

Tuncer, Pelin Neval. “Elektronik Paranın Banknot Kullanımına Olası Etkileri”. **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Emisyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2004

Turhan, Salih; “İktisadi İstikrar ve Vergi Politikasına İlişkin Sorunlar”, <http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/dergi/d1/m00004.pdf> (11.04.2009)

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Enflasyon**, Ankara, 2004

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, “Enflasyon Raporu 2011-I”

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, “Enflasyon Raporu 2011-III”

TÜSİAD. **Bankacılık ve Reel Sektör İlişkilerinin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler Raporu**. İstanbul

Ünal, Ali ve Hüseyin Kaya, “Küresel Kriz ve Türkiye”, Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi, İstanbul:2009, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090211123152.pdf (18.05.2011)

Yamak, Nebiye ve Ferhat Topbaş. “Stok Yatırımları ve Konjonktürel Dalgaları”. **2. Ulusal İktisat Kongresi**. 20–22 Şubat 2008, İzmir - Türkiye http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/nyamak.pdf (15.04.2009)

Yeldan, Erinç. “Yetmiş Yıl Sonra Keynes, Yeniden”. *Cumhuriyet Gazetesi* 06.12.2006, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=8671 (15.03.2009)

Yıldırım, Oğuz. “Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları”. *DTM Dergisi*. Sayı 27, Ocak 2003, <http://www.foreigntrade.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/istikrar.doc> (23.02.2011)

Yılmazcan, Dilek. “Türkiye'nin Dış Borç Sorunu”. **Konferans Metni**. Saydamlık Derneği, İstanbul, 19.04.2003 <http://www.saydamlık.info>, (01.06.2011)

Yiğit, Pelin Alp. “Düşen Enflasyon Ortamında Bankacılık ve Türk Bankacılık Sektörü”. **Uzmanlık Yeterlilik Tezi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, 2005

Yörükoğlu, Mehmet. “Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisi”, **Risk Yönetim Zirvesi**, 26 Subat 2009, İstanbul, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Yorukoglu_ActiveAcademy.pdf (13.05.2011)

Yükseler, Zafer. “Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi”. <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3221/odemeler.pdf> (13.06.2009)